

ԲԱՐԱԼ ԼԱՐԵՐ

ՄԻՒՆԱԿԻ ՀԱՒԱՔԱԾՈՅ

ԿԱԶՄԵՑ

ՄԻՐԱՆ
ՄԻՇՐԱՆ

AN ARMENIAN COLUMN WHICH APPEARS IN BAIKAR ON SUNDAYS.

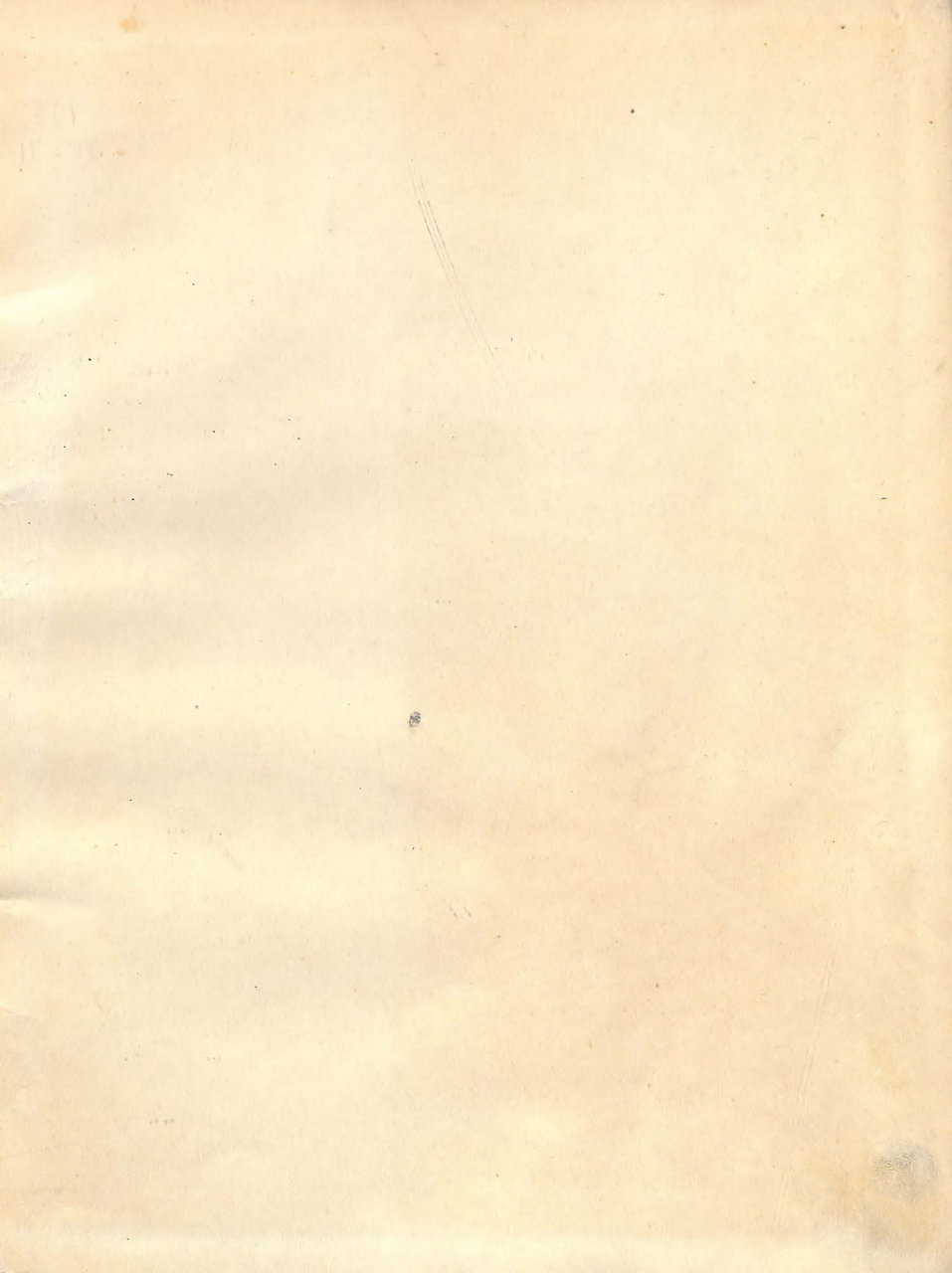
BARAC LARER

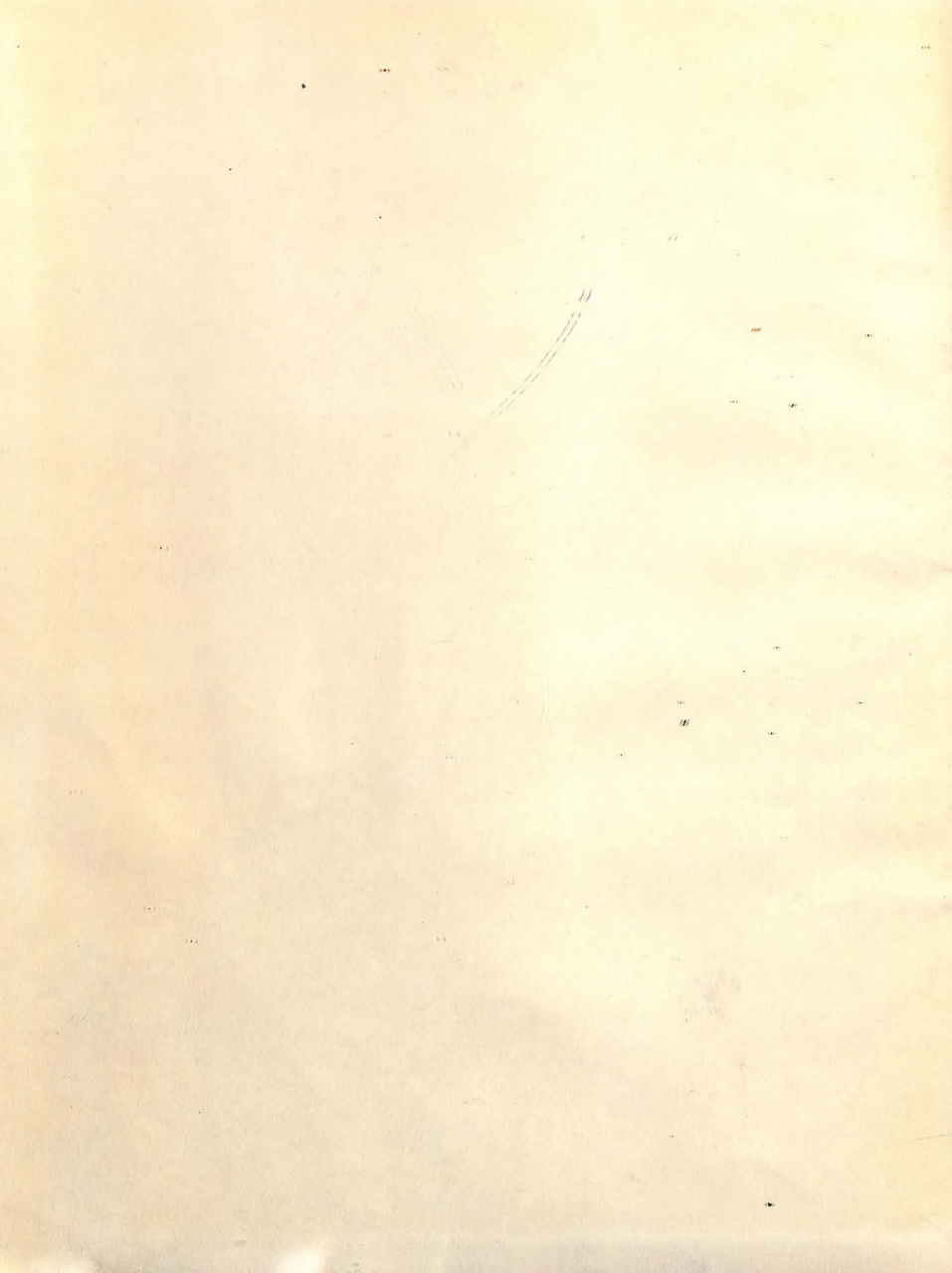
406

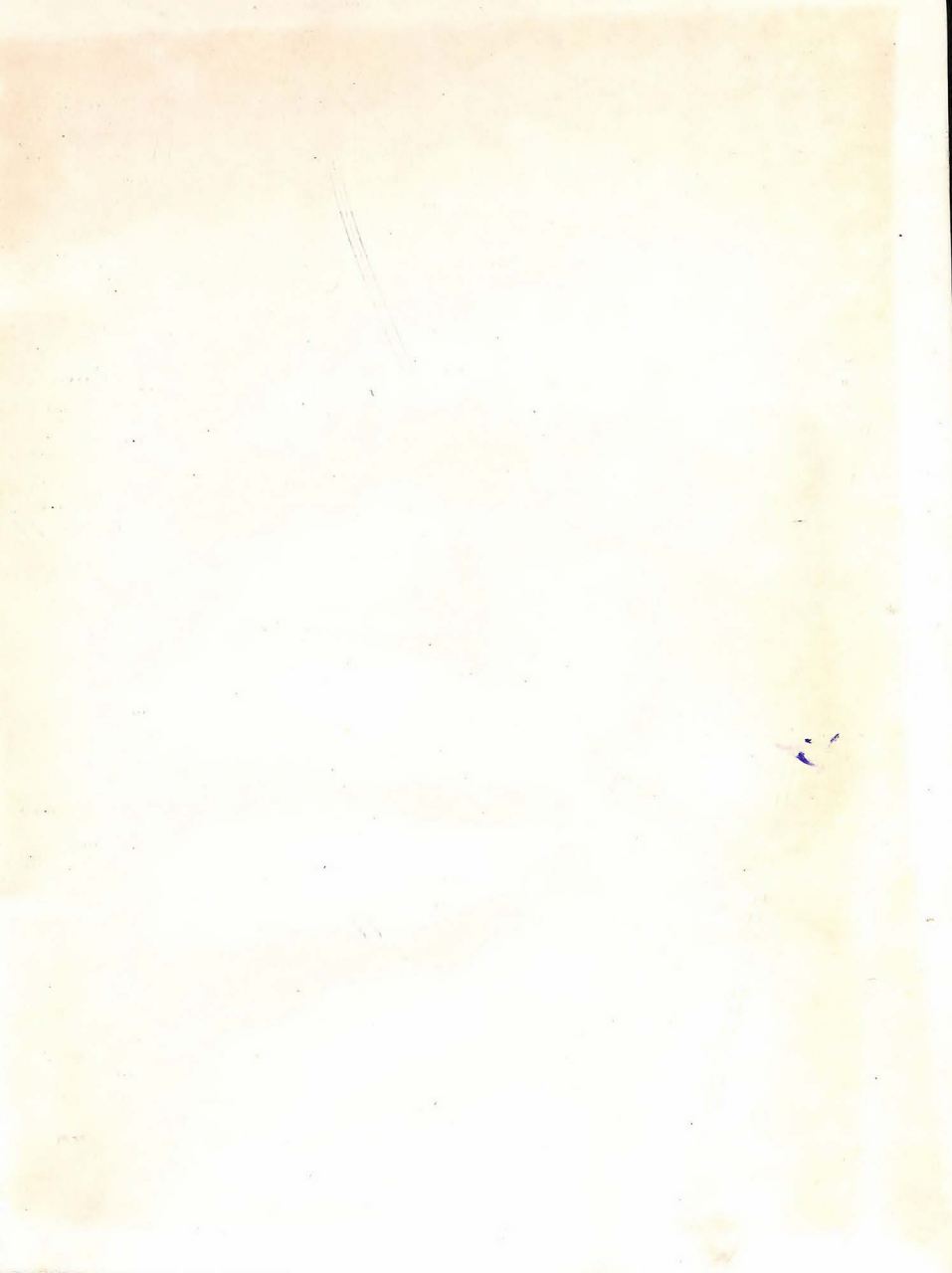
U-70

ՄԵՏՐԱՆ ՄԵՐԱՆ

Բարսի Լաբեր

301

570

ԸՆԹԵՐՑԱՄԱՐԱԶ

ԱՐԱԶ

ՄԻՀՐԱՆ ՂԱԶԱՐ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ

1888—1944

Յարգանքով կը ձօնենք այս հատորը, իբրեւ անբառաւ ծաղկեպսակ,
բարձր յիշատակին Միհրան Ղազար Մանուէլեանի, որ իր
կեանքի օրերուն եղաւ պարտաւնաւ քաղաքացի մը:

A III 6239

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Մեր սինակը, Բարակ Լարեր, որ կ'երեւայ «Պայքար» քերթի մէջ, իրեն յատուկ անկիւնը, ամէն կիրակի, օրերու արագ վագֆին հետ ընթացք պահելով՝ բոլորեց իր առաջին ծանր տարեշրջանը: Անոր գրկած այդ աղուար յաջողութիւնը համեմատեալ, սրտանց, եւ հիմա կը համարձակինք իրմով կազմուած այս հատորը հրատարակել ներկայ տարազով, առանց վարանելու:

Տարուան մը մեր սա վաստակին վրայ հիացում ակնկալելու միամիտութիւնը չենք սնուցաներ, բնաւ: Եւ ո՛չ ալ հաւակնութիւնը ունինք անոր ամբողջութիւնը մնայուն գործ սեպել: Բայց, մեր ընթերցողին հակակրօքեան բոլորովին նշտակ չըլլալու համար, ըրինք մասնաւոր ջանք հարազատ պահելու պատկերները, որոնք յօրինեցինք համապատասխան մեր շրջապատի բարեբերուն, բարի կամ յոռի, գեղեցիկ կամ տգեղ: Հարկաւ չխնայեցինք մեր տողերուն յանձնել քիչ մը գաղափար, պուտ մը գգայնութիւն, առատ հայրենաբաղձութիւն եւ համակրութիւն: Ուրեմն գետիկը, ուր ոտք դրած ենք, հաստատուն է, կ'ըսենք ասիկա հանդարտ սրտով եւ գոհունակութեամբ:

Երանի քէ այս արձանագրութիւնը, յաջորդ քանի մը հատուածները, խնայուէր մեզի: Սակայն հնամենի սովորութիւնը կրկնած ենք մեզմէ նախորդները, եւ գրեթէ ընդհանուր կանոն մըն է հրատարակութեան մը առիթովը երկու խօսք ըսել: Հիմա ալ մենք, իբրեւ պարզ հետեւողութիւն, պատշաճ կը համարինք հոս տալ ա՛յն, ինչ որ մեր գգացումն ու դատողութիւնը ներդաշնակեցած՝ քեղադրեցինք մեզի:

Ուրեմն ասիկա, հաստատե՛ցէ սա փառագործ համեստութեան, տուրք մըն է, քէ եւ ո՛չ այնքան մեծ գոր ինքնաբերաբար կ'ուզենք հատուցանել մեզի շատ սիրելի «Պայքար» թերթին, երախտագիտութեամբ, տաճուկ շունչով եւ փաղըր ոգիով: Որովհետեւ զանկաւ յամառութեամբ ընդունեցինք իբրեւ մեր գաղափարակաւն ձգտումներուն մէկ վե՛սմ օրկանը, որ միեւնոյն ատեն եղաւ մեզի պատկառելի դաստիարակ մը, մասնաւորապէս վերջի տասնընկեսնամեակին, եւ զմեզ մղեց յարիլ հրապարակագրութեան, նուիրումով եւ ոգեւորութեամբ:

Առանց սա նախաբանին կշիւր քերթեցնելու ըսենք որ՝ մեր ստորագրութիւնը ծածուկ անուն մըն է, գոր սկսանք գործածել վաճառ Զուրկենցի — Վիսի — հիմնած *Սուրբ եւ Սոսք* սինակին մէջ, անսպով վստահելի բարեկամի մը, Յակոբոս Ճելալեանի, մտերիմ խորհուրդին:

Շրջան մը աւելի շատ ժամանակ յատկացուցինք լուրջ գրականութիւն ընելու: Հրապարակաւ ամենէն առաջ զմեզ «գտաւ» խմբագիր

Երուանդ Մեսիանեան, որ միեւնոյն ատեն հմուտ քննադատ մըն է եւ վարպետ գրագէտ մը: Յետոյ մեծ չափով պարտական կը մնամ տալաւին մեծ խմբագիր Հրաչ Երուանդին: Եւ միշտ աչքսն հսկեց մեր վրայ, պարտադրեց որ շարունակ գրեմք: Անոր կը պարտինք կարգ մը կտորներու իրաւատէրն ըլլալինս, եւ սիւնակն ու ներկայ հատորը:

Իբրեւ տարագիրի սարսափներով, որքի կսկիծներով եւ գաղթականի տարտամութեամբ հասակ քաշած անհոտ, անշուշտ չունեցեմք երջանիկ բախտը՝ վայելելու ծնողական տաճիկ շունչովն օծուն յարկին քաղցրութիւնը: Չունեցամք նաեւ պատեհութիւն՝ յանախելու բարձր ուսումնարան մը, եւ ո՛չ ալ վայելի կրցինք կեանքի պերճամբ, որ լաւ կը վեջելեցնեն տղաք, իրեց քալմ օրերուն: Եւ այս երեք շառ եւական բարիքներէն զրկուածի մը յատուկ ողորմելի դուրսեան մը առջեւ զընտանիք զմեզ երբ տղայութեան շրջանն բոլորած՝ արդէն տեղով կը մըտնէինք երկտասարդութեան սեմէն ներս:

Կարգացինք, հարկա՛ւ, ինչ որ գտնակ յարմար մեր ընդունակութեան եւ հետգիտել անող մաշակին: Շատերու համար ուշ համարուէր գուցէ, բայց մենք մախաղասութիւններ կազմելու խաղ փորձեցինք ամուսին մը եւ հայր մը ըլլալէ ետքը, յանկարծ, ու առաջին պատեհութեամբ գտնակ գայն ծանր, յոգնեցուցիչ եւ զգայնութիւնը լարող: Բայց հիմա, կը հաւատամք քէ՛ւ արդէն հարբած եմք քարտու հաղթային մէկ մարտ, եւ կը փափաքինք շարունակել գայն շատ երկար ատեն: Ո՛չ հացի համար խելացնոր տուայտանքին պարտադրուեցաւ մեզի, բարեբաղդաբար, եւ ոչ ալ տիտղոսով մը մանչցուելու սնամտութիւնը ունեցանք: Բայց միշտ ալ փափաքեցանք գիտնալ գո՛յնու արուեստը: Սկիզբէն ճիշտ համոզուեցանք որ առանց գրելու՝ անկարելի է այդ բուն բաղձանքը իրականացնել: Մինչեւ հիմա ի՞նչ կը ամեմատութեամբ յաջողութիւն գտնակ: Առանց գիրքի կը մնամք տակաւին, եւ ատիկա իբրեւ ամօք կ'երբայ զարմուելու հակառիկ մեր անկազմակերպ գաղութին: Չունինք հրատարակչական տուն, չունինք գրական կառն, եւ չունինք գրական մարմիններ, որոնց ուղղամտութենէն կարենար օգտուիլ նորակազմ գրող մը: Սակայն ինքնաքննադատութեան լայնամիտ կամեցողութեամբ արդէն ստուգած եմք մեր ատաղձին որակն ու չափը:

Շատ խօսեցանք: Անցնի՛մք:

* * *

Մեր այս հաւաքածոյին հրատարակութեան ամբողջ ծախսը հոգաց հանգուցեալ Միհրան Մանուէլեանի աչրին՝ Տիկին Ալբուն Մանուէլեան: Երայտագիտութեամբ շնորհակալութիւն կը յայտնենք մեր պատուական մեկնեսանին, եւ իր հայրենաւոր ամուսնոյն քանկագին յիշատակը լաւագոյնա յարգելու համար մենք ալ սիրով կը տրամադրենք այս գրքի բոլոր համարները «Պայքար» քերթի վարչութեան, որը, զանոնք վաճառելով՝ գոյացած ամբողջական հասոյքը յատկացնէ Ռամկավար Արատական Կուսակցութեան Մտաւորականներու Ֆընտի Յանձնախումբ:

բին: Այս մարմինը պետք է յատկացումներն ընէ մասնաւորապէս արեանակից այն վաստակաւորներուն, որոնք այս կամ այն կերպով սատարեր են Հայոց Ազատագրութեան պայքարներուն, եւ ապա (կամ) սերտ բարեկամն եղած են հորհրդային Հայաստանի, եւ վայելչօրէն անոր սեփական իրականութիւնը պարգած են ակիւտֆի հայ զանգուածներուն:

Վերջին հատուածը պիտի ըլլար բաղձամբը մաշւ մեր մեկեմասի ուղղադատ ամուսնոյն, եւ մենք ուզեցինք զայն պահել այնքա՛ն հաւատարմութեամբ, ի՛նչ չափով որ Միւսիւմի Մանուէլեան, կենդանութեան, մոլորումով եղաւ գործօն անդամը Ամերիկայի հայ գաղութին, ամբողջ երեսունըփնգ տարի, առանց յոգնութեան, առանց յուսահատելու, եւ առանց երկմտութեան:

Միւսիւմի Մանուէլեանի վարած կեանքը ներքողելու ազնիւ խորհուրդով այս գիրքի վերջաւորութեան կը կցենք ընդարձակ յաւելում մը, ուր ամփոփուած կտորները այս գործին հետ պիտի կրնան բաւական երկար առեն դիմանալ յարախոյժի ժամանակի դառն ակնարկներուն:

* * *

Բարեհաճութեամբ այս հատորի կողքը նկարեց մեր արուեստագէտ քարեկամը, Հայկ Թումայեան, որուն կը յայտնենք մեր սրտագին շնորհակալութիւնը

ՍԻՐԱՆ ՄԻՀՐԱՆ

Ապրիլ 25, 1946

ԲԱՑՄԱՆ ԽՕՍԷ

Նոր սինակ մըն է ասիկա :

Եւ եթէ բնութեան ու մարդոց չարութիւնները չկաշկանդեն մեր միտքն ու գրիչը, իրաւ որ մտքերնիւ զբաժնեմք, հիմախուհիմա, չաբաթն անդամ մը, գրաւել տարածութիւնը այս երկու սինակին, յամառ կամքով մը :

Ու մեզի նպատակ ըրինք ընթերցողին հրաժցելու սանկ կոկիկ, սեղմ ու նուրբ տարազով կտորներ, փրցուած ամէն օրուայ վեանքէն : Անոնք, հարկ է հոս ասելոցնէլ, միշտ պիտի շկրեն անձնական ոճի արտայայտութիւնը, ալլ, երբեմն, պիտի քարոտին մամուլէն, հանդէսներէ եւ նոր վերքերէ աղուոր նմայչներ, ըլլայ հայերէն կամ անգլիերէն :

Ահաւասիկ ալլազան եղանակը որ մենք պիտի ածենք մեր նախա-սիրած բարակ լարերուն վրայ : Ասիկա կը կրէ ընդհանուր տարազ մը, որուն ձեւն ու կշիռը, չափն ու լայնքը հետզհետէ պիտի բարեփոխուի մեր լմբոնած ազատական ոգիովը : Անշուշտ ճիշդ պիտի չիմայենք հաճութիւն պատճառելու մեր բծախնդիր, ուշադիր ու խելացի ընթերցողին, որուն շիտակ դատողութեան ապաւինելու բաղձանքը միշտ ալ վառ պիտի պահենք մեր մէջ :

Հոս, մամուլի ազատութիւնը լիովին յարգելու համար, ատենը մէյ մը, պիտի հրատարակենք մեր սխալները շիտակով գրութիւններ, որոնք կրնան նոր նիւթ մը հայթայթել մեզի ու ազգի ընթերցում մը մեր յարգելի բարեկամներուն :

Նկատելի է, անտարակույս, վերի պարբերութեան վերջին բառը, որուն պատմութեան հազնիլ փափաքողներուն պիտի սիրենք երկարցնել ոչ միայն մեր ժիր ձեռքը, ալլ պիտի պարզենք անոնց նաեւ մեր կալուզ սիրտը : Եւ հաւատացէ՛ք որ լուրջ է ասիկա արքան, որքան որ լուրջ եղաւ մեր համարձակութիւնը երբ մեզ հասցուց եղբակացութեան այս սինակը նախաձեռնելու :

Մեզի հետ համաձայն էք, կատկած ջիւայ, որ ալլ վերջին բառը լայն խմատ մը ունի, սակայն մէկը կարող է զայն յարմարցնել իր անհատական կարողութիւններուն, ձգտումներուն, ապա, որ ջիւ կը

պահանջէ, վերածել թէյի մը: Այս ետքներ կը նմանի պատնէշի մը, որուն կոթներէն անդամ, վտառահարար կը պահանջէ գիրկ մը կորով, հովերուն շափ կամք, տարեքաւորի մը վտառաթիւնը, եւ վարժութիւն՝ ձերքերն համադրելու:

Ո՛հ: Այսքան շատ բան մեր անձին վրայ հաստատող վկայական չունինք մեր խորունկ դրականին մէջ: Բայց մեզի հասած հին խրատի մը յատկանշական իմաստը իւրացնելով՝ հարկ կը համարինք բռնելու: — Իր դրէնք բանեցող սեւէ մէկը պիտի փորձէ փնտռել նոր եւ արդիական կերպեր, որոնք մշակելու համար իր մտածումները թքաղթին յանձնէ: Անպայման յաճողութիւն ձեռք ձգած չէ նոյնիսկ ամենէն ընդունակ մարդը, ուսէ ձեռքի մէջ, առաջին պատահութիւնը զրկելով, մէկ անդամէն, այլ յարատեւ աշխատելով, տրեւելով, երբեք չյուսահատելով՝ հասած է որոշ տեղ մը, ուր զինք կը գիտեն իր մտերիւնները՝ բարի տեղաբերով, իսկ հակառակորդներն ալ՝ չթիւննին խածնելով:

Ասեկա չենք ակնկալեր մենք:

Սակայն բարի իրձեւում մէկը, որպիսին է առ սիւնակը կաթմոյր, երբ դեռ նոր ճամբայ կ'ելլնէ, պարզապէս կ'զուլանայ չաղակերտուն, չմխիթ թեթեւ հակումներու, ապա՝ գլուխը ուղիղ բռնած, միտքը բաց, աչքերը երազներով լեցուն՝ պիտի շարունակէ իր ճամբան: Իրաւ խօսք մը վրայ — պոստուլթիւնը միշտ ալ ապիկարութիւն կը մատնէ — որ միշտ կը յեռն ան երբոր իր մէկ գործին չուրջ պիտի խօսի:

Եւ որովհետեւ արտակարգ ուշիմութիւնը զլացուած է մեզի, ստեղծուած՝ պիտի վերցնենք բաժինը յամառ աշխատութեան, որպէս զի սիւնակին գէժ գանգառողներուն թիւը շարաթէ-շարաթ նուազի: Ու երբ այդ յաճողութիւնը դանկնէ, այն ատեն պիտի կրնանք համոզել բարեկամ մը որ հոս երեւցած գրութիւնը — այն որ հաւանեցաւ — ուրիշ մը չէ յանձնարարէ, կամ, ինք վերստին կարգայ, առանց ձանձրութեան:

Ուրախութիւն է մեզի հոս արձանագրել որ այս թիւթի խմբագիրը երէց եղբօր մը փորձառութիւնը, խրատներն ու իր ջերմ շունչը պիտի պահէ մեր սիւնակին վրայ այն բարձր ոգիով՝ ինչ ոգիով որ ընթացք տուաւ մեր այս գործին, երբ առաջին պատահութեամբ իրեն զեմեցէնք, զիրով մը, տանն մը առաջ:

Նաեւ հիմա է ատենը յիշելու բարեպաշտութիւնը մտերիմ ընկերոջ մը, որ աշուարար մեզի տրամադրեց ԲԱՐԱԿ ԼՈՒՐԵՆՐԸ, որ չառանց կնքեր էր իրեն անուն իր հրատարակելի գրքին համար, եւ կը կարծէր թէ զոնէ առ տարի պիտի դայն լոյս ընծայէր: Անոր ձախողութիւնը տխուր է:

Յուշումով կը նուիրենք ուրեմն այս գործը մեր այդ սիրելի բարեկամին: Բարձր բոնէ ծնօտ, բնկեր...:

Մարտ 4

ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐՆԵՐԸ

Մ'արարեալ Կարմիր իմաշին ամիսն է :

Եւ ես հիմա կը մտաբերեմ Կարմիր իմաշուհի մը, Սաթենիկը : Այս աղուոր աղջիկը, որ դրացիս էր, վերջին անգամ տեսայ հիւանդանոցի մը մէջ, չորս ամիս եւ երեք տարի առաջ, Դեկտեմբեր Եօթին, այն օրը՝ երբոր նենգամիտ ձարոնիան յարձակեցաւ Փըրլ Հարպըր Կղզիին վրայ, առաւուն կանուխ,՝ ամբակոծեց մեր զինուորները, մեր օդանաւերը, մեր մարտանաւերը :

— Բարբարոսան'ը, մըմնջեց Սաթենիկ :

— Պատերա՛ղմ, ըսաւ Սաթենիկի Եղբայրը, Արմէն :

Ռատիոն ընեց պահիկ մը եւ մենք, ակնարկն իս աղ զործիքին յառա՛ծ՝ միաբերան պուացինք,

— Յընա՛ծ ճարնցիք : Զեր դասը պիտի՛ տանք : Պիտի՛ լուծենք վըրէժը այս անարդարութեան, պիտի՛ լուծենք :

* * *

Զօրաշարժն սկսաւ :

Ազատութեան երկիրը, պանծալի հերոսներու երկիրը, Ամերիկան, ցնցուեցաւ, դայրացաւ, մկանները լարեց : Բանակ վաղեցին զեղեցիկ աղջիկներ, առօրէ երիտասարդներ : Գունդեր մարդուցան ամէն դէ : Սաթենիկ, որ Ընկերային Ծառայութեան դասընթացքը աւարտած էր այն տարուայ Յունիսին, մտաւ Կարմիր իմաշի միաւորներուն մէջ : Անոր Եղբայրը, Արմէն զնաց հրատայլի մարդադաշտը, կամաւոր, Դեկտեմբեր տասին :

Հայրենիքի կանչին աղբյւն պատասխանեցին հազարներ, բազմաթիւ հազարներ, ամէն ամիս : Եւ անոնք կը բացազանչէին,

— Ամբարդուեցէ՛ք, զինակիցնե՛ր, շուտով պիտի՛ յաղթենք :

Եւ մեքենաները զործարաններուն մէջ սկսան բանիլ օրական քսանըջորս ժամ, անդադար : Ուշիմ բանուորներ լծուեցան զործի : Անոնք չինեցին նաւ ու հրատայլ, ամբաժիղ ու հրետանի, սուր ու զէնք, փամփուշտ ու թնդանօթ, կօշիկ ու համադրեւտ, զեղ ու վերակապ, վրան ու վերմակ, ամէն ինչ :

Արտադրութիւն, աւելի շատ արտադրութիւն :

Հարկ էր պարենաւորել զինուորը — տասնըմէկ միլիոն զինուորները :
Հարկ էր հաղուեցնել ու կերակրել քաղաքացին — հարիւր երեսուն
միլիոն քաղաքացիները — ամէն օր, կանոնաւոր կերպով, Ամերիկայի
բարձր չափանիշովը, լիովին :

— Վաթսուն հազար օդանաւ կ'ուզե՛մ, հրամայեց Ընքըլ Վէմ :

— Քեզի կուտանք կրկինը ուղածիդ, երկու տարին չորրորած, պա-
տասխանեցին զործարաններու վերակացունելիք, մեքենաներու ամուր
ձայնովը :

Ու մեր ինքնաթիւնները օդին մէջ ճախրեցին ամէն վայրկեան, աշ-
խարհի չորս բոլորը, ան ալ հարիւրներով, հազարներով : Անոնք սարսա-
փեցուցին մեր թշնամիները, հիմէն կործանեցին անոնց ամբոցները, ան-
ոնց զինավործարանները, անոնց գունդերը փճացուցին, խորտակեցին
անոնց ռազմանաւերը :

— Մենք չենք պարտուած երբե՛ք, այս անգամ ալ պիտի չաղթենք :
Արմէն մեկնեցաւ ճակատ :

* * *

Գասապլանքա՛, Ալճերիա՛, Թունիսիա՛, Սիւրիա՛, Իսաւրիա՛ : Իր զի-
նակիցներուն հետ՝ Արմէն հալածեց թշնամին, ամիսներով :

Քրդներոյ ճակատամարտին մէջ վերաւորուեցաւ Արմէն, երկու տե-
ղէ : Գնդակ մը ծակեց անոր աջ բազուկը եւ շարժեցի չէկ կտոր մը՝ խո-
շոր վէրք մը բացաւ իր դիտին վրայ :

Երեք ամիս Արմէն մնաց թիկունքի հիւանդանոցը : Յետոյ փոխադ-
րուեցաւ Անդլիա, հոնկէ ալ հոս, հարաւային մէկ նահանգին ապաքի-
նարանը : Պետութիւնը ամէն կարելի միջոցներով զինք կը դարձանէ եւ
չուտով պիտի աղէկնայ, չուտով :

Հիմա Կարմիր Սաչուհները բարի հրեշտակներու պէս կը հսկեն
Արմէնի առօրեայ կարիքներուն : Իրեն կը հայթայթեն իր ուղած զիւր-
քնն ու հանդէսը, կ'ապահովեն ազատ պահեր հետախօսելու իր ծնողքին,
ատենն անգամ մը, կը փախտան իր անխնայները ու իրեն կուտան
խնդուն տրամադրութիւններ : Օ՛հ, ի՛նչ զորովով անոնք կը միանան իր
պտորաններուն, նոյն իսկ կը հաղուեցնեն իր համազղեստը : Մէկ հատը,
մասնաւորապէս, երբ կը կապէ Արմէնի փողկապը այնքան ուշադիր կը
նայի անոր սեւ աչքերուն մէջ, կը խնդայ սիրահարուածի մը համակ
սրտովն ու ապա կ'իյնայ անոր ուսերուն՝ մտիկ կ'ընէ տրոփումը տղուն
սրտին :

* * *

Սաթենիկն ալ ճիշտ աղպէս կ'ընէ հիմա ուրիշ զինուորի մը, Գեր-
մանիոյ մէջ : Իր թարմ նամակին մէջ ան կուտայ պատկերը հիւանդանո-
ցին, որուն մէջ կը զործէ օրական տասներկու ժամ, անոնց տրտուն-
ջի :

Մէկ մասը խորտակուած է այս չէնքին, կը զրէ Սաթենիկ, որ վե-

րածեր ենք հիւանդանոցի: Ճակատէն քիչ հեռու ենք: Հրասանդներուն
գոռումը կը լսենք, մանաւանդ զիշերնէրը:

Սա բաժանմունքին մէջ կը գտնուին ամենէն ծանր վիրաւորները:
Ամէնքն ալ դեռ շատ երիտասարդ են: Հոս դադար չկայ, ինչու որ գլխի
կը կանչեն տղաքը, մեր աղնիւ ու քաջ տղաքը, մեր բարի ու վիրաւոր
տղաքը: Մէկուն խնդրանքը կը հասցնեմ վերահիշ հիւանդապահճութիւն,
միւսին բարձր կը կապուղցնեմ, ուրիշի մը ակնոց է հարկաւոր՝ տեա-
րակիս մէջ կ'արձանադրեմ, չորրորդի մը նամակը կը գրեմ: Այս տղան իր
աջ թեւը դո՛հեց որպէսզի շատեր ազատ ու ազահով ապրին: Ան դեռ
չվարժուիր ձախ ձեռքով գրելու: Միակ քոյր մը ունի, իրմէ մեծ, չորս
դաւաններու մայր մը, որ Կարմիր Սաշի հիւսուածեղէնի բաժանմունքին
մէջ կ'աշխատի, շարաթը վեց ժամ, բոլորովին ձրի:

Եւ ես հիմա կ'երեւակայեմ իմ եղբայրս, Արմէնը, որուն անարին
քով հիմա կանգնած է ինծի նման գթութեան քոյր մը, եւ թեւեւ կը
գրէ անոր նամակը: Ի՞նչ սարսուռ պարտականութիւն է, ի՞նչ քաղցրիկ
պարտականութիւն միեւնոյն ատեն: Ըլլալ Կարմիր Սաշուհի մը եւ ան
ալ պատեհաբարձի դաշտին մէջ, գրեթէ, ընկերային ծառայութեան խոչա-
լովը ներշնչուած՝ կը նշանակէ ըլլալ քոյր մը, նշանած մը, կիւն մը,
մայր մը հոգատարութեան կարօտ եղբայրներու: Եւ ես գիտեմ ձայ-
նիս մէջ զնկելու պարապական եղանակը, պարզապէս ուրախացնելու
զինուորը, անոր զլացնելու որ ինք կը խօսի իր նշանածին հետ, կամ իր
քրոջը...

Պիտի յաղթենք, գիտեմ, մօտ ատենէն պիտի յաղթենք: Բայց այս
ճաղիկ կեանքերը, որ կը խամբին արեւը չձագած՝ պահանջ մ'ունին պե-
տութենէն, աշխարհէն.— Հաստատուն դնել հիմերը խաղաղութեան,
կանխել զրգապատճառները դալիք պատերազմներուն, ապահովել բա-
րեքսատիկ կեանք մարդոց ու անոնց մէջ ընդհանրացնել եղբայրութեան
սէրը: Ապագայ սերունդներ թո՛ղ չնդգովեն զմեզ, բնա՛ւ:

* * *

Երէկ իրիկուն, հրապարակային հանդէսի մը մէջ, տասնեակ մը զին-
ուորներու հետ Սաթենիկի մէկ քոյրը, Կարմիր Սաշուհի մը, նոյնպէս
եղբայրացուց իր բանախօսութիւնը: Եւ ապա կոչ ըրաւ,

— Մարտը Կարմիր Սաշի ամիսն է: Երկու հարիւր միլիոն տոլար
հարկ է, ստիպողական: Մեր վիրաւորներուն, մեր տառապող եղբայր-
ներուն ու քոյրերուն անունով կ'ըսենք ձեզի.— Տուէ՛ք ձեր լուծման, քա-
ղաքացիներ: Տուէ՛ք ատատ—ատատ, հայրենակիցներ:

Մարտ 11:

ԹՈՂ ԱՆԻԿԱ ՄԻՇՏ ԱՅՍՊԷՍ ԾԱԾԱՆԻ

Ամենաման աստղադարձը դրօշակը, կարմիր, ճերմակ եւ կապույտ երկրներով՝ հիմա զարձեւալ կը ծածանի հոն, Գօրկէկիտորը կըղկիւն վրայ:

Ճէնըրը Տուկլը Մաք Աթըհըր, որուն, զժրագլարար, պարտադրուեցաւ սոթթը, երեք տարի առաջ, լքելու իր զինակիցներն եւ հեռանալու այս անառիկ ամբողջն, ուր ինկան բազմաթիւ հերոսներ, այսօր վերադարձած է հոն: Այս մեծ հրամանատարը իր տուած ուխտը պատուով կատարեց: Յուզումով, ցասումով, պարտութեան սեւ մուրը իր ճակատէն սրբելով՝ ան ըսաւ իր ընկերներուն — Պիտի վերադառնամ: Եւ իրաւ վերադարձաւ, նոր ուժերով, ու զիտցած եղանակովն պարտութեան մասնեց թշնամին, մասամբ լուծեց իր վրէժը, իր զինուորներուն վրէժը, իր հայրենիքին վրէժը:

Այս կըղկի Քարալընիւրուն մէջ, չարաթնիրով, թշամուն վիթխարի ուժերուն զինադրեցին հրամանատար Ուսլըրայը եւ իր սակաւաթիւ զինակիցները, մինչեւ որ սպառեցաւ իրենց պարէնն ու պարկուճը: Անոնց անձնատուր եղած օրը՝ Հանրապետութիւնը սուղ պահեց. բանակներ միաբերան ուխտ ընրին՝ օր մը, չուտով, պատմութեան գիրքէն ջնջելու այդ եղիւրի պարտութիւնը: Պէտք էր անպայման ետ առնել ոչ միայն Գօրկէկիտորը, այլ՝ ամբողջ Ֆիլիսիան կըղկիները, աղատադրել Հոյանտական կըղկիտութիւնը, բուն տէրերուն վերադարձնել Չինաստանը, Մանչուրիան, Գօրիան եւ ծուռիկ բերել Հիթօհիթօն, բարբարոսութեան անպատկառ իշխանը, Ճարմիտոյ արքան, իր սպիտակ նոսրէին ամբալներուն առջեւ:

Այդ ամէնը լիովին կատարելու համար հարկ էր զօրաւոր ճիւղ, անհուն կորով եւ զանգուածային պատրաստութիւն: Ճէնըրը Մաք Աթըհըր անօրինակ եռանդով ու զինուորականի մը յատուկ լայն յանձնառութիւններով վերակազմեց իր պողպատակուս գունդերը Աւստրալիայի ծովափերուն մերձակայ գաշտերուն եւ անտառներուն մէջ: Ու երբ ժամանակը մօտեցուց իր ծրագրումին գործադրութեան յարմար առիթը՝ ան հրամայեց իր բանակներուն՝ յարձակելու թշնամիին վրայ: Եւ անհամար կըղկիներուն նման ան մեկուսացուց անոր ուժերը, անդադար հարուածելով ջլատեց անոր կեղբոնական միւտորները, գրաւեց անոր անանցնելի նկատուած դիրքերը, կըղիւն-կըղիւն, մինչեւ որ հասաւ Ֆիլիսիան մեծ կըղկիներուն — նախ Լէյթէ, ապա Լուդան: Ու Պաթան, ուր մեր խիղախ հրամանատարը զինադրեց ամենէն կատարի ոճրա-

գործներուն երեսունհինգ օր, դերեգրաննոցն եղաւ հաղարաւոր ճա-
րոնցիներուն, շարաթուայ մը ընթացքին: Արապէս Մաք Արթւրը գրա-
ւեց մայրաքաղաքը, Մանիլան, ապառիւով բաղմահադար գերիներ, ո-
րոնք կը հեծեմային «արեւի որդիներուն» դաժան հարուածներուն տակ,
ամբողջ երեք տարի: Եւ վերջապէս գրաւեց Գորէկիտորը, ուր ձողէն
վար ստնուած էր փառքի ու քաջութեան ձօնուած աստղադարձ գրօ-
շակը եւ անոր տեղը բարձրացած ճեմակ սաւան մը: — Հրամանատար
Ուստինսկը եւ իր մարտիկները անձնատուր եղան, կռիւիւք սրտերնուն
մէջ, քաղցած եւ ծարաւահիւծ, հալած ու մաշած:

Կործանարար խորշակին սաստկութիւնը նուազեցաւ հետզհետէ: Օր
մըն ալ ծագեց արեւը, ազատ, տրդար ու փառաւոր: Եւ ստոտն կա-
նուխ բանակին փողահարը, թիկնեղ, բարձրահասակ ու սեւ աշուէնե-
րով երիտասարդ մը, Մեսրոպ Սահակեան, վսեմ արարողութեան հրա-
ւիւրեց կղզին գրաւող Անկարպեւեան Հետեւակազունդը: Օգը հեղձու-
ցիւ է իր ալք պահուն բայց զինուորներ հազուեր էին իրենց շինել հա-
մազդեատն ու շարկեր էին իրենց դէնքն ու վաթսունըջորս լիպրա ան-
հրաժեշտ բեռը: Անոնք, լուռ եւ խորհրդաւոր, հաւաքուեցան փոք-
րիկ հրապարակը, հնամենի գրօշակի ձողին շուրջը:

Քիչ մը անդին, մայրաքաղաքէն տասնեակ մը մղոն հեռու, ճա-
կատաբար կը շարունակուէր: Հրետանին կը զոռար, ինքնաթիռներ
կ'արձակէին ծանր ուռմերը, շարունակ: Ուրիշ օդանաւեր կը պաշտ-
պանէին այս պատմական հանդէսը:

Ահա եկաւ ձէնէրը Մաք Արթւրը, պարթեւ հասակով, լուրջ ակ-
նարկներով, համադրեալուն մէջ գրաւիչ եւ իրապէս արժանի իր բարձր
դիրքին: Կանգ առաւ ան, դիտեց իր տղոց կայտառ դէմքերը, սոփոքա-
կանին սկէս ժպտաց: Բայց այս անդամ անոր ժպտը տխուր բան մը
կը մատնէր: Անտարակոյս որ ան ճիշտ ալք պահուն մտաբերեց այն
սարսափելի պատկերը, որուն մէջ պարզ կը տեսնար ինքզինքը՝ որ ար-
տասունքով կը բաժնուէր իր հաւատարիմ զինուորներէն, իր անվախ
գործակիցներէն:

Նոյն ատեն փողահարը, Մեսրոպ, առիթին յարմար եղանակը հըն-
չեցուց ու բանակ, կազմ ու պատրաստ կարգի շարուեցաւ: Ահա՛, Աստ-
ղադարձ Դրօշակը հեռօքէն, յանդուգն վազքով, կը բարձրանայ դադա-
թը ձողին, հոնկէ ժողովուրդին մէջ տարածելու եղբայրութեան սէրը,
որ Ամերիկեան այնքա՛ն զգայնութեամբ փախկայեց, ու աղնուացուց,
բաշխեց բոլորին, հաւասար, անխտի՛ր:

Մաք Արթւրը խոկոյն աջ ձեռքը տարաւ ճակատին դէմ, բարեւեց
գրօշակին ծածանումը, հին զինուորի մը պատկառաւոր ու հաճելի
տնեղով մը: Ալք գերբերն մէջ ան հատիկ-հատիկ արտասանեց բառերը
այն խառտաւի ուխտին, որ զեւ մանուկ՝ մօրեկն տրվեցաւ. —

Կ'ուխտեմ հաւատարմութիւն Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու

Դիօշակին եւ Պետուքեան որուն համար կը ծածանի, մէկ Ազգ, անբաժանելի, Ազատութիւն եւ Արդարութիւն բոլորին :

Եւ հազար հազար կտրիճներ, պատուանշաններով զարդարուն կուրծքերն յցած, զլուխն ուղիղ բռնած՝ կրկնեցին նոյն բառերը քաղցր եղանակով, բարախուն սրտով, տաքուկ շունչով :

Փաղահարում մըն ալ եւ բանակը նստեցաւ :

Մաք Արթւրը արձանի մը պէս կանգնած տեղը մնաց պահիկ մը : Երբ լուծիւնը տարածուեցաւ հրապարակին վրայ՝ ան ակնարկը պտըտցուց չորս դին, ընդունեց համակրական նայւածքները ամենուն ու շատ պարզ մարդու մը փութ հնչումովը ըսաւ .

— Օրհնեալ ըլլայ մեր այս մեծ յաղթական վերադարձը, զինակիցներ : Գօտեպնդունք, ընկերներ, ինչու որ պէտք է ձեռք ձգենք աւելի մեծ յաղթութիւններ, որպէսզի պարտութեան մատնենք մեր կատաղի թշնամին : Եկէ՛ք հակենք մեր զլուխները առջեւն այն նուիրական յիշատակին՝ զոր մեզի կտակեցին մեր անձնուրաց զէնքի եղբայրները, — որոնք նահատակուեցան, որոնք գերի ինկան անդով թշնամուն ձեռքը :

Յաւէ՛տ ապրի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները :

Թո՛ղ միշտ ախպէս ազատ ու անկաշկանդ ծածանի կարմիր, ձերմազ, կապոյտ երիզներով ու աստղերով զարդարուն մեր պանծալի Դիօշակը :

Մարտ 18

ԱՆԱ՛, ՈՐԴԻ՛, ԴԱՐՁԵԱԼ ԶԱՏԻԿՆ ԵԿԱԻ

Եւ դեռ իր մայրը, այլի Գոհարիկ, պատուհանին քով նստած՝ կաթոթը սեւ աջեւրուն մէջ, յուզումով կը նայի ճամբուն, ուրիշ իր միակ որդին, Տիգրան, մեկնեցաւ բանակ, երեք տարի առաջ, Աւագ Ուրբաթ օր:

Այդ տուր օրը աշխարհ կաւ Տիգրան, եւ իր ճակատագիրը, տասներեք տարի ետք, նոյն օրը, առտուն կանուխ, գինք տարաւ զօրանոց մը: Պատին ու իրաւունքը հայրենիքին՝ գինք կանչեց զէնք վերցնելու թշնամուն դէմ: Այդ ձայնը ախրա՛ն քաղցր ու դրաւիչ էր որքան իր մօր սրբական աղօթքը: Հայրենասէրի մը յատուկ աղիով ան ըմբռնեց վեհօրէնքը, այդ պարտականութեան՝ առանց մտաւայլու, տենդով տանձնեց զայն: Մեկնելու պահուն գրկեց իր մայրը, համբուրեց անոր գորովազուծ ձեռքը ու յարեց:

— Հաւատա՛, մայրիկս, միշտ, որ ողջ ու յաղթական պիտի վերադառնամ, չուտով:

— Աստուած օգնական քեզի, որդի, պատասխանեց Տիգին Գոհարիկ տրտում ժպիտով մը: Վայրկեան մը յետոյ միեակ էր ան. արտասուեց ու աղօթեց, ժամերով, շարունակ:

* * *

Այսօր ալ Աւագ Ուրբաթ է:

Հիմա կուտի դաշտ կը գտնուի Տիգրան: Եւ իր մայրը, երբեմնի ուսուցչուհին Մերձասր Արեւելքի նպատաստաւորաց Ընկերութեան գրպանը, դաւառի մը անկիւնը, նստեր է առջեւը պրասեղանին, որուն վրայ դրեր է զէզերը աջ նամակներուն, որոնք եկեր են սիրելի Տիգրանէն, շարաթը մէյ մը:

Մտադիր է դաւառին գրելու Զատկուայ աթիւ իր ընկերքը: Տասնեակ մը կարծիք վարդերով հիւստեամ ծաղկեփունջ մը պիտի նուիրէր եկեղեցիին, զոյգ մը մոմ պիտի վառէր, սիրտը բացած Փրկչին՝ պիտի աղօթէր եւ լուծմ մը, հինգ տղար, պիտի տար հոգաբարձուն որպէս զի պատարագիւղ կղերը պահպանիչ մը ըսէ բոլոր զինուորներուն: Միացեալ Արդիւրու բանակներուն:

Բայց Տիգրանի նոր տողերը իրեն բերեր էին վերապրումը խժուժ արարքի մը, որուն գծապղծ գոհն կղաւ իր սրտի հատորը: Եւ Տիգին Գոհարիկ երկար մտածեց: Նայեցաւ լուռ պատերուն, որոնց վրայ, կարգով շարեր էր Տիգրանի լուսանկարները: Ամէնքն ալ կը պատմէին բանակին կեանքը, ոմանք ծիծղուն, ոմանք տրտում, ոմանք ալ վրդովիչ, ստակալի, անմարգվա յօթն վայրալ:

Ու երեւակայեց իր անդրանիկ դաւելին մանկութիւնը, որուն արեւը մարեց համարդեատով մարդ մը, սուլնով, արիւնի օրերուն։ Օտանեան կայսրութեան զինուորն էր ան։ Անոր նմանները սասանց խնայելու փճացուցին կեանքերը բարձրահարար հայերուն, զբաւեցին տուն ու ինչք, անմարդարեանք ըրին զիւր ու աւան։ Ինք կորսնցուց ամուսին և որդի։

Չորս տարի զատարակեց որբերը, որոնց մէջ կ'երայէր աճուման իր զաւկին։ Օր մըն ալ, երբ հասած էր Սուրիա, իր ձեռքը հասաւ զիւր Տիրան Հայկազեանի, զաղնեկերը իր նահապետի ամուսնին, որ զինք Ամերիկա կը հրաւերէր, հողալով ճանապարհի ծախսը։ Անոր ալ զ վարձմունքը շատ հաւնեցաւ ու զայն տեսնելուն կարճ ևս անոր զէմքին վրայ նշմարեց բնաւորի գիծերը իր ամուսնոյն։ Եղան բարեկամ, եղան մտերիմ, եղան ամուսին ու իրենց մէկ հատիկը անուանեցին Տիգրան։

* * *

Պատերազմական նախարարութիւնը զայն կոչեց Աւագ Տեղակալ Տիգրան Հայկազեան։ Եւ տիկին Գոհարիկ ուրախութենէն լացաւ, յետոյ անոր զաւրն ըրաւ իր դրացիներուն։ Իր զուսպութեան վարձատրութիւնն էր։ Ու ի՞նչ երջանկութիւն է առիթաւ մօր մը համար։ Արդ զգալութիւնը չոյելու մտօք, զրեթէ, բացաւ Տիգրանի նամակը ու սկսաւ կարդալ,—

Բէմակէն, Հոննոսի արեւմտեան ափը զարեւել ի վեր նստուկ սա թաղաքը զբաւուց մեր բանակին ստջեւէն քաղաքներէն մէկն ալ ես էի, մայրիկս։ Վրէժը անդուժ ըրեր էր զիս։ Գիշերը իջնելուն անցանք Լուսէնտուրֆ կամուրջը ու մէկալ եղբւրք զիւրք զբաւեցինք։ Ետինքին մըր տանք զիւր մը, մեր պարպած ուսմանքէն կիսովին խորտակուած։ Երկու յարկանի տան մը մէջ լեցուցինք գերման քաղաքացիները որպէս ապահովութիւն իրենց և մեզի։ Ինծի յանձնուեցաւ հետախուզել ուսման ուրտածները։ Խոսք մը զիտնութեամբ հետախուզելի այդ անբաղձաւիները։ Մտերիւմ ըրջապատուած տունի մը ստջեւէն էինք, ես ու զինուոր մը։ Պատուահանը նշմարեցի կանացի զլուխ մը և խակոյն հրաման ըրի զինակին որ երթայ վար բերէ զայն։ Ան հարկաւ թէ երկու քայլ փոխած էր երբ յանկարծ, մացասին մէջէն, անապիւր մը կրակ տեղաց մեր վրայ։ Զինուորն ինկաւ գետին, անշունչ։ Զինուորներս հարածեցին առաջ ստորնաքարը արտաածը ու անոր զանգը պատուեցին։ Ես կանգնեցայ զինակին քովը զէնքի բնակարան, որ եղաւ հայրենիքիս խիզախ պաշտպանը, անձնուէր հերոսը, որուն կուրծքին վրայ ժապավէն մը կայ, մանիշակեայ և սրճապոյն, սեւ ու ճերմակ զիծերով, չորս աստղանշաններով։ Կը համընա՛ս մայրիկս, ան, ասով, ինչո՞ւ անգամ ճապարհամարտի մէջ նետուեցաւ, զիբաւորուեցաւ... ու հիմա կ'աւանդէ իր հոգին, նազիններու պիղծ հոգին վրայ։ Զիւր այդ պահուն ես կ'ուզէի սա զիւրին ամբողջ բնակչութիւնը, մեծով ու պոքովով, մորթել, անոնց արիւնը խմել։ Այդքանապա կը քրտնէր ձեռքիս մէջ, սիրտս կարծրացեր

էր, աչքերուս մէջ ողբ կար, լեցուն, եւ բուն դարձրոյթս կը քրտնցնէր զիս: Անհանդիստ էի, կը տատայէի:

Եւ բովս եկաւ տիկին մը, իր երկու մանուկներուն ձեռքն բռնած: Քանցիկ սուկինը որ պատուեմ երեքին ալ խոշարողը: Երբոր խոշարայ անոնց կողմը, յանկարծ յիշեցի պատմութիւնը եղբորս նահապետական: Իսկոյն կանգ առի ու ամօթահար դէմքս կախեցի վար: Ես ամերիկեան զինուոր մըն եմ, բարի մօր մը հողածուծեան տակ մեծցած, եւ սէտք է լլլամ տարբեր զերման զինուորէն, թուրք զինուորէն, ճարանցի զինուորէն:

— Ծնորհակա՛լ եմ, Եանքի, ըսաւ տիկինը, որ կրցար կիրքդ դադել:

Զպատասխանցի: Հանցիկ վերաբերումս եւ վրեժի գիտելին վրայ իմ հաւատարիմ ընկերոջս, որ ջի մահ: Անոր արիւնը ցամքեր էր: Վրէժի ուխտս Վրէնէի, աչքերս փակ, երբ զգացի տաքուկ շունչ մը ձեռքիս գիծաց: Այն կողմ նայեցայ: Տիկինը երախտներէն մէկն էր: Համարձակ խօսեցաւ ան:

— Խնդրե՛մ, Եանքի, թոյլ տուր որ վեր ելլեմ, տիկնիկս առնեմ:

Մէջ մը նայեցայ զեակին, մէջ մըն ալ սա անմեղ մանուկին:

— Գնա՛, բա՛ անխոյժ կեանքով:

— Ասիկա մեր տունն էր, ըսաւ տիկինը, բայց մենք պիտի երթանք միւս գիւղը, մօրս բով, որ զբաւեցիւր զիշերը, ըսաւ տիկինը սահուն անդրերէն խօսելով:

Ես լուս մնացի: Այդ լուսեան մէջ կ'զգայի աղնուծութիւնը այն սքանչելի ողբին որ մեզի աւանդեց ամերիկեան դատարարականը: Կոուին դատը պիտի ապանեմ տա՛յր հոգի, տատը հազար հոգի, բայց երբ զբաւեցնէր զիւղերն ու քաղաքները Գերմանիոյ, միշտ ալ պիտի զուլանամ ձեռքս բարձրացնելու աս տարիքին մէջ դռնուղներուն վրայ: Միշտ պիտի յիշեմ եղբորս հանդէպ զործուած բարբարոսութիւնը...:

* * *

Տիկին Գոհարիկ Հայկազեան առաւ կտոր մը թուղթ ու գրիչը: Առաջին նախադասութիւնը — Ահա, որդի, դարձեալ Զատիկն եկաւ — զրեց ու կանգ առաւ մտածումները կարգի դնելու: Երեսուն տարի առաջ իր որդին դժը եղաւ ատելութեան, իսկ հիմա իր որդին կը խնայէ որդիներուն անոնց, որոնք մէջ մըն ալ պատերազմի պատճառ եղան:

Ապրիլ 1

ԵՐԱԶԸ

Պարոն Համբարձում, իր խորունկ քունին մէջ, աղուոր երազ մը կը տեսնար աչն զիշեր :

Բարձրամեղակին հովիտը, ուր Պր. Համբարձում անցուց իր մանկութիւնը, ծածկած էր անթափանցելի մշուշը : Ծուռով, սակայն, նուրացաւ մառախուղն ու արեւուն դունաւոր ճառագայթները սպողեցին հերկուած դաշտերուն մակերեսը : Հիմա, բարակ հովին հպումովն, ջաղարջքի առուին եղերքը, հին օրերէն մնացած ուռնիները կը պարէին նաղելածեմ հարսի մը սկէս, ու բարտիներուն խոշոր տերեւները զուարթ տենդով ծափ կը զարնէին :

Պատեբազմական խճուղին, որ կ'անցնէր իր զիւղին կաղերուն դըլ-խէն, լեցուած էր ալլապան համադրեալտափիւր զինուորներով : Անոնք, յանկարծ, բաժնուան իրարմէ, համաձայն տարադրվ բանակայիններ կազմեցին առանձին զուեղեր, իրենց յատուկ դրօշակներով :

Եւ Պր. Համբարձումի առջեւ բացուեցաւ աւելի բայն, աւելի խոշոր տեսարան մը : Իր զիւղին աղիւսէ տունները ալլափոխուեցան : Երկու թաղերուն արայէն անցնող նեղ փողոցը հիմա դրօշադարդ պողոտայ մըն է, ուր, ահա!, կը մտնեն յաղթութիւն տարած երեք բանակներ, խրոխտ շքերթով : Պողոտային ծայրը, հինաւորաց Սուրբ Աստուածածին մատուռին տեղը կ'երեւնայ ամբակաւոց զգեալ մը, հոյակապ կամարներով ու ծաղկանոցով շրջապատուած :

Երեք, թիկնեղ զինուորներ, իակոյն, դրօշակներուն ձողերը կուրծքերնուն գէմ սկինդ բռնած՝ իրենց կրօններով երդի մը համաչափ եղանակը հիւսելով՝ զնային ու զիրք բռնեցին հակաջ սիւններուն քով : Ապա, երեք զուեղերուն հպարտ հրամանատարները, աղիւսակ նմալոջ հեծած՝ սրարչաւ հասան հոն եւ վեհապանծ զիրք մը բռնելով պատուեցին ալեծուփ դրօշակները :

Այդ պահուն, բազմանդամ նուադախումբը, երեք աղղերու բնորոշ համադրեալտափիւր սքնուած՝ յաղթերդ մը նուաղեց ամէնէն առաջ, յետոյ, յաջորդաբար, ազգային երգերուն գոտ հնչուներէր բարձրացան, տարածուեցան հովիտին ծափ տեղերն անդամ :

Պր. Համբարձում, այդ հանդիսութեան ներկայ գտնուելուն ուրախութենէն — կամ թերեւս պրտիկ անհանդատութիւն մը զգալուն՝ պատուած զիրքը փոխեց, եւ վաղիկեան մը դադարէ ետք վերադառաւ իր երազին բնդհատուած գլուխը :

Դիւակիւն ներքնամասը կառուցուած էր ճարտար ձեւերով : Մարմարիոնէ սիւններուն քով եւ նկարապարզ միջանցքին մէջ կանդնած էին

դինուած պահակներ: Ընդարձակ ընդունարանը, թաւշեայ բազմոցներու-
րուն մէջ նստած էին բարձրաստիճանի զինուորականներ եւ դաւումի գէժ-
քով զինանաօրէտներ, ստէյն մէկը պայուսակ մը սեղմած էր անութիին: Անոնք
անդադար վը ծխէին՝ ու կը խօսէին մեղմարար: Ծուխը լեցունե-
ցաւ Պր. Համբարձումի աչքերուն մէջ, ու ձեռքովը շփեց: Խակոյն ար-
թընցաւ: Այնքան երջանիկ կ'ըզար հիմա ինքզինք, եւ հողեկան այդ
դուր վիճակին մէջ վերստին քնացաւ, չուտով:

* * *

Մարդ մը, որ շատ կը նմանէր Մեծն Բրիտանիոյ Վարչապետին,
խումբէն դատուեցաւ րոպէ մը եւ իր խոշոր սիկարը վառելով՝ դարդե-
ցաւ: Միւս երկուքը, որոնցմէ մէկն համադրեալտին մէջ Սովետ Միու-
թեան Մարաջախտին երեսօյթին ունէր, կ'անդակցան սեղանին առջեւ,
դէմզիմաց: Այդ զինուորականը զուարթ խօսքերով կը շօշը զգայնու-
թիւնը երրորդ մարդուն: Ասիկա բարեկերթ ու առաքինի մարդ մըն էր,
ճիշտ համապատասխան Ամերիկայի Միաց. Նահանգներու Նախագահին:

Ու Պր. Համբարձում լսեց որ արա մարդէկը զերար կը կոչէին ի-
րենց տիրութենային ու անոնց խօսակցութիւնը շատ յստակ կը լսէր իր
անահաանի զերքէն, որուն ուր զոնուիլը ինքն ալ չէր կրնար բմ-
բունել:

— Հեռադիւրը, տիարք, կը յուսամ թէ կարդացիք, ծխամոքը չըր-
թունքէն վար առնելով ըսաւ Մարաջախտը:

— Այո, յարեց Նախագահը: Եւ իր ակնարկը Վարչապետին յա-
ռելով աւելցոյց. — Այս Հայկական դատանիւրուն հարցը զիս կը հետա-
քըրքըրէ, Պր. Վարչապետ: Մանաւանդ Մարաջախտին հետ զրուցելէս
ի վեր: Ձեռքը տարաւ ակնոցին ու դիտեց իր երկու խօսակցները, ան-
կեղծ ժպիտ մը գծելով դիմքին վրայ:

— Այո՛, Պր. Նախագահ, լուրջ հարց մըն է:

— Եւ հարկ է որ խաղաղութեան եւ արդարութեան անունով խոր-
հըրդակցինք այդ մասին, Պր. Վարչապետ: Գո՛ւցէ լուծուի հարցը:

— Բայց առեն ունի՞նք:

— Նոյն իսկ հիմա, մեր սա հոնդիստի պահուն:

Մարաջախտն ոտքի ելաւ, դնաց սեղանին մօտը ու անոր վրայ դրաւ
ձեռքին թուղթը: Ապա Նախագահին նայելով, ըսաւ.

— Ես համաձայն եմ, տիարք:

— Լա՛ւ, ըսաւ Վարչապետը:

— Ուրեմն նախարանը դուք ըրէք, Մարաջախտ, ըսաւ Նախագահը,

— Ես, սկսաւ Մարաջախտն չափազանց հանդարտ եղանակով մը,
պիտի չգիշնիմ ձեպի հայոց ամենէն հին քրիստոնեայ ըլլալուն հանդա-
մանը, եւ ոչ ալ խաչակրութեան մատուցած աս արդին անդերադան-
ցելի ծառայութիւնները: Ձեմ ուղեր մատնանշել նաեւ Առաջին Պատե-
րաքմին ձեւ «Փոքրիկ Դաշնակից»ին կատարած դերը, ինչպէս որ պի-

տի չուղէի անդրադարձաւ առ քաղաքին մէջ, հին օրերուն, դռմարուած վեհաժողովի մը մէջ ընդունուած այն բանաձեւը, որ կը խոստանար ապահովել կեանքն ու ինչքը Օսմանեան Կայսրութեան հպատակ ըրեստոնեայ Հայց եւ կը ձգտէր ստեղծելու հնարաւորութիւն՝ անոր յատկութեան եւ բարգաւաճումին, այլ կ'ուզեմ չեւտել երկուրան։ Առաջին, — Հայց մէկ ստուար դանդուածը, որ պետութեան մը բռնի ուժէն հայաժողովը՝ ցրուած է աշխարհի չորս կողմը, կ'ուղէ վերադառնալ իր նախնի հայրենիքը։ Երկրորդ, — Սովետ Հայաստանի այդ դաւաճները, ինչպէս ձեր եղբայրները, ինչպէս իմ բնիկները, կրունեցան թշնամին տապալելու, չահեցան իրաւունք, վաճիկելու ազատութեան եւ ռազմապարտապետականութեան ճշմարիտ բարիքները։ Հիմա դուք ալ յայտնեցէք ձեր կարծիքը, ազատօրէն։

— Թող Սովետ Հայաստան ստեղծէ միջոցներ՝ իր տարազիր դաւաճներն իր ծոցին մէջ համախմբելու, ըսաւ Վարչապետն սխիւղէն խոչոր ծուխ մը արձակելով, սեւէ մէկն արդելը չի հանդիսանար։

— Բայց ստիկա ընելու համար, Պր. Վարչապետ, բաւական տուեալներ կը պակսին իրեն, երկիրը շատ փոքր է։

— Եւ ստիկա շատ կարեւոր է ժողովուրդի մը տնտեսական դարգացումին համար, իրայ բերաւ Նախագահը։

— Շատ բարի, բայց ի՞նչ պիտի ընենք, վերջապէս մենք չենք կրնար դաշտ ու անտառ ստեղծել Հայց համար, որ այնքան շատ կ'աճին։

— Մեր ակնկալութիւնը ստիկա չէ, այլ մարդկային փոքրիկ ճիւղ մը, բարեկացալիւս ողի մը, ի հարկին փոքրիկ ժեստ մը, անիրաւուածի մը իրաւունքը սղաշարանելու։ Եւ փաստ հեղ'ք, Պր. Վարչապետ, որ ստեղծելու հարկադրանքը կարելի պիտի ըլլայ խնայել։ Թող սղաղուին վիճելի կէտերը։

— Ուրեմն սղաղեցէ՛ք մեզի, Մարաջախտ, ես անձկոտ կ'սպասեմ, ըսաւ Նախագահը։

— Ես ալ, աւելցուց Վարչապետը։

— Երկու դաւաճները, առկից քսանըհինգ տարի առաջ, հանդամանքներու ըրումով, մենք ձգեցինք Թուրք Հանրապետութեան սահմանին կողմը — այսօր ես կ'ուզենք։

— Ատիկա զբաղեցնական խնդիր մըն է, մենք մաս չենք կրնար առնել խօսակցութեան մէջ, ըսաւ Նախագահը, դուք լուծեցէք ձեր ուղածին պէս։ Ուրի՞նչ։

— Օսմանեան Կայսրութիւնը վեց անգամ ջարդել կատարելով՝ քառասունըները ստորուան մէջ, փճացուցած է զբնիթ երկու միլիոն հայութիւն եւ ապր Թուրք Հանրապետութիւնը անոնց բնկորները երկրէն արտաքսելով զբաւած է անոնց տունն ու տեղը, ստացուածքն ու հնուց ժառանգ մնացած տարածուն երկրամասերը, վեց նահանգներով։ Հիմա Սովետ Հայաստան տէր վըր կաղնի իր դաւաճներէն խլուած իրաւունքին

ու ձեզի կը ներկայացնէ իր դատը որ աշխատիք խղճամիտ կերպով լուծել վերջնապէս :

— Շիրապէր անարդարութիւն է կատարուածը, ըսաւ Նախագահը : Վարչապետը այս պահուն մատուցներուն հետ կը խաղար :

— Ուրե՞մն :

— Կը մտածէի, Մարաշախտ, թէ ինչպէս պիտի վարուինք ուրիշ պետութեան մը ներքին գործերուն հետ առանց մեր վրայ պատասխանատուութիւն հրաւիրելու, ըսաւ Վարչապետը :

— Ճիշտ այնպէս ինչպէս որ մեզմէ առաջ օրինակը ցոյց տուաւ մեծ Նախագահն, Ուսոր Ուիլսոն : Ան անքուն գիշերներ լուսացուց մինչեւ որ յաջողեցաւ պատմական տուեալներու վրայ հիմնուած՝ զծել հայոց յատուկ քարտէս մը :

— Ես կըլ յիշեմ աբբ քարտէսը, եւ մեր փոխակցութիւնը տարիներ իր օրակարգին վրայ պահեց աբբ առաջարկը, ըսաւ Նախագահը :

— Անոր այդ յանդգնութիւնը սակայն, կանխեց Ծերակոյտը, ըսաւ Վարչապետը :

— Բայց դադարաբար կը մնայ տակաւին ու հիմա աւելի բխրեցացած վիճակի մը մէջ կը գտնուի : Մենք կրնանք զայն կարգադրել որ զործադրուի : Բիւշ մը ուշ մնացած պարտականութիւն մըն է ասիկա, տխրօր, զոր պիտի կատարենք :

— Այդքան տարածուն երկրամաս մը մշակելու համեմատ ընդունականութիւն եւ մէջոց ունի հայերը, ըսաւ Նախագահը :

— Յանուն իմ պետութեան, տխրօր, ես կ'երաշխաւորեմ զձեզ որ քսան տարուան մէջ Ուիլսոնի գծած սահմաններուն մէջ պիտի կերտուի փայլուն կենցաղ մը, բարգաւաճ ու փայտառ :

— Բայց ի՞նչպէս պիտի ի գործ դրուի մեր որոշումը առանց վընասելու բնիկ թուրք բնակչութեան արգալին ու տնտեսական շահերուն, ըսաւ Նախագահն :

— Ըստ Սոփա Հայաստանի, հոն մնացողները կը վայելն հաւասար իրաւունք իրերեւ երկրին քաղաքացիները : Իսկ անոնք որ պիտի դադրեն զծին միւս կողմը՝ կ'ստանան որոշ յատկացումներ : Ասիկա կը երաշխաւորէ իմ պետութիւնս :

— Ես կը կարծեմ թէ Մարաշախտը ազատ ըլլալու է սահմանային հարցը կարգադրելու զրացի թուրք Հանրապետութեան հետ առանց մեր ընդգլխմութեան :

— Շնորհակալ եմ, Պր. Նախագահ, ըսաւ Մարաշախտը, Ժպտեալով : Ապա՛ դուք, Պր. Վարչապետ, ի՞նչ է ձեր տեսակէտը այս մասին :

— Ես համաձայն եմ Պր. Նախագահի կարծիքին, պարմանաւ որ Մերձատըր Արեւելքի մեր պետութեան ներկայ իրաւափնակը զգտնելու փորձի մը նախաքայլն չըլլայ ձեզի տրուած այս առանձնաշնորհումը :

* * *

Յանկարծ փոխուեցաւ Պր. Համբարձումի երազին տեսարանը : Հի-

ժա հովիտին մէջ մեքենաներ վը բանէին, եւ հերկուած արտերուն խորունկ ակօսներուն մէջ աշնան սերմը կ'ընար հատիկ-հատիկ: Իսկ գիւղին մէջ կը բարձրանային նոր շէնքեր: ուրիշներու ալ հիմը վը դըրուէր: Աղիւսէ տուններուն տեղ կը կառուցուէին բազմաշարի բնակարաններ, Հայաստանի հռչակաւոր տուֆ քարով, ցիմէնտով, երկաթ-հայ սիւներով:

Զինուորական ճամբուն երկայնքը, աչք տեսնելու հեռւորութեամբ բննատար կառքեր լեցուած էին: Իր տարադիր արդարեւները հեռու երկիրներէ կը վերադառնային կերտելու խորհրդային վարդերու համապատասխան կենցաղ մը, կենսութիւն, պարտաճանաչ եւ խելացի քաղաքացիներու պատշաճ միջոցներով:

Պր. Համբարձում շատ դուհ էր:

Բայց կանխուեցաւ իր ալդ գոհունակութիւնը երբ սենեակին մէջ լեցուեցաւ զարթուցիչ դիւ ճարներ: Ան բացաւ աչքերը, յորանջեց ու երկընցաւ, երազին տպաւորութիւնը իրեն ազդեի էր: Նայեցաւ սեղանին վրայ դրուի ժամացոյցին, ժամը եօթն էր, լոկոյն վեր ցատկեց:

Յուլիս 29

Մ Ա Յ Ր Ի Կ Ը

— Բարի իրիկուն տղա՛ս :

— Բարի եկա՛ր, մայրիկ՛ի :

Անոնք աշտպէս ողջունեցին զիրար, այն իրիկուն, տան դրժջը : Եւ չոն կանգնեցան սլահիկ մը, զիտեցին մէկզմէկու դէմքը, սիրով ու կարօտով :

Մայրիկը զգացուեցաւ, ժպտաց ու իր խռչոր աչքերուն մէջ ծորեցաւ քաղցր երջանկութիւն մը : Լման չարաթ մը անիկա բացակայեր էր տունէն : Հետզհետէ մօտեցաւ տղուն, իր զիրուկ բազուկները տարածեց անոր լայն ուսերուն վրայ, շրթունքը զպցուց այդ չափահաս մարդուն մազոտ երեսին : Ուժով պազաւ անոր հեղ մը մէկ, հեղ մըն ալ միւս աջուր : Շունչին պէս տաքուկ էր իր զգայնութիւնը : Յետոյ առաւ անոր կարծր ձեռքը իր փափուկ ափերուն մէջ, շոյեց զայն հանդարտ, մեղմ ու սրտատպաւ զգուժաներով :

— Փա՛սք քեզ, Տէ՛ր, այս օրն մէյ մ'ալ տեսայ :

Իր մէկ հատիկ տղան էր Կայծակ, մեծղի կաղմով, բարձրահասակ եւ տպաւորիչ երեսոյթով :

Դեռ մատաղ չարս անիկա սրտատպուեցաւ, սուրով ու կրակով, լքելու զեղն ու բարերախոյ յարկը եւ Կայծակը շաղկա՛ժ՝ փախչելու վատ թուրքերու հալածանքէն :

Որպէսզի ծածկէր հրապոյրը իր զեղեցկութեան չար ակնարկներէն՝ անիկա սեւ կաւ կը քսէր իր այտերուն եւ ճակտին վրայ, ամէն առտու :

Եւ որպէսզի ոտոխնեւ չի խլէին Կայծակը իր ձեռքէն, անոր կը հաղունցէր ալջկայ զրեւոտ ու վերսերն ալ կը հիւսէր :

Գերութեան այն օրերու օրերուն անիկա չի յուսալքուեցաւ, երբե՛ք : Ձանաց ինամել իր տղան ինչ չափով որ հնարաւոր էր : Գիշերը, վերմակին տակ, կ'աւնէր զայն իր կուրծքին դիմաց, կը սիրէր, կը համբուրէր, անոր կը ստամէր վաղանցուկ կեանքի մասին : Յետոյ, երբ մանուկը քրնանար, ինք կ'արտասուէր, մինչեւ արագազը կանչելուն :

Ըստջ կը հսկէր որ բարբարոս ցեղին յոռի բարքերը չաճէին Կայծակի թարմ մտքին մէջ : Սէզի մը պէս կը փրցնէր, կը նետէր : Անոր ձեռքը կուտար, գաղտնի, լաթակազմ փոքրիկ Սուրբ Գրիգը՝ որ զիւզէն հետն առած էր, իրեւ իր միակ պաշտպանը, որուն կրնար վստահիլ ու ապաւինիլ նեղ պահերուն :

— Կարդայ, տղա՛ս, միշտ կարդայ : Հայերէնը աղուոր լեզու է :

Եւ օր մըն ալ Թճնամիին պարտուած բանակները, ընկճուած, խեղ-

ճուղ, անօթի ու ծարաւ, իջան Եփրատի ափը, անմշակ դաշտերուն մէջ, ուրիշներու ներկայութեան սկսան արածիլ, կենդանիի նման:

Սաղաքեցաւ պատերազմը: Գաղթեցաւ սպանութիւնը, ցերեկները:

Գարունի պայծառ օր մը, Կայծակին ձեռքը բռնած՝ անկիւս զնայ զիւրը, ամուսնոյն տունը: Անոր կէտը քանդեր էին զերմանայի գինուորները, իսկ անգիտա մասին մէջ ալ կը բնակէր թուրք բնասներ մը, ազատութեան երախաներով, զաղբելի կենցաղով: Մարդը երեք հաս կնիկ ունէր, իւրաքանչիւր կնիկ ալ երեք դուստիկ:

Իրենց իրաւունքը չճանչցան, հայհոյեցին, սպառնացին, ու վնասեցին զիրենք:

Սեւ կատուն, երբ դեռ ձաղ մըն էր՝ ինք առաւ իր խնամքին տակ, վաղելով զիմաւորեց իր տիրուհին, քսուեցաւ անոր քղանցքներուն, մըրըլտալով, պոչը չարժեկով:

— Թաւի՛չ:

— Մխո՛ւ:

Լացաւ կատուն: Ինքն ալ լացաւ: Ան մեծ տունէն, բնդարձակ գերդաստանէն, բազմատեսակ սեպհականութիւնէն մինակ թաւիշն էր մնացեր: Ըսէ՛, Թաւի՛չ, ի՞նչ, ի՞նչ եղան տղաքը, հարսները, աղջիկները, երախաները: Գոնէ անոնց մասին պատմէ:

— Մխո՛ւ:

Եւ թաւիշ վաղեց մինչեւ աղբիւրը ու նոյն շունչով վերադարձաւ: Այո՛, աղքատ մարդիկն ասորի էին ամէնքն ալ: Ոմանք մորթէր էին ձորին մէջ, ուրիշներ խոշտանդեր էին, ոմանք, աղջիկներն ու գետտաի հարսները, կին էին ասեր, ոմանք, ծերունիներն ու երախաները, քաղաքներ էին հետու տեղեր: Ողջ են կամ մեռած, լուր չկայ:

— Մխո՛ւ:

— Եկո՛ւր հետերնիս, Թաւի՛չ:

Եւ դիտեց կիսաւեր տունը, ողբաց ու մորմոքեցաւ, ապա տղուն ձեռքը ամուր մը բռնած՝ արաղ քայլելով զնայ փողոցն ի վեր: Կատուն զնայ գուռին քով, մլաւեց, քանի մը անգամ ձախեց կարծր տախտակը, հեղ մը երկուք լիցեց զայն ու ոտոտտելով հետեւեցաւ տիրուհիին որ արդէն հասած էր մեծ ճամբան: Այդպէս հրաժեշտ տուին պապեկանական զիւղին եւ ճակատադիւրը զիրենք տարաւ օտար քաղաքներ, անծանօթ երկիրներ:

Այն զաղթի օրերուն թաւիշ տարիքն առաւ, նախ կորսնցուց լոյսը սեփերուն, ապա տխրութակը, հա՛ւ ու մա՛շ եղաւ, եւ զիշեր մըն ալ հոգին աւանդեց:

Եւ մայր ու որդի երկիրներ անցան, ծովեր կտրեցին, վերջապէս եկան հաստատուեցան աղատութեան երկիրը, Ամերիկա: Զիթիլի նման արաղ աճեցաւ Հայկալ: Տենդով աւարտեց ուսման շրջանը եղաւ շնորհքով

մարդ : Վկայ աս տունը, իր բարի հարսը, սիրուն թոռնիկը, նա գրասե-
ղանը, գիրքերը, թևերը :

Երանի մայրիկան, հաղար երանի :

Ընթերցող պատրաստ էր : Դիմացն առաւ տղան ու հարսը, թոռն ալ
էր կուշարը : Դէմքը խաչակնքեց, ձեռքերը պարզեց ու դռնունսկուսթիւնը
յայտնեց, հատիկ հատիկ :

— Փա՛ռք քեզ, Աստուած, որ այս անգամ զերծ պահեցիր զին ու իմ
սրտի հատորներս այն սարսափելի թշուառութենէն, որուն մէջէն անցաւ
աշխարհի մարդկութիւնը : Դուն միտի՞մարէ սիրտերը անոնց որ բազում
նահատակներ տուին սրպէտղի մենք այսպէս ապահով ապրինք :

Ախորժակով կերան համով ու հոտով կերակուրները, հայկական
կերակուրները :

Քոփի պահարանէն Հաշիպոզ փերցուց հայերէն լրագիրը ու բարձրա-
ձայն կարդաց ամփոփումը քանի մը օրուայ լուրերուն :

«Պէնիթօ Մուսուլինիի զիակը փողոցներուն մէջէն քարշ տալով տա-
րեր փոսի մը մէջ նետեր են դրոյն իտալացի հրոսակները :

«ԱտոյՖ Հիթլըն ու Կոպէլը անձնասպան եղեր են առջի օր :

«Կարմիր Բանակը գրաւեր է Պերլինը, Գերմանիոյ մայրաքաղաքը :

«Իտալական ճակատի զերման բանակը անպայման անձնատուր կ'ըլլայ
սպարապետ Ալբրէհտունին :

«Համպուրկ առանց զէնք սլարպելու, անձնատուր եղաւ այսօր :

«Պատերազմը մինչեւ Կիրակի հաղիւ տեւէ» :

Հայկազ դադրեցուց ընկերցումը : Ամէնքն ալ ուրախացան, նոյնիակ
թոռնիկը : Մայրիկը բարձր ձայնով, ուժեղ շեշտով, երախտագիտութիւն
յայտնողի մը զգայուն ապրումով ըսաւ .

— Շնորհակալութիւն այն բոլոր խոհուն մտքերուն, վարպետ ձեռ-
քերուն եւ կտրիճ կուռողներուն, որոնք յաջողեցան ծունկի բերել ան-
պատկառ թշնամին : Սարսափէ՛, Ճարտնիս, կարգը քուկդ է, շուտով :

Մայիս 13

ԱՆԱՐԳՈՒԱԾ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ

Այն սաստիկ տաք իրիկունը Գարեգին շատ անհանդարտ էր :

Միայն քիչ առաջ փորձեց պահ մը նստիլ բաղձոցին վրայ, պատուհանին առջև, բայց երկար չմնաց նստուիլ : Ելաւ ատքի, սիկրէթ մը վառեց ու քիսաւ սենեակին երկայնքը երթ ու դարձ կատարել — անօրինակ տրտմութիւն մը պատած էր անոր ղէմքը : Իր արեւախանձ ծոծրակն ու կնճոռոտ ճակատը կ'այրէր ո՛չ այնքան մորթին ցաւէն, այլ այն դառն կոտորանքէն որ իր կակուղ սիրտը կը խոցէր, զարմանալի արագութեամբ :

Եւ ճարդջ իրիկունը Գարեգին անհասարակ ալօղէս տանջուեցաւ :

Իր պայծառ աչքերով կնոջ, Գոհարիկի, սրտազրաւ յորդորը բնաւ չմեղմացուց անոր կակիծները այն իրիկուն : Անարդ լեզու մը, ետինքին, սուր դանակի մը պէս կտրեց իր փափուկ զգայնութեան լարերը երբ Գարեգին, իր կնոջ ձառն թեւը բռնած՝ երկար ճամբորդութեան տապառուկէն յողնած՝ կամաց քայլերով կը վերադառնար ծովափի լողարանէն :

Այդ մոլեռանդ կնոջ նախատական խօսքերուն մէջէն կարծես ան կը լսէր ականջ խլացնող աղմուկը հրացանաձուլումներուն, որ կը կատարէին բարբառոս զրացիները իր ծննդավայրին : Ատելութիւնը այն ատեն սպաննելու աստիճան զայրացած էր թշնամիին մէջ ու ան կ'ուզէր անսանձ վեշապի մը նման արձակել զայն Գարեգինի ժողովուրդին վրայ — հալածելու, դերելու, բռնաբարելու, եւ ջնջելու :

Այդպէս էին Թուրքերը :

Բայց հոս բոլորովին տարբեր է ամէն կանոն ու օրէնք, հոս կայ ապահովութիւն կեանքի, ինչքի ու արտաբայութեան : Ամերիկան ամենէն ազատ երկիրն է աշխարհի վրայ : Եւ որովհետեւ ինք չէր ակնկալեր ոեւէ քննախնդրութիւն, չէր ուզեր հաւատալ եղած անարդանքին : Բայց հետզհետէ փոխուեցաւ ան, հոսթիւնը կ'ըսես ալիկոծեցաւ ծովի սրկա ու երկար ժամանակ ալօղէս խոռոպոյցով աղբեցաւ : Ժամանակը կ'անցնէր դանդաղ կրիայի մը նման ու Գարեգին կը կրկնէր, հատիկ հատիկ, բառերը այն անբարեացակամ կնոջ :

— Ձեռքդ քեզի ըմէ՛ զրացի՛, չունս բնիկ ամերիկացի է, քեզի պէս քաղաքացիութեան թուղթ չէ աղբսած :

— Գոնէ ասանկ տօնական օր մը, տիկին — Յուլիո Չորան էր — ա-

— Ահա՛ թէ ինչու չունս, իրեւ բնիկ, պէտք է վայելէ Յուլիո Չորսի պարկեւած աղատութիւնը, ստորին օտարական :

Այլևս ինք ոչինչ խօսեցաւ: Չտատամաւ յանդիմանական ակնարկ մը ձգել այդ զիրուէկ, կռառ ու հալոհալք եւ յամառ կնոջ վրայ: Գնաց ներս: Առաւօտուն, լողարան մեկնելէ առաջ, իջաւ բակը կարդի դնելու: Դարձեալ հոն դառաւ այդ չարախեղութիւնին շուրջ, որ ծառին բունը փոքրէր էր: Այդ փոսին մէջ պահուրտելով խորամանկ կենդանին ճնշողուկ կ'որսար: Գարեգին սաստեց զայն ու սպառնալով հոնկէ քնեց: Կարծես վերաւորուեցաւ շուրջին վեհանձնութիւնը ինչու որ սատարիկ հաջող մըն էր փրցուց: Դուռ ու դրացի համախմբուեցան ցանկապատին մը տապալումը ու առանց դիտակ ըլլալու կացութեան իսկոյն աշպանեցին Գարեգինը: Անշուշտ ատենցմէ մէկը եղելութիւնը հաղորդած էր շան տիրուհիին ու անիկա ալ իրիկունը դնաց կանգնեցաւ հայուն դիմաց,

— Երեսդ պիտի թքնամ, աղտոտ օտարական:

Երկար տարիներ Գարեգինը բնակած էր միեւնոյն փողոցը, հասցուցիւր էր դաւաններ, տասնեակ անգամ մասնակցեր էր ընտրութիւններու, պալլաբարէր էր ոճրալի ու խարերայ քաղաքապետութեան մը տապալումը փութացնելու: Առաջին պատերազմին ծառայած էր բանակին մէջ, եօթը ամիս, իբրեւ խոհարար բանակի սպայակոյսին: Ուրախ թաղին պատուաւոր քաղաքացին՝ մասնակցեր էր քուէտուփի հակիչ յանձնախումբին եւ եղած էր անդամ առեանի տասնըրկուքողին, հիմա ալ, լամբակին վարայ կը կրէ ասողանիչ մը: Ատիկա միայն յեշտտակ մնաց մէկ հատիկ որդիէն: Ան ինկաւ Օքինավայի ահեղ ճակատամարտին մէջ, ցիխապատ ճամբուն եղերբը:

Ուրեմն աս մարդը ի՞նչպէս տոկայ կծու նախատինքներուն այն չըւայտ կնոջ որ մէկ մեռեալի օրական չորս անգամ վարձու կուտայ քովի գործարարին մէջ բանող գործաւորներուն քսակը կողոպտող հոմանուհիներուն:

— Կը դառնանամ քեզի, Գարեգին, վերջապէս խօսեցաւ իր տիկինը, ինչո՞ւ ատոր այդքան կարեւորութիւն կուտաս: Շունը հաչեր՝ դայլը տարեր է: Մտոցիր, մեծութիւնդ պահէ:

— Կա՛ւ, թոյլ տամ որ կռիւլիս փռչին չարժող ամէն արարած դմաց կանգնի ու զիս ստորնացնէ: Այդ շունը եթէ մէյ մըն ալ մեր բակը մտնէ, դանակով անոր վրիզը կը կտրեմ:

— Բարկութիւնդ մի թափեր խեղճ ու անլեզու կենդանիին վրայ: Թէեւ անիկա պատճառ եղաւ այս քու տառապանքիդ, բայց իրականութեան մէջ անիկա ոեւէ մտադրութեամբ չըբաւ, պարզապէս մեր ծառին բունէն աւելի դիւրին կը որսայ ճնշողակները:

— Եւ ալ դա՞նք բանի կը հասնի քու փոքրիկ խելքդ:

— Գարեգին...

— Ներողութիւն: Բայց ո՞վ իրաւունք տուաւ իրեն որ իր շունը մեր բակէն վտնտելու համար ինծի ընէ այդ անուանարկութիւնները: Շունը

բնիկ ամերիկացի է եղեր, ամերիկեան ազատութիւնը անոր համար հրո-
շակուած է եղեր, և մեղի նման թշուառ օտարականները իրաւունք չու-
նին եղեր վայելելու այդ համամարդկային ազատութիւնները :

Սիրելի ժը նալ վառեց : Այս անգամ դնաց կանգնեցաւ պատուհանին
առջեւ : Թանձր ու ճնշիչ էր օդը, քրտինքը կը ծորար իր մաշուտ ալոսերէն
դարձար : Թաշկինակովն սրբեց ու դեռ ձեռքը ծնօտին դէմ՝ սկսաւ խոր-
հրդածել :

Առաւօտուն կանուխ դնացին ծովափը : Երկինքը պատեր էին թաւա-
լուն ամպեր ու արեւը կը կանխէին յայտնուելու մինչեւ ժամը Լերկուքին :
Բայց յանկարծ ցրուեցան ամպերը, արեւն արծակեց իր դուռնուր ճա-
ռագայթները ու տաքցուց ջուրն ու աւաղը : Լուսաբոյներ, բազմաթիւ հա-
զարներով, ամէն ցեղէ, ամէն դոյնէ, եկեր էին Յուլիոյ Չորսի պարզեւած
ազատութիւնը վայելելու և բացադանչելու աշխարհին որ միայն այս
տեղ կայ աշխարհի համատարր դուարձութիւն, անկաշկանդ ու ազահոյ :
Պարեպին հիացումով կը զիտէր այդ հոյակապ տեսարանը, ուր ազատ
չունէ կ'առնէին մարդն ու երեխան, երիտասարդն ու ծերունին, աղջիկն
ու հարսը, զինուորն ու նաւալը, օդաչուն ու սղան, ամէնքն ալ իրարու
խառնուած, թիւ մը աւաղը զերենք կը բաժնէր իրարմէ, ուր կը նստէին
կամ կը պառկէին արեւուն դիմաց :

— Յարգը զիտանք Ամերիկայի, կնիկ, անոր դիտին միայ հանդ-
չեցնելով իր խոշոր ձեռքը, բաւ Գարեգին ժպտախառն :

Եւ իրաւ որ անոնք բնաւ ապերախտ չէին դնուած Ամերիկայի հան-
դէպ : Բաներ էին երկուքն ալ որպէսզի ապրէին, ուրիշին ձեռքը չնայէին,
որպէսզի խնամէին ու դաստիարակէին իրենց մանկիկները, որ աճէին,
հասակ առնէին, օր մըն ալ ըլլային յարգելի քաղաքացիներ : Ճակատա-
դիրը անողոք զանուեցաւ, յափշտակեց իրենց ձեռքէն մէկ հատիկ որդի-
ներին, անմխիթար ձգեց դանոնք :

Նոյն իսկ Գարեգին կը մեղադրէր իր կնիւր որ Սարգիսին դահուին ի
դուր վատնուած կը կոչէր : Ան խնայեց սարսափը որ կ'ապանար Ամերիկա-
յի, ան ազահոյեց ազատութիւնը, միութիւնը այս երկրին մէջ : Պար-
տաւ թշնամին իրենց զաւակին ճիւղերովն ու կեանքին նուիրումովը,
հիմա իրենց ճակատը միշտ բարձր պիտի բռնէն, իրաւունք պիտի ունե-
նան զիրենք «օտարական» կոչող անպարկեշտ մարդոց ըսելու թէ արեւ-
նով վատեղի են Ամերիկայի քաղաքացիութիւնը :

— Ահա՛ թէ ինչու պէտք է մոռնաւ դրացի կնոջ տղեղ ընթացքը : Ամե-
րիկան ընդարձակածաւալ երկիր մըն է, ուր կ'ապրին բազմաթիւ ու
բազմակրօն ժողովուրդներ, օր մը միաձուլուելու, մէկ ազգ կազմելու,
համար : Քանի դեռ չէ եկած այն օրը միշտ ալ պիտի գտնուին ամաբոյլի
մարդիկ իրենց բնիկ հանդամանքով պարծենալու և այդ կերպէն զինով-
ցած՝ ուրիշները նախատեսելու :

— Բայց դուն չե՛ս կրնար զգալ այն որ ինձի վիճակուեցաւ այսօր :

— Վերադարձե՛ք նաև իմ սիրտը, սակայն հարկ է մոռնալ, ներե-
լը ազնիւ մարդու գործ է : Անոր ըսածով դուն չես զրկուիր Ամերիկայի
ազատութենէն : Ելի՛ր, հալուէ՛ զիշերագլեւադ ու անկողին զնայ : Քու-
նը կը հանգստացնէ՛ ջիւղերդ, կը վերանորոգէ՛ մկաններդ, կը պարար-
տացնէ՛ քեզ էսովին : Վաղը առաւօտ դուն տարբեր մարդ մը պիտի ըլլաս,
հաւատա՛ խօսքին :

Եւ յամբարայլ Գարեգին զնայ դէպի ննջարանը . . . :

Յուլիս 15

ԱՆԱՆՈՒՆ ՇԻՐԻՄԸ

— Ա՛ս է, Արշակունհի, աս :

Իրեն յատուկ վստահելի չեղաով մը ըսաւ ու իր ընկերուհին, որ համեմատաբար աւելի երիտասարդ ու պարարտ աշտերով տիկին մըն էր, համակերպեցաւ : Գերադմանոցի արդ վարդի երկայնքը չատ գացեր եկեր էին ու չէին կրցեր ճշդել աննշան հողակոյտի մը խակութիւնը : Եւ քանի որ Մանիշակ նանի հիմա տարակոյտ չունէր թէ կանգնած էր իր տարաբախտ ամուսնոյն դերեզմանին առջեւ, զոնէ ազդեցնով վերջ կը դնար իրենց թափառումը : Եւ Արշակունհին մեկնելէ յետոյ Մանիշակ նանի կոնակը յենեց դրացի շիրմաքարին, հեւաց ու հանդստացաւ :

— Դո՛ւն չուտ պացիր, Մինասս, չուտ պացիր ու զիս որը ձգեցիր ըստուտ աշխարհքին մէջ :

Կարծես դանդաղաբ հաստատուելու մտօք հարկ սեպեց իր վիճակը պարզելու հոն գտնուող բաղձախուռն փոյզովուղին որ այդ պայտած օրը եկեր էր մեռելներուն հետ խօսելու, հոգեկան հաղորդակցութիւն ունենալու : Բայց ո՞վ պիտի փոյժ ընէ իր մասին : Ամէն անձ ունի իր վիճակը, օր մը ուրախ, օր մը տրտում, եւ օր մըն ալ մնաս բարով ըսելու աս անցաւոր կեանքին :

Եւ վարդի տունի մը պարունակող թաղարը, որ իր դիրուկ կուրծքին գլծաց հանդէպեցնելով տունէն մինչեւ հոս բերած էր, գրաւ գարունի թարմ խոտերով զրթէ ծածկուած հողակոյտին վրայ : Թէեւ փոքրիկ թաշկինակով մը ցածքեցուց կաթիլները շիթերուն, բայց իր կասկած աչքերուն մէջ կը յայտնուէր քաղցրիկ տրամուծիւն մը որ աս հասարակ դեռատի սղաւոր կանայք կ'ունենան : Ապա սրբազան գրքի մը պէս բացաւ իր մաշած տիեարն ու աղօթեց, երկար պահիկ մը, մերթ բարձրաձայն, մերթ լուռ :

Յետոյ կ'իյնար սրունքը երկնցուց անանուն հողակոյտին կուշտը, ծոնդի եկաւ, բարակ շուրթը մօտեցուց կարծրացած հոգին ու ամուսնին հին սէրը վերադարձու ետուն իրձով մը ու խորունկ կարօտով համբուրեց գլխն : Այդ խորհրդաւոր վայրկեանին իր կեանքին հարազատ ընկերակից Մինասին կենդանութեան բոլոր աղուոր արարքները յիշելով անսահման տենչ մը զգաց, սահայն այդ շոր հոգը, անխրտ ու անբարեացակամ, չուտով զինք յոտախարքբաւ, եւ ծանր յուզում մը անցաւ իր էութեան բաղձախուռն քիթներուն խորը : Իր այդ ծանր տրամադրութեան մէջ չկրցաւ զգալ զոտթկումը իր փշրուած սրտին ու փոքկեցաւ :

Քիչ մը անց երկու մատուրներովը նախ սրեց արցունքը ու հետը—

հետէ հանդարտելով սկսաւ քաղել անպէտք խոտերը: Այդ գործողութիւնը անշուշտ երկար տեւեց եւ Մանիչակ նանի խոկալով բացաւ մաքին լարե-
րը ու զանոնք մէկիկ մէկիկ փայտալեց, վերադրեցաւ իր դժբախտ կո-
րուսներուն անմեռ յիշատակը:

Ու ողբաց:

Ժոնչպէս պիտի կրնար մունջ նստիլ: Մինասը սեւ հողին յանձնած
օրը Բրբլ Հարպըրէն հասաւ սարսափելի լուրը: Երկրին պարտազը-
ռեցաւ ահաւոր պատերազմը: Եւ իր որդին, Միհրդատ, իսկոյն բանակ
կանչուեցաւ, եւ այս ամսուն երեք տարին պիտի բոլորէր անը ծառա-
յութիւնը, սակայն, աւագ որ իրեն հասաւ զուժը Միհրդատի սպանու-
թեան, պրեթէ տարի մը առաջ: Հասակաւոր, զեղանի, քաջ ու ուշիմ ե-
րիտասարդը փրուեցաւ Գասապլանքաթէն մինչեւ Հոռնտի ափը, եւ հոն
խիտ թաւուորի մը մէջ, ինկաւ, որպէսզի անդադար ծածանի աստղա-
զարդ գրօշակը Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներուն:

Եւ հիմա առ որք եւ այլի պատաւը սա Մեռելոցի Օրը, եկած է հոս,
իր շատ սիրելիներուն յարգանք մը բնծայելու, ամուսինը հոս այս ան-
հարապատ զերեգմանոցի երկար կարգին մէջ, զաւակն ալ հոն, թշնամի
հողին զիրկը, բոլոր մարտիկներու համայնական շիրմադաշտին մէջ,
փայտեայ խաչ մը կուրծքին վրայ:

Ու կը կսկծար Մանիչակ նանիի սիրտը իր թանկագին կորուստնե-
րուն համար: Կը կսկծար մասնաւորապէս որովհետեւ ինք չէր կրցած
չիրմարար մը դնել որ ամուսնոյն աճիւններուն յաշիտեական հանգստի
սա վեց թիւ հողը յիշատակէր իրրեւ իր սեփականութիւնը, ուր զալով
սպօթէր, արտասուէր, թեթեւար հողեմաշ տրտմութիւններուն ծան-
րութենէն: Ինչպէս այսօր:

Եւ բրիճն առաւ ձեռքի պայուսակէն ու տքնելով փորեց հողը հարկ
եղածին չափ խորունկ ու թաղարին նիհար տունկը թաղեց հոն: Զայն
կենսունակ աճեցնելու համար խնդրեց զրացի սպաւոր կնոջ մը դոյլը, եւ
հունչը տեղէն ջուր կրելով հողակոթին շտապ բոլորը աստաօրէն ջրեց:

Ապա զնաց աղաչեց զկեսատուրեալ վարդապետի մը որ հաճու-
թեամբ եկաւ իսկոյն ու հոգեհանգստի կարճ արարողութիւն մը կատա-
րեց, խունկ ծխեց, երկնային մխիթարութիւն հալցեց այլի Մանիչակին:
Անիկա ալ փոքրիկ ստակ մը զրաւ կրկրականին զրպանը: Հայր Սուրբը
պրտիկ ժպիտ մը խաղցնեով թանձր չուրթին վրայ՝ շնորհակալութիւն
յայտնեց ու մեկնեցաւ ուրիշ մը մխիթարելու:

Հիմա Մանիչակ նանի կրնար նստիլ Մինասին կուշտը, խօսիլ անոր
հետ, պաշտմել անոր Միհրդատին հերոսական պայքարները, որոնք վար-
ձաորուեցան չորս հասո պատուանդաններով ու փառաբանուեցաւ նա-
խադասին զնահատական մասնաւոր թույլթովը:

— Տի՛ր բերեմ, Մինաս, տի՛ր բերեմ Միհրդատին բեկորները ու հոս,
քու զերեգմանիդ մէջ տի՛ր թաղեմ: Ետքը խոչոր քար մ'ըյ շինել տի՛ տամ:

Ընոր վրայ տի զրեմ քու անունդ՝ Մինաս Համբարձումեան, Միհրդատիս անունը եւ իմ անունը: Երբ ես ըլ օր մը դամ ձեր քով, երեքս զերար զրկած՝ հանդիստ, յաւիտեանական կեանքը ապրինք, զերծ ցաւէ, զերծ վախէ, զերծ կարօտէ...

Այս ատեն, թեթեւ հնովի մը նման, հոն ժամանեցին երկու հոգի, որոնք յայտնօրէն ամուսիններ էին: Անոնք ալ իրենց զրկերուն մէջ կը կըրէին մէյ մէկ թաղար: Ուշադիր զիտելով եկան կանոնեցան սա ալրի Մանիչակի պաշտած հողաթումբին քով:

— Ասիկա է մեր մեծ մայրիկան զերեզմանը, Աշոտ, բաւ տիկիներ, ձեռքին քարտին վրայ նայելէ ետք:

— Բայց հոս ուրիշ մը նստեր կ'ոգրայ:

— Ահաւասիկ: Քարտը ցոյց կուտայ որ հինգերորդ կարգին մէջ, առջէն, թիւ եօթը զերեզմանը մեր մեծ մայրիկանն է:

— Սպասէ Ծնորհ, մեծ մամային գլուխին կողմը երկաթեայ պղտիկ խաչ մը թաղեր եմ, տեսներ, հաստատներ, չըլլայ որ սա խեղճ կնիկը յուզներ մեր անվայել վերարեքմունքովը:

Ու բացին հողը քանի մը մասնաշափ եւ ահա խաչը փառստ, ժանդոտ, կիսովին փոստած, ինկաւ Աշոտի բրէշին ներքեւ: Այլեւս տարակոյս չկար, սա զերեզմանը իրենց մեծ Մայրիկան միայուն ննջարանն էր:

Մանիչակ նանիկ յուսախաբուած երեւոթին մէջ անկարելի էր ծածկել ամօթը ազիտութեան որ զինք բերած էր օտար զերեզմանի մը վրայ նստելու, լալու: Բայց իսկոյն յայտնեց խոհուն ծիաքեր երբոր անիկա կարճ դադարէ մը յետոյ սկսաւ խօսիլ:

— Տարբերութիւն չըներ, ճաղուկներս, ես քաղեցի խոտերը, տնկեցի զարդի տունկ մը, ջրեցի ու օրհնեցի ձեր մամիկին զերեզման, իբրեւ իմ հարազատներ: Եւ ես կ'ուզեմ որ դուք ըլ բարեք մը ընէք ինծի: Մէկերնիդ զացէք օֆիսը Մինաս Համբարձումեանի զերեզմանին թիւը բերէք: Անիկա իմ ամուսինս էր: Դեռ չատ արտասուք ունիմ, կընամ ընոր զերեզմանն ալ ողորկել:

ՄՐՏԱԲԵԿ ՀԱՅՐ ՄԸ

Գաղափքի արուարձանը գտնուող տարածուն հանրապարտէղի արեւելեան կողմը, ընկճուած ըլլալին վրայ, քաղաքապետարանը շինել արեւելք է գլր-կերի յատուկ տեղաններ: Այլ կարծր տախտակաշէն մեծ սեղաններէն մէկը, որուն երկու կողքը համապատասխան տոկոսներով համարաններ ամրացուած են, զեռ գրաւուած չէր երբոր ես հոն հասայ կէսը չեղած:

Երկինքը, որ արտակարգ յամառութեամբ ամրողջ չորս շարաթ ուրախ ու արտասուելով գաշտ ու անտառ ողորկեց, չեմա սերելի բարեկամի մը նման կը ժպտայ: Բնութեան այլ բարեացակամ երեսոյթէն քաջալերուած՝ շատ հանդարտ ու յնտանի զգացի ինքզինքս: Կարծեցի թէ յաճախ հոն անցուցեր էի երջանիկ պահեր, թաւուտներուն մէջ, բարձունքներուն վրայ, որոքապաշտ ճամբաներուն երկայնքը, յուշերով լեցուն, տարիներով: Ահա սա չորս ծառերը, որոնց բարձրասաց կուռ գաղաթները իրարու ստաբիկութիւնով ազուր հովանի մը կաղմուած է սեղանին վեհեւ, լեցուն կաղմով աղջկայ մը պէս կը գրաւեն իմ զնահատութիւնս, առատօրէն: Այլ նոյն տենչով կը նայիմ պայտածեւ զբուած սեղաններուն, որոնց կեղբորն կ'զմենարաշէն օճախը, քառակուսի բուխերիկով, զիւղը կը յիշեցնէ: Անկէ երկու քալլ անդին, արուեստական աղբիւրին առջեւ, նախնական մարդուն յատուկ՝ երեք օճախները կը միտային: Ես չէի զարմանար որ հոն ուրիշ ոչինչ կար արդիական փարքի մը սարքաւորութիւն համապատասխան, ընդհանրակն ես եղածը կը համարէի բնական, իրաւ ու դիմաբեկի:

Հալիւ գաշտերոյթի համար հետո առած բաները սեղանին վրայ տեղաւորեր էի երբ ոտնաճայներ լսեցի: Դիմացի ճամբայէն երկու հոգի վար կ'ըջնային: Այլը, զեղին թուղթով լաւ մը փաթեթած խոշոր տուփ մը իւր լաշն ուսին վրայ գրած՝ մէկ ձեռքն ալ կապոց մը, հետաքով հասաւ սեղանին քով: Անոր ետեւէն, յոյնած ու զանազալ քաջներով՝ կուգար արիկներ, ձեռքը հին պայտասի մը, որուն մէջտեղէն հաստ չուանով մը կապած էր:

— Բարի լոյս, ըստ, մարդը, ուսին բեռ վար առնելով: Պարտապ սեղան չի մոտցեր, Արեքնադան, խօսեցաւ կնիք, սրտամօլիկ եղանակով մը:

— Հաղար բարի, հայրիկ: Աս սեղանին կէսը պարտապ է, կրնաք զբաւել, եթէ ինծի սեղանակից ըլլալն հաճելի է ձեզի:

Մարդը մէյ մը շուրջը նայեցաւ, մէյ մըն ալ կնիջը: Պահ մը տատռած սեցաւ ու յետոյ տափը դրաւ սեղանին վրայ:

Անունն հարցուց: Ես մահախոսն ալ տուի: Գանձուկի ակնարկը վըրաս ձեզեց ու ժպտաց: Այլ ու պզտիկ հաստ պէխը չոյեց եւ զլխարկը վար աննկելով ճաղատ զլխուն քրտինքը սրբեց դունաւոր թաշկինակով մը:

— Իմ անունն Սուքիաս է, բայց Սուքիաս աղբար կը կանչեն մեր ծանօթները, ըսաւ: Ասիկա տիկինն է:

— Ասիկա կը հաստատէ բարութիւն, վատահոգութիւն, մտերմութիւն:

— Մտերմութիւն: Չը ձաղս, չը, մտերմութիւն չը մնաց ըս աշխարհիս վրայ, ինծի համար: Ըս խեղճուկն է մտերմիմ:

Չեւքը տարածեց տիկին Արեքնապանի կլոր ուսին վրայ, եւ խորունկ հատաչ մը հանեց:

Ես չի պատասխանեցի: Ուրիշ անգամ մը ճիշտ պահիկ պարագային միջոցը սրբաբնուս հետեանքով հարկադրուեցայ դժբախտ մարդու մը կսկծալի պատմութիւնը ունկնդրել, ամբողջ օրը: Հիմա առաւօտուն կանուխ, տրամադրութիւն չունիմ սա անծանօթին խորունկ վէրքը ապնակ: Գիրքս բացի ու աշխատեմ ձեռացուցի թէ կը կարգայի, մինչդեռ, երբեմն երբեմն կը նայէի անոնց կողմը:

Տիկին Արեքնապան բացաւ պալատակն ու հանեց կտաւէ սաւան մը, ձիւնի պէս ճերմակ, արդուկուած: Չայն առաւ կուրծքին դիմաց, չոյեց քանի մը հնդ, կասկածը փարատելու համար զլիակց երկնակամարը: պայծառ է օդը, մոտանց, պիտի չանձրեւէ, վստահ էր այլեւս: Սեղանը ծածկեց: Ապա հոն շարեց թղթէ պնակներ, դաւաթներ, ձեռնոցներ, եւ տունը, իր ձեռքովն եփած քանի մը հատ հաց: Ետն ատեն Սուքիաս աղբար իր սուրբին մէջէն դուրս կը հանէր խոշոր քանակով միս, լոշիկ, պանն ու պաւսիճան: Ամենէն վերջը երկայն շիշ մը, մէջը ճերմակ հեզուկ, երկու հատ ալ փոքրիկ դաւաթ, հանեց ու զանոնք զետեղեց բանջարեղէններուն մէջտեղը:

Գիրքս բռնեցի աչքերուս դիմաց: Սա երկուքին շէն ու առատ սեղանի պատրաստութիւնը, ան ալ պատերազմի օրերուն, միլիթարակն երկուցի մըն էր, եւ ես ինքնիշխան ինպացի: Քիչ մը ետքը, արդէն ընթերցումս դրանց ամբողջ ուշադրութիւնն եւ ես շարունակեցի այդպէս առանձին մնալ զրքիս հետ մինչեւ որ այն զլուսնը տարտէի: Եւ վերջին պարբերութիւնը հասած էի արդէն երբ ծանր ձեռք մը ուսիս հպաւ: Ապան էր, եղբորս որդին:

— Օճախը ե՞րբ պիտի վառես, հօրեղբայր, ըսաւ ան:

— Երբոր ամենքս հաւաքուինք: Ժամը երկուքին, թերեւս:

Սուքիաս աղբար կը նայէր ձեռքիս, որ կը չոյէր պատանիին չաղանակագոյն վարսերը:

— Քընի՞ տարու է, հարցուց տիկին Արեքնապան:

— Տասնըճիւղ տարեկան եղաւ անցնող շարթուն:

— Զինք վաճառելու ժամանակը հիմա է: Վաղը, մեծնալուսն պէս, դուրսը կ'առնէ կ'երթայ: Երեք հառ աղջիկ մեծցուցի, բայց տե'ս, հիմա բռնակ մինակ ենք մնացեր, ամուսինս ու ես:

— Գո'ցէ ատ պատմութիւնը, կնիկ, հե'ղ մ'ըմ մի բանար սրտիս վէք-քերը: Յանդիմանական էր Սուքիաս աղբօր ոճը, եւ խորքին մէջ կը պա-րունակէր տխուր շեշտ մը, սրտաբէկ ու բարախոտն:

Եւ մտածեցի դանտը հանդարտեցնող բառեր որոնել, եւ իրենց միա-մբոտութենէն օգտուելով համարձակեցայ ըսելու անոնց որ տունէն հե-ռացող դառակ մը բնաւ չի օտարանար, արիւնը ջուրի չի վերածուիր, ի-րենց նեղ օրուան սրտակիցներն այդ աղջիկները պիտի ըլլան: Սուքիաս աղբար, ստեփան ատանց ըսած իս ուշադրութիւն դարձնելու՝ ըօրեկ մը քարդեց պնակի մը մէջ եւ երկու դասով ալ օղի դրած՝ գէպի գիս երկա-րեց:

— Ա'ս, բարեկամս, ա'ս որ ուժայը, կոնձէ:

Ճկեցինք բաժակները իրարու:

— Սուրը կտրուկ մեր բանակին, ըսաւ Սուքիաս աղբար:

— Խմենք վաղուայ յաղթութեան կենացը, ըսի ես:

Խմեցինք: Օղին շատ զօրաւոր էր: Կոկորդս քերեց, հաղացի, գէմքս պրկուաւ, կարմրաւ, ու զեղնաւ: Արդպէս զգացի:

Տիկին Արիքնապան միտ կը շարէր մետաղեայ շիշին վրայ, տեղ տեղ դարնելով կտոր մը սոխ, կամ պատիճանի շերտ մը:

— Տառը տարի եւ ըսեմ, տանըհինգ տարի դուն հասկցիր, կրկին անդամ օղի խմելով՝ ըսաւ Սուքիաս աղբար, կոմի կաթ կերած մեր աղ-ջիկները հոս բերինք, ամսոտուայ կիրակիները, երբ որ օդը պայծառ ըլ-լար: Ախրժժակով կ'ուտէինք ու կը խմէինք մինչեւ իրիկուն:

— Ի՞նչ հասկացանք, աւելցուց տիկին Արիքնապան:

Տաղբակ մը բացաւ Սուքիաս աղբար ու քիմիական բաղադրութեամբ շինուած ածուխ մը չռչարեց: Զորթանի նման կլոր ու տափակ էր:

— Դուք կրակ մի ընէք, ըսաւ, աս ածուխին կրակը ձեր միտն ալ կ'եղի:

— Ես կ'ուզեմ խորովել մեր միտը, հօրեղբայր, ըսաւ Ազատ:

Գացինք օճախին քով: Առանձին տեղ մըն էր, միւս օճախներէն քիչ մը վար: Սուքիաս աղբար քանի մը ճիւղեր դրաւ օճախին մէջ, լուցկին դարկաւ, վառեց կտոր մը թուղթ ու դաշն քօտեցուց ճիւղերուն: Բռնկած արբիւրեղները բռն մը բոց հանեցին: Ածուխը բեցուց կրակին վրայ, եւ խաւարարտով մը հովաճարեց:

— Ա'ւ աս կրակը ոչխար մը կը կարմրցնէ, ձեռքերն իրար շփելով բաւ Սուքիաս աղբար: Յետոյ բռնեց Ազատին ձեռքէն ու անոր ական-ջին բան մը վախաց: Պատանին վաղեց գէպի սեղանը: Ես սիկրէթ մը հրաժցուցի Սուքիաս աղբարին: Շուռով վերադարձաւ Ազատ ու մեզի

մատոյց մէջ մէկ բաժակ օդի: Եւ մաղթանքն ըրի որ խմենք, բայց Ալլատ յանկարծ հրամայեց.

— Ձի' խմէք, տիկին Արիքնազան ըսաւ որ մազա պիտի բերէ:

— Առանց ատոր ալ կը մարտնեք օդին, աղաւ: Դունս գնայ շիշերը բեր: Կրակը աղուոյ բարկ եղաւ: Ինք վերադարձաւ իր պատմութեան: Եւ երեքն ալ հասակ առին, չինար ծառի պէս դեղեցիկ, վարդի նման հրապուրելի: Ու այն օրէն շատ շանցած, հեզը մէկը, իրարու ետեւէ, ինչոյն որ ծնած էին, պաշուսակին մէջ դրաւ քանի մը կտոր պղեստ ու մեկնեցաւ, դիշերանց, առանց լուր ձգելու:

— Անցնող օրուայ պէս չլսուեալ միտերը, մարդու, ըսաւ տիկին Արիքնազան, ափսէն, որուն վրայ իրարու վրայ շարեր էր միտով լեցուն շիշերը, զետեղեց Սուբխաս աղբօր առջեւ:

— Իմ ձեռքս ալ կը գանդատի՞ն, աղջիկ: Քսանըհինգ տարի է մին կը խորովեմ: Մեր սեղանը նստողն մտան հետը կ'ուտէ, այնքա՞ն համով կ'ըլլայ իմ եփած միտը:

Միւսնոյն ատեն ան կը դարձնէր շիշերը, կը տեղափոխէր, երբեմն մէկէ կը վերցնէր, կը դիտէր, բոյրը քիմքին կը մօտեցնէր, կը ժողտար ու ազա աշխուժով կը տեղադրէր միւսներուն կարգը: Միտերուն խզը կաթիլ-կաթիլ կը ծորար կրակին վրայ, որ նախ մուխ ազա բոց կը կաղ-մէր: Սուբխաս աղբար դուրսը օրօրեց, շուրջը նայեցաւ: Յանկարծ ոտքի ելաւ, կարճ պոռոյտ մը ըրաւ, եւ երբ վերադարձաւ՝ ափովն աւազ սրտեց կրակին վրայ:

— Շատ բարի էր, միտերը կը խանձէին: Հիմա բոցը կը մեղմանայ, ու միտը հանդարտ ու կամայ, հաճելի ու աղուոյ կերպով կը խորովի, համը մէջը կը մնայ:

— Ըս մարդը ամէն դործի մէջ ըսանի իր սիրտը կը դնէ, ըսաւ տիկին Արիքնազան: Եւ նշմարեցի որ անոր դէմքին վրայ կը խաղար հպարտութեան անուշ փայլ մը: Մեղք որ մէկ բանով դժբախտ եղաւ: Աղջիկներն դինք երեսի վրայ ձգեցին, փախան էրկայ ետեւ:

— Գոցէ, Արիքնազան, գոցէ մեր յարկին այդ տխուր էջը: Ուրիշն վրայ ծիծաղեր էի, շատ, ու հիմա իմ գլխուս ալ եկաւ, տուգանքս է, կը վճարեմ, լիովին: Օդի լեցու՛ւր, կնի՛կ: Ես չի մասնակցեցայ այս անգամ, բայց ան երկու բաժակ խմեց: Եւ դարձանալի քան, օր մը երեք փեսաներս ալ, անշուշտ աղջիկներուս կարգադրութեամբ, մխախն մեղի եկան: Մէկը օգնականորդ, միւսը նաւաղ, երրորդն ալ հետեւակ զինուոր մը: Մըքֆի, Ակրուանքի, Սլուճի: Արիւնս դարկաւ գլուխս, աչքերս միմնջան, ցատկեցի ոտքի — դացի խոհանոցը եւ շիշ մը օդի խմեցի եւ մերժեցի անոնց հետ սեղան նստիլ: Ծօ՛, չկայի՞նք Բրեք հատ զինուորներ, որոնց մականուններն ըլլային Մարդիսեան, Պաղատասեան, Վարժապետեան: Սէլ էր իմ փափաքս: Ես կ'ուզէի իմ ազգակից աղսց հետ ճաշ

ուտե՛ն, կ'ուզէի անոնց բաժակ հրամցնել եւ լսել անոնց հայերէն մաղթանքը :

— Այնիւ կենացդ, հայրե՛կ :

Եւ ես ալ փոխադարձաբար դիրնեք օրհնէ՛ի, ձեռքս զլուխնուն վրայ տարածելով, սրտէս փրթած, զգայութեամբ արտասանէի խօսքերս : Բայց ի՛նչ սարսափելի վիճակ, զէմս կանգնեցան Մըրֆին, Ակրուանսքին, Սքուճին, եւ ես ուզեմ կամ չուզեմ սա անտարբեր, անհաղորդ, չոր ու տափակ աղաքը պիտի ընդունեմ իբրեւ ազգականներս : Օղին չեն սիրեր, թանապուր չեն ուտեր, զէմքերնին չեն խաչակներ, չեն նստիր, երկու բերան չեն խօսիր հետդ ազգին մասին, աշխարհի մասին, ոչ կուսակցական են եւ ոչ ալ չէղբ, եւ ամէն մեղքիս վրայ տանս պատերէն կախուկ լուսակնկարներուն կը նային պժղնաբով : Հայոց սուրբերը, հերոսները, մայրս ու հայրս իրենց տոհմային տարազներով, իմ տանս սրբազան նըշխարներն են, խռնել կը ծխեմ ես անոնց, մոմ կը վառեմ անոնց սուրբ հոգիներուն համար : Ասոնք չեն հասկնար, չեն ըմբռներ իմ մտածումս, իմ հաւատքս, իմ դադախարներս : Մըրֆի, Ակրուանսքի, Սքուճի : Վերցո՛ւր, բարեկամ, վերցո՛ւր բաժակդ, իմենք, թէ ոչ սիրտս հիմա կը պայթի, կտոր կտոր կ'ըլլայ :

— Քու աչիւ կենացդ, Սուքիաս աղբար :

— Քեզի պէս սեղանակից կ'ուզեմ ես, բարեկամ, մի՛շտ : Միտերը հիանալի կարմրեցան : Ա՛հ, համով հոտով է : Աչքը սիրեմ արեւելքցիներուն, որ ասանկ ուտելիք ստեղծեր են : Ասոր մէջ արուեստ կայ, բանաստեղծութիւն կայ, սէր կայ, կեանք կայ ասոր մէջ, աղբար : Մըրֆի, Ակրուանսքի, Սքուճի, թուքս չեմ տար ձեզի, թուքս : Ա՛խ, բարեկամ, սրտաբեկ հայր մըն ես... կամ, աղջիկներուս փախցնողները թող ըլլային Սարգիսեան, Պաղտասարեան, Վարժապետեան, եւ ես կը ներէի անոնց ազգայութեան, ու մէկիմ մէկիմ զէմս կ'առնէի, նարտ կը խաղայի հետերնին, կը կիթնէի, կը տանէի եւ վրէժս կը լուծէի, կ'ուրախանայի, սիրտս կը հանգստանար : Եւ այն ատեն զանոնք կը սիրէի, կը հիւրասիրէի, նուէրներ կը զնէի ամէն մէկուն, իր հաւնածը, իր ուզածը : Հարազատներս կը համարէի զանոնք, սրտիս հատորները, ճիշտ աղջիկներուս պէս :

— Բեր ալդ պնակը որ մէջը չեցեմ միտերը :

Շիշերն առաւ Ազատ ու սկսաւ մաղբել : Քիչ յետոյ ան պիտի խորովէր մեր միտը :

— Տէ, չեմ մեղէնք ուտենք, ըսաւ Սուքիաս աղբար, զուարթ ու թաւ ձայնով մը :

— Բարի ախորժակ ձեզի, բարեկամ, ըսի ես ու քալեցի զարվար :

Մ Ե Կ Ե Ն Ա Ս Ը

Ան կանուխ հասաւ վաճառական Պրն. Հրանդ Կապուտիկեանի գրասենեակը ու հարկ եղաւ իրեն սպասել ընդունարանը: Ասիկա դոյզն չափով չվերաւորեց իր արժանիքը, որովհետեւ այս ժամադրութիւնը ան խնդրած էր բացառիկ հանդամանքով: Այլապէս ազաջնելը ան կուգար հոս իբր գործակատար՝ ներկայացնելու, կամ ընդունելու, իբր պաշտօնին յատուկ խնդիրներ. յաճախ առաջարկելու տնօրէնին չուկայի վրայ մրցակցութեան մէջ յաջողութիւն ձեռք ձգելու նոր կերպեր, կամ տալու հաշիւը իր եռամսեայ գործունէութեան: Եւ առհասարակ միշտ ալ իր ճարտար խօսակցութիւններովը դո՛ւ հը թողուր իր բըժականիբ, դժուարահաճ ու ճարպիկ գործատէրը:

Այսօր տարբեր էր հարցը: Այսօր ան եկած էր զիրք վաճառելու: Անշուշտ իր նման գործի մարդուն չէր վայելեր գրավաճառութիւնը: Այդ ակնարկութիւնը կ'ակնկալէր իր ծանօթներէն, մանաւանդ ի՞նչ պիտի մտածէին իր հարեւան չաղակրատ պաշտօնակիցները. իսկ բոլորովին պիտի զարմանար իր վերակացուն: Եւ կարծես իր ականջին կը հասնէր Պրն. Կապուտիկեանի հեղնական կշտամբանքը:

— Ծ'օ, զլը'ւխ, ալ վատտակի միջոց չ'անո՞ց քեզի:

Ու իրաւ աղբպէս եղաւ վերաբերմունքը իրեն հանդէպ՝ վաստակի խիստ հեռամուտ մարդոց: Այսինքն անոնց, որ առտուրնէ քինչեւ իրիկուն միայն մտածէր ու գործէր էին տուր եւ առի քիչ մը կօշտ ու անողոք եղանակով: Մինչ ինք չէր զարմանար անոնց այդ վերայ գրադուելուն: Քանի որ ինքն ալ եղած էր աղբպէս մէկը, տարիներով: Սուտ չէ, բնաւ չէր հետաքրքրուած զիրքով ու տեսրակով որ հայիւրէն տառերով տպագրուած էր: Ժամանակ չէր ունեցած: Մէկ խօսքով իր վաղքին մէջ ան բնաւ տեսն չէր գտած պահիկ մը կանգ առնելու, զպրոցի դասադիւրբերուն զարկած աղուոր տպաւորութիւնը վերադրելու: Միշտ գրադուած էր թուանշաններով: Գումարում, հանում, բաղմապատկում, բաժանում, կոտորակ եւ արձեպրա, որ տեսակը ո՛ր իր ըստանձնած գործին հաշիւը կատարեալ կը տեսնար: Կապույտ մեկանով զբուած թուանշանները իր մեծ հաշուետարակին մէջ ի հարկ է կը ցուցնէին կանոնաւոր առեւտուր, ջնջին ելեւէջով, ապահովելով կոկիկ եկամուտ մը: Բայց ինք չէր ակորժեր կարմիր թուանշաններէն: Ամէն հեղ որ տեսրակին երևին վարի ծայրը նստած ալդ կարմիր թուանշանները կը դիտէր կը զայրանար, կը բողբէր, կ'ամէնար: Հազար վաճառականի փորձառութիւնները փանայեր էր օդապարծել յարմար ա-

ութով. Եւ սակայն երբեմն ուրիշին անսարուն ձախողեր էր ու գլուխը հարուածեր էր: Բարերարտարար այդ շրջանը վաղուց անցեր էր եւ ինք կարծիր մեկան զնե ու հարկին տակ զանուած չէր:

Եւ անոր զործը որքան արագ մտաւ յաջողութեան կողմը, ինք ալ նոյն համեմատութեամբ փոխուեցաւ, հեղաշեւէլ դարձաւ տարբեր մարդ: Սիրեց իր զրացիներուն աջելել, դառնալ մտերիմ: Գոտաւ որ տառիկա անսահման ուրախութիւն կը պատճառէր իրեն: Շարունակեց իր յարարերութիւնը, նոյնիսկ հետամուտ եղաւ պարագոյ ժամերը օգտագործել, վաղելով հոս ու հոն, ձեռք երկնցնելով ասոր ու անոր:

Այդ ազուար արամադրութիւններու օրերուն իրեն քով եկաւ բարեկիրթ բայց թախճոտ աշտերով երիտասարդ մը: Խօսեցան բարերարներու մասին ալ որոնք աս ու նա ձեռով քաջարեւեր են զբաղեցանքը, արուեստաղէաները: Ատիկա մեծագոյն պատին է, վերջապէս բտաւ ալ-ցելուն, որուն կ'արժանանան ազդի մը ունեւոր զաւակները: Ինչ բան կ'արժէ դիրք մը եթէ զայն հրատարակելու հնարաւորութիւնը չկայ: Տապանդներ պիտի փտտին, զանդուածներ պիտի զրկուին: Եւ ան շարունակեց խօսակցութեան լարը տարածել սակայն միշտ ամփոփելով, նեղցնելով տարողութիւնը նիւթին, մինչեւ որ հասաւ յարմար կէտը: Այն ատեն պարզ բտտելով ներկայացուց իր առաջարկը:

— Բայց դիրք հրատարակելու փորձառութիւն չունիմ ես, Պրն. Երանելի:

— Փորձառութեան կարիք չկայ: Դուք պիտի տաք ծախսը տպագրութեան:

— Յետո՞յ:

— Գիրքս ըստ կը տեսնէ, եւ պատիւով կը պատկուի ձեր բարերարութիւնը:

— Լա՛ւ: Բայց ի՞նչ է զինք այդ տխրոսին:

— Հազար տուար:

— Հազար տուար:

— Թերեւս քիչ մը աւելի կամ քիչ մը պակաս:

— Բայց ես կ'ուզեմ զիտնալ ձեռք զուամբը:

— Ընկալադիր կուտայ տպարանը, այդ մասին անկասկած եղէք:

— Վստահելի զործ ահնկալելն արեւտրականի մը առաջին պայմանն է:

— Տպարան մը ազդեցին հաստատութիւն մըն է, դիրքին համեմատ կը կատարէ իր յանձնառութիւնները, այդ մասին զձեզ կը վստահացրնեմ:

— Սեպտեմբրիէ հազար տուար դրի աս զիրքդ տպելու զործին մէջ, կրնա՞ս ինծի բտել թէ ինչ տոկոսով պիտի զանձուի զուամբը:

— Եթէ տուածդ զրամբ ամբողջութեամբ ետ առնենք ատիկա մեծ բարտաւարութիւն պիտի ըլլայ: Արդէն զիտէք որ հայեւէն զիրք հրա-

տարակող մը շահ չի ակնկալեր, եւ ատեն կ'ըլլայ որ ան կը կորսնցնէ ալ:

— Ուրեմն ինչո՞ւ գոռն կ'ուզես որ զիրքիդ մեկեկնանք ըլլամ:

— Որովհետեւ ես զրամ չունիմ:

— ...

— Եւ քանի որ դուք ունիք առատ դրամ, ձեզմէ կը խնդրուի լսել սա իմ փոքրիկ խնդրանքս:

Այլեւս չխօսեցան:

Տպարանին ընկալադիրը վճարելուն համար շատ դո՛ճ էր: Հազար երկու հարիւր տո'արը շահագործելով թերեւս մեծ շահ մը ձեռք ձգէր, բայց հայ գրականութեան հատուր մը ընծայելով այնքան երջանիկ կ'ըզդար ինքզինքը որ ամենէն հարուստը կը պղտիկնար իր խէփին առջեւ: Այդ գոհունակութիւնը ոչ ոք պիտի գիտնայ այնպէս, ինչպէս որ իրեն վիճակուեցաւ: Երախտագիտութիւնը դու յայտնեց/զրարէտը իրեն զրքի առաջին համարը իր սեղանին վրայ դնելով, կ'արժէր հազար տոլար, կամ երկու հազար տոլար: Ինք ջանաց յորդորել մարդուկը, ձեռքը դըրաւ անոր բեկուած ուսին վրայ, նայեցաւ անոր խոնար աչքերուն, եւ երկու բառ միայն կրցաւ լսել,

— Վարձքդ կատար:

Եւ չի՞ղլատրեց որ զրարէտը իրեն շնորհակալութիւն յայտնէ: Իր ըրածը հասարակ պարտականութիւն մըն էր եւ ատիկա ոչինչ կրնար պարտադրել հեղինակաւոր մարդուն, բացարձակապէս ոչինչ: Ընդհակառակը ինք պատրաստ էր օգնելու զրքի վաճառումին ալ որպէսպի իր տրամադրած գումարը գոնէ կարենայ ծառայել ուրիշ զրքի մը աշխարհ զալուն:

Բերել տուաւ մեծաքանակ զրքեր ու զանոնք տարաւ հոս ու հոն վաճառելու: Հատ մը ծախեց հնակարկատին, որուն կը տանէր հնամաշ կօշիկները: Հատ մը երկնցուց նոպարալաճառին: Այդպէս մտաւ գերձակին խանութը, մօտեցաւ սալիւրիչին, մանրալաճառին ու բանուորին: Ընդամէնը հարիւր գիրք ծախել էր երկու շաբաթուան մէջ:

Այդ հաշիւը կը տեսնար մտքին մէջ երբ ներքնասենեակի դուռը բացուեցաւ ու կանացի մտաւ մը գինք ներս հրաւիրեց: Ծրարը, որուն մէջ զետեղած էր երեք հատ գիրք, հետն առաւ ու գնաց անօրէնին քով:

— Բարի լո՛յս, Պրն. Կապուտիկեան:

— Բարե՛ւ, Գառնիկ, այս անգամ ի՞նչ ընկաւ միտքդ՝ որ աճապարելով եկար:

Այդուր գանձում մ'ըրի, կրկնակ ասպարանքով:

— Այդէկ գործ մը տեսած ես կէս օր չեղած, Գառնիկ: Ապրի՛ս:

— Շնորհակալ եմ: Սա ծրարը հոս ձգեմ Պրն. Կապուտիկեան, վաղը վեց տոլարի չէք մը ճամբէ:

— Ի՞նչ ծրար, Գառնիկ, ի՞նչ փոխարժէք:

— Երեք հատ գիրք վեց տոլարի կը վաճառեմ, շահը մեծ չէ:

— Որո՞ւն է կը ծախես զիրքերդ :

— Վարժապետին, խանութպանին՝ եւ վաճառականին :

— Զիս զուրս ձգէ այդ ցանկէն :

— Ինչո՞ւ :

— Ամէն բանի դրամ տալուն մէջ լիմաստ կայ բայց կրնա՞ն ըսել ինձի թէ զիրքը ինչո՞ւ պիտի գնեմ :

— Կարգալո՞ւ, գրադէտ մը քաջաբերելո՞ւ, հայ գրականութիւնը ապրեցնելո՞ւ :

— Դուն ալ շէտակ դատարկամիտներուն նման կը զրուցես, Գառնիկ :

— Կատակ մի ընել, հողիդ սերես, թոյլ տուր որ ծրարը հոս ձգեմ :

— Առածիս պէս զիրքերդ մինչեւ փողոցը կը նետեմ : Խեղդ միտքդ առ՛ւր. առեւտուրին, դո՛ւն վառահալանի գործակատար ես, դո՛ւն պարտականութիւն ունիս գործը ընդարձակելու : Այդ զիրքերը կուրացուցին մեր ժողովուրդին աչքերը, անկէ խլեցին բաղմատիտի ձիրքեր, որոնցմով կը մրցէր աշխարհին հետ, վաստակ կ'ընէր, զիրքի կը տիրանար, անուն եւ համբաւ կը հանէր : Ամօ՛թ քեզի, Գառնիկ, հազա՛ր ա՛մօթ որ առարկէդիդ պատիւը ոտքիդ տակ կ'առնես, սուղ ժամանակդ կուտաս թեթեւամիտ զիրքեր վաճառելու : Զգէ՛, ձաղուկ, ձգէ՛, այդ անամիտ տենչդ, վարիւր առեւտուրիդ, հարիւր տուր զիր՝ քսան վաստակ ըրէ, հազար զիր՝ հինգ հարիւր չահէ, աս խաբեւով, ան ծուղակը ձգելով : Գիրքը փոր չի կշտացներ, զիրքով տուն ու տեղ չես կրնար ապրեցնել, բանդ նայիր, Գառնիկ, երիտասարդ ես, ապագայ ունիս, եթէ չյաջողես վրադ կը խնդան : Մտածէ՛ :

Բաղնիքի խոնավ փոշևտան մէկ անկիւնը, մաշած քուրձերու մէջ, սլափած էր մատաղատի աղջիկ մը, Յասմիկ: Անոր կուշտը՝ մտահոգ երևոյթով նստած էր հազիւ ութ տարեկան տղեկ մը, Յարէկի, ցնցոտաւոր, խիւ մաղերով, բոպիկ:

Օրը արդէն բաւական առաջացած էր ու դեռ անոնք զուրս դացած չէին իրենց աջ սպաստանէն՝ հայթայթելու բրդուն մը հաց, քիչ մը ունէ բան որ շուկային մէջ խանութպան մը կը նետէր անաղուրկ մանուկներուն գիրկը:

Պարզապէս համարձակութիւն չունեցան զուրս ելլելու: Սաստիկ ձին վը տեղար եւ թարմ բաթիլները մեղմարար կ'իյնային փոշևտան առաջը ու իրարու վրայ բարդանալով ճերմակ պատ մը շինիւ էին:

Եւ փոքրիկ ընկերները սլափապէս կը սարսափէին ձմրան սա վարժը եղանակէն, որուն առջեւ անոնք աշխարհ կը տառապէին: Առաջին ձմեռն էր իրենց ծնողաւորի վիճակին, եւ տակաւին վարժուած չէին հանդամանօրէն վարելու իրենց անաղապան կեանքը:

Բայց ոչինչ ունէին ուտելու, ոչինչ:

Ինչ լաւ էր անցնող աշունը, մանաւանդ ամառը, որ ժամանակ իրենք Կ'իջնային շուկայ եւ հոս ու հոն գեղերելով, այս ու ան զուարճացնելով վը ճարէին պատառ մը հաց, փոքր մը պանիր, եւ նոյն իսկ պնակ մը տաք սուրճ:

Այո, անոնք բնաւ չմուրացին այն օրէն տեսած երբ կարաւանին հետ հեռապատ վաղող իրենց մայրիկները յաղնած ու լեղատպատա՝ լքեցին զիրենք փոշու ձաճբուն եղերքը, Յունիս ամառ իկողիչ արեւուն տակ, աւանէն բաւական հեռու, զրեթէ ամայի արախ մը կուշտը:

Մերունի գեղացի մը, որ քաղաք Կ'երթար պատերազմի դաշտը ինկած իր որդւոյն կ'իստաթիողած դարձերը կարգի դնելու, զիրենք դնելով իր տարիքոտ զբառսին վրայ՝ բերաւ ձիւց քաղաքապետարանի որբանոցին առջեւ, ինձուղիին քովիկը: Հունայ վիրաւոր զինուորներ մատուտակ վը քաղէին: Սմէնն ալ վը տառապէին քաղցէն, ամէնն ալ, զինուոր, տարազիր, եւ որբ:

Եւ որբանոցին տնօրէնը, Ահմէտ Ալի, ներս չընդունեց զիրենք: Տեղ չկայ, առարկեց, պարէն չկայ, բիշիկ ու հիւանդապահ չկայ: Բայց միշտ ալ պտիկա չէր իրականութիւնը: Որովհետեւ պետութիւնը վճարած էր իր զիբքը ասոնց հանդէպ: Կայտառ ու հասուն սերունդները մէջտեղէն փեցուցեր էին, հիմա կը մնար որ դանդաղօրէն հարէին ու հատնէին սա խլեակները, օրը քիչ մը, տառապելով, արտասուելով:

Բայց այս երկու մանկիկները երկաթի նման տոկուն կամքով ու խոսքովն չի մեռնիլ այդ հալածանքին մէջ։ Եւ փարեցան իրարու ամուր կեկոյով, եւ ապաւինեցան բնագլին որ զրենք առաջնորդեց զէպ ի կեանք, զէպի պաշար։ Արդէն երկրորդ օրը իրենք մասն դաշտեցուն մէջ, խճուղիի երկայնքէն քայեցին։ Յաինքին, չուրթեանին խոտի նման կանանչ, ոտքերինն յոյնած՝ քնատ, հասան աւանի վերի թաղը, պայտարներու շուկան։ Հոն, խոնուած քաղմութեան մէջ, անոնք զխոեցին խաբէշիկ հնդիկ մը, որ արջ մը կը խոզցնէր։ Փոքրիկ մանչ մըն ալ արջին շուրջ կը դառնար, երգելով ու պարելով ու երբ կարգը կուգար հանդիսատեսներուն մուտքի դուռարը հաւաքելու՝ ան կ'աշխուժանար, կը սուլէր, ապա բաժարակ աղող լարերուն եղանակը կը յօրինէր — փը՛Փնը փը՛Փ, փը՛Փնը փը՛Փ, փը՛Փ...։

Յարեթ շատ սիրեց իր հասակակիցին պայն ու երգը, անոր խանդն ու ձկունութիւնը, անոր բարի ու դրաւիչ ժպիտը։ Հարկաւ, ինքն ալ կրնայ ալրոպէս երգել ու պարել, ասանձին, ուրիշներուն ներկայութեան։ Անշուշտ Յատմիկը կարող է մասնակցիլ իրեն։ Ատիկա աւելի կը շարժէ մարդոց դուիթը, ամէն տեղ։

Ու ասովն արարուածը պատրաստ էր Յամէթի մատուցած մտքին մէջ։ Երբոր հնարիկը դադրեցուց տափին տալուամ սղմուկը, քաղմութիւնը տարադիտեցաւ, եւ Յարեթն ու Յամմիկը իջան շուկայի վերի հրապարակը։ Փոռնին անուշ բոցըր զրենք բոնեց կաշկանդիւն ուժով մը եւ փութացին հացադործի վրայակին առջեւ։ Գոռնա հացեր, բաց հացեր, ձերմակ հացեր։ Գորոտեցաւ իրենց ախորժակը, բայց չկար ծառօթ մը որմէ հացէկն պտուղնոց մը բարիք, չկա՛ր։

Դեռ քանի մը շարաթ առաջ, իրենց մայրիկներնուն հետ կառք նըստած՝ կ'անցնէին հոնիկ, առանց ուշադրութիւն դարձնելու այդ հացերուն։ Այսօր տարբեր է։ Երեք շարաթուան իւրաքանչիւր օրը մէկ տարուան փորձառութիւն ջամբեր էր իրենց, բիրտ կերպով։ Իրողութիւնը զիտէին, աշտինքն այդ տարիքին մէջ ըմբռնած էին իրենց վիճակին ողորկրութիւնը։ Տնադուրիկ էին, չունէին ոչ հայրիկ եւ ոչ ալ մայրիկ։ Անանք բոնի տարուեր էին զէպի անապատները, եւ հոն աւազներուն դերիկը դրեր էին իրենց ընկճուած մարմինները։ Ու ոչ մէկը կար աշխարհաթիւն ակրելիներովն, որոնք հիմա պիտի ուզէին զրենք վրել իրենց ուսերուն վրայ, ապահովելով անոնց բոլոր կարիքները։ Իրենք տալիւն ընտելացած չէին սա ծանր պայմաններուն, ո՛չ կերպը գիտէին, եւ ոչ ալ համարձակութիւն ունէին։

Ահա կառք մը կանդ առաւ քիչ մը անդին։ Հոնկէ իջաւ կառապանը ու շատ հաց գնեց։ Բոլոր մուրացիկները վաղեցին անոր կողմը. ձեռքերնին բացին, խնդրեցին, աղերսեցին, եւ վերջապէս մէկ մէկ պատասխանողութեամբ՝ առանձնացան, կերան։ Բայց անդին տուէկ մը վէս հաց ձեռք ձգած էր։ Յարձակեցան անոր վրայ, հարածեցին զան, բոնեցին եւ քիչ մնաց որ պիտի խեղճէին խեղճը։

Յասմիկ դողաց ու կծկուեցաւ, բացաւ ու կաշաւ Յարէթին: Իրենք ոչինչ կրնային ընել այդ տեղ: Հոս ու հոն զխտելով ման եկան չուկային մէջ: Դարձան ետ, մտան նեղ փողոցները ու երբ մէյ մըն ալ հասան հացադոբի կրպակին առջեւ արդէն իրիկուն էր:

Մայրամուտի պահուն հորիզոնը կարմիր սաւանով մը քողարկուած էր: Կարծես երկրի վրայ թափուած ալնքան արիւնը լեռնաձորի մը դարնանային սելի նման հոսանք տալով՝ խուժած էր կապուտին գիրկը, բարձրելուն վրէժը պզտիկ, անոր ցատումը հրահրելու:

Մութին մէջ տնապուրի մանուկները հաւաքուեցան բաղնիքի փոքրիկ հրապարակը, շարուեցան սրտին տակ: Յարէթ ու Յասմիկ ալ խոտնուեցան այդ խուժին, բայց չէին զխտեր յարաբերութիւն մշակելու կերպը, արդէն սա անտառի տղաց հետ: Իրենք նոր վը մտնէին այդ տարօրինակ կեանքի բաց դռնէն ներս եւ սեւէ պտորաստովիւն չունէին համակերպելու, յարմարելու այդ վիճակին:

Երբոր աստանդական մանուկներու խուժը լսեց իրենք ալ քաշուեցան թիկնիկի մը բունը ու թեւերնին իրարու վրայ տարածած՝ քնացան անօթի ու ծարաւ:

* * *

Տղոց աղմուկէն եւ չուկայի ետ ու ղեռնէն շուտ արթնացան իրենք եւ գացին դոյզ աղբիւրը լուացուելու, ջուր խմելու:

Հիմա Յարէթ կը կատարէր փորձը իր նոր ղեռին: Լեզուն ու շրթնուրը արագ կը շարժէր եւ եղանակ մը կը շինէր — փը՛Ֆնը փը՛Ֆ, փը՛Ֆնը փը՛Ֆ: Յետոյ մտածեց այդ տևելոտ յանկերգին վրայ աւելցընելու զիմային ձեւեր ու արտայայտութիւններ, կիրթ ու պատշաճ: Փուռին հացը իր երևաւթայութեան առջեւ կուգար ու ղինք կը մղէր՝ շուտով կատարեալործելու իր արուեստը, որով պիտի կրնար Յասմիկին եւ իրեն ապրուստը հաթթաթթել: Փը՛Ֆնը փը՛Ֆ, փը՛Ֆնը փը՛Ֆ: Պըտորտ կուտար, կը պարէր, կանոց կ'առնէր, կը ղիտէր Յասմիկին քրնքուշ ղէմքը, կը ղրկէր զայն, կը համբուրէր անոր խնձորանման այտը, եւ խելաշիջորէն վը պարէր, թեւը կը տարածէր աղեղի մը սկստ, բոմպակ աղնոյի մը ճարտարութեամբ, ու զարմանալիօրէն տպաւորիչ երգ մըն էր իրենը: Փը՛Ֆնը փը՛Ֆ, փը՛Ֆնը փը՛Ֆ, փը՛Ֆնը փը՛Ֆ:

Իր ղեռն ալքալէս կատարելով իրենք հասան վարի շուկան: Հնա-կարկառնեբու պատին վերի կողմը լուրիա ապուր եփող թրքական տա-րազով խոհարարներուն շուրջն հաւաքուած էր ահաղին բարձրութիւն: Անոյին, հայտ մը զատարկ տան քարէ աստիճանին վրայ պզգամ էր համեառ երևոյթով հասուն զիւղացի մը՝ լուրիա ապուր լեցուն քարդան մը ղրկկը՝ փայտէ զգալով կ'ոտէր եւ ձեւրած հացէ մը խոշոր պատտո-նէր կը խածնէր: Յարէթն ու Յասմիկը կանոցնեցան անոր արեւմտեան քիթին առջեւ: Իր խաղին ու սրարին աստջին արարուածը սկսաւ Յարէթ: Ան վարժ դերասան մըն էր հիմա: Կրունկները վեր կ'առնէ, ծունկը կը ծալէ, իր փոքրիկ մարմինը մէյ մը կը պրկէ ու մէյ մըն ալ կը երերայ,

կ'իջնայ գետին, ձախ ձեռքին չուրջ կը դառնայ արաղ-արաղ, ահա՛ յանկարծ վեր կը ցատկէ, բերանը կը լեցնէ առատ փուք եւ վարի չուրթը եղանակին համեմատ կը շարժէ՝ փը՛Ֆնը փը՛Ֆ, փը՛Ֆնը փը՛Ֆ:

— Ա՛պրիտ, որդի, ա՛պրիտ, ըսաւ հանդիսական գիւղացին: Ահա՛, առէ՛ք սա ապուրն ու հացը, կերէ՛ք: Այս քառասուն փաբայով ալ զնեցէք ինչ որ կ'ուզէք:

Նստեցան մարդուն գլխաց, ախորժակով կերան: Իրենց առաջին վաստակն էր, արդար վաստակը: Անհունօրէն քաջաբերուած՝ Յարէթ բռնեց Յասմիկին ձեռքը, խոնարհութեամբ շնորհակարար թիւն յայտնեցին բարի փլուղացիին: Մարդուն օրհնութիւնը ընդունելով մեկնեցան:

— Ապուրտտի միջոցը գտանք, Յասմիկ, ալ անօթի պիտի չմեռանք: Իրաւ էր Յարէթ: Ծուտով շուկային մէջ ամէն խանութպան ու գընորդ՝ ձանչցան զիրենք, զնահատեցին իրենց տաղանդը:

Փը՛Ֆնը փը՛Ֆ, փը՛Ֆնը փը՛Ֆ...

* * *

Այն օր, տակաջն ձիւն կը տեղար:

Բաղնիքի խոնաւ փոշեւան մէկի անկիւնը, մաշած ըւրճերու մէջ, սլաղած էր Յասմիկ, եւ անոր կուշտը՝ մոտահազ երեւոյթով նստած էր Յարէթ:

— Անօթի՛ հմ, Յարէթ:

— Գիտե՛մ, Յասմիկ, գիտե՛մ:

Եւ Յարէթ զիտեց ձիւնին բարձր կոյտը, մտածեց կարճ սրահիկ մը ու իր ընկերուհին զրկելով համբուրեց անոր ճակատը եւ մեծ եղբօր մը առնական շէշտը դարկաւ իր բոսերուն:

— Հիմա՛, աղւուրա, հիմա՛ չուկայ կը վազեմ ու քեզի գիրկ մը հաց կը բերեմ:

Իր բոսիկի ոտքերովն ձիւնապուր սկզկեց Յարէթ ու թեւերը տարածելով արագիւի նման թռչեցաւ իր ձագունին կեր ճարելու:

Փը՛Ֆնը փը՛Ֆ, փը՛Ֆնը փը՛Ֆ...

Հոկտ. 7

ՎԵՐՋԱԼՈՅՍԻՆ ԴԻՄԱՅ

Աշունի արևը տրտամ էր այն օր :

Եւ արդ զաղջ ցեւեկին ազմկահար հովը լուսամուտին վեղկերը ծեծելով՝ խոյացաւ նոսրալսաճառի դուռին վրայ, զայն կրունկին վրայ դարձուց եւ դնաց գրաւեց փողոցին լաշֆը, չուրջ սլարի պոստաւ եղանակ մը սուրեց : Յանկարծ խեղդի նման չարկեցաւ առետրականնիւն ծանր ցուցատախտակներուն հասակին, օրօրեց, ցնցեց զանոնք, եւ անկեանը հասնելով՝ նօտար Տաւօրիքին սեւ զլիարկը թոցուց, ու բրբջալով կծկուեցաւ, ամփոփուեցաւ եւ վերջապէս մտաւ աղճկայ մը քը՝ զանցքին ներքեւ, զայն վերցուց, ճի՛ մը բաւ, ժպտաց ու երևան առաւ վաղեց, հա՛ վաղեց :

Նօտար Տաւօրիք փողոցին երկայնքը վաղելով, ան ալ անցորդի մը օղնութեամբն հաղիւ կարողացաւ իր գլխարկը բռնել : Ու ատիկա քերած էր իր ջիւղերուն մաշկը, զայրացուցած էր զայն, ինչպէս որ տախարար տարիքաւոր մարդ լի էնթատայ էն : Որտեղիկ երկրորդ անգամ ծաղր ու ծանակ չըլլայ անցորդնեկն՝ միշտ փոխաւ ձեռքը զլիարկին՝ ան արագ վը քաշէր հասնելու գրաւեանակ, որ կը դնուէր մեր հին թաղը, փայտաշէն տան մը երկրորդ յարկը :

Փողոց մը անցնելուն, սակայն, անկիւնը իրեն առջեւէն անցաւ միջակ տարիքով տանտիկին մը, որ առտուն կանուխ դնումի կ'երթար, ամաղարտան ակնյայտ :

Նօտար Տաւօրիքի հաճելի ջիւղեցաւ այդ կնոջ բրածն ալ : Ան սոփորարար փողոցը անցնելուն շրջահայեաց կ'ըլլար սրպէպի ուսէ մէկը չանցնէր իր դաւազանին առջեւէն, մանաւանդ կանացի մը, այն ալ առաւօտուն : Օրոտան այդ պահը ան կը համարէր սրբազնագոյնը, եւ չիտակ իր գրառանկալը քարելով՝ բախտը բարեացակամ կ'ըլլար իրեն : Բայց, Աստուած մի արասցէ, եթէ անձ մը, չուն մը, եւ կամ մուկ մը անցնէր փր առջեւէն այլեւս ամբողջ օրը տխուր եւ ճնշիչ խորհուրդներ դիմք կը չարչակէին, եւ ի՞նչ ահաւոր չարչարանք :

Ահա՛ թէ ինչո՞ւ Պր. Տաւօրիք ճարպիկութիւն մը բանցնելով ուղեց միջակ տարիքով կնոջ մը առջեւը կտրել : Սակայն չյաջողեցաւ : Իրեն անկիւնէն դարձաւ ձախի վրայ ու արագ քարեց : Նօտարը սրողեցաւ, կանգ առաւ, աչքերը շփեց, չրթունքը երկացուց, բան մը չճշաց, եւ քարեց կնոջ ետեւէն :

Կինը չէր նայիւր չուրջն ու վտին : Եփտակը ակիւրդէն նոյն խոկ անկիւն անդիտակ էր Տաւօրիքի գլխաւորութեան նկատմամբ : Բայց երբոր լմբանց թէ իրեն հետեւող մարդուն ոտքերը բնադրօրէն կամ գլխամար

արագ կը շարժէին, բազմաթիւ իր քաղաքներն հետ՝ դառաւ որ մինչեւ հետեւի չհասած ան պիտի անցնէր զինքը:

Յետագայք անհետընթաց մը չափեց իր մրցորդին արագաշարժութիւնը՝ իր միանշանակ արձակեց ու կարկինները բացաւ: «Ի՞նչ պիտի չհասնիս նպատակիդ, մարդուկ», մտածեց տիկինը, «մահաւանդ ախօր պիտի չհասնիս», այս անգամ ակոսները ամուր սեղմելով կրկնեց իր խօսքերը:

Հովը հանդիսանորոշեց ուշադիր կը հետեւէր երկու հակառակորդներուն մրցումին: Երբոր տիկինը անճրկէր, հովը կը տարածէր իր անծայր բազուկներն անոր շուրջ եւ ստաջ կը մղէր զայն, ապա յանկարծ կը դառնար նօտար Տաօրիքի, եւ իր սաստիկ շունչը կը փչէր անոր աչքերուն, ականջներուն եւ ունեղին մէջ: Ատով չէր գոհանար: Կը մտնէր անոր ծոծրակը, կ'իջնար վար կուրծքէն, սարսուռ կը պատճառէր տաբեց մարդուն: Ատանկ անհանդարտութիւն պատճառելով նօտարին՝ կը զանդաղեցնէր անոր քայլերը, եւ տիկինը արդէն երկու տասնեակ ոտք հետեւ կը քաշէր, շունչ չխնայելով:

«Չեղիս' եւ տիկնայ» մրմնաց նօտարը, «ամբողջ օրը անհանդիստ պիտի ըլլամ», եւ աշխուժութիւնը ամփոփելով՝ ակոսաւ ետանդուն տղու մը սրէ քարէլ: Երբեմն եւթադրեց որ նա տեղը պիտի հասնէր իր մրցորդին, բայց ամէն անգամին ալ յուսախար եղաւ: Արդէն իր բարկութիւնն առաւ զինք զիւրին ու աւժով ցնցեց, լեզի բաժակ մը հրամցուց իրեն, զինովոյց: «Ըս հեղն բա կնոջ կրունկին վրայ պիտի կոխեմ», գրեթէ լրսելի ձայնով ըսաւ մէկ մը:

Տիկինը Հայաստանի սարերուն աղջիկ՝ վարժուած էր արշաւոյսին զեմաց խաչակիցներ իր կայտառ դէպքը ու բանին դրուին անցնել: Ան ժառանգորէր էր իր նանիէն որ շար աջքէ մը շատ աւելի անբախտութիւն կը բերէ ատոտուն կանուխ իր առջեւէն անցնողը: Եւ իր զիտցած բոլոր սուրբերէն ուժ աղերսեց տիկինը, իր կամքը սեղմեց, կարծրացուց, անդադրեց զարծեց: Այլ եւս ճիշդի հարկ չկար: Ուրբերը կ'իջնան ու կը բարձրանան անտափոր տեղով, ալ կրնայ քաշել հինգ փողոց, տասը փողոց, եթէ մարդը առիպէ զինքը:

Երեք երկաշն փողոց անցին կը դառնէր Աղլանտեան նպարավաճառատունը, ուր կ'երթար գնումի Տիկին Իսկուհին: Վտահ էր անիկա որ մինչեւ հոն պիտի կրնար արշաւին առաջնութիւնը պահել:

«Անպիտան ծերութիւն», դանդաղացաւ նօտար Տաօրիք, «վերջապէս սա նախադրեմն ալ ինձի պարտադրեցիր»: Ու ինքնարեւբար իր ձեռքը լիճաւ ծունկին վրայ՝ պրկուած ծոք չի ունէր: «Տարբրեմակ ցաւ մին ալ ահա սա եղաւ», զրուիք օրօրելով ըսաւ: Նոյն ատեն ոտքին տակ՝ մին ալ ահա սա եղաւ, զրուիք օրօրելով ըսաւ: «Չարմանալիքդն ա՛մ իջնամատին արմատը խցի մը կապուին զոյց: «Չարմանալիքդն ա՛մ նոյցը է բնութիւնը ինձի հանդէպ, Տէր, մահաւանդ վերջալոյսին զի-

մաց» աղօթողի վարժ լեզուով մեղմ բայց ազդու կերպով արտասանեց,
«պարտութիւնս պիտի դգամ»:

— Բու բանը ըմբասւ, Տաւօրիք:

Աստուիկ ցատկաբաժնով հովին ուռած սրովայնը ճեղքուեցաւ, եւ նո-
տան կարծեց թէ այդ բառերը իր դիրքին ինկան:

«Բայց ես պարտութիւնը պիտի արհամարեմ: Պայքարելն ես չստ-
ախրեցի: Եւսապաշտութիւնս զիս մղեց դէպի զանդուածները, դէպի բե-
մը, ուրիշ բոսանցքս ճօճեցի դուրսերուն վրայ բոլոր անոնց, որոնք
կը համարձակէին առջեւս անցնել...»

— Այդ հին օրերը այլեւս ետ չեն դար, Տաւօրիք:

Այս խօսքերը իր ականջէն հասան/իմացի բացաստաններուն մէջ
համախումբ հովին կատաղի պարերդի/ բացազանչումներէն:

Նոտարը ընկճուեցաւ, դողաց, ստրտալեցաւ:

«Ես ինչպէս պիտի համակերպեմ այս ողբալի վիճակին, Տէ՛ր: Ահա՛,
եօթանասունը երկու տարուայ յարատեւ մարտամենքս զիս այս
կացութեան հասցուցին: Ես որ հովերը կը ճեղքէի, արեւուն կիզիչ ճա-
ռաղայթները կ'արհամարէի, անձրեւին կաթիլներով կը կ'աղղուրուէի,
եւ ձիւնի բաթիլներով կը հրճուէի: Եւ քառասունըութը նահանգներուն
բոլոր մեծ քաղաքները երկարող ճամբաները չափեր եմ այս ոտքերովս:
Հիմա այլեւս հասած է իմ վախճանը: Գիտե՛մ, վերջալոյսը կը խոնար-
հի, արա՛ղ: Այդ կիներ, այդ օտարուհին, աւելնովն ու կամքովը անդար-
տելի է: Անիկա կը նմանի ընտելեան, որուն զաղտնիքը չհասկցած ահա
կը պատրաստուիմ մեկնելու:

Եւ Նոտար Տաւօրիկ հովէն տատանող ծառին նման երեւալով վեր-
ջապէս հանդարտ կեցաւ:

Միջակ տարիքով կիներ հիմա կը դառնար անկիւնը՝ ձախի վրայ, եւ
չուտով անշալտացաւ Տաւօրիքի տկար տեսողութեանէն:

— Վերջալոյսն ինչքա՛ն ալ շուտ լիջաւ զլիսուս, Տէ՛ր, մինչ՝դեռ ևս
այնքա՛ն իղձեր ունէի, այնքա՛ն տենչեի, այնքա՛ն փափաքներ, մտնա-
ւանդ հիմա սա կնոջ առջեւն անցնելը...:

Նոյ. 11

ԶՈՒԹԱԿԱԶԱՐ ՄԸ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ԳՏՆԷ

Փոքրիկ դատարան մըն էր ևւ դեղջիկական ճաշակը իրականութենէն չառ աւելի անուշիկ էր: Բայց իրական էր — լայն տարատով, կովի նման զիւղացիներէն, որոնք կը քսկտտուէին ունկնդիրներու յատուկ փաշտեայ նստարաններուն վրայ, մինչև Ե ծխախոտ—ծամող զուարթարարոյ բարապանը: Դատաւորը իր գէմքին վրայ կը կրէր պատկերը ողջ զիւղին: (Ստալք է որ մեծ քաղաքը, ուր ևս հասակ առի, կը ծիծաղինք անոր հռիփի օձիքին ևւ անտափոր դաւառարարաւորն վրայ): Բայց իր խմատութիւնը, որ յետոյ հասկցայ, Սողոմոնին դատողութեան նման բարձր էր ևւ իր գութը աշխարհիս չափ ընդարձակ էր:

Թեբեւս հետաքրքրիք զիտնալու թէ զինուոր մը որ երեք օրոհայ արձակուելի տոմս մը կը կրէր զրպանին մէջ, ինչ գործ ունէր թէքսասի մէկ իւղճուկ զիւղին փոքրիկ դատարանին մէջ, երբ իր ճանապարհը շարունակելով՝ կընար Տեկաս հասնիլ աղուոր ժամանց վայելելու: Բոլորովին անկեղծութեամբ կ'ըսեմ որ ևս հոն դացեր էի պարզապէս անձրեւէն պատասպարուելու համար: Բանակատեղիէս մեկնելէս ի վեր մատու կը անկէի ճամբէն անցնող ինքնաշարժերուն, ևւ վերջինը զիս հասցուց սա զիւղը: (Կատակ չեմ ընէր կամ չեմ փորձեր ծածկել ունէր րան երբ ըսեմ թէ զիւղին անունն անդամ մ'իտքս չէ): Թէքսասի այն յանկարծակի ևւ սաստիկ հեղեղատն էր որ իջաւ, ևւ ևս վաղեցի պատասպարան մը ճարելու — ևւ ինքզինքս դտայ դատարանին մէջ իրբեւ հանդիստուես:

Դուրսի հեղեղը իջած էր ակամայ վաղքի մը երբոր անոնք ներս առաջնորդեցին փոքրիկ խափշիկ տղայ մը, ևւ ևս արդէն ոտքի ելեր էի մեկնելու սրահէն: Բայց բան մը զրդեց զիս որ կենամ — կամ այդ զրդումն ըրաւ տղեկի գէմքին ողորմելի ծիւղն քաղցրութիւնը, կամ զրեթէ ծիծաղելի եղիկելութիւնը իր մօր արտաբարտութեան, կամ հետաքրքրութիւնը զոր զրաւեց աժանանոց ջութակը որ բարապանը ներս բերաւ ցուցադրելու դատաւարութեան ընթացքին: Չեմ զիտեր: Գիտեմ, սակայն որ կենալովս չառ ուրախ զգացի:

Ունկնդրութեան տանն ոչինչ կար պաշտօնական ըլլալու: Չերբակալող պաշտօնեան, զիւղին մէկ ոտիկանը, աժիտի ևւ համառօտ ներկայացուց դաւառն դատը: Տղան, որուն անունը Միլթըն Իւլման էր, սեպհականացուցեր էր զողջուած ջութակ մը, ևւ ըսաւ որ ջութակը, ըս-

տացուածքը Էտօրֆ Զարվուտի, անօրինական եւ ապօրինի միջնցով մը վերցուցած էր անոր խանութէն, երկու օր առաջ: Սնանութիւն մէջ զրազանք ըլլալուն՝ Զարվուտ չէր կրցած ներկայ գտնուիլ ատեանը, բայց ծուծակէն խօսութիւնը կատարեալ չէր: Պաշտպանեալի մայրն ալ ընդունեց որ որդին ծնութեան վերցուցած էր Էտօրֆ Զարվուտի խանութէն:

Երբ ոստիկանը ղեկից կուտար եւ ուշադրութիւնս յտեսեց տղեկին վրայ: Ան շատ հանդարտ նստած էր ու իր թուփ ձեռքերը՝ ծալլել էր ծունկերուն դիմաց, իր ոտքերը գետնէն քանի մը մատնաչափ վեր կախուկ էին: Սարսափած չէր: Իր դէմքին դուարթութիւնը շարժուն էր, եւ իր քնքուշ անճաղոյն աչքերը կը խուզարկէին ամբողջ տեսարանը, երախայի մը ուշադրութեամբ:

Իր մայրը, յուզուած, զայրացած ու տարուբերուելով կանգնեցաւ վկայութեան, մինչ դատաւորը հակեցաւ գէտի առաջ ու իր հարցումը ուղղեց անոր:

— Դուք ըսիք որ աս ծնութեան վերցուած է Զարվուտի խանութէն:

— Այո, տէր իմ, Զարվուտէն:

— Ձեր որդին գողցա՞ւ զայն Զարվուտէն:

— Ոչ, տէր իմ: Չգողցաւ զայն:

— Անկէ դնե՞ց զայն:

— Ոչ, տէր իմ: Չգնեց զայն:

— Սոստովանէ: Եթէ զայն չգնեց ուրեմն վերցուց զայն: Դատաւորին ձայնը ազդու էր հիմա:

Անիկա գլուխն օրօրեց, ապա ղիտեց ատեանը, յուսահատի նման կ'որոնէր մէկը որ կրնար իր խօսածնէրը հասկնալ: Յետոյ դարձաւ դատաւորին:

— Որդիս չգնեց զայն, ոչ ալ գողցաւ զայն, դատաւոր: Անիկա իրեն տրուեցաւ:

Հանդիսականներէն մէկը քրքիջ մը արձակեց, դատաւորին մուրճին հարուածը իսկոյն լսեցուց ազմուկը:

— Պարոն Զարվուտ տուաւ զայն տղուդ:

— Օ'հ, ո'չ, տէր իմ:

— Ո՞վ տուաւ: Ճշմարտութիւնը կ'ուղեմ: Դատաւորին ձայնը անհամբերութիւն մը կը մատնէր:

— Ահա ճշմարտութիւնը, դատաւոր: Կնոջ ձայնը հանդիսաւոր էր: Ողբն տուաւ զայն տղուն:

Վայրկեան մը ցնցիչ լուծիւն տիրեց եւ յետոյ ատեանը լեցուեցաւ խաղաղ ծիծաղով մը: Վերջապէս դատաւորի մուրճը սաստեց ամէնը: Բայց գեռ ամէն դէմքի վրայ ժպտը կը նշոյլէր:

Դատաւորը նայեցաւ վկայող մօրը խոփոտութեամբ ու ըսաւ.

— Որդիդ ատեանին առջեւն է : Եթէ կ'ուզես անոր օղտակար ըլլալ, չխտակը զրուցէ :

— Իրաւ որ չեմ ստեր, իրա՛ւ... :

Իր շուրջը նայեցաւ, անօդնական, եւ վերջապէս իր աչքերը հանդիմացան զաւկին վրայ, ու ատիկա իրեն տուաւ խօսելու յանդիմութիւն : Թէ-եւ իր ձայնը երբեմն կ'անդ կ'առնէր, անհանդիստ էր, բայց եւ կ'ըմբռնէր ծորումն անկեղծութեան :

— Միլիթըն երաժիշտ ծնած է, դատաւոր... : Կարլ մը հանդիսա-կաններ խնդացին, բայց դատաւորը ակնարկով մը հանդարտեցուց զա-նոնք, եւ տղեկին մայրը շարունակեց, — Այո՛, ալլպէս է : Ան բնատուր երաժիշտ մըն է, եւ ան կրնար ջութակ ամէկ նոյնիսկ աս ջութակը ունե-նալէ առաջ : Անշուշտ ան բուն փափաք ունէր ջութակ մ'ունենալու, բայց երբեք բաւական ստակ չ'ունեցանք իրեն հատ մը դնելու : Յետոյ ո-ղին ձեռք մը կարկանդակ ու իր ուղած ջութակը իրեն տուաւ : Հիմա տղաս կ'ածէ շիտակ ջութակի վրայ, եւ ատիկա, անկասկած աւելի լաւ կերպն է :

Երբ տիկինն աւարտեց իր անհաւատարի պատմութիւնը, դատաւորը մտքերը իր կողորդը, եւ հանդիսականներն ալ ակնկալութեամբ սպասե-ցին : Ոչինչ կը դռնադէպ դատաւորի մեղմ, անբարբառ դէմքէն :

— Ըսիք որ Միլիթըն կրնար ջութակահարել նոյն խել զայն ունենալէ առաջ, խօսեցաւ դատաւորը, շատ կամայ :

— Այո՛, տէր իմ, ալլպէս ծնած է ան :

— Ուրեմն հիմա կրնա՞յ ամէկ զայն :

— Անշուշտ կրնայ, դատաւոր : Առաջին անգամ ձեռքը զարնելուն ջութակին զոր ողին տուաւ իրեն, ան ամէնց եւ նուազը ծորաւ ասիակէս քաղցր, ասիակէս աղուոր : Ան սորվելու բնաւ պէտք չ'ունէր, որովհետեւ առաջուրէն առհասարակ կրնար նուազել :

— Շատ լաւ : Դատաւորը ձեռքով նշան բրաւ տիկնոջ որ վկայի աթոռ-ուէն փար իջնէ : Անիկա տարտամօրէն ոտքի ելաւ, փար իջաւ եւ դնաց քո-րը նստարանին՝ ուր նստուկ էր իր տղան :

Դատաւորը չիցեց իր ծնօտը : Գլուխը քիչ մը վեր առաւ ու բռաւ .

— Միլիթըն Իփանսթող զայն նստի վկայի աթոռին վրայ : Ունկնդրե-նէր զիտեցին տղեկը որ ոտքի ելաւ ու առաջ քալեց :

— Հիմա, Միլիթըն, բաւալ դատաւորը տղան նստելէ վերջ, մայրիկը բռաւ ինձ որ դուն փրնաս ամէկ այլ ջութակը զոր ողին քեզ տուաւ :

— Այո, տէր իմ : Ատոր համար անիկա զայն տուաւ ինձի : Ի հարկէ եւ կրնայի ամէկ զայն առանց հատի մը ձեռք զայցնելու, առաջուց : Տը-դուն ձայնը երկշոտ էր եւ եւ ճիւղ բլի որ դինք շիտակ լսեմ :

— Լա՛ւ, որդի, հիմա պատմածիդ իրականութիւնը պիտի ստուգենք, բաւալ դատաւորը : Կ'ուզենք որ դուն ամէս այլ ջութակը աս ատեանին

առջեւ, եւ եթէ բաժնիդ պէս է, աշտինքն դուն կրնաս նուազել, պիտի համոզուինք որ ողին պարզեւեց դաշն քեզի: Դարձաւ բարապատին, — է՛վէ՛րի, հոս բեր ալդ անպիտան դորձիքը եւ զայն տուր տղեկին:

Հանդիսականները իրար մշտեցին: Արժուեկներս խաբարխելով եւ նըստուկ մնացի, եւ զխոսքի տղան որ ջուլթակը կը տեղաւորէր ծնօտին ներքեւ, ու վերջուց ճպտաւ աշն տեղէն, ուր դրած էր զայն բարապատնը: Ուրախութիւնը կը ցլար անոր անխռով, հանդարտ դէմքին վրայ:

Ու սկսաւ նուազել:

Դժուար է բնորոշել ալդ եղանակին տեսակը: Նուազ չէր անիկա: Փոքրիկ տղու մը նման չարչրկեց ջուլթակը: Մինչդեռ, եթէ զխոսքի տղուն դէմքը, ուր կը փայլէր անխառն հաճոյքը, երկչոտ բնկոյժութիւն եւ դոհունակութիւնը, կը հարկադրուէիք ընդունելու ալդ ներդաշնակ ճոքն՝ չինը իրբեւ նուազ: Եւ նշմարեցի որ ունկնդիրներուն ծիծաղները վը վա՛ղէին դէպի դատաւորը: Ան հալած էր առաջ, ձեռքերը ծալլած զրկին մէջ եւ երեւոյթը կը յայտնէր մնացուն վհատութիւն մը:

Վերջապէս ան ինքզինք դառաւ: Ոտքը ուղղեց տղեկին որ խոխոյն վար առաւ ջուլթակը՝ ծնօտին ներքեւէն ու ձեռքին մէջ ամուր մը բռնեց զայն, ճպտան ալ երկնցնելով ծունկին վրայ: Վախկոտի մը պէս Ժպիտնիւր փոխանակեց՝ մօրը հետ: Տեսա՛յ որ դատաւորին ակնաթիւր կ'երթար հող մը մօրմէն՝ տղուն, հեղ մը մօրը, եւ մէ՛յ մըն ալ վիւրտին տղուն, ուր վերջապէս յառեցաւ: Ուշափողը մաքրեց, մինչ հանդիսականներ զիրար կը միթէին անհամբերութեամբ: Յետոյ խօսեցաւ,

— Ողբի՛, ըսաւ դատաւորը հանդարտ եղանակով մը, չառ հիանալի՛ անեցիր ջուլթակը: Անոր նայելով տղեկը Ժպտաց անմեղունը բերկրութեամբ: Այո՛, որդի՛ հիանալի՛ նուազեցիր:

Իր մուրճը ուժով մը զարկաւ ու դարձաւ ատեանի ունկնդիրներուն:

— Ատեանը համոզուած է որ պաշտպանեալին տրուած է խնդրոյ առարկայ ջուլթակը, ողիի մը ձեռքովն եւ ուրեմն զայն դողցած ջէ: Անպարտ է: Դատը փակուած է:

Կոկրդը մաքրեց եւ առաջին անգամ ըլլալով անոր շրթունքին վրայ Ժպիտ մը երեւաց, թեթեւ չոլով մը:

— Եւ որպէսզի լման արդարութիւն ըլլայ, ըսաւ ան չոր եղանակով մը, եւ քանի որ ողին առժամապէս դանձին մէջ բաւական ստակ չունի՝ ատեանը անձնապէս կը հատուցանէ ջուլթակին զինը պարոն Հարվուտին: Եւ ան զարկաւ իր մուրճը:

— Յաջորդ դատը, է՛վէրի:

ՈՒԻԼԸՄ ՍՎՈՐՏ

ՀՐԵԱՅ ԾԵՐՈՒՆԻՆ

Փետրուար, 1915: Մենք, խումբ մը Աւստրիացի ձիաւոր սպաներս, անցնելով Կալիսեան սահմանը, կը վերադառնայինք Հունգարիայէն: Մերմէ քիչ մէկ հողի նախադատերապէսն սպայ մըն էր: Ան ալ, սակայն, հրաժարած էր զինուորական ծառայութենէ, ատեն մը, երբ իր օրմէն նոր ժառանգած էր ընդարձակ ճաշարան մը, մայրաքաղաքին մէջ: Անոր երեւոյթը իսկոյն կը մատնէր այդ պաշտօնը, որուն համար կարծես ան ծնած էր: Գիրուկ եւ զուարթ մարդ մըն էր ան, եւ իր համազգեստը յայտնապէս կը տառապէր իր այդ լիւթիկէնէն: Իսկական վիշննացի պանդոկտպետն էր ան, կըր զէմքով, կարմիր ալեւորով, իր չէկ պետերով, եւ իր խորուսիկ բարեմառութեամբ, կը խմէր դառն զինի եւ վարժ կատակարան մըն էր: Տեղակալի տխուր ունէր եւ Լօյթէր էր իր անունը:

Մնացեալներս, մեծ մասով, զաւակներն էինք կալուածատէրերու եւ յաճախած էինք համարարան: Պատերազմը մեզի համազգեստ հագնուցնելէ առաջ մենք եղած էինք երիտասարդ բժիշկներ, փաստաբաններ կամ ճարտարապետներ: Սերպիոյ ճակատէն զմեզ տեղափոխեցին Ռուսական ճակատը, եւ մենք կ'երթայինք մեր նոր գերքերը: Ըստ բանակի կանոնին մենք Տեղակալ Լօյթէրի ստորադասներն էինք: Իրականութեան մէջ մենք գտանք որ ան մեզմէ նուազ էր: Ամէն քայլին ան կը գանացնէր մեր զգայնութիւնները, եւ որքան որ չափազանց կը շողակրատէր եւ կը սրտմէր իր նախասիրած կատակներն յաջորդաբար, մենք յաճախ հաղիւ կ'ընայինք զսպել մեր զգուշանքը: Աս զէր ու բիրտ մարդը անողոր կերպով կը խթանէր իր համբերատար ձին, եւ կը զործածէր իր մտրակը առանց զրդսպառճառի:

Գեղեցիկ արեւոտ օր մըն էր, եւ օդը թարմ ու զիւրաքեկ էր: Դաշտերը զեռ ծածկուած էին ձիւնով, բայց հոս ու հոն այլեւս կը հալէր: Քանի մը քիչն ունէ մարդկային արարածի շահողիպեցանք: Յանկարծ արտի մը մէջ կանգնեցաւ կորաքսմակ հրեայ ծերունի մը. ան հազեր էր երկայն սեւ վերաքիւռ մը, եւ սրիկ սեւ գտակ մը կը ծածկէր անոր ճերմակ մազերը: Ակօսներուն մէջ ան կը նմանէր ալուաւի մը:

Տեղակալ Լօյթէր, մեր առաջնորդը, իսկոյն փոխեց իր ուղին: Ան անցաւ արտի մէջէն եւ վտանգելու աստիճան մօտեցաւ հրեայ ծերունիին, բարձրացուց իր մտրակը եւ հրեային գտակին զարնելով զայն վար ձգեց անոր զլիւնէն: Ապա անոր ըսաւ.

— Գլխաբերդ վար ա'ս, Մովսէս, երբ հանդիպիս աւստրիացի սպա-
րէ մը :

Մենք վարեցինք մեր ձիերը եւ տխմար մեղմարչաւի մը, բայց նըշ-
մարեցի որ ծերունին զձեռք, զանդալ ու խոնարհ, վերցնելու իր զը-
տակը :

Լօյթէր կը քրքար : Ան հպարտ կ'ըզլար իր անդերարանցիկ կատա-
կին համար : Արդարեւ մեղմէ ոմանք ալ խնդացին : Թէ եւ մեղմէ շատեր
հրեայ էին, բայց նոյնիսկ մեր մէկ արեւակիցը խնդաց անարգօրէն :

Ես չկրցի մարտել եղածը : Դարկութիւնս կ'ըզլայի : Զիտ վարեցի
Լօյթէրի կիցը, եւ մինչ մենք ողելունչ կ'արշաւէինք, զիմքս անոր դարձ-
նելով ըսի .

— Զե՞ս կարծեր որ երկշոտի մը արարքն էր քուդդ, իրբեւ լիովին
խնամուած սպայ մը, ձիէն ալ զօրաւոր, բայց զերծ ձիուն ասպետակա-
նութենէն :

Նախդասութիւնը աւարտելուն կ'ըզլայի կոկորդիս սեղմուին ու
պրկումը :

Լօյթէր ըմբռնեց որ կռիւի կը պատրաստուէի : Գրեթէ իր ուռուցիկ
այտերուն մէջ անթելուած աչքերը քթից : Շուտով խորհրդածեց կա-
ցութիւնը : Հա՞րկ էր ինքնապաշտպանութեան զիմէլ : Մտերաժարտը
սարկիւլուած էր պատերազմի ընթացքին : Կամ ալ պէ՞տք էր զիս նկատել
իրբեւ անկողնապահ մը : Ան շատ լաւ գիտէր որ վերին հրամանատա-
րութեան մարտադիտութիւնը կը յանձնարարէր սպանելուն առաւե-
լապէս մարդկայնօրէն վերաբերել մեր քաղաքացիներուն հետ : Եւ ան
իր սեղի արարքին տուն տուող պատշաճ պատճառ մը չունէր : Ու ան
նախընտրեց ծիծաղելով սպանել կացութեան ծանրութիւնը : Միեւնոյն
ատեն կը ջանար խոնջան չըջել ու միանդամայն իր հեղանքը սեղացնել իմ.
զլիսուս : Վերջապէս իր տենդոտ եղանակովն ըսաւ .

— Բայց մի՛ մոռնար որ ան պարզ հրեայ մըն էր : Դուն զգածուեցար
որովհետեւ ինքը հրեայ մըն ես, պարզապէս դուն ամէջար մէկ ցեղակ-
ցիդ այդպէս նուաստացումը տեսնելով : Սակայն, մի՛ մոռնար որ դուն
զրատարարկուած հրեայ մըն ես : Դուն կը պատկանիս մեզի, Քրիստոնե-
եաներու :

Ուսէ մէկը չծածաղեցաւ : Եւ նշմարեցի որ ընկերներուս աչքերը դէ-
պի ինձ կ'ուզուէին : Ի՞նչպէս կրնայի տակալ աչք տկնարկելերուն : Ձա-
նացի Լօյթէրի նման հանդարտ երեւնալ, ու ըսի .

— Միակ բանը որովէ դառնօրէն կ'ամչնամ այն է որ ես կը պատկա-
նիմ ձեզի, որ մենք երկուքս ալ Աւստրիական սպաներ ենք : Կ'ամչնամ,
որովհետեւ ի՞նչ պիտի մտածէ հրեայ ծերունին մեր մասին : Եթէ դուն
այնուտեան մըն ես, դարձուր ձեռքդ սանձը եւ վերադարձիւր հոն ու ան-
միտ եւ տղայակալ վերաբերմունքիդ համար ծերուկին ներողամտութիւ-
նը հայցէ :

Կ'ոսդէի զայրացնել Լօյթէն ու զայն ձգել ուրիշ անխոհեմ արար-
քի մը մէջ, բայց չյաջողեցայ: Ծռւումի ան պատասխանեց:

— Լա՛ւ, եթէ աբղղէս Կ'որդաս, ինչո՞ւ ձիդ ետ չես քշեր ծերովինը —
սելու որ անկեղծօրէն կը զղջամ բրածիս, թո՛ղ ներողամիտ ըլլայ: Պահ
մը քեքեւեց ու աւելցուց — Իրա՛ւ կ'ըսեմ:

— Ծնորհակա՛ւ եմ, Տեղակալ, ըսի ու ձիս վարեցի ետ: Երբոր հոն
հասայ, հրեայ ծերունին դեռ անշարժ կայնուկ էր: Վար իջայ ու շատ
սրաշտօնական ձեւով, իմ ղինակից սպայի անունով, ներողութիւն խնդ-
րեցի անոր չար վերարկումունքին համար: Առաջին անգամ ըլլալով լման
մը տեսայ հրեային զէմքը:

Հիմա պիտի չխօսիմ պատրիարքներու ու մարդարէներու մասին, ոչ
ալ Բէմպրանդի ու՝ Ահատուրուսի յաւիտենական հրեայի մասին: Անոր
զէմքին վրայ ու չուրջը բուսած էր արծաթանման սպիտակ մազերն ու
տխուր ցոլք մը կար աչքին մէջ, աչք մը, որ իրապէս համակ խոհերով
լեցուն էր — զրաւիչ զէմք մը, պայծառ ու հարապատ: Բաց զիրք մըն էր,
մադադաթ մը, նաչխուած բաղմաթիւ ուռնատուներով որ ծերունի մը
հոն դրած է իր երկար կեանքի ընթացքին, եւ կամ հին ցեղի մը այնքան
երկար կեանքովը: Աս մարդը պարզութիւն, արժանապատուութիւն եւ
հեղինակութիւն մըն էր: Եւ մեղմ քաղցրութեամբ մը, զոր բնաւ պիտի
չմոռնամ, հրեան, իր բարբառով, ըսաւ.

— Հո՛ղ չէ: Ո՛չինչ է: Եթէ բոլոր մարդիկ չափահաս ըլլային, պիտի
ունենայի՞նք մենք աս պատերազմը:

ՊԵՐԹՀՕԼՏ ՎԵՐԹԷԼ

ՀԵՐՈՍԻՆ ԵՂԲԱՅՐԸ

Լրագիրը, կոկիկ ծալուած՝ առտուրնէ ի վեր կ'սպասէր օրիորդ Փրայսի դրասեղանին վրայ, եւ անիկա ատենն մէջ մը զայն զիտելով կը ժպտար: Տէնի Ֆրանքլին կ'ուզէր զիտնալ անոր՝ պարունակութիւնը: Հաւանաբար իր դասընկերներն ալ նոյնպէս կը մտածէին: Անոնցմէ չէր սակայն օրիորդ Փրայս, որ իր ուշադրութիւնը խոտորցնէր զառտրարակի պարտականութենէն պարզ թերթի մը զրդումովը:

Հիմա, կէսօրուայ զաղարէն հինգ վայրկեան առաջ, օրիորդ Փրայս վերցուց լրագիրը եւ ըսաւ.

— Փոքրիկնե՛ր:

Եւ սպասեց տղոց ունկնդրութեան: Ապա, հպարտութեամբ անիկա շորունակեց.

— Այս ոտուայ թերթին մէջ զրոյթիւն մը կայ, որ կ'ուրեմ զայն կարգալ ձեզի — երկուստարդի մը մասին է, որ զեռ մօտիկ անցեալին, կը նստէր հուսա եւ իմ ամենէն ուշիմ աշակերտներէս մէկն էր:

Իր ակնոցը տեղաւորելու համար պահ մը կանգ առաւ ու սկսաւ կարդալ:

«Էլիմտէյլ այս շաբաթուն պիտի դիմաւորէ մէկը իր ամենէն կտրին հետոսներէն, տեղակալ Տօմըյտ Յ. Ֆրանքլին, որ անցնող տասներօթը ամսուն կը գտնուէր ռազմանկատ. Գերմանիոյ մէջ ան վարձատրուած է Պրնձեայ Աստղ շփանշանով — իբր իր դասակին ղեկավար՝ կարեւոր կամուրջ մը գրաւելու հերոսութեան համար: Առանձինն տեղակալ Ֆրանքլին ծուղակը՝ ձգեք է եօթը գերիներ»:

Օրիորդ Փրայս վար առաւ թերթը:

— Տարակոյս չկայ որ ամէնքս ալ շատ հպարտ կ'զգանք տեղակալ Ֆրանքլինով: Մեզմէ մէկը մասնաւորապէս:

Նոյն ատեն նայեցաւ Տէնիին:

Շահ, մտմտաց Տէնի թարթիչները խոզցնելով: Տօն բնաւ չէր զրած եօթը զերմանացի զերիներու մասին:

— Եւ հիմա մնացեալ քանի մը բոլորէին մէջ երբ կ'սպասէր զանդակի հնչման, կարծեմ միտին երգելու ենք Մայ Քրնթրի Թիս օֆ Տիի:

Տէնին ալ երգեց անոնց հետ: Բայց իր միտքը այնտեղ չէր: Տօն կուգայ տուն, մտածեց ան շարունակ: Տօն կուգայ տուն: Նուադիւրութեան մը նման, որ ինքնին զուրս կը խուժէ — նոյն խի վախը՝ որ առհասարակ կը պրծէր զինքը աս վերջին քանի մը սարսափելի վայրկեաններուն մէջ, զանդահարումէն առաջ: Բայց երբ վերջապէս զանդակը հնչեց, իր վա-

խըն ալ վերադարձաւ : Իր ոտքերը կը ցանկալին իր հետը տուն թռչելու , սակայն վախը զինք խորախնայ նստարանին : Պիտի սպասեմ , ասկէ մեկ-նոսկերէն վերջինը եւ պիտի ըլլամ , մտածեց ան յուսահատութեամբ : Ու այն ատեն սղաք իր զիմաց պիտի չէլլէին զինք ծաղրելու :

Կարդ մը տղաք , ոմանք , սեւէ ատեն , կը ծաղրէին Տէնին որովհետեւ անոր մայրը ամէն օր զպրոց կուզար ու զայն հետը կը տանէր : Տղաք չէին զիտեր որ անիկա զուգադիպարար ալոպէս կ'ընէր : Կարմիր կաշի կեդրոնատեղին , ուր կը կատարէր կատարելաշին պաշտօն՝ կը ձգէր ճիշտ ալոպաշտուն եւ ճամբուն վրայ կը հանդիպէր զպրոցը , եւ իրաւ որ ինք ոչինչ զիտէր Փուճ Նիքրլսի եւ անոր չար ընթացքի մասին : Անոնք , բնականաբար , կը կարծէին թէ Տիկին Ֆրանքլին կուզար պարզապէս Տէնին պաշտպանելու : Որովհետեւ Փուճ մեծզի , ուժեղ եւ նեղ էր , եւ երզում բրձմ էր Տէնին ծեծելու :

Ամէն օր , չարաթնկերով , Փուճ նոյն բանը կրկնած էր Տէնին — օր մը , երբ մայրը հետը չէ , պիտի բռնեմ զքեզ : Կեցի՛ր դուն :

Չանդակը , լամբոնեց Տէնի , լամձ էր : Դասարանը գրեթէ դատարկուած էր : Օրիորդ Փրայս , միջանցեան վար զալով ձևաքը դրաւ անոր ուսին վրայ :

— Տէնի՛ , կ'ուզեմ որ բոլորիս հիացումը յայտնես եղբորդ :

— Այո՛ , օրիորդ , լաւաւ Տէնի :

— Եւ հա՛ լաւ որ միտքս ինկաւ : Ինք պիտի չկրնայ խալիլ զալ աշտօր , քիչ մը առաջ հեռախօսեց մայրդ : Խնդրեց որ ուղղակի տուն երթաս :

Տէնիի դէմքին զոյնը թափեցաւ : Նախեցաւ օրիորդ Փրայսի այն տե-սակ մը որ՝ կարծես անիկա աշխարհի կործանման լուրը իրեն գոժեց : Ուղեց իսկոյն վարիլ անոր : Բայց այլեւս ուշ էր , անիկա վերադարձաւ իր գրասեղանին առջեւ :

Աւելի վառն այն եղաւ որ սղոցմէ ոմանք իմացան վարժուհիին լաւ-ծը : Պետրոս Պաբլոն , Փուճ Նիքրլսի ամենէն հաւատարիմ ընկերը , ար-դէն սենեակէն դուրս կը վազէր՝ Փուճը գտնելու եւ ամէն բան անոր ը-սելու :

Տէնի էր կրնար երկար ատեն հոն նստիլ , նոյն իսկ եթէ սարսափն ալ վար քաշէր զայն : Երբ որ ամէնը մեկնէին ինք եւս երթալու էր : Իրե-րու յատուկ սենեակին մէջ ան ջանաց վերարկուն , գտակն ու կրկնա-կօշիկները հաղուիլ ծայր ատրճան դանդաղութեամբ , բայց ատոր ալ վերջը կուզար եւ ինք դուրսի դուռը հասնելու համար ատտիճաններէն իջնելու էր : Հոն կանգնեցաւ , իր վտիտ մարմինը կը կրկտար , կը նմանէր զիւրաբեկ սառնաշնչի մը :

Փուճ պիտի սպաննէ զիս , մտածեց : Տուն պիտի չհասնիմ , բնաւ : Առաջին անգամ վախը անհնալու օրը շատ լաւ կը յիշէր — թուղթի կը-տոր մը դտաւ զետիւնը եւ զայն տարաւ յանձնեց օրիորդ Փրայսին : Թուղթին պարանակութիւնը չէր զիտեր — նպատակ ալ չունէր Փուճը

պատեկ տալու: Բայց այն օրունիկ ասդին սարսափը կ'սպասէ իրեն ամէն անկիւն, ամէն պատի ետին եւ հանրակառքին մէջ՝ զինքը դաժաւի-
թելու, կտոր-կտոր ընկու: Այսօր ան կանգնած է այդ սարսափին զիմա-
ցը:

Դոմէշէն Տէնի նայեցաւ դպրոցի ընդարձակ բակը եւ փողոցը որ ան-
վերջ կ'երկարէր հոնկէ, կ'անցնէր ուրիշ փողոցներ եւ բակեր եւ կը տա-
նէր զինք տուն: Երկնոստի մը յատուկ մեղմութեամբ ան կ'ուզէր ինդրել
բակը դանուոյ մանուկներէն որ իրեն օղենէ, բայց անոնք, առանձին
խումբերու բաժնուած՝ աղմկահար կը խաղային, զոյգն չափով չէին հե-
տաբերուեր Տէնի Ֆրանքլինի մասին: Նոյն իսկ երեք աղջիկներ, որ
նստած էին աստիճանին վրայ, զրեթէ իր ոտքերուն առջեւ, չնկատե-
ցին իր ներկայութիւնը:

Տէնիի ոտքերը պարզապէս զինք չէին առաջնորդեր աս աստիճաննե-
րէն վար: Իր մէջ տիրող վախը այնքան ահաւոր էր: Դոմէշէն կեցած տե-
ղը կը դողար: Ահա՛, նոյն ատեն աղջիկներն սկսան խօսիլ:

— Բայց իրաւ է, օրերորդ Փրայսն այդպէս ըսաւ: Եօթը զերինե՛ր:
Թերթին մէջ կարդաց անիկա:

— Ո՛ւՓ, ո՛վ կը հաւատայ ասանկ շինծու պատմութեան մը: Տօն
Ֆրանքլին ասանկ քաջութիւն ըրած չէ, երբե՛ք:

— Բայց իրեն շքանշան տուած են:

— Ուրեմն մէկը սխալ գործած է: ՈւՓ, Մըրթըլ, զերմանացի մը
բուննը քաջութիւն կը պահանջէ: Մտաւանդ մետալ ստանալը: Տէնի
Ֆրանքլինի մը եղբայրը չի կրնար հերոս ըլլալ: Տէնին իր չուքէն անդամ
կը վախնայ: Իր մայրն ամէն օր դպրոցին առջեւ զինքը կը զիմաւորէ:

Եւ Տէնին մտիկ կ'ընէր, կը լսէր անոնց ամէն ըսածները: Եւ անոնք
այդպէս չաղակրատեցին, երկար ատեն, նոյն յանկելով, Նոյն լեզի
բաները կրկնելով: Տօնի հերոսութիւնը անհաւատալի էր: Տօն չի կրնար
հերոս ըլլալ, երբ ան, Տէնին, կը վախնայ մինակը դպրոցէն տուն քալե-
լու: Եւ ինք իմացաւ այդ խօսակցութիւնը, գտաւ ի հարկէ որ անոնք
չարակամութեամբ չէին ըսեր այդ բաները: Անոնք զիտակ չէին որ ան
ետեւը կանգնած կ'ունենդրէր:

Իսկոյն զոյցն տեղն եկաւ դէմքին վրայ: Չեւքին յետնամասը քակց
աչքերուն եւ չուրթը խածաւ, զոյր դադրեցնելու փորձեր էին ատենը:
Իր ծնօրը ցցեց:

— Չգո՛յն:

Ըսաւ, մեղմարար, եւ սկսաւ իջնել վար աստիճաններէն: Աղջիկներ
ստիպուեցան ճար տալ անոր:

Եիտակ վար իջաւ եւ զնայ, անցաւ դպրոցի բակը, քալեց Սիտէր
փողոցի երկայնքը, ուր, դպրոցէն հեռու տեղ մը, ինք լաւ գիտէր, որ
Փուճ Նիքըլս իրեն կ'սպասէր: Չեն հաւատար որ Տօն հերոս մըն է, չա-
րունակեց մտածումը, չեն հաւատար որովհետեւ ես երկնոստ եմ:

Ուշ տուն հասաւ : Գոտակն ու մէկ կրկնակօշիկը կորսուած էր , վերաւր-
կուն պատում , դուռնի մինչեւ ոտքը տիղմաթաթախ , եւ մտերով ու ա-
րիւնով ծեփուած էր գէմքը : Բայց չէր լար : Կանգնեցաւ խոհանոցի դուռ-
մէջը ու ձայնեց :

— Մամա :

Եւ Տոն սպասեց որ մայրը դար ու գինքը կշտամբէր :

Բայց մայրը չէր որ կարկինները բանալով խոհանոց եկաւ , այլ Տէնի-
էն երկու անդամը բարձրահասակ գինուոր մը : Շողշողուն եւ պայծաս
զոյնով երկունք կային անոր համազուտին վրայ : Ժպիտը գէմքին ,
բազուկները տարածելով ան եկաւ , բայց յանկարծ կանգ առաւ ու բե-
րանը լայն բանալով ըսւ .

— Վա՛յ , քաւոր Պետրոս , ի՞նչ է սա քու վիճակդ :

— Կ—կ—ու—ւ : Տէնին խածաւ շուրթը :

— Արդէն կը տեսնեմ : Յաղթեցի՞ր :

— Ո՛հ : Բայց չպարտուեցայ ալ : Երկու քայլ առաջացաւ : Ա՛հ , Տոն
տուն եկար , մրմնջեց , տունն եւ հիմա : Զիտ տեսնելուդ ուրախացա՞ր :
Սպասեց , կայլակներ կը դոյանային աչքերուն մէջ , կը տեսնէր որ իր եղ-
բոր բազուկները գէպի գինք բացուէին , իր շուրջը տարածուէին :

Բայց անոր բազուկները չչարժեցան , երկար պահիկ մը : Վայրկեան
մը Տոն սարսափելի ակնարկով գիտեց գինքը , լոկ գիտեց , կ'ըսես իրենք
անձանթները ըլլային : Յետոյ գինուորը կրունկին վրայ նստելով ժպտաց
ու մէկ ձեռքը երկարեց .

— Բարե՛ւ պարոն , տո՛ւր ինձ ձեռքդ , տո՛ւր որ դայն սեղմեմ :

ՀԻՒՋ Պ. ԳԵՅՎ

ՆՈՒԱԳ

Առանց նշմարուելու ան եկաւ մեր քով ու կանգնեցաւ, տունը հեղ մը ոտքը կը վերցնէր ու կը դնէր: Հաստ գիծերով դէմքը խոռոված էր: Դերձանաման սպիտակ մազերը կ'իջնային իր լայն ճակտին վրայ:

— Ի՞նչ կ'ուզես, ծերունի', խստութեամբ հարցուց Յիսնապետ Շիլօ, վար առնելով ականջամասը փոսահատի դորձիքին:

— Ականներ կ'որոնէ՞ք, ընկերներ:

— Ատիկա իբաւ որ մեր զլխաւոր մասնադիտութիւնն է, պատասխանեց յիսնապետը: Ան կը սերէր երբեմն, բարձր—դասու ոճ դորձած էլ:

— Ես խնդրանք մը ունիմ մատուցանելու: Նուազի զպրոցը կը դառնը իմել միւս փողոցին մէջ, նախկին նուազի զպրոցը, հարկ էր որ ըսէի, ճշտեց ինքզինք: Գերմանացիք կործանեցին շէնքը ու արեւելն բոլոր նըւազարանները: Բայց հրաշքներ կը պատահին եւ զաշնակ մը — եղածնեւէն ամենէն որակաւորը — զաշնամուր մը, անեղծ մնացեր է, կը խնդրեմ ձեզմէ որ ստուգէք թէ անիկա արդեօք չի՞ պարունակեր անակնկալ բան մը: Ձեզ ծանօթացնելուս համար ներողամիտ եղէք:

— Եւ ո՞վ էք դուք, քաղաքացի, հարցուց Տեղակալ Կրոմով, որ նոր ժամանեց, եւ ուշադիր նայեցաւ անոր յոգնած աչքերուն մէջ:

— Ես ջրկիր մըն եմ, պատասխանեց մարդը նոյնբան տրտում ժպիտով մը: Դուք պիտի դարձանաք, դուցէ, թէ ինչո՞ւ ջրկիր մը կը զրադի զաշնակի մը ձակառադրովը: Ատիկա կը պարզեմ, յետոյ: Հիմա մենք պէտք է երթանք ու ապահովենք նուազարանը, քանի զեւ ուշ չէ:

Ան չէր աղերսեր հիմա, ալ կը պնդէր: Տեղակալը նշան մը բրաւ ու մենք դաշինք դէպի սա անակնկալ յանձնարարութիւնը: Յիսնապետ Շիլօ բան մը կը քրթմնջէր իր հաստ պիտին տակէն: Նոր աւարտեր էինք երկար ու զափան ճամբորդութիւն մը: Փոշիները մազեր էինք, թիզ տա թիզ, սաստիկ յոգնած էինք: Միայն այն առտու հաներ էինք երկու հարեւր քանդակի ճատ ականներ եւ չափազանց կարօտ կ'զղայէինք հանդրատի, մանաւանդ լուսանալու ճամբուն սպանդութիւնը: Եւ հիմա... Սպիտակած մազերով ծերունին մեր առջեւն ինկած՝ մէնք կ'երթայինք իրեն հետ վերցնելու զաշնամուր մը:

Նուազի զպրոցին տունը հիմնովին քանդուած էր: Բոլոր սենեակներուն մէջ կային փշրուած զաշնակներ ու զաշնամուրներ: Ոմանք փե-

րապրեր էին պայթիւնէ, բայց բարբարոս ձեռքեր կտրտեր էին լարերը եւ անդամահատեր էին ստեղնաշարերը: Խոշոր կացին մը, այն տեսակը որով մտադործը ոսկորներ կը ջարդէ, դեռ խրուած կը մնար նուազաբա՛նի մը կողքին մէջ:

Առատադն վար իջած ընդարձակ սենեակի մը մէջ կը կենար սրճադոյն դաշնակ մը: Լման էր, այլ սակայն անոր կախարիչի վալլուն վալտի վրայ խոշոր սարդանման կեռ-խաշ մը փորագրուած էր:

— Ահաւասի՛կ, ըսաւ ջրկիրը: Զննեցէ՛ք, խնդրեմ, եթէ կը հաճիք:

— Ասիկա թերեւ թակարդ մըն է, ականջիս փափսաց Շիրօ: Ծերու-նին քիչ մը կասկածելի կ'երեւնայ:

Բայց մարդը վստահութիւն մը ներշնչեց ինծի — բան մը որ զժուար է բացատրել, եւ ես մէկ կողմ հրեցի յիմնապետը:

Շիւանդ մը քննող փորձառու բժիշկին պէս ուշի ուշով նայեցանք դաշնակին մէջն ու հնչեցուցինք դայն: Փորձեցինք խաբանչիւր լարը, ամենէն պզտիկ պտուտակը: Ծերունին կը դիտէր մեր ամէն մէկ շարժու-մը ակնայայտ յուզմամբ մը: Երբոր լարերուն զարնելով ողբա՛ի եղանակ կը հիւսուէր՝ ան ջղայնանալով թեւերը կը տարածէր:

Դաշնակը զանգակի նման հնչուն էր: Խղճահարու՞թեամբ կատարե-ցինք մեր զործը եւ այլեւս ոեւէ կասկած չկար:

— Իսկապէս որ լաւ է, մեծ հայրիկ, ըսաւ տեղակալը: Փոսահատի մը կարծիքովն, լինչ դնով որ ալ ըլլայ, կատարեալ վիճակի մէջ է: Ի՛նչ պիտի ըսէ սակայն նուազածու մը... կարճ կապեց նախադասու-թիւնը: Բայց ի՞նչ յարակցութիւն կայ քեզի, որ ջրկիր մըն ես, եւ աս դաշնակին հետ:

Մարդը իր գլուխն երեցուց:

Դուք մեծ հայրիկ կը կոչէք դիս, ըսաւ ան: Ես միայն երեսուն տարե-կան եմ: Ես նուազալարդար մըն եմ: Նուազի ուսուցիչ մը: Անոնց հա-մար չուղեցի նուազել: Կը հասկնա՞ք ըսածա... Պահուրեցայ քաղա-քին շրջակայքը: Եզայ ջրկիր մը:

Մեր ակնախաղչները բոլորուցան նուազածուն շուրջը, հետա-քրքիր ակնարկներով: Ես յաղթական նայուածք մը ձգեցի յիմնապետ Շիրոյի վրայ:

Դաշնակին մօտենալով ան վերցուց կախարիչը ու մատուրները գլոյ-ուսերով քեց ստեղնաշարին: Մեզի նայեցաւ:

— Երեք տարի է դաշնակ տեսած չեմ, ըսաւ ան, կարծես հարկ կար ինքիցնք արգլաբացնելու: Բայց պիտի փորձեմ:

Մեզմէ մէկը — կարծեմ թէ Յիմնապետ Շիրոն էր — փախի խոշոր կռճի մը դրաւ դաշնակահարին ոտքերուն քով: Ան նստեցաւ այդ կռճիին վրայ ու մատները սահեցուց ստեղնաշարին երկայնքին:

Հարիւրաւոր ձամբաներուն փռչիներն զդետոնիս ծածկած եւ ընկ-

Ճըւած՝ մենք հաւաքուեցանք անոր շուրջը: Ատանկ նուազածութիւն բը-
նաւ լսած չէինք, բնաւ: Խաղերը ողողեցին ամբողջ սենեակը: Անցան ա-
ռիքին ճեղքերէն, բարձրացան մինչեւ երկնակամարը, հեծելով, տաքեկե-
լով, բողոքելով, սպառնալով: Մեր ականջներուն մէջ կը լինար շատա-
չիւնը կապանքի շղթաներուն, եւ գեղղեղումը թռչուններուն, եւ ազմուկը
կոտաղաչութեան: Ապա՝ այդ խաղերը լուծուեցան արեւային մեղեդիի
մը յաղթանակին մէջ — յաղթերդ մը ազատութեան:

Նոյն իսկ չի նշմարեցինք որ ան դադրեցուցած էր նուազումը, այն
աստիճան ենթարկուած էինք նուազալարդարի՝ դաշնակահարութեան:
Յանդատրաստից նստարանէն ելաւ ան ու ետ նետեց ձախտին վրայ ի-
ջուկ սպիտակ մազերը, ականածանքով ժպտեցաւ, շունչը սպառած էր, կը
հեւար:

Ամենէն տոաջ ինքդիւնք գտաւ Տեղակալ Կրոմով:

— Ծնորհակալութիւն, ընկեր, ըսաւ ան մեղմ ու աղբու եղանակով
մը:

Ձի կըցաւ շարունակել զնահատութիւնը: Ի՞նչ հարկ կար աւելին
խօսելու:

Եւ մենք մեկնեցանք, շարունակելու մեր զնացքը պատերազմի ճամ-
բաներուն երկայնքէն, մեր սրտերուն մէջ կրելով պատկերը սթանչեկի
նուազալարդարին եւ ներշնչուած ձգտումովը անոր նուազին:

ԱԼԷԳՍԱՆԳՐ ԻՍՊՈԼԻԲ

ԵՐԵՒՈՅԹՆԵՐ

Ասկից առաջ, աւելի ճիշտը հերոս, Հայաստանի մտաւորականութեան մի բանի յայտնի գէմբերը, գրչեղբոր մը, կամ աղփակիցի մը, պարտականութենէն ու տէրէն զրկուած՝ կազմեցին Արտասահմանի հետ Կուլտուրական Կապ Հաստատելու Ընկերութիւնը մը: Այս մարմինը, օգտուելով Սոֆիա Միութեան մամուլի ադասարկութեան գրասենեակի մատուցած ծառայութենէն՝ զարմովի հայութեան ուղեւ Վրէժ մը, որ գործակցութեան կը հրաւիրէր բոլոր տեղերու հայ մշակութային շարժումները:

Եւ այս գտնիլի ընթացքէն հազիւ կարճ շրջան մը անցած էր երբ Հայկական Հանրապետութեան Գիտութիւններու Ակադեմիայի Գրականութեան Հիմնարկի բարձաշխատ տնօրէնը, ինքն Սարգիսեան, ընդարձակ յօդուած մը տարագրեց: Անով ան մանրամասնօրէն պատկերացուց իր հաստատութեան ցարդ կատարած գործը եւ ապա թուեց յետագային կիրարկուելիք նոր կերպերը՝ ճոխացնելու խոշոր հիմնարկին բարձրագոյն զարանները:

Իրբեւ տեղեկութիւն պէտք է հոս աւելցնել որ տանընդուն տարի առաջ հիմնուած է Գրական Թանգարանը, որը հետզհետէ իր մէջ ամփոփած է Թիֆլիզի Ազգապահպան Ընկերութեան, Գանի Նախիջևանի Հայկական Թանգարանի, Էջմիածնի Վանքին մէջ եղած Կ. զանազան թանգարաններէն ստացուած նիւթերը:

Բայց Մ. Ալիզարէկեան վերջերս մամուլին յանձնեց Գրական Թանգարանին նուիրուած գեղեցիկ յօդուած մը, որուն մէջ ան շատ ուշադրութեամբ բաներ բաւ: Անկէ անելով հոս կը փոխադրենք երկու պարբերութիւն, որոնք լաւ եզանակով մը կը բնորոշեն աս մեծ հաստատութեան ձգտումը: Ահա՛ թէ ինչ է՛րա՛հ Ալիզարէկեան. —

«Թանգարանի հիմնական նպատակն է աս այժմ կազմակերպել մի մշտական կայուն ցուցադրական թանգարան, որով հնարաւոր կը լինի աւելի խոր ու բարձրագոյնի ծանօթութիւններ տալ ուսումնասիրողին եւ հասարակութեանը»:

«Ասկայն թանգարանի բուն կոչումն է ի մի ամփոփել այն ամէնը, ինչ երբ եւ եւ որ որ ստեղծել է Հայ ժողովրդի մայրենի գրականութիւնը եւ լեզուն: Ամփոփել, հաւաքել, վերականգնել այն անապատ հասարակութիւնն ու զանգեցնել, ինչ կարողացել է ստեղծել ու պահպանել մեր ժողովուրդը հիմնադրական գործերից անսած մինչեւ մեր օրերը»:

Արդէն մինչեւ հիմա, շատ մը ուրիշ պատճառներ իրերու կարգին, թանգարանի ցուցակին վրայ իրենց յարմար տեղը գրաւած են Ռաֆֆիի ձեռագիրները, Մեծարեւելի բանաստեղծութիւնները, Սայաթ Նոպայի

երգերը, Խրիմեան Հայրեկի, Սրուպնձառանի, Սունդուկեանի, Թումանեանի, Երբանդազլի, Տէրեանի, Խաչատրեանի, Եւջանիկ Կուրդինեանի նամակներն ու գրութիւնները, և արտասահմանէն տապաւնած Կովտասի, Չուխաճեանի, Թովմաս Թէրլեանի գործերուն մեծ մասը :

Բայց Խորէն Սարգիսեան, խօսելով Արեւմտահայ գրականութեան մշակներու մասին, ցաւով կը նշէր տխուր պարագայ մը, զայն կարգաւորելով լատասեան մը լեցուն յստիւրմն ու ակնկալութիւններովը : Ահա՛ անոր լռածը .—

«Թանգարանի ընդհանուր առմամբ հարուստ արխիւը, ասկայն, աղքատիկ է մի տեսակէտից : Հարցն այն է, որ թանգարանը քիչ հնարաւորութիւններ է ունեցել յրացնելու իր ֆոնտերը արեւմտահայ գրականութեան վերաբերող նիւթերով : Թանգարանի առաջնահերթ խնդիրներէց է վերացնել այդ բացը : Այս ուղղութեամբ թանգարանին ի հարկ է մեծ օժանդակութիւն կը ցուցաբերեն Եւրոպայի, Ամերիկայի և Մերձաւոր Արեւելքի հայ գրական-մշակութային կազմակերպութիւնները» :

Ահաւասիկ աղուոր երեսօթիներ, որոնք զէպի՛ պարտականութիւն, զէպի՛ հաւաքական աշխատանքի կը հրաւիրեն աշխարհի չորս կողմը ցրուած հայ մտաւորականները, զբաղէաները, արուեստագէտները, բոլորը : Անտարասիոյս որ ինչպէս ուրիշ երկիրներու մէջ, հոս, մեր մէջ, ունինք յարգելի անձնաւորութիւններ, որոնք արդէն ըմուեր են հայ հեղինակներու ընտրանքի հաւաքման, բայց անհատական միջոցներով կարելի չէ շատ բան մէկտեղել, առենին : Եւ դոնէ այս անգամ կ'ակնկալուի որ Արտասահմանի Հետ Կուրորտական Կապ Հաստատելու Բնիկեութեան կոչին իբրեւ պատասխան, զբաղան ու գործնական, իրարու մօտիկնան մեր պաշտօնի մասաւորականները ու նոր ետանդով, նոր կոթովով փարին աս աքանջիկ նպատակին, շարժին արագ և յաջողընեն իրենցմէ ապաստած գործը :

Վատահիլի մարդիկ հազորդեցին, հրապարակով, որ Ամերիկայի հայերը բացառութիւն կազմելով, պաշտօններու կեդրոնացեալ մեր ազգակիցները ջանքեր են թափեր մշակելու բողձացուած յարաբերութիւնը մարդ երկին մէջ մարդով աստու գրականութեան ու արուեստին հետ :

Ասիկա, որքան ալ ուրախալի ըլլայ միւս երկիրներու մէջ գտնուող մեր արեւնակիցներուն, չի՞ դար միտադրելու մեր կեանքին հետ սերտ կապ պահող հայրենասէր զբաղէաներն ու արուեստագէտները, որոնք զփութադարար, դիւ արձապանող շտուին այդ բարձրադասակ կոչին :

Այս-դպրութիւն անհամեմատօրէն մեծ է տակուր այն տարրերուն, որ անձկանօք կ'ապաստեն մայր երկրէն հոս ներմուծուած չարժապարակներն, նկարչութեան, մամուլին ու գրականութեան, երդին ու պարին, և միւս բոլոր ստեղծագործութիւններուն, նոր տարազով կամ արտադրուած :

Փողովուրդի այս պահանջը անպաճման օրէտք է գործի մը մեր առաջաւոր հայրենակիցները, շուտով :

ԳՈՂՈՒԹԻՒՆ

Զանդուածալին մարդասպանութիւնը, որուն գործադրումին, ինչպէս հին ատենները, այս անգամ ալ գիտութիւնը անհուն ճիշդութիւնով մեծ թափ մը տուաւ, կ'անդ առաւ, ժամանակաւորապէս:

Պատերադմական դատի վերածուած քաղաքներուն մէջ հրադէնաձգումներն լռեցին: Եւ խաղաղութեան աղաւնին հիմա կը թեւածէ խորտակուած պատերն ի վեր, կ'ունկնդրէ մթնունջները, կը մեղմացնէ կակիժները:

Յանկը Երկար է այն ճակատամարտներուն, ուր բնկան խիղախներն ամէն ցեղի, ամէն գոյնի եւ ամէն կրօնքի, երբեմն կողք-կողքի, երբեմն միասին արտասուելով մահուան սարսափին դիմաց, եւ երբեմն ալ իրարու մարմին խածոտելով:

Եւ ալդ գծախալին կրակներուն մէջ մկրտուեցան պատկառազուհէրոտներ, պողպատակամ զեկավարներ, ճկուն եւ խելացի հրամանատարներ: Ար վերջինները, բազմաթիւն զինուորներու անբնկճելի կամքին շնորհիւ, յաղթանակով սրտակցին ճակատները Միացեալ Ազգերուն, դուրս վտարելով Թուրքերը, անպայման:

Դեռ երէկ էր կարծես երբ անոնք մեզի բերին պարտութիւնը Նազի Գերմանիոյ եւ անոր գործակից Եգիպտացաւ պետութիւններուն: Իսկ այսօր, ո՛հ, այսօր ծունկի եկած է Ֆաշականութեան ամենէն աշխոյժ եգիպտացի, նենդամ ձարոնիան:

Անջուեցաւ Ֆաշականութիւնը, բայց Ֆաշականներ, քիչ մը ամէն տեղ, ամէն գրօշակի չուքին տակ, դեռ կը գործեն, երբեմն քողի տակ, երբեմն համարձակ եւ պաշտօնական տարազով:

Յաղթական սուրբ պէտք է փնջէ ալդ ատելութեան ոգին, արմատահան ընէ, փշրէ, փռէ ի վերածելով հովերուն յանձնէ: Միայն այն ատեն գոհութիւն պիտի յայտնեն աղատութեան բարեկամները իրենց պետութեան, իրենց հաւատքին:

* * *

Այդ օրը պիտի դայ, մայր:

Հիմա դուն մտիք տաճար, ելիր վերնատունը, կանգնիր զիմացը խորանին, ուր վը խնկարկուի ե՛ւ Հաբը, ե՛ւ Որդին, ե՛ւ Սուրբ Հոգին, խաչակնքէ լուսաւոր դէմքդ, երկրապղէ, ապա ծնրադիր, աչքերդ յառած անմահ Գառին՝ մթնջէ բաւերդ, սրտիդ խորէն ծորած ալօթքներդ:

Օրհնէ հոգին այն բիրտաւոր երիտասարդներուն, որոնք նահատակուեցան սրգէս դի մենք ապրինք ապատ ու անվախ, սիրով ու բարեկամներով:

Աւելի ուժ ու կարողութիւն հասցէ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներուն, որ իր անյալթիւնը զինակիցներուն հետ պահպանեց կեանքերը աշխարհի ժողովուրդներուն:

Գովաբանէ եռանդն ու մկանը առ բարի ժողովուրդին, որ ուխտեալ հետեւորդն եղաւ Հին օրերու իր մեծ հերոսներուն: Մայրի՛ք պահպանումն դորձ դրուած եղանակին: Թող հազար սարկին դորձատէ՛րն ու դորձաւորը, որ չխնայեցին ո՛չ միտք, ո՛չ բազուկ, այժա ահաւոր պայքարի ընթացքին:

Եռանդ ու կորով ինդրէ մամուլին ու եկեղեցիին, զպրոցին ու զբաղարանին որ աստար հանդիսացան հանրային անողջ միտք պատրաստելու, փղբայրական ողին պահպանելու, հայրենասիրական ու մարդասիրական զգայնութիւնը վառ պահելու:

Օրհնէ՛ չորս կողմն այս հանրապետութեան, մայր, բարկատարած, Մարիամին նման սրտբաց, անոր յոյսերովն ու ակնկալութիւններովը լեցուն:

Եւ դուն, կին, վերցուր բաժակը եւ ճառք թող բովանդակէ անունները արիւննաների ռազմադաշտերուն, հերոսական քաղաքներուն, մարտիկ զինուորներուն, պողպատափուռ հրադէմներուն, բաղէաման ինքնաթիռներուն:

Բարձրաճայն տուր անունները այն բոլոր վարրերուն, ուր, հարաւէն մինչեւ հիւսիս, արեւմուտքն մինչեւ արեւելք, կոխեցին ամուր կրօնակները ազատատենչ զինուորներուն:

Յիշէ՛ եւ Ալամէնը, որուն հրկեղուած աւազներուն վրայ ինկաւ Բրիտանիոյ թափն, Կուրծը արիւնլուայ, լեզուն պապական, ոտքերը խոցոտուած, բայց զէնքը կուրծքին գլխաց: Ողեկուէ՛ յիշատակը այդ մեծ զինուորին:

Քասապլանքայն մինչեւ Սիկիլիա, Անատոլի Քասիմոյէն մինչեւ Փօհովիտը, Նորմանտիէն մինչեւ Հոնոսի արեւելեան եզրը ու անդին, քաղաքներուն մէջ, կամ բաց դաշտերուն վրայ, թշնամին հետապնդեց մեր աղուորիկ Եանիքին: Ան պերադոյն զհնդութեամբ խորտակեց զերմանական ծաւաղողանութեան տենդը: Բաժակը ընդեւ յաւա՛ յիշէ՛ այդ տղան, երախտաղիտութեամբ ու համակրութեամբ:

Ստալինիկոստի, Սեւաստապոլի, Մոսկուայի, Լենինգրատի, ու բազմահազար ուրիշ քաղաքներու եւ դաշտերու, լեռներու եւ գետերու, ծովերու եւ անտառներու վիթխարի պայքարներուն մէջ անվահեր կռուող Քալմուկին կենացը խմէ:

Եւ ամբողջ տասնութչորս տարի բարբարոս սղտիկ ցեղի նորադոյն զէնքերուն գլխադրող եւ վերջապէս անոր պարտութեան ականատես եղող Բալխին կենացը խմէ:

Յնձա՛, երդէ՛ ու սրբէ՛ կին, — թշնամիները պարտուեցան:

* * *

Իսկ դուն, որդի, չուտով մեծցիր, յետպատերազման աշխարհին

մէջ քեզի խոչոր դեր վիճակուած է : Դուն պէտք է կարդաս պատմութիւնը այս ամենամեծ պատերազմին, միշտ կարդաս : Ու պէտք է միտքդ պահես որ քու հանդստաւէտ կեանքդ վրէպարտիս այն բազմամիլիոն եւրիտասարդներուն, որոնք մեռան քու հայրենիքիդ համար, քու ազատութեանդ համար : Այո՛, որդի, Ամերիկացիները, Բրիտանացիները, Ռուսերը, Չինացիները, եւ ասոնց հետապնդած դատին հաւատացող միւս ազգերը, որոնց մէջ ամենէն նուիրուողն Վոլա կորիճ Հայաստան, քեզի յանձնեցին ծանր բայց սիրելի պարտականութիւն մը :

Գիտցի՛ր, աղաս, որ թանկագին ազատութիւնը քեզի ժառանգ էի տրուիր, այլ դուն արելնով, քրտինքով եւ նոյն խալ կեանքիդ գնովն պէտք է պաշտպանես զանի ու կատարեալ վիճակովն փոխանցես քու յաջորդիդ : Այդպիսի եկեր ու զացեր են նախնիները մեր երկու երկիրներուն — Ամերիկայի եւ Հայաստանի : Վերջինը քանի մը հազար տարի մաքառելով, միւսը քանի մը հարիւր տարի կուրծք ցցելով բոլոր խոչընդոտներուն, բոլոր սպառնալիքներուն, որոնք Վուզային խեղդելու ազատութիւնը խօտքին ու հաւատքին, եւ ապահովութիւնը՝ կեանքին :

Եղիր ինչացի եւ ուշիմութիւնդ թող գրեզ մդէ բարձրագոյն կրթութեան : Եղիր ամենէն լաւը ընկերներուդ մէջ :

Եւ թող զան քեզի հետ մըցիլ քու հասակակիցներդ, որքէս զի ալ պէտքով աս երկիրն հասնի իր մեծ վրասին : — Հանուր մարդկութեան տալու տէր ու գութ, վսեմ զաղախարհներ ու բարբառած կենցաղ :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՐԳԸ

Վերջապէս, քանքանից տարի սպասումով՝ այսօր մեզի տրուեցաւ երջանիկ առիթը՝ ուրախութեամբ ողջունելու Հայաստանի Պետական Երգը, որուն միայն բառերը տակաւին ունինք թուրթին վրայ փռած, իրական ու ճիշտ, չնորձալի եւ պատմական ծանր փորձառութիւններով ամրապինդ:

Այս երգին հեղինակն հանդիսանալու պատիւին արժանացաւ մեր ա-մենէն տաղանդաւոր բանաստեղծներէն մէկը, Սարմէն, բուն անունով Արմենակ Սարգիսեան, նախկին որբ մը, որուն կենսապրականին մէկ նեղ հատուածը երեւցաւ այս թերթին մէջ, աւելի քան երկու տարի առաջ:

Նախկին պատերազմի օրերուն զո՛հ տալով իր կտրիճ հայրն ու կո-րովամիտ քրտուհի մայրը, Սարմէն ապրեցաւ Հայաստանի ամենէն սարսափելի թշուառութիւնները: Եւ երբ դաւադիր թշնամին, Փաշիստ Գեղամիւսին, իր խռոր ու մանր գինախիցներով, Յունիսի զով գլուխը մը, դադառով, քաղցած շնագայլի մը կը բռնէ խոյսցաւ խաղաղ քաղաքացի-ներուն եւ վալուածին վրայ խորհրդային Միութեան, որուն փոքր բայց պարտաճանաչ մէկ անդամն է Արարատեան Հայաստան, Սարմէն գի-տալից բանաստեղծի իր կոշուածին՝ գրեց բարձրաթիւ ստանաւորներ, ա-մենքն ալ լեցուն հայրենաւառ զգացումներով եւ զովելի միտքերով: Անոնցմէ ամենէն գեղեցիկը, թերեւս մեր լավագոյնը, թուրք վերնադը-րով իր բանաստեղծութիւնն է: Անով Սարմէն, «Մեր դեպքդուն նախնի-ների անհու ձայնով» կոչ կ'ընէ հայրենիքի երիտասարդութեան՝ մտնե-լու Կարմիր Բանակի շարքերուն մէջ, կեանքի դնով պաշտպանելու «Զըք-նայ մեր հողը, հովիտներով ծաղկուն, լեռներ՝ լուրթ, բարձրադադաթ, զետեղ՝ խնթ, դաշտերն առատ»:

Որովհետեւ, վկայութեամբն մեր պատմութեան՝ Աւարայրի ճակա-տամարտէն ա'լ առաջ եւ մինչեւ Նոյեմբերի քանդինը, մեր ժողովուրդը անդադրել տուէր է «Հարուածը ե'ւ բռնութեան ե'ւ չարութեան ահեղ դահին», որպէս զի հպարտութեամբ ուրիշին ցոյց տալ՝ «Մեր քարաշէն կոթողները՝ վկաները մեր հանճարի, մեր պապերի ձեռքով կերտուած եւ աւանդուած սերունդներին, մեր աննուաճ անուշ լեզուն, նման ան-դին մի քնարի՝ մեր զետեղի պէս յորդահոս, մեր լեռների պէս վեհ ու հին»:

Ահաւասիկ այս գլոխակցութեամբ, այս բարձր դատարարականութեամբ եւ վսեմ գաղափարներով անանաճ Սարմէնն ա'լ մասնակցեցաւ այն մըր-ցումին՝ զոր Պետական Երգ մը ունենալու յատուկ նպատակով բացաւ Հայաստանի կառավարութիւնը, անցնող ամբարն: Եւ առաջին մրցանակը

չահեցաւ Սարմէնի դօրծը, որ հարկաւոր կը նկատենք աշտեղ զեռեղի-
լու իր ամբողջական տարազին մէջ:

Սովետական ազատ աշխարհ՝ Հայաստան,
Բազում դարեր դաժան քամբայ դու անցար,
Քաջ նախնիք մեր՝ մաքառեցին քեզ համար,
Որ դառնաս դու մայր — հայրենիք Հայութեան:

Փառք քեզ, միշտ փառք, հերոսական Հայաստան,
Հանճարեղ դու հարտաբազոր — շինարար,
Ժողովրդոց սուրբ դաշինքով ստալինեան
Դու ծաղկում ես եւ կերտում լոյս ապագայ:

Լեւինն անմահ մեզ հուրն անշէջ պարգեւեց,
Մեր դէմ շողաց երջանկաբեր այգաբաց,
Ստալինը մեծ՝ կործանումից մեզ փրկեց
Եւ տուեց մեզ նոր, ազատ կեանք փառապանք:

Փառք քեզ, միշտ փառք, վերածնունդ Հայաստան,
Հանճարեղ դու հարտաբազոր — շինարար,
Ժողովրդոց սուրբ դաշինքով ստալինեան
Դու ծաղկում ես եւ կերտում լոյս ապագայ:

Մեծ Ռուսիան մեզ եղբայրութեան ձեռք մեկնեց,
Մենք կերտեցինք ամբակուռ նոր պետութիւն,
Ոչ մի ոսոյս չի կարող ծնկի բերել
Անասան ժողովուրդին մեր հնազոյն:

Փառք քեզ, միշտ փառք, Սովետական Հայաստան,
Հանճարեղ դու հարտաբազոր — շինարար,
Ժողովրդոց սուրբ դաշինքով ստալինեան
Դու ծաղկում ես եւ կերտում լոյս ապագայ:

Այս ինչ բախտաւոր տերունդ է մերինը, զոր դարեւորով չունեցաւ
մեր արքը: Եղաւ առեւ մը, մեր ազատագրութեան անհատաւոր պայքար-
ներուն մէջ, երբ ախար եղանակով, արցունքը մեր աչքերուն մէջ՝ կ'եր-
գէինք — «Մեր հայրենիք, թշուառ անտէր...»: Այսօր՝ դաժան մաքա-
սումներով, խորհրդային աշխարհին մէջ, հիմը դրուած է վերածնունդ
Հայաստանի մը, որուն դաւանները քաջութիւնն ունին բարձրաձայն ա-
զատակելու թէ՛ իրենք կը կերտեն երկիր մը որ չունով պետի դառնայ
մայր-հայրենիքը ամբողջ հայութեան:

Ասիկա կը պահանջէ ուժ, կը պահանջէ նաեւ ճկնութիւնը զիւսնա-

գիտութեան ու իտէալը սքանչելի հայրենասիրութեան: Հայաստանի Պետական Երգին բառերը այդ ապացոյցը կուտան: Թա՛ղ ողևերութի տա՛տանդական հայութիւնը՝ մօտեցած է ժամանակը երբ այլևս պիտի կատարուին իր բուն տենչերը ու պիտի հայթափուին պայմաններ իրեն՝ ցոյց տալու իր նուիրական պարտաճանաչութիւնը՝ այդ բլրայ իր մկաններովը կամ իմացականութեամբը, ցանկութեամբն ու խանդավառութեամբը:

Եւ հարկաւ հիմա է ստենը փառք տալու մեր հանճարեղ, ճարտարագործ եւ շինարար եղբայրներուն, երոնք գիտակցութիւնն ունեցան մասնակցելու խորհրդային բոլոր պայքարներուն, որոնց շնորհիւ այսօր երկիրը կը ծագիկ անսովոր եղանակով եւ փառասուր սպալան զիմաստերէ յոյսը աշնքա՛ն փստահելի է, աշնքա՛ն իրաւ:

Ու այս ամէնը, մանաւանդ այս սկիզբին փոթորիկէն անդնատ դուրս գալու բերկրալի փիհակը, ամէն գնով կը պարտինք խորհրդային ներկայ կարդերուն, դու առեղծեցին ու զարդացուցին Նիքոլա Լենինն ու Ճոզէֆ Ստալինը: Եւ մեր պաշտօնական երգին մէջ թող չտա շահմարտի անոնց նուիրուած երախտագիտութիւնը: Փա՛ռք, հաղար փա՛ռք Հայաստանին, որուն բազմատաղանդ զաւակները սուսաց շնորհիւ այսօր կը կանոնին հրապարակը, կուրծքերնին ցցած, գլուխնին բարձր բռնած՝ դմայքելի ողևերութեամբ կ'երգեն, «մենք կերտեցինք ամբակուս նոր պետութիւն», որ ամէկից յետոյ «ոչ մի ոտիս չի կարող ծնկի բերել անսասան ժողովրդին մեր հնազոյն»:

Ասոր ապացոյցը տուաւ Հայաստան, երնէ՛կ իրեն:

* * *

Հիմա բարեկամ, քու պարտականութիւնդ համարէ՛ դոց սորվելու Հայաստանի Պետական Երգը, եւ տարածելու դայն ամէն տեղ ուր հայ կայ: Մեր հայրենիքի անոնով սարքուած բոլոր հանդիսութիւններուն մէջ Ժողովուրդը զոռ ձայնով երգելու է այս երգը, որուն եղանակը, աշխիքն երաժշտութիւնը, մասնաւորապէս ստեղծած է համաշխարհային համբաւի տէր եւ արուեստի Ժրաջան մշակ՝ Արամ Սաչաւուրեան:

Հակոբ. 21

ԱՌԱՆՑ ԿԱՇԿԱՆԴՈՒՄԻ

Մեր պատգամաւորներէն կ'ակնկալուի որ իրենց խօսքերն ու արտայայտութիւնները, ընդհանրապէս, տախմանափակին Կարողիկոսական ընտրութեան եւ եկեղեցական ժողովին շուրջ:

ԱԶԱՏ — ՊԵՐՃ

Ասիկա տեսակէտ մըն է, որուն տառացիօրէն կառչելն հաւանաբար խոհեմութիւն վր երբ պաշտօնական ղեկըյց պիտի տային մեր պատգամաւորները եւ անոնց ըսածները պիտի արձանագրուէին: Այսինքն անոնք ըլլալու են ձկուն զիւնապէտ, սակաւախօս, եւ ունենալու են կշռելու ծանրութիւնը իրենց արտասանած բառերուն:

Եւ մեր պատգամաւորները, բարեբաղդաբար, մնացին տէրը իրենց բարձր կոչումին: Եթէ բժանք ըսին իրենց շինկած խօսքեր — որոնք, փոտաճօրէն, պիտի դասէին վարժ լեզուներ, եւ ասիկա ոչ թէ այնքա՛ն հայ ժողովուրդի դատին վնաս չհասցնելու մտօք, այլ որքա՛ն իրենց վրայ չհրաւիրելու քրքիջը մեր խոհեմ տարրին — խմբագիրներնու կը մնար դանձը ճիւղընկալել մամուլին մէջ:

Բայց յաջորդ պարբերութեան անցնելէ առաջ ըսենք թէ ինչո՞ւ կամաւոր յանձն առինք տիւնակին մէջ փոխադրելու, առաջին անգամն ըլլալով, ուրիշի մը յարուցած խոշոր մէջճը, որուն համակարծիք զըտնուողներ պէտք է ներողամտութեամբ նային եզրին որ մեր անկեղծ վերաբերմունքն տաացած է իր քաջարեութիւնը:

Արտաբարբաթիւններու սահմանափակումին հակառակ ենք, իբր տկուրնք: Որովհետեւ այդ սահմանափակումը հոս չի նշանակեր չափաւորում, սեղմում, բիրեղացում մտածումին ու արտայայտութեան, այլ պարտաւորիչ կաշկամտում խօսքի ազատութեան: Հիմա չէ ատենը տարածելու այդ սխալ դադախարը, որուն համայնացումն անպայման պիտի զրկէ զանգունը իր զիտնալու տենչէն:

Եւ տեսա՞նք, զեւ վերջեւ, այդ սահմանափակումին հակառակորդներն դործնական տկարութիւնը: Հալատաննն վերադարձող պատգամաւորներ էին անոնք, ոմանք տէր մեծ տիտղոսներու, ուրիշներ ալ բարի կամեցողութիւններով յայտնի անձնաւորութիւններ:

Մէկը, իր համեստ հարեւնէն բառաթիւքոյն, լատ թէ՛ զնաց, տեսա՞ւ Հայաստանն ու վերադարձաւ Ամերիկայի հողը համբուրելու փափաքը աւելի զօրաւոր իր մէջ: Այս երկրի բոլոր առաւելութիւններուն նրախաղէտ հանդիսականը կ'ակնկալէր որ այս ճամբորդը իրեն ըսէր

թէ՛ ան իր համբուրած Հայաստանի հոգը հետը բերած է իրեն ցոյց տալու: Որքա՛ն հալոյնակարօտ արտեր պիտի հրճուէին աչի իրիկուն:

Մէկալը, հակառակ որ նախորդ իրիկուն քանի մը տասնեակ հայրենակիցներու մէկ հաւաքոյթը խանդավառած էր իր «կոունիկ խաղրիկներով», որպէս զի սահմանափակուի՝ զօրաւոր շեշտ դրաւ ամէն հայաշատ քաղաքներու մէջ մատուռ շինելու հարկին վրայ: Մարդ պատգամաւոր ըլլալու է այս խրատը մեր ժողովուրդին տալու: Բայց ան զիտէ իր թերութիւնը, իր պակասութիւնը, և երբ զոհացում տայ աստ ու անդ ցրուած իր եղբայրներու կարիքներուն՝ պիտի կանգնեցնէ եկեղեցիներուն զեղեցիկը, հոյակապը:

Եւ ծանր, խոհուն ու պատկառելի նահապետ մը եկեղեցին պանծացուց իր նուրբ ու բարձր հայելինովը: Բնոյթը ակադեմական էր, դանդաղ, դրեթէ անհալւորդ: Մինչդեռ ունեկողիւր կայծ կ'ուզէր, էջմիածնայ խոնկին վայժքը, և տաքուկ ու բարի արեւը Հայաստանի Հանրապետութեան:

Վերջապէս կարդն առաւ ամենէն երիտասարդը: Երկար յառաջարան մը, ճամբորդութեան անհետաքրքիր պատմութիւն մը ու հասաւ Երւանի օդանաւային կայանը: Ծառ շանցած Ինթուրիստ պանդոկին տուջեն է, ընկերակիցներով: Յաջորդ օրը էջմիածին վանքը: Քանի մը ժողովներ, նախաճաճ մը, հաշիկրոյթ մը, օծում և մեկնում: Այս ամբողջ շրջանին հանդիսականը ծանօթացաւ միայն բանաստեղծ Աւետիք Իսահականի, Երուանդ Ծահալիլի և Արդընտիր Կաթողիկոսին, շատ փոքր հատուածներով:

Հարկ կա՞յ ըսելու թէ երբ զանգուածին մէջ կը մտնէ պատգամաւոր մը, անոր վրայ պարտականութիւն կ'իյնայ իր բարձրագոյն ունեւորդներուն մէջ անած աշխարհի հալոյններուն տալու զոհացուցիչ պատասխան: Իր ճախողութեան պարագային իրեն պիտի ներէ հանդիսականը, բայց անոր չկառնութիւնը կընայ ստեղծել զզոհաւորութիւն մը որ ամենէն տխուրն է բոլոր ներդարծող տպաւորութիւններուն:

Ժողովուրդը, որքան ալ ուշիմ, աշնուական ու պատկառելի ըլլայ երեւոյթով, միշտ հետամուտ է որոնելու քիչ մը սրամտութիւն, պուտ մը յուզականութիւն, պարզ հաւատք և զազաւարական խանդավառութիւն: Անշուշտ ատիկա ատելի զօրաւոր կը շեշտուի մեր ժողովուրդին մէջ: Ոչ մէկ բանով մեղադրելի է ան. մանաւանդ այս կործանարար պատերազմէն վերջ, որ թշնամոյն ակնկարած պարտութեան տեղ, հիմա յաղթական կանգնած է իր հայրենիքը, ցնծութեան ու ողբերգութեան այս օրերուն՝ յոյսերով օծուն իր ապուր աշքերը յառած է զէպի հետաւոր սահմանները պատմական Հայաստանի:

Ու այս յուսարից ու ճակատադրական շրջանին մէջ ո՛չ ոք, թող իմանան ամէնքը, ո՛չ եկեղեցական մը և ոչ ալ աղօլային զործիչ մը, իրաւունք ունի պաղ ու խուսափողական գիրք բռնելու բարձրութեան ա-

ռաջ: Մեղի ու մանաւանդ զաղջ արտայայտութիւններ չի փափաքել լսել մեր հասարակութիւնը:

Անոնք որ շունին կորով բռնու առ ժողովուրդին պարզ ու հասկնալի ձևով թո՛ղ բեմ շրարծրանան:

Այդ, հայրենիք եւ Եկեղեցի անբաժան երրորդութիւն են հայոց համար:

Ահա՛ թէ ինչո՞ւ երբ արտասահմանի պատգամաւորութիւնը ոտք դրաւ Հայաստանի հողին վրայ՝ Ռուբէն Վարդապետ իր ողջոյնի խօսքերուն մէջ լսաւ.

— Եկե՛ք, եկե՛ք, մեր նոր հայրենիքի փառքը տեսնելու, եկե՛ք խընդարու եւ ողբւորուելու:

Իսկ Պատրիկ ասելի բարձր ձայնով լսաւ.

— Այդ ընտիր սիրելի պատգամաւորներ, դուք եկել էք մեր հերոսներին, նրանց աշխատանքի հերոս մայրերին ու քոյրերին ձեր եղբայրական շնորհակալութիւնն արտայայտելու եւ ուրախանալու: . . . Դուք եկել էք մեզ հետ միասին ձեր ջերմագին շնորհակալութիւնը ներկայացրելու սովետական մեծ առաջնորդ հանճարեղ Ստալինին:

Եւ Եկեղեցական Գերագոյն Ժողովը ատիկա ըրաւ պատշաճ վերսկզբ: Իսկ ուրախ ենք որ մեծ թիւով պատգամաւորներ չառհամախափեցին իրենց արտայայտութիւնը ու մեզի հրամցուցին բազմաձև զրակաւնութիւն մը՝ հիւսուած իրենց քաղած ապաւորութիւններով:

Թո՛ղ առանց վաշկանդումի մեր պատգամաւորները մտնեն մեր լայն խաւերուն մէջ, պատմեն իրենց տեսածները եւ լսածները, յուսադրեն ու խանդափառեն զանոնք, մղեն հաւաքական զործի, որուն շատ պէտք ունինք:

ԱՄՓՈՓՈՒԻԼՆ Է ՀԻՄԱ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏԸ

Ամերիկահայ Յատաճդիմական Միութեան երկօրեայ թերթը, «Լրաբեր», որ առաւելագէտ նուիրումը է Հայաստանի մէջ մշակուած հրապարակադրական եւ մասամբ ալ դրական յօդուածներու քաղուածքին, անցնող չարթուն խմբագրականով մը կ'ողջունէր անդլիկերէն լիզուով հայ նոր թերթի մը հրատարակութիւնն առաջագրութիւնը, զոր գործի պիտի վերածէ, գալ տարուան սկիզբը, Ամերիկահայ Երիտասարդաց Միութիւնը, իւր կողմէն իր բոլոր ընթերցողներուն, որոնք կ'ուզեն յառաջդիմական գաղափարներով տոգորել իրենց դասակները, նիւթապէս եւ բարոյապէս զօրամիլ կանգնիլ այս նոր թերթին, բաժանորդագրուելով անոր եւ տարածելով դաշին:

«Լրաբեր»ի այս տաքով վերաբերմունքն ունի յայտնի դրդապատճառ մը: Խմբագրականը շատ պարզ կ'ընէ առիթով: «Ամերիկահայ Երիտասարդաց Միութիւնը, որուն ծրագիրը ամենէն մօտը եղած է Ամերիկահայ Յատաճդիմական Միութեան», իր սա շորս էջեայ հրատարակութեամբ «պիտի ձգտի ամերիկահայ Երիտասարդութեան մէջ տարածել յառաջդիմական գաղափարներ, զանոնք տեղեակ պահել հայրական, ինչպէս նաեւ միջազգային դժոխքաստական եւ հակա-Փաշինտական շարժումներու մասին, Երիտասարդութեան ծանօթացնել Սովետ Հայաստանի տնտեսական, հասարակական եւ մշակութային նուաճումները, եւ օգնել ամերիկահայ Երիտասարդական յառաջդիմական շարժման ծաւալման»:

Այս ընդարձակ յանձնառութիւնները հայ Երիտասարդներու եւ ընդհանրապէս անդլիկախօս հայերու աւելի լաջն շրջանակի մը, մատչելի դարձնելու համար Ամերիկահայ Երիտասարդաց Միութիւնը որոշած է իր շարժելով հրատարակութիւնը «Եր-Ուայ-Էյ Նիւզ» փոքրածաւալ, եւ սակաւաւազ, ամսաթերթը, եւ «Լրաբեր»ն ալ կը յօժարի փերջ տալ իր շարժական անդլիկերէն բաժնին, ու երկուքին միացեալ ուժերովը հրատարակել նոր շարժաթերթը:

* * *

Որովհետեւ առանկ թերթի մը հրատարակութեան ակդրունքին հակառակ է մեր քուէն՝ հարկ համարեցինք, իբր օրինական կերպ, նիւթին մանրամասնութիւնը նախ տալ ընթերցողին ու ապա ներկայացնել թէ՛ զին դրական, մեր գաղութի շահերուն օգտակար, կողմը:

Ամերիկահայ Երիտասարդաց Միութիւնը մօտաւորապէս տասը-հինգ տարուայ ոչ այնքան ճոխ պատմութիւն մը ունի: Քանի մը հնդ ան

լարուած ճիւղերով փորձած է ունենալ իր սեփական օրկանք, եւ ամէն անգամուն ալ, զժրագոյարար, յաջողութիւնը գտնուած սաճմանադիւր չէ կրցած հասնիլ, ուժասպառ եւ գրեթէ հոգեմաշ մնացած է կէս ճամբան:

Միւս կողմէ Միրըր-Սքէքէյքըր շարաթաթերթը, որ հիմա ջնքմընդունելութիւն գտած է քանի մը հազար ընթերցողներէն, կը հովանաւորուի Ռամկաթար Ալաուական Կուսակցութեան Ամերիկայի Շըքանալին Վարչութեան Կողմէն: Ան երբեք զգացնել չէ տուած հասարակ ընթերցողին պարտադրիչ հատուածականութեան թաթը, ալ ժողովուրդին եւ ազգային շահերուն թեր կանգնելու պարտաւարկութիւնը, ամենալայն ոգիով, ջանացած է մշակել թերթի աշխատակիցներուն եւ անոնց գրածները կարգացողներուն մէջ:

Արտիքն ալն նպատակները, որ Ամերիկահայ Յառաջդիմական Միութիւնը, եւ կամ իր որդեգրած երիտասարդաց միութիւնը պիտի տքնին գործի վերածել, արդէն աւարտաւորուած տարիէ ի վեր Միրըր-Սքէքէյքըր յաւոյցնա, առանց ազմուկի, առանց հոլովումի եւ պոռոտ յանկելոյի, վատահոլութեամբ իրագործած է, իր տարողութեան չափովը: Անշուշտ կալ տարբերութիւն մը՝ ան ազատականութիւնը զերիվիւր համարած է հատուածականացած յառաջդիմութենէն, որուն յետոյ շատ մարդիկ զեւ շատ պէտք է քաշեն հասնելու հանգրուան մը ուր բարձրագոյն նշանակութեամբ կը ճանչցուի յառաջդիմութիւնը, Կ. Խոհուն մարդիկ միշտ ալ գտապ են իրենց կարողութիւնն ու իտէպը ցուցադրելու:

* * *

Յետոյ կուգայ զիրքը, զոր յարտուելութեամբ գրաւած է Միրըր-Սքէքէյքըր շարաթաթերթը: Այդ վատահոլ հեղինակութիւնը, կը կարծենք թէ՛ երախիք մը պէտք էր ըլլար խոլոր — մէկ հատուածէն դատ — անգլիախոս հայութեան, մէկտեղուելու անոր շուրջ, օգտուելու անոր ընծայած յարմարագոյն պատահութիւններէն, եւ հայուն անունին կապուած գործ մը, այս պարագային հրատարակութիւն մը, միջնուկովն ու ծաւալովը, օժտելու իմացական ու տեխնիքական նպատակովը, եւ անոր տալու բարձրագոյն որակ մը, որ այս երկրին մէջ ամենաշէն շատ հետաքրքրութեամբ կը դիտուի, հետեւաբար բարեկամներ կ'ունենայ: Այլապէ՛ս ճգնիմ տնտեսութեամբ, կատարուած գրիչներով հրատարակութիւն մը ո՛չ կ'ունենայ գրաւել շքեղութիւնը տարադին եւ ոչ ալ ծանրութիւնը ազդեցութեան:

Կրնալուիմ որ ասոնց հակառակը պնդելը հին սովորութիւն մըն է մեր մէջ, որ ալլեւս վարժուած են մտիկ ընել հասարակական գործերով գրողոյ ազդելիները, առանց խորութեան: Բայց ալ տղի համարձակութիւնը դադարու է, խեղելու է: Եթէ մենք մեղի չենք կրնար տերտայնել վերաբերմունքը իրար հասկնալութեան, զո՞նք լմբանենք իմաստը այն իմաստուն իրապին, զոր էջմիածնայ ժողովին մասնակցող եկե-

դեցականն եւ աշխարհական պատգամաւորներուն տունն Հայաստանի պետական անձինք:

— Շատ տարողնուած էք, ա'լ կը բաւէ, ամփոփուեցէ՛ք, միասին գործեցէ՛ք, խոշոր արդիւնքն է կարելոյրը:

Այս էք գրեթէ մեզի բերուած պատգամին բովանդակութիւնը: Սակայն առ զարտութիւն մէջ տակաւին կան մարդիկ, որոնք կը վադեն, յաճախ բողոքի, զիմացի արտին մէջ հրաշքով բոյսեր անեցնելու, առանց բաւարար ջուրի, եւ ան ալ ծմակ տեղ մը:

* * *

Կ'ուզէինք որ Ամերիկահայ Երիտասարդաց Միութեան վարիչները բմբունէին ձախողութիւնը ուրիշ փոքրածաւալ հրատարակութեան մը եւ կանխէին գործադրութիւնը այն որոշումին որ իրենց համապատասխան տուած է, հապճեպ կերպով:

Այսպէս կը փախաբերէր ս'չ թէ որովհետեւ հակառակ ենք մամուլի ազատութեան, ո'չ թէ սկսք է սաստուին անհատական եւ հաւաքական նախաձեռնութիւնները, ո'չ թէ կը նախանձիւք իրենց կամքին ու ճիշդին, ո'չ թէ կը վարեցնենք զիրենք պատահութիւնն ընդգրկելու, եւ ո'չ ալ իրենց եռանդը խաթրեցնելու կանխամտածուած զիտաւորութիւն մըն է առ ազնիւ փորձը:

Բնա'ւ, եւ դարձեալ բնա'ւ:

Բայց հրճուաբի սրտի ըլլայ զիտել երբ իրենց մշակուած գրիչներէն ծորած բոյր գեղեցիկ գործերը արամադրելի ըլլան Միքըր-Սթիքս-Քըրի: Ինչո՞ւն է, այս թերթը թող նկատեն իրենցը, կարգան ու տարածեն զայն: Եւ անտարակոյս որ այդ գործակցութեան օրինակը կարող է վարակել ուրիշներ, որոնց միահամուռ գուրգուրանքին տակ այս ամենէն զաղափարական, սամկափարական մարտնչումներուն ախոյան, Հայաստանի շահերուն արժանաւորապէս պաշտպան հանդիսացող չարաթաթիւթը, որ երիտասարդութեան կը ջաթթէ նուիրում, հայրենասիրութիւն, մարդասիրութիւն, եւ ճշմարտութիւն, առաւել չափով պիտի աճի ու անուցանէ բազմահազար մարդեր:

Ասիկա հրաւեր մըն է, զուտ հայ ժողովուրդի օգտակար անկիւնէ մը զիտուած:

Նոյ. 25

ՅՆՏԱՏՈՆԸ ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԻ

Այսօր, քսանընթեր նոյեմբեր ամսուն, կՆերկանակայեմ, տօնահանդէսի յատուկ զգեստներն հագած՝ իմ բարձրագոյն հայրենակիցները խորհուած Երեւանի լայն պողոտաներուն երկայնքը, ցնծութեամբ պիտի փառարանեն Հայաստանի խորհրդայնացման քսանընթերցամեակը:

Այս զուարթ հանդիսութիւնը, աշխարհն ալ զիտէ, որ արդար վաստակն է հայոց անհամար մարտունակներուն, անրեկանելի հաւատքին եւ անընկճելի կամքին, դարուց ի դարս:

Եւ հայ մարտիրոսը, ինչպէս որ պայքարել զիտէ, ստրկած է հայրտանալ, հիանալ եւ գնահատել: Կարմախկալուած, միւնցած, պետականացած ազդ մըն է ան հիմա, խեղացի, առաքինի եւ քաջ:

Առանց արդեօք յատկութիւններուն՝ Անինի եւ Ստալինի տաքուկ շունչոյն օծուն զարտիարները, ընկերային առաջադրութիւնները անկատար պիտի մնային: Պիտի տուէր, անկասկած մեր աւանդական հայրենիքը, պիտի զրկուէր մարդկութիւնը խաղաղութեան եւ ուսման վարսպետականութեան ամենէն զործօն մէկ օրինակն — տասնըկէց հանրապետութիւններու կարգած հօգր պետութիւնն է:

Որուն վիճակուեցաւ ջախջախել հասարակաց թշնամիները, մեծով ու պոպոկով:

Եւ Փաշականութիւնը, արեւմուտքէն եւ արեւելքէն հիմա չի դար յոխորտ քայլելով, չի գ շունի շխտակ վանդակելու, մենամարտելու հակայ կարմիր Բանակին հետ: Փոթորիկն սպառեցաւ: Ուրեմն, խեղութիւն, անխտանգ պիտի մնայ հայոց պետութիւնը, բարի կենցաղը, իւրաքանչիւր անտեսութիւնը, եւ հայութիւնը յատկապէս պիտի տարածէ իր ձգտումները՝ միշտ բարձրանալու զէպի հօն, որ մեծ գերբ զբաւած են ամենէն քաղաքակիրթ մարդուրդները:

* * *

Այս առաւօտ, ազկէկ հարանցու, շնայեցայ օրացոյցին, եւ արդէն զիտէի որ քու բարեկամութիւն տարեկարձնէր: Դուն քանընթերց տարեկան կարարացիր: Կարաստ, խհուն եւ աքնիւ աղջիկ մըն ես:

Այս տարի դուն աւելի ուրախ ես, շխտակն լսելով՝ երջանիկ ես:

Որովհետեւ դուն նշանուելից հանդէսին կը պատրաստուիս: Հրապտ վառ վարակից փուր եւ բարեձեւ կոնակը ի վար, մէջքիդ կապեր եւ զեղեցկահիւս ծող մը, ծխածանի համակ զօյններով: Ունիս նոր սրունքներ, որոնք չորհրդի ձեւ մը կուտան բարձր հասակիդ: Աչքերդ են արեւ, եւ ծիրանի շուրթերդ են պարարտ: Դուն հիանալի ես, դուն

սքանչելի ես, դուն կը հմայես ամէնքը, կը կախարդես երիտասարդները :
Պատրաստուէ՛, երաժիշտները ահա գիշերանց եկած են դուռիդ առ-
ջև ու անդադար կը նուագեն քու սիրած երգերը :

Մինչդեռ հունա տասնրկէջ աղբերուն կարմրայտ աղաքը եւ հարիւր
եօթնասուն ցեղերուն յատուկ տարազներով գեղեցիկ պարուհիներ
եկած են պարելով գրեզ առաջնորդելու հանդիսավայրը :

Եւ կարմիր բանակի զօրավարներ, օղաշուններ, զնդացիներ, աղա-
ներ եւ հետեւաւ զինուորներ ու նաւագներ, Լենինի չքանչանով պճնած
իրենց պողպատեայ կուրծքերը, մերկ սուրերով կտամար են կարճած
փարթած գլուխիդ վերեւ ու քեզի պիտի մատուցանեն կարմիր բանակին
համակրութիւնը, կարմիր նաւատորմին սէրը, կարմիր բաղնիքներուն
թրթռուն զգայնութիւնը :

Քու պայծառ աչքերդ համբուրելու պիտի գան գեսպանները տասնը-
կէջ հանրապետութիւններուն :

Եւ բանաստեղծները քեզի պիտի ձօնեն մեծ տաղեր, գերասաններ
քու կեանքիդ դրուագները պիտի ներկայացնեն : Եկարիչներ խանդով
գրեզ պիտի նկարեն եւ քանդակազօրծ վարպետներ քու մնայուն արձանը
պիտի կերտեն :

Եւ դու, աղւուր օրիորդ, արդի Սաթէնիկն հայոց, պիտի կրկնես
պատմութիւնը մեր հին, փոխելով գերերը :

Դուն պիտի նստիս ամբաձիւր սաւառնակին մէջ, մէջքիդ կապած
ապրշուն անկարգիլի չուանները արնոյ : Երբոր հասնիս Փոքր Հայքի հո-
վիտները, պիտի խոյանաս վար ու աղատես կաշկանդուած նշանածոյ,
սիրելի Արտաշէսը :

Եւ ցնծատօնի խրախճանքը պիտի տեսէ եօթն օր ու եօթը գիշեր :

* * *

Անոնց համաշափ պարերուն հեշտ դուրիսնը, ինչպէս անոնց դու եր-
գերուն արձագանդը, պիտի բարձրանայ մինչեւ Արարատի սէզ վատարը
եւ հոնկէ պիտի տարածուի աշխարհի չորս դին՝ նմղեհ հայոց աւետելու
մեծ աւետիսը :

Եւ անոնք ալ պիտի փութան առջևը ոտքերուդ՝ հրճուելու, խնդա-
լու, զինովնալու :

Անոնք պիտի պաշտեն գրեզ, ինչպէս որ իրենց նախնիքը պաշտեցին
քու մեծ քօրքը, Անահիտը, հայոց շատուածուհին, որ հազար հազար
տարիներ առաջ քու սրտերուդ եւ մամլիկերուդ առաւ գլոտակցութիւ-
նը պաշտանքի՝ ու, դ՛ր կոչեցին գեղեցկութիւն :

Եւ դուն գեւ! Երկ եւ ննահիտին չափանիւշովը :

Ու տատանդաւան հայեր, ինչպէս որ իրենց նախահայրերը կրակով
պաշտեցին գեղն Անահիտին, պիտի գան երկխոյսածութեամբ խոնարհելու
հայակապ հասակիդ առջև, քեզի բնծայելու իրենց սիրտը, իրենց մկա-

նը, իրենց հմտութիւնը, իրենց էութիւնը, եւ ուխտ պիտի ընեն ալիւս
երեւք դրեց շրջելու ունէ փտանգի ատեն:

Արդպէս սուրկացան անոնք Կովկասէն մինչեւ Պերլին անդադար
կուտող արի հայ կարմիր բանակայիններէն:

Ընդունէ զիրենք, քոյրիկ, եւ թոյլ տուր որ անոնք տարտըղնուն
արեւափառ դաշտերուն մէջ, եւ սարերուն վրայ, հիմներն նոր աւաններ,
չէնցներն նոր քաղաքներ, աճին ու բարձրանան, թորդո՞ւմայ թոռներուն
յատուկ յամառ յարատեւութեամբ:

Որպէս զի մեր թշնամին ամէնայ:

Որպէս զի արար աշխարհն զփառնայ որ հայը վերջապէս տէր է դար-
ձեր իր սրասկնական վարուածին, Արարատեան դաշտէն մինչեւ Արազա-
նի ափունքը, Ուրմիոյ Լճի մերձակայքէն մինչեւ Տրապիզոնի ջուրերը:

Որպէս զի այս բոլոր բարեքներուն համար համայն հայութիւնը
սրտանց աղաղակէ:

— Թող միշտ սպրի Կարմիր Բանակը:

Դեկտ. 1

ԿԱՆԱՑԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Մեր հանրային կեանքին մէջ ինչպէս որ տաղանդաւոր ազգակիցներ յաճախ ինքնատուր գործերով ուշադրութիւն կը հրաւիրեն իրենց վրայ, այնպէս կ'ընեն նաեւ կարգ մը հասարակական կարմակերպութիւններ՝ իրենց յարատեւ եւ րեզուն գործունէութեամբ:

Ատոնցմէ կը ճանչնանք Նիւ Եորքի Տիկնանց Գեղըրտնական Յանձնախումբը, նախկին Որբախնամը, որ քանորհինդ տարուայ ընթացքին անընդհատ քալեր է պարտականութեան ուղիէն, իր գլխուն վերեւ բարձր բռնելով ցուցատախտակ մը, որուն վրայ ոսկի տառերով արձանագրուած է սա անունը — Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւն:

Եւ պարտք կը համարենք սիրնակը աշօր յատկացնել Տիկնանց Յանձնախումբի գործերուն համառօտ պատմութեան: Ասիկա կը նշանակէ բարենիշ մը, մեր կողմէ, որուն արժանի է անիկա:

Երբ անցրեալ էին պարբանները, հոս, իր անդամուհիներուն առատ օնքներուն շնորհիւ՝ Տիկնանց Յանձնախումբը, կարելի միջոցներով՝ ձեռք կարկատեց իր կարօտ արեւակիցներուն, առանց խորութեան, առանց գիտահոգութեան:

Եւ որովհետեւ Բարեգործականի հիմնական ծրագրին մէջ առաջադրուած վեհ նպատակները — ազգակիցներու թշուառութիւնները մեղմացնել եւ կրթելով ու դաստիարակելով զանոնք բարձրացնել — հաւասար չափով գործի վերածելու հետամուտ եղած է այս ժրջանի Յանձնախումբը եւ ճիշտ առեւտին փութացեր է օգնութիւն հաւոյնելու Սուրիոյ, Լիբանանի եւ Յունաստանի մէջ գոյութիւն ունեցող Բարեգործականի զղորդներուն:

Դժբախտ հայաժին մանուկներուն կանո նաւոր սնունդ հաթխաթելու մտօք Յանձնախումբը քանի մը տարիէ ի վեր հաստատած է Կաթի Ծրնորը, զոր զրկացնելու համար Դեկտեմբեր ամսուն առհասարակ կը կատարուի կանուխէն մշակուած արշաւ մը:

Այս յոյժ օրտակար գործերէն զատ Յանձնախումբը փափաքեցաւ Հայաստանի փոքրիկներուն համար ստեղծելու դաստիարակութեան յառաժ աշուր միջոցներ մը, եւ անոնց ռեսումին եւ անողնութեան նախանձախիղըրութեամբ՝ Նուպարաշէնի — հիմա Սոփիթաշէն — աւանին մէջ հաստատեց զարոյց մը:

Իսկ Նիւ Եորքի հայ հանդիսականին մշակութալին մակարդակը բարձրացնելու, արդեւապէս եւ մարդելու համար, տարիներով իր կրթական եղբայրանձնախումբը, առեւտապետահի՛ր՝ Տիկնի՛ն՝ Վերթին Էքսէր՝ ճեանի լուրջ հսկողութեանը տակ, աննկուն յամառութեամբ կը սարքէ

լսարանական ժողովներ: Հոն վր խօսին տկնալարտ անձնաւորութիւններ, կ'երգեն անուանի երգիչներ եւ վր նուագեն համակրելի արուեստագէտներ: Ուրիշ խօսքով արուեստի զանազան բնագաւառները — զբաղանութիւն, բանաստեղծութիւն, բնագլխութիւն, աղբիւրու պատմութիւն, ինչպէս երաժշտութիւնը, նկարչութիւնը, ու դեռ չնշուած ուրիշ կանան քաներ — հրաժարուցեր է իր ունկնդիրներուն, առանց լուսայ մը տնկակալելու:

Բայց վրայ հասաւ Համալսարհային Երկրորդ Պատերազմը:

Չանտղան տարբերով բարկացած այս Յանձնախումբը, որուն մէջ վր գտնուին ունկնորներ, շունկնորներ, բարձր ուսումի տէր անձինք եւ զարոյց չտեսած տանտիրիւններ, երիտասարդուհիներ եւ խմատուն մամիկներ, ապաւինելով համերաշխ ու սիրալիր ընկերականութեան՝ պատերազմի շրջանին, ինչպէս որ առաջ վր կատարէր ընկերային ծառայութիւնը տեղական պէտքերուն հասնելու համար, խալիս կարմեց կարմիր թաշի ճիւղ մը, զլիսաւորութեամբ Տիկին Ա. Գարակիսեանի: Անդամուհիներ եւ համակրներ, շարժումն մէջ որոշ օրեր իրարու քով դալով, կանոնաւոր կերպով, կարեցին — եւ դեռ վր կարեն — Ամերիկեան Կարմիր Թաշին համար ու նաեւ վր պատրաստեն նոր հագուստներ պատերազմի մէջ աղէտալիւրուն համար:

Այս եկաւ ժամանակը երբ Հայաստանի մարտիկներուն հրաաջլեր տրամադրելու ցանկութիւնը ի յայտ եկաւ Ամերիկայի հայոց մէջ, չնշին բացառութեամբ, շնորհիւ այն սրբազան Կնդակներուն, զոր հայ յոյցեց առնելին Կաթողիկոս Գէորգ Զ-րդ, այն առնին Ազգայնոր Տեղակալի կոչումով: Տիկնանց Յանձնախումբը, իրրեւ կանացի կարմակրպութիւն, որ ունի մարդական սէր ու զուրթ, նախընտրեց հայ ռազմիկներով կարմուած Կարմիր Բանակի մէկ միաւորին նուիրել էմպլուշնա մը:

Մինչդեռ անդին ուրիշ ենթալանձնախումբ մը, որուն ղեկավարն է Տիկին Մ. Լ. Պալիսեան, գործածուած հալուստներու դասաւորումը վր կատարէ: Ահաւասիկ զորմ մը որ շատ շատեր պիտի չղիջանէին ըստանձնելու, նոյն խակ վճարումով: Բայց մեր այս մայրիկներն ու քոյրիկները, առաքինի ու բարի, ահեայն պատրաստակամութեամբ վր յատկացնեն իրենց շատ սուղ ժամանակները, առանց զոյգն տրտունջի, առանց արմուկի, առանց ծափ տնկակալելու:

Միութիւնը, ինչպէս էր վր ճանչցուի մեր մէջ Բարեկործական կազմակերպութիւնը, սորիկցուցած է իրենց ծառայութեան եւ նուիրումի ուղին եւ անոնք փոխ պարտականութիւն մըն է որ վր կատարեն, անշուշտ գիտակցութեամբ, պարտաճանաչութեամբ եւ զորովալթութեամբ:

Յանձնախումբին վարչութիւնը — ինչպէս վերը յիշուած ենթալանձնախումբերն ու միւս ենթալանձնախումբերը, օրինակ անդամագրական, անտեսական եւ ընկերային հարցերն ու որոշումները զորմաղրոյ օրականներ — որուն անդամներն են Տիկնայր Մ. Լ. Պալիսեան՝ առնաւկառնիւր — որուն անդամներն՝ փոխ-առնաւկառն, Զ. Գարակիսեան՝ պեռ, Մարքուհի Յովակիեան՝ փոխ-առնաւկառն, Զ. Գարակիսեան՝

զանձապահ, եւ Արշալոյս Գույումճեան՝ քարտուղար, ծրագրուած կերպով կը կատարէ իր հաւաքութիւնը, ժողովները, արշաւները եւ տարեկան ձեռնարկները:

Շատ պիտի փափաքէինք մէյ՛յ մըն ալ անդրադառնալ այս Տիկնանց Յանձնախումբի հետապային կատարելիք աշխատանքներուն, մօտիկ ապագային, եւ արձանագրելու առաւելագոյն չափանիշով դորձեր, որոնց արդիւնքը ամբողջովին յատկացուի այն կարեւրներուն, զոր վերջերս պաշտօնի հայոց ուշադրութեան յանձնեց Հայաստանի Գործադիր Կարապետեան, Պր. Արշակ Գարակէօղեանի պրած թուղթովը:

Եւ այդ յոյսով ու արդար ակնկալութեամբ կը մտղթենք կեանք ու կենսունակութիւն Տիկնանց Կեդրոնական Յանձնախումբին:

ՅՈՒՆ ՍՈՒՐԲ ՄՆԱՅ ՏԱՃԱՐԸ

Իր կարճամեայ բայց բեղուն կեանքով՝ Նազովբեցի Յիսուս, Աստուծոյ սիրելի որդին, իր կատարած հրաշքներով, հմուտ քարոզներով, բարի կամեցողութիւններովն ու սիրոյ նուիրուած դարձանապատում օրինակներովը ժառանգ ձգեց իր աշակերտներուն, իմա՛ իրեն հաւատացողներուն, սիրելի զիրար, օրհնել անիծողները, աղօթել չարերուն համար, եւ ներել եղբոր մը յանցանքը եթանասունըսօթը անդամ, որպէս զի, յետ մահու, երկնային թաղաւորութեան ճոխութիւնը վայելելու արժանի ըլլան:

Ան սրտանց յանձնարարեց մարդոց որդիներուն՝ չընել «նութիւն, պոռնիկութիւն, սպանութիւն, աղահուսթիւն, դողութիւն, չարութիւն, նեղութիւն, ամբարտաւանութիւն, անդամոթիւն, հախճոթութիւն», եւ բարձրագոյն ուրիշ շինել թեալութիւններ, որոնց անասլով, անտառակոյտ, մէկը պիտի կարենայ աղետացնել իր սիրտը, կերտել տոկուն նկարագիր, ըլլալ ասողջ մտովին եւ մարմնաւորապէս, վերջապէս դառնալ ընտիր քաղաքացի, յարգելի անձնաւորութիւն մը համայնքին մէջ, մեծ կամ սքրտիկ:

Ասոնց վրայ աւելցնելով աղատութիւնը անտեսութեան, որուն համար Քրիստոս խրատ տուաւ ընաւ չերկմտիլ, ինչու որ Արարիչը, իբրեւ պթութեան հայր՝ ամէն կարիքի դոհացում կուտայ, ինչպէս կ'ընէ թրոջուններուն, կենդանիներուն եւ սողուններուն, որոնք վատասկի համար քրտինք ալ չեն վատներ:

* * *

Եւ Եկեղեցին, իր բոլոր տեսակ յարանուանութիւններովը, իւրացուց Նոր Կտակարանի պեղեցիկ պատուիրանքները, Ըստաց տարածել զանոնք հասարակութեան ամէն խաւերուն մէջ, դաստիարակչական յատուկ կանոններով, եւ երկման, նոյնիսկ, դարձած ելով աղեկեցութիւն ու ժին՝ որ պետութիւն անուելով ծանօթ է:

Ու Քրիստոնէութիւնը, Հայաստանէն ու Հայկէշխտանէն ակաճ՝ Փոքր Ասիայէն տարածուեցաւ մինչեւ Յունաստան, մինչեւ Հռոմ, ապա երկրաբաշխութեան զանազան կլիմաները ընտել ժողովուրդներ ընդունեցին ու անհամաժամա չափով տարածեցին զայն:

Այսօր աւելի քան հինգ հարիւր միլիոն ուխտեալ քրիստոնեայ կայ աշխարհի մէջ: Եւ վկայութեամբը բարդաւաճ վայրերու մէջ կատուցուած, սակեղէն կամարներով ու սքանչելի ոճով՝ եկեղեցիներուն, եւ այն անհամար անշուք մատուաներուն, ուր կը մկրտուին ու տարին մէջ

մը դռնէ կը հաղորդուին զեղջուկները, բանուորները, առեւտրականները, երկաթուղիները:

Միլիոնաւոր կրօնաւորներ, համեառ գիւղացիէն մինչեւ բարձրագոյն ուսումով մարդուած հոյակապ անձնաւորութիւններ, բարձրագոյն թիւ տիւրքներով եւ պատուանշաններով սքանչելի առաջնորդութիւն կուտան հաւատացեալներուն: Անոնց հետ անշուշտ կը դորձակցին կառավարական կրօններ ու աւագ պաշտօնականներ, առաւելագոյն պատահութիւններով: Ընտանեկան յարկն ալ իբր մէկէ ետեւ պատժանմունքը եկեղեցւոյ՝ ունի մեծ դեր օժանդակելու կրօնական դատաւարակութեան, ինչպէս են զգրողները, զբաղարանները, դատարանները, ակումբները, եւայլն հանրային հաստատութիւնները:

* * *

Երկու հազարամեակներ քրիստոնէական կենդանի կրօնք ոչ միայն չկարողացաւ նուաղեցնել մարդուն մէջ կրքին բարբարոսութիւնը, առեւելութիւնը, թշնամութիւնը, եւ նոյն խոկ ոխը ապանութեան՝ այլ կարծես մղում տուաւ անոր սփռալին միտումներու զարգացման, զրդիւ մը՝ որ տակաւին բնորոշուած է:

Օրինակներ շատ կան բայց մէկ քառիւն արդէն կը բաւեն ասանկ վարժաբուծի մը տարրութիւնը չժանրաբեւոյնելու: Գիտենք, եւ ո՞վ չզիտենք, որ ասորին աւագակութիւնը յաճախ հովանաւորուած է հաւաքական միաւորներով՝ որոնց անդամները բնիկ հանրապետական էին իրարեկէ եկեղեցի մերթման աղօթելու, հաղորդուելու եւ սրբազանին աջը համբուրելու:

Առանց յանցանքի ալը մը վարձարէ իր օրինաւոր վիշտ ու յաջորդ առաւօտուն եպիսկոպոսի մը ձեռամբ վը սրտակուխտ ապահաւորան աղախիտի մը հետ:

Շուկային վրայ հանրութիւնը շահադիտակաւ բոլոր նուրբ միջոցներու վերաբերեալով կողորոտող ունեւորը արեւորակեան օրերուն վը վերադառնալ խորանին առաջ, լուծման կը դնէ աւետարանին վրայ, վճարհանուի, վճարանայ Եկեղեցւոյ պատուոյ յանձնարարականը, վը դառնայ ցիկանաւ անդամ, եւ օր մըն ալ իր անունով աղօթարան մը վը վառուցուի, որպէս զի ուրիշներ հոն պան իրենց մեղքերէն սրբուելու, տէրտէրի մը միջնորդութեամբ:

Օրական երկու անգամ առճարին մէջ ապաստարկող սարկաւաղ մը կամ վառարկած ուխտաւոր մը, նոյն վտի իր բարոյապոքիչ քարոզչին վէս ժամ ետքը՝ վը մտնէ յարկին մէջ իր շատ Երեւի հիւրամեծարին՝ վը շնանայ մարդուն աղուոր վերջ, լիցուն առփանդով:

Միլիոնաւոր քրիստոնեայ վիանքեր վեճացնող պետութեան մը Փաշայիտ պետը վը վառարանուի Գրիգորի մեթոքիայ վիսանդիկան վոնդակով:

Եւ ուրիշ պետութիւն մը որ ամենէն սարսափելի պապանութիւններով ցեղի մը բնաջնջումը ծրարեց ու տառաջիօրէն դոյն դորձադրեց՝ ալ յօր

կը մայելէ պաշտպանութիւնը աշն պետութիւններուն, որոնք աղնիւ քրիստոնեակի հանդամանքով վը պարծին:

Իսկ իրը թէ քաղաքակրթութեամ երկիր մը, որուն բնակչութիւնը ճանաչցուած է խելօք, դարպացած ու քրիստոնեայ, երկու համաշխարհային պատերազմի սկզբնաւորութիւնը յարգարեց, եւ առաջինի ընթացքին հայութեան քննութիւնը իրատեց թուրքերուն, իսկ երկրորդին՝ ոչ միայն դրակց ու կողոպտեց հարեան ձկկիրները, այլ հալածեց ժողովուրդներ, բնադարեց քաղաքացիութեան իրաւունքը եւ պատիւը կանանց, հրկիցեց մարմինները ալլատարը ժողովուրդներուն, աքսորեց ու սովածահրաւ երկիրներու բնակիչները, սխրհաղէս կոտորեց, աղանհեց վեց միլիոն հրկութիւն, որմէ երած են մարդարէշներ, զխանականներ, եւ Քրիստոս մը, որ իրաւամբ արժանացաւ դառնալու սիրելի որդին Արարչին:

* * *

Յիսուս Քրիստոսի պատգամները, ամփոփուած փոքրիկ գրքի մը մէջ, գեղեցիկ են, եւ տարակուս չկայ որ կարելի է դրախտային կեանք ստեղծել երկրի վրայ՝ եթէ նկեղեցին վեր կենայ իր գրկած թէպէն, ինչպէս որ բրաւ Պօղոս Առաքեալ, հիմնադրել Քրիստոնէութեան, յամասօրէն կոտորելով իր հաւատքին, իր սկզբունքին, չնայելով ոեւէ կրոնակ ու ընդունելով դոժմարները ոեւէ պատկառազու մարդուն:

Նկեղեցին, խօսքը ամենուն կը պատկանի, զժրագլարար, չարդարացուց իր խառտումը, շտրպեցաւ իր տերը, եւ մաքուր ու սուրբ չղահեց ոչ միայն պաւիթը, այլ նոյն իսկ խորանը, ուր մանկու միշտ ալ ապատ կզան չարերը, նեղերը, շնացողները, չահաղէտները:

Հիմերը, որոնց վրայ կանգնեցուցին Նկեղեցւոյ քնքը, ամբացուած էր անխորտակի վաճառքով, նկարագրով, սրբազնագոյն հոգիով: Նախամարդիկը կը հաւատային, հիմակուաններուն շատ մեծ տոկոսը տուող է ու անամօթարար վը տալ:

Եղաւ ատեն որ մաքսաւորները, պնդողները, վաճառողներ վը լեցուէին տաճար՝ խաբելու, կեղեքելու, իրաւունքը խցելու: Քրիստոս, խաբաղանը ձեռքին՝ անվախ՝ պնաց հոն, ծեծեց ամէնը, դուրս մտաւ իւր պաննը:

Որպէս զի Նկեղեցին վերադանէ իր վեհութիւնը եւ խաղաղութեան իշխանը անխտով քաղմի իր յատուկ պատուանդանին վրայ՝ հարկ է որ սրբազնուն թերութիւնները, անուանական չըլլան ուխտելը, ցուցադրութեան համար չըլլան ցեղատաւորութիւնը, ժողովուրդին իմացակաւնութիւնը ատորնացնող կոնգակներ չըլլուն, չղաշտպանուն մարդահարած օրէնքներ հաստատող պետութիւններ:

Նկեղեցին ըլլալու է ապատ աղօթաւոյնը մը, ուր մարդ կարենայ լիութիւն լմրոշնիւ հաճութիւն, օրհնութիւն, յաւիտենական կեանքի ապահովութիւն:

ԵՆԻՐ ԲԱՐԻ, ԱՄԱՆՈՐ

Սա պահը իրիկնամուտ է, վախճանը տարուայ մը:

Եւ ես հիմա, երբ տակաւին պատուհանիս մէջ հանդարտ կը վառի ծիրանադոն լոյս մը, իրրեւ նուիրական ձօն հրաշափառ յիշատակին Բեթլեհէմի Յաւիտենական Մանկիկին, ձիւնածածկ բակին ու տարտամ տանիքներու լուսթեան զիմաց՝ պատրաստ եմ գիմաւորելու զալիք Ամանորը:

Եղաւ քանի անգամ ես աշտպէս գոհունակութեամբ կ'ողջունեմ անոր փառաւոր ժամանումը: Գիտեմ որ իր յայտնութիւնը արարչութեան ամենէն կատարեալ ճշմարտութիւնն է: Կը հիանամ իր սիրայ, կը սիրեմ զայն, կը հաւնեմ անոր փարթեմ տարազին: Ան կուզայ թարմ շունչով մը, հրապառ աշուրներով, կաշտառ, կարմիր աշտերով: Գիրկն ունի Յոյսին մշտափառ աստղը, որուն կը յատին, անպայման, նաշուածքները անկուն հողիներուն: Որովհետեւ անոր կարճ բայց հզօր կեանքին մէջ կ'ուզեն տեսնել պարզեւն երջանկութեան, իրաւանացումն վսեմ խոչալաներուն, արժանի հաստեցումներուն:

Քիչ մը եսասիրութիւն մատնող առ ակնկալութիւնը ո՞վ չատ պիտի համարէ մարդ արարածներուն, որոնք հերու ունեցան յուսախարութիւններ, կակծացին, արտասուեցին, տառապեցան, այնքա՞ն յաճախ: Ո՞վ պիտի մեղմացնէ այդ ծանր վիշտերը, եթէ ոչ ժամանակը, զոր պիտի բերէ Նոր Տարին՝ իր հրաշագործ եղանակներուն աւարտումովը:

Թէեւ ան միշտ ալ չ'երեւնար դորովադուրթ մօր մը նման, այլ պարտիզպանի մը յատուկ լայն ուսերուն վրայ կը կրէ երկայն շեղբով դերանդի մը, հատու եւ անողոք: Անով կը հեծէ ան տիւ՛ր եւ զիւրե՛ր, անդադար: Անփոյթ, անկարեկից եւ սարսափելի մշակին պէս արմատէն կը կտրէ ծաղիկն ա՛լ փուշին ու տառապիկն հետ:

Բայց հաղիւ պահիկ մը անցած՝ ան կը հրահանդէ իր քարի աստեղներուն, արեւին ու ցօղերուն, իրրեւ ամենակարող ստեղծիչներ, որ իջնան վար իրենց բարձրութենէն ու առատօրէն ողողեն երկիրը: Ահա՛ մկենդանութիւն: Արդէն շուտով կը զալարին անտառները, կ'ուռճանան գետերն ու ձորերը, զաշտերը կ'արգասաւորին, կենդանիները կը պարարտանան, մարդ արարածներ վ'արպատիկն ապրուստ ու վատակ: Հինեւրուն տեղ կը ծնին նորեր, աւելի՛ աղուոր քնորհներով, աւելի՛ տոկուն նկարագրով, առաւելապէս զգայուն ու մարդկային:

* * *

Լեցուն հաւատքով քեզի մուղամ, Ամանոր, առիթին յարմար երգե-

րուն քաղցր հունչը չըթենիրուս։ Տանս մանուկներուն հետ պիտի կանգնիմ պատուհանին առջեւ՝ ձեռքիս զանգակը եռանդալին հնչեցնելով։ Այնքա՛ն պիտի հրճուիմ քեզմով, այնքա՛ն պիտի տղայանամ վերստին, որ բազուկներս տարածած՝ կուրծքիս վրայ պիտի անդամ սրտիս հատորները, մեծով ու պզտիկով։

Այդ հանդիսաւոր իրախճանքի պահուն ես պիտի մոռնամ չարութիւնը քեզմէ առաջ ասկէ անցնող քու եղբայրներուդ, որոնք քովս ժառանգ ձգեցին թախիժ ու ողբ, զոր հարկադրաբար հետս կը պտտցնեմ զանոնք։

Դուն չե՛ս զրտեր, նորածին Ամանոր, դրութիւնը, զոր մարդիկ հաստատեր են հոս։ Այս տեղ վրան ցեղեր, աղբեր, պետութիւններ։ Անգուներ, բարբեր, աղանդներ ու կարգեր հոս շատ կան։ Կիրքեր, ատելութիւններ անհատներէ դուրս զաւով կը մտնեն համայնքին մէջ, կը կադմաւորուին, կը վերածուին պայքարներու՝ խօսքով ու զիրով նախ, ապա մարտերով կը վճռուին։

Հօրքը կը դառնայ աչիւր, պարտուողն ալ ամօթին չապիկը հագած՝ կը ճգնի պահելու իր գոյութիւնը, որպէս զի օր մը դարձեալ թեր կանգնի իր իրաւունքին։

Գու եղբայրներուդ մատնաներուն մէջ դուն պիտի գտնես աղբ տեսակ մարտասաններու բազմատեսակ արձանագրութիւններ։ Ատոնցմէ ա՛մ մենէն յուզիչը կը պատկանի այն ժողովուրդին, որուն մէկ զաւակն եմ ես։ Քեզի նման տարիներով դարեր են կաղմուեր, բայց աս աղբը զիմացեր է մրրիկներուն, շարժերուն, աստիկ ցուրտերուն, ինչպէս որ մաքսերէ մէկ իրմէ աւելի հօրներուն սահմանած կործանաբար օրէնքներուն դէմ։ Միշտ ալ ապաւինելով իր հաւատքին՝ անիկա աւերակներէն դուրս զաւով՝ մէջքը դռնակներդ՝ քարեր մէջ պիտի նոր արշալոյս մը։

Այսօր, շնորհիւ քու քանդակիդ եղբայրներուդ շնորհած իմաստութեան, իմ ժողովուրդն ամուր կառնած է իր հնաւանդ հողին, միացեր է աշխարհի մէկ հօր պետութեան, ստեղծեր է նոր կենցաղ, իւրացուցեր է առաքինի դիճակ, ի՛ր եկեղեցիովը, ի՛ր լեզուովը, ի՛ր արուեստովը, ի՛ր հանրապետութիւնովն ու մարդուած բանակովը։

Երբեմնի թափուր Կաթողիկէ Աթոռներուն վրայ հիմա կը բաղմին երկու բարձրադատիւ ապաստարները մեր խորանին։ Արդէն ակամա է հրաւեր բուրբ անոնց, որոնք կը բաղձան հաստատութիւն հայրենիքի մէկ աւանդ, զիւղը, կամ հովիտը։ Եւ դեռ կան ուրիշ փափաքներ, որոնց պէտք մըն է քեզմէ կիցնակալենք, բարիդ իմ, Ամանոր։

Բե՛ր մեզի խաղաղութիւն, ամէն տեղ։

Բե՛ր ազգիս Հայոց արդար իրաւանց յայտարարութիւն մը։

Բե՛ր ափիւսքի մեր արեւակիցներուն համերաշխութիւն, վստահութիւն, եւ գիտակցութիւն։

Թո՛ղ քու ժամանակաշրջանիդ ընթացքին ի յայտ գան նոր տաղանդներ, հայու մականունով, տալու մարդկութեան արժեքաւոր գործեր իմացական, հոգեկան եւ հանրային ասպարէզներու մէջ։

Թո՛ղ աղուորնայ մեր մամուլը: Թո՛ղ խորքով շփեղանան մեր հան-
դէսները: Թո՛ղ արդիականան մեր հրապարակային ձեռնարկները: Թո՛ղ
ամէն դորձի յարմար անձինք բնարուին:

Եւ բոլոր օրերուդ մէջ Թո՛ղ չէն մնայ հայուն տունը: Հասակ քա-
ղած ամուլներ անոր յարկին տակ Թո՛ղ պանեն երջանկութիւն: Թո՛ղ ժամն
ու ժողովարան լեցուին շարականի մեղեդիներով, սրբապան քարոզնե-
րով, բարձաթիւ հաւատացեալներու շրթունքէն ծորած:

Եղի՛ր բարի, մանաւանդ մեզի հանդէպ, Ամանոր, եւ Թո՛ղ տուր որ
վախերնք վաշրեաններուդ, ժամերուդ, օրերուդ, շարաթներուդ, ա-
միսներուդ եւ եղանակներուդ աստուածային սրարդեւը, աստուորէն,
լիովին:

ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Սեպտեմբեր 4, 1941

Կտրածը, որ փրցուցի մամուլին այս աստու, հիմա կը պատկերակցանիս փրայ, Հեղինակը, Իւճին Փիթրով, որ Կարմիր Բանակին հետն է, Կեղրոնական ուղղադաշտը, Կուտայ ականատեսի մը զլայտն փլայու-թիւնը: Ան կը գրէ —

«... Բայց այս պատերազմը անշարժելիօրէն սարսափելի է, կատաղի եւ արիւնշագախ: Անդադար եւ բուռն հրացանաձգութիւնները, որ կը շարունակուին ախ եւ գիշեր, ամբողջ երեք ամիս, կը պերպանցեն նախորդ պատերազմի ամէն ճակատամարտերը:

«Քիչ մը անդին է ցորենի արտը: Հոն խրամներ բացած են բանակ-ները եւ տեղ տեղ գետինը սրտոտած է թողանօթներով: Մարմիններէ ծորած բոլոր իջեր է դաշտին վրայ: Գերմանացի զինուորներու զլուխ-ները, զնդակներով ծակած ու փշրուած, ինկած են ուս հողին գիւղը:

«Մայրի ծառերու ետին հասակը ցոյց կուտայ, կիտովին, համեմատաբար նորաբառոյց զիւղի մը մնացորդը: Փայտաչէն մեծ խորճիթի մը դամէջը, աշնանային դաղջ արեւուն դէմ՝ աչք կը քթթէ միջին տարիքով կին մը: Անոր քովը կեցած են աղայ մը եւ երկու աղջիկներ: Ասոնք այն սակաւներէն են որ չեն կրցած փախչել զերմաններու ժամանումէն ա-ռաջ: Կինը բաւ որ նացինները յափշտակեր են իր սաղերն ու փստակները եւ մէկ հատիկ խոզը, տան առջեւ խորովելով կերեր են: Հարցուցի թէ ի՞նչ պիտի ընէ:

— Կարճեմ պիտի կենանք աս տեղ ու կեանքը շարունակենք, բաւա-նա, զուտը երկրցնելով: Մէկը կարող է իր հողին քարշ տալ, մի՛շտ: Գեանախնձորը կը հանենք, եւ եթէ Աստուած կամի՝ արդէն զերմանները հոսկէ կը վռնտեն մեր զինուորները, շատ հեռու՛»:

* * *

Աս քանի մը պարբերութիւնը զիս կը տառապեցնեն եւ գրեւէ կանգ-կ'առնէ: Կը մտածեմ: Ո՛չ, հարկ չկայ ունէ բաւ աւելցնելու: Ամբողջ պատերազմի բոլոր տեսարանը կը պարզուի մտքիս մէջ ու շատ բաներ կը տեսնեմ, հին օրերը երեւտաբայութիւն:

Կը դարձանամ, սաղայն, որ Խորհրդային Միութեան մէջ, քսանը-չորս տարի փերջ, կը գտնուին միջակ տարիքով կիներ, որոնք յաղթու-թիւն կը հայցեն Աստուծոյ:

Սուստ խօսելով խաբեր էին դիտ, միլիոններ, բարեկամ ու կեղծաւոր մարդիկ, խօսքով ու մամուլով:

Վստահ զիտէի որ Աստուած չի ճանչնար սեւէ տեսակ պարտութիւն:

Եւ զիտեմ որ Կարմիր Բանակն ալ կաղմուած է ուժի, կորովի, հերոսութեան եւ զիտակցութեան հաւատաւորներով: Ուրհորդային ցանկապատին ներսը մտնի են վալքրենի եւ սովալքով խողեր: Կարմիր Բանակը պիտի բռնէ, պիտի սպաննէ զանոնք: Ատիկա շատ հաճելի պիտի թուի Աստուծոյ: Ան պիտի օրհնէ Կարմիր բանակայիներ երբ հասարակ մարդուն ձօնուած դրօշակը բարձր բռնած, յաղթական քայլերով ու զափնեայ փառաստակը զլխուն՝ ան մտնէ Պերլին, Գերմանիոյ մայրաքաղաքը, եւ եղբայրութեան ողջոյն բաշխէ մանուկներուն, եւ կրունկներովը ճղմէ զլուրները նենգամիտներուն, հատիկ՝ հատիկ:

Աստուած պիտի ուրախանայ:

Ատիկա ալ իմ հաւատքս է:

Եւ մանանայի հատիկէն քիչ մըն ալ խոչոր է անիկա:

Սեպտեմբեր 5, 1941

Այսօր մամուլը հրատարակեց լուսանկար մը, յուզիչ եւ խիստ հրահանգիչ: Երկու հողի, անտառի մը կուշար, մեծ ծառի մը բունին յեռած՝ կը խօսակցեն, ըստ Երեւոյթին: Ասոնցմէ մէկը յիշունքհնոց տարեկան բժիշկ մըն է, զրաւիչ են ակնաբակները սա պետին հրատակային խումբին, որուն պարտականութիւնն է զրաւեալ մասերուն մէջ թշնամեցնել վնասել, ամէն կերպով, նոյնիսկ սուղ գնով: Այլ տեսակ բարձրագոյն խումբեր հակայ գործ կը կատարեն, — կը խորտակեն կամուրջներ, կը հրդեհեն պարէնի ամբարներ, կը պաշարեն գունդեր, կ'ապստաղեն երկաթուղիներու կառքեր, կը վեճացնեն կարաւաններ:

Ուրհորդային Միութեան ժողովուրդներ ալապէս միակամ, անձնուէր եւ հայրենասպառ ողիւլ կուրծք կը ցցեն Փաշական անողորմութուն զէմ: Իրենց արիւննովն ու կեանքովը անոնք կ'ստեղծեն անմեռ դրօշակներ, որոնք վաղը պիտի կարմեն շողջոյուն էջերը սա պատերազմի պատմութեան: Այո՛, այդ բարձրագոյն բնակչութիւնը՝ տարեց ու երիտասարդ, մայր ու կին, քոյր ու եղբայր, արուեստագէտ ու բանուոր, իրարու չարկապուած՝ շղթայի պէս ամուր, ու իրրեւ անբեկանելի զանգուած՝ պալքարի ելած է քաղաքակրթութեան դադրելի թըշնամիին զէմ:

Անսահման ու վիթխարի է այդ զոհողութիւնը, անտարակոյս:

Եւ յաղթութեան զոհունակութիւնը իրենց բաժինը պիտի ըլլայ, անկասկած:

* * *

Հրեանին կը զուտայ անգամ մը, երկու անգամ, անընդհատ:

Եւ թշնամին կը տխրի, թշնամին կուլայ, թշնամին կը մեռնի:
Վրէժով գինովցած հայ գինուորին արձակած զնդակը ի զուր չ'անց-
նիր, կը ծակէ գերմանացուն փուրձքը, կը վշրէ անոր հրատայլը, խու-
ճապ կը ձգէ անոր ամբողջ մխարին մէջ:

Ատիկա պիտի կըկնուի Խորհրդային Միութեան բնակչութեան վրը-
կին անդամը, քտան տնդամը, եւ այնքան, որքան հարկ է թշնամին
ծունկէ բերելու:

Այս արիւնալի ճակատամարտը պիտի վճռէ «լինել եւ չլինել» ու
հարցը:

Ոժը իրաւունք պիտի տայ Խորհրդային Միութեան: Ան պիտի լինի
ազատ ու տարածուն, աշխոյժ ու կայտառ, պայծառ ու եղբայրական:

— Ուրեմն փակցո՛ւր նոնակդ նա հրատայլի ճակատին, Սարգիս:

Հա՛, արդարէս: Դոյա՛ւ: Տե՛ս, հրանօթը քուրջի մը պէս վար կախ-
ուեցաւ:

— Եւ դուն, Արշա՛կ, հրամայէ արադահարուածիդ, որ Զանգու
գետին նման դռն ձայնով երգէ:

Օ՛ր, շատեր կ'իշխան, ողջներն ալ ահա՛ կը փախին, հա՛ կը փախին:

— Այսօր այս մարտը վստակեցանք, վաղն ալ կը շահինք յաղթու-
թիւնը:

* * *

Ու կը խորհրդածեմ:

Հայ Ժողովուրդի ճգնաժամն է ստիկա: Կարգն ու սարքը Խորհրդա-
յին Միութեան քանի գեռ ժիւր ու անասան կը մ'ան իմ Ժողովուրդը
պիտի ապրի ապահով ու երջանիկ: Ուստի պէտք է ապրի Խորհրդային
Միութիւնը: Գիտե՛մ, այս վիթխարի պատերազմը պիտի ցնցէ գինք,
պիտի տկարացնէ անոր մկանները, պահիկ մը միայն, բայց վաղը, այս
պայտարին ճակատադիրը Պերլինի մէջ տնօրինելով՝ ան պիտի կերտէ
աշխարհ մը, անոման եւ հրաշարէ:

Յնձա՛, սի՛րտ, ապագան, դժայիկի արշալոյսով՝ անդամ մըն ալ
կը չողայ Արարտի բարձունքէն:

Եղբայրութեան խորհրդանշանը փակցո՛ւր լամբակիդ, մա՛րտ, իս-
կոյն, եւ ողկուրուիր, երգէ ու պարէ:

Թշնամին պարտուեցաւ:

Պէտք է սպաննել թշնամութիւնը, յաւիտեա՛ն:

ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

Փոքրիկն Իննա Պէնթակօ վից տարեկան որբ մըն է։ Իր հայրը — սպաննուեցաւ ոսպմահակաւոր։ Իր մայրը — նազիկ սուսմբով մը։ Կարմիր Բանակին Օրը մանկապարտէզի իր զսարանին մէջս երեխաները զրազուած էին նամակ գրելով՝ իրենց հայրերուն եւ եղբայրներուն։ Իննա արտասուելով՝ մօտեցաւ իր ուսուցչուհիին, Նաթաշա Չէմակա-հային։

— Ես ոչ հայր ունիմ եւ ոչ ալ ուրիշ արդական մը որ նամակ գրեմ։ Նաթաշա հանդարտեցուց երեխան եւ պատուիրեց անոր որ գրէ Տե-ղակալ Ալէքսանդր Բիւքսէնօքի։ Փոքրիկն Իննա աշխատեցաւ իր սիրտը փոխադրել իր անվարժ գրին մէջ։ Շուտով անիկա տապաւ պատասխան մը։

— Մէ' լար, փոքրիկ Իննա, կը գրէր Տեղակալը։ Ասիկից վերջէս ետ եղբայրդ եմ։ Քնդի կը ճառեմ սրտիկ նուէր մը։ Եղի'ր բարեւ աղ-ջիկ մը։ Սիրով՝ Ալէք։

Ամէն չաբժիտ Ալէքսանդր գրեց իր որդեգրած քրոջը։ Յանկարծ թղթակցութիւնը դադրեցաւ։ Քանի մը չարախօս յետոյ Իննա տապաւ երկաւոր մը։ Չայն տորադրոյ հարիւր զինուորները կ'ըսէին։

— Ալէք սպաննուեցաւ, բայց մի մտահոգուիր։ Անոր վերջին բաղ-ձանքն եղաւ որ մենք, յոբորս, ըլլանք քու եղբայրներդ։ Ուրեմն հիմա դուն ունիս մեծ ընտանիք մը, հարիւր եղբայրներ։ Եղիւր բարեւ աղջիկ մը ու մեզի գրէ, շարունակ։ Սիրով...

Երբ ճակատամարտի ցանցը նկուեցաւ իր ծննդավայրի, Օտեսա-յի, չորս բոլորը, Մարիա Պէյլին, քանրերեք տարեկան համարաբա-նական ուսանողը, կամատորուեցաւ իրբիւ հիւանդապահուհի։ Վերա-ւորեալ զինուոր մը փոխադրած պահուն զինք հայրածեց զերմանացի սնալոյկի մը զնովակը։ Երկու ժամ աղջիկին ու սնալոյկըր զիրար զարա-նեցին։ Յետոյ նազին «մոտցաւ պահուըտելուն հարկաւորութիւնը»։ Մարիա յաջողեցաւ տեղ հասցնել իր վիրաւորը։ Օտեսայի եւ Մեւսատու-բօլի կտիւններուն մէջ ծառայելէ ետք իրեն տառապարկուեցաւ պատեհու-թիւնը՝ յաճախելու Զինուորական Ակադեմիան։ Անիկա նախընտրեց չա-րունակելուն իր ուսումը սեկի զործնական ակադեմիայի մը մէջ — ճա-կատը։ Երբ ուսումեկան հակա-յարձակումը Ստալինի քառն զուրս չար-տեց նազիները՝ Նաբիա Պէյլին, տունն տունն «զանց» բրաւ հիւանդապա-հուհի իր պարտականութիւնը ախրան երկար ժամանակ մինչեւ որ կարողացաւ քառասունըութը նազիներ սպաննել։

Սովիկէթ թղթակից մը զրի առեր է խօսակցութիւնը որ ինք ունեցեր է գերման յիսնամեակի մը հետ :

«Ան — յիսնամեակը — յենելով ձեռնադրութիւն՝ դուրս ելաւ անտառէն, կաղարով: Ամենէն արտայայտիչ բանն իր վրայ ալի գաւազանն էր: Անոր վրայ վերադարձ էր անուշեկըր ալն քաղաքներուն՝ ուր գլուխը ած էր ան — Բաշով, Վարչաւա, Լիւկժ, Նաթիւր, Բհիբմա, Փաւրիդ, Սմօլէնսք, եւ Վեաղմա:

Ատիկա նշմարելով կը սննէ զաւազանը, նազին խօսեցաւ —

— Ամէն տեղ զացինք: Բայց ո՞ւր պիտի երթանք հիմա:

Ստալինկրատ չարժ ելաւ խորտակիչ թնդանթխածդումներով: Գիւշեր մը, ուշ առեւ, ճոնչող նաւակ մը, որ կը թխալարէր տարիքաւոր նաւատի մը, վերսուցաւ սուսի կտորով մը: Ծերունի նաւաբարն ու իր հետ եղող երիտասարդ տեղակալը ինկան ջուրին մէջ: Ծանր պարէնով բռնաւոր պինուորը խփոյն ջրածոյն պիտի լլլար:

— Ահա՛, ձայնից ծերունին, առ սա կեանքի—ապատարարիչը: Զայն անցուց սպայի վրին:

Տեղակալը ուղեց հանել զայն վրէն:

— Մի՛ ընէր, խեղ, բացաղանջեց նաւատին, եւ արդէն ծեր եմ — բաղաւաղ ալ վորուսեր եմ: Զեռքէս բան չի գար: Բայց դուն երիտասարդ ես եւ կրնաս կուտիլ: Գործածէ՛ ապատարարը: Պաշտպանէ՛ Ստալինկրատը:

Անդլուհի թղթակից մը անդամ մը ուղեր է Ստալինի կարծիքը առնել ալն միջիննաւոր զիւղացիներու մասին որ Վոլխոսկանովիւնը ընդհանրացնելու չըջանին սովէն վը միսնէին: Ստալին իր խօսակցը կանխելով հարցում մ'ըրեր է .

— Գանի՞ հողի մեռան Համաշխարհային Պատերազմի ընթացքին:

— Աւելի քան եօթուկէս միլիոն, պատասխաներ է տիկինը:

— Աւելի քան եօթուկէս միլիոն հողի նահատակուեր են առանց ունէ նպատակի, տեղացիներ է ուսար: Ուրեմն դուք պէտք է ընդսնէք որ մեր կորուստը շնչին է, որովհետեւ ձեր պատերազմը քառս մը ստեղծեց, միւնչդեռ մենք ձեռնարկեցինք աշխատանք մը որմէ պիտի օգտուի ամբողջ մարդկութիւնը:

Կառավարութիւնը կը զնահատէ արեւն նուիրող քաղաքացիները: Ատիկա կը անդադնէ յարաբերութիւնը ճակատի եւ թիկունքի միջեւ:

Ամէն զինուոր երբ հաշակուի «Սորհրդային Միութեան Հերոս» — աւնիկա կը պատուուի ուրիշ կերպով մըն ալ: Իր կրանիթէ արձանը կը կանգնեցնեն անոր ծնած աւանին մէջ:

Պատերազմը տևելէն ի վեր աւելի քան յիսուն հատ նոր բարձրագոյն կրթական հաստատութիւններ հիմնուած են :

Ստալինկրատի երեք ամսեայ պաշարման շրջանին, քաղաքին օրաթերթը, Ստալինկրատիայա Փրատա, ոչ մէկ համար վախճուց : Իր կիսաւեր տպարանէն լոյս կը տեսնէր ամէն ատուու եւ ցրուիչներ զայն կը տարածէին կանանաւոր վերայով :

Ռուսական արուեստի գրուիս գործողները, հիմա կը վերադարձուն այն քաղաքները՝ ուրկէ վերցուած էին :

Կասպից Մոլոն նաւաշինութեան հաստատութիւնները այժմ կը շինեն 2500 թոնո ծանրութեամբ նաւեր, ամերիկեան զծայրութեան հետեւելով :

Մինչեւ այս տարուայ Փետրուար ամսոյ մէկը կանացի Կարմիր Բանակայիններէն 72,196 հոգի պատուանշան տուցեր են : Աստուծոյ 44 հոգի կը կրեն «Խորհրդային Միութեան Հերոսի» մետալը :

Կը հաղորդուի որ հիմա մեծ թիւով գերմանացիներ կը գլմեն թէ իրենք հրեայ ազգականներ ունին, որպէսզի վաւերացնեն թէ իրենք նազիներ չեն :

ՈՒՈԼԹԷՐ ՎԻՆԶԷԼ

Մայիս 6,

ՏՈՄՍԵՐ

Նիւ Եւրքի հայութիւնը, ինչպէս անցնող չորս ամեակին, այս տարի ալ Հայ Մշակոյթի Տօնին ձօնեց ճախ յարապարակ նուազահանգէս մը, նախաձեռնութեամբ Ասաջորդարանի Օժանդակ Միութեան, եւ համեատ դասախօսական ժողով մը, հովանաւորութեամբ Հ. Բ. Ը. Միութեան Տիկնանց Կեդրոնական Յանձնախումբին:

Նուազահանգէսը, որուն պատրաստութիւնը շատ լաւ եղած էր, վաշխելու պատիւն ունեցանք բարձրագիւ ռեկնդիւրներու հետ, երկու շաբաթ առաջ, Հինթըր Գօթենի Էռէմպլի սրահի պայծառ մթնոլորտին մէջ:

Երկու երգիչներ — Զուլայեան եւ Տինճեան — եւ երկու դաշնակահարներ — Պայենց—Սուրեան եւ Ալիս Սիւրունի — այնքան ազուր տաղանդով մեղի հրամցուցին ընդարձակ յարապարակ մը, որուն վրայ տեղ գրաւեց էին զեղեցիկ երաժշտութեան հայ եւ օտար տասնրկեց վարպետներ — Արամ Խաչատուրեան եւ Ալան Յովհաննէս, Լիցն ու Զարին, Կոմիտասն ու Գալֆասեանը, եւ ուրիշներ:

Նախընտրաբար կ'ուզենք հոս խօսիլ երգիչներու մասին:

Տիրան Տինճեան նախ կը թուի թէ շարականի արեւելեան թախմոտ եղանակի ազդեցութեան տակն է, բայց հետզհետէ ընտելանալով անոր զուտ, սակայն հաճելի ձայնին՝ արդէն խորապէս կը ապաւորուիք, որ բովհետեւ ան կը յայտնարեի՝ ազգու եւ աշխոյժ ապրումներ:

Կատուցուածքով ուժեղ եւ կորովի երգի մը որակը կ'ազնուացնէ ան խորունկ դրաշնութիւններովն ու յոտակ շեշտերով: Իսկ անոր վարժ շուրթներէն ծորած զեղջիկական երգերը քաղցր ու զուարթ են, ինչպէս բնադաւառի առուի մը շէնչող վաղըը ալգարացին: Ան չի յղճնեցներ իր ունկնդիրները, ընդհակառակը՝ անսպաս ետանդով կը գրաւէ անոնց համակ ուշադրութիւնը, եւ փափկօրէն կը շոյէ անոնց հայրենաբաղձ աչքերը, սիրան ու հոյժիւնը:

Տիկին Զուլայեանի դէմքի արտայայտութիւնը — թաթններուն զմայլելի ճարտարութեամբ բաց—խիտմը, ալոսերուն վշտովիտումը, շրթներուն քնքոյշ ճիւղնաթիւնը — ինչպէս ձեռքերուն ամուր պրկումն ու սանձարձակ ելուէջը, մարմնական ներդաշնակ տատանումը ունկնդիրը կը հրաւիրէ վախելու շփանիշով այնքան բարձր երգեցողութիւն մը, որ արդէն ճանչցուած է իր անհատականութեան փոխ գրաւմովը, ինքնատեղի եւ ինքնայատուի:

Անոր մշակուն ձայնը, արտակարգօրէն առատ յուզումն ու ապրու-

մը կը նուաճէ բոլոր ճաշակները, որոնք նոյն իսկ եթէ զինուած ըլլան զժուարհաճութեան գիմացկուն պատրանքովը:

Զուլաբան անկախած որ կը տիրապետէ արուեստին մանրակրկիտ ճեղքըն, որոնցմէ յիշենք տոգորումը, զուարթութիւնը, ազաշակա-նութիւնը, կրկնաքն ու յուզականութիւնը:

Դասախօսական ժողովին միջնորդութեամբ որ համեմատ էր: Գետնա-յարկի փոքրիկ սրահի մը մէջ հաւաքուեք են սանիկ հարիւր հոգի, մեծ մասով գորովագուծ մեծ մայրիկներ եւ շատ օրեր անգամ ալքեր:

— Տասնեւերկուրդ տարեւոյցանի մեր այս դասախօսութիւնը, կ'ընէ մեզմ լայց վարժ ծայնով ատենասպետուհին, կը նստիւրենք Հայ Մշակույ-թին:

Մատաղատի եւ սիրուն աղջնակ մը — զաշնակի առջեւ իր տաղանդա-ւոր ուսուցչուհին նշանաւոր ամուսինը — տեղեւով կ'երգէ օտար երգա-րաններէ քաղուած երգեր:

— Ափսո՛ս, թէ եւ ինքնովին՝ լայց ուրիշներուն ալ լսելի ընկու-բարձր շնչով կ'ընէ ետեւի կարգը նստուի կղերական մը, Հայ Մշակույ-թի Տօնն է որ կը կատարուի այսօր, եւ ի՞նչ կը հրամայեն մեզի այստեղ: Անոր զանգատը, կշտամբիւն եւ խողական, կ'անցնի գէմքէ գէմք ու կ'երթայ կը նստի ատենասպետուհին սեղանին վրայ: Լուսութիւն: Յար-մարագոյնն է:

Բիւն ետքը դասախօսներէն առաջինը, ժամուն երբեմնի սպասուելը, զինք հրաւիրող ձայնին անտալով կ'անցնի սեղանին զլուխը: Անոր ընտ-րած նիւթն է — Ի՛նչպէս արժեցնել հայ մշակոյթը: Դրական թէ՛ք մըն է ասիկա ու կ'անկեղծէ որ այս կենցաղագէտ մարդը, իրր փորձառու ատենաբան մը, ձեզի պիտի տայ շօշափելի փաստեր հին ու նոր վարպետ-ներու գործերէն եւ ձեզի հաթխթի գորաւոր արագոյցներ արդւինելու հայ մշակութիւն, պահպանելու զայն, զարգացնելու եւ ծանօթացնելու հայուն եւ օտարին:

Աւա՛ղ, որ յարկելի պարոնը պատրաստուած է՛ր օղտադորձելու իրեն արամադրուած լման մէկ ժամը: Տարածուեցա՛ւ, ընդարձակուե-ցա՛ւ, ճապարկեցա՛ւ: Անպարտան պայց կացութիւնը իր վիճակին ու հարկ սեպեց փրկել ինքզինքը:

— Ատենիք Հայաստանեայց Եկեղեցին: Այս անգամ ալ ջրարեկար-գեցին զանի: Էջմիածնի Համալուսմարը չկրցաւ լուծել երեսուն-քսուս-սուն տարիներ ձգձգուող պահանջը:

Շեղում մըն էր, նիւթէն:

* * *

Երկրորդ դասախօսն էր կին գրող մը, որուն անդրանիկ երկը ող-ջունեցինք սա սրնակին մէջ, ամառը: Գիտենք որ անիկա մեզի պիտի խօսի «Ամբիկաիայ Մշակոյթը» նիւթին մասին, այսինքն, մեր լմբրու-նումով, զոնէ հինգ տարուայ ընթացքին — որովհետեւ Հայ Մշակութի

Տօնը հոս հաստատուեցաւ հինգ տարի առաջ՝ բարեկենսամ Առաջնորդ Գա-
րեգին Սրբազանի փափարով — յայտնաբերուած ևւ մշակուած գործե-
րուն շուրջ:

Եթէ Ամերիկայի հայուն մշակութի հունձըը միւս գաղութներուն
բաղդառամբ տկար եղած է, ոչնի սակայն բաւական իրաւ ու զիմաց-
կուն զիծեր, զոր մատնանշէին գասախօսի մը աւագ պարտականութիւնը
պէտք է համարուի:

Գիտե՛ք որ հինգ տարւան մէջ ալս գաղութի արուեստի մշակները
գրին հրապարակ նկարչութիւն, երաժշտութիւն, արձանագործութիւն,
թատրերգութիւն, վէպ, ու բանաստեղծութիւն, պար ու երգ, հանդէս-
ներ ու առատ մամուլ:

Բայց տիկին գոտախօսը երբ յարգանքն ընծայեց Հայ Մշակութի Տօ-
նի հիմնադրին, չկրցաւ սահմանափակուիլ, անցաւ առաջնորդի — հաս-
րակական իմաստովը — յատկութիւններուն վրայ, ևւ իր զիբքը հաս-
տատելու մտօք կարգաց համբաւ վաստկած շարաթաթերթի մը մէկ
խմբագրականը:

Յետոյ քիչ մը գովեց Հայաստանի մէջ կիրարկուած մշակութի, որմէ
ոտանաւոր մը արտասանեց: Ապա կարգաց իր ստորագրած մէկ նամակը,
որուն մէջ կը գանդատի Ամերիկայի հայութեան զոյութեան սպանացող
ձուլումին հանդէպ: Ընթերցումը աղուոր էր, համարձակ ու անկեղծ,
բայց անբաւական՝ Ամերիկայի հայոց մշակութի եղածին պէս ներկա-
յացնելու:

Եւ որովհետեւ տիկին գոտախօսն ալ անդրադարձաւ, այդպէս հաւա-
տալ կ'ուզէինք, հանդիսականները յուսախար ընելու իր պարտադանցու-
թեան, յայտնի ճիգով մը քսաւ:

— Հայկական Բարեգործականը գտնալու է Մշակութային Միու-
թիւն ևւ յետ այսու միմիայն սատարելու է Հայ Արուեստին:

* * *

Փակուեցաւ ժողովը, բայց սկիզբ առաւ վիճարանութիւնը:

— Քառասուն մասնորականներ նպաստ կ'ակնկալեն Բարեգործակա-
նէն, բուս մը բոց արձակելով իր աչքերէն՝ կ'ըսէր ալեւոր մէկը, որ
չառ յարգուած է մեղմէ, անխտիր:

— Հայաստանի հաստատութիւնները մեքենաներ կ'ուզեն Բարեգոր-
ծականէն, կ'աղաղակէ զործօն անձնաւորութիւն մը:

— Բաղմահադար մերկ մանուկներու հագուստներ պէտք է հասցնէ
Բարեգործականը՝ ձմեռն չիջած, արտեւանունքը թաշկինակին մէջ առ-
նելով կ'ըսէ մամիկ մը:

— Բարեգործականի ծրագիրը մշակութային է արդէն, հաստատ
զիբք մը գրաւելով կ'ըսէ աշխոյթ տիկին մը:

— Հայ Մշակութի սիրող չառ մարդիկ կան սա գաղութին մէջ:
Թուղ անոնք ա'լ կազմեն Մշակութային Միութիւն մը հոս, Ամերիկայի

մէջ, ինչպէս որ տարիներ ստաջ Եգիպտոսի մէջ բուռ մը հալընասէրներ
կազմեցին Բաբելոնը ծաղկանք, կ'ըսէ ամենէն երիտասարդներէն մէկը:

— Դուն ալ ի՞նչ կ'ըսես, տղայ, հիմա միտքիւն կազմելու ժամա-
նակը չէ, կը խոյանայ ալեւորը, որ քառասուն մտաւորականներուն
պաշտպանութիւնը ստանձնած էր այն իրիկուն, իրաւարանի մը յատուկ
պերճախօսութեամբ:

Եւ դեռ պիտի բարձրանան ուրիշ ձայներ ալ, անտարակոյս:

Նոյ · 18

ՖՐԱՆՔԼԻՆ ՏԷԼԱՆՈ ՐՈԶԿԷԼԹ

Ուրեղին չառ ուժով զարկաւ Ամերիկայի գլխուն, անցնող շարժուն: Եւ, ափսոս, արժատէն, հիմնովին խաճեցաւ հսկայ ծառ մը, որուն յառած էին իրենց տխուր աչքերը բարձրաժողովուն ժողովուրդներ, աշխարհի շուրջ կողմը: Ու, զժրագոյարար, զայն խնամող ձեռքեր, որոնք կը վաճէին համբաւը ճարտարութեան՝ տատամեցան, երեւոյցին, ընկճուեցան:

Անակնկալ էր հարուածը:

* * *

Յանկարծ մարեցաւ արեւը Ֆրանքլին Տէլանո Րօզկէլի, Հինգշաբթի օր, հոկտեմբեր, ջերմուկ ջերմութեան մերձակայ իր փոքրիկ ապրտակ տան մէջ, երբ նկարելէ մը կ'աշխատէր պատասխան վրայ փոխադրել մեծ Նախագահի գէպքին հաստ գլծերը, թեթեւ վրձնով մը:

Կիտառ մնաց արուեստագետին ներշնչումը, ինչպէս որ խղուեցաւ Նախագահին անհրաժեշտ ձգտումը — պարտել այս երկրին թշնամիները, խաղաղութիւն վերահաստատել բոլոր երկիրներուն մէջ, երկար տարիներով, անբեկանելի կամքով:

Զիրցաւ տեսնել, աւագ, իր լաշն ծրագիրներուն իրականացումը:

* * *

Իր եղբրական մահով ազդը կորսնցուց իրապաշտ մարդ մը, որուն կամքը քարի սկիւ ժիր էր, սիրտը կակուղ էր ինչպէս ազունը, միտքը կը բանէր ինչպէս ժամացոյցը:

Կը սրտապանէր իրականութիւնը, կ'ընդունէր իր սխալները, կ'ուրացնէր անկեղծ թեւադրութիւնները:

Գիւտնապէտ մըն էր անիկա, ճշտապահ, վստահելի, գործունեակ: Սիրեց իր պայքարը ու գրեթէ միշտ յաղթեց խոշորոտներու՝ ինչպէս որ զիմացաւ բնութեան դաժան հարուածին՝ արհամարհելով Փիլիքական կապանքները, շարունակ ժպտելով, ծիծաղելով, նոր խորհուրդներ մշակելով:

* * *

— Բարեկամներս, կ'ըսէր ան իր դրոյցը սկսելուն, եւ ի՞նչ տաքուն էր իր շունչը, ի՞նչ ապուստական՝ իր համակրութիւնը:

Վարժուել էինք իր խօսելու ձևին: Իր բառերն ու նախադասութիւնները անպայման կը յայտնէին պատկեր ու իմաստ: Ահա՛ թէ ինչո՞ւ ան

կ'աղղէր իր ունկնդրին, ամուր կը դարնէր տպաւորութեան դրոշմը:

— Միայն բանը որմէ մտնեալու ենք, նոյն ինքն մտնէ:

Եւ հասարակ մասկանացուն կը խորհրդածէ սա նախադասութեան թելադրիչ խորհուրդը, իսկոյն կը ճանչնայ իր տկարութիւնը, կը դառնայ յանդուպն ու կ'արհամարհէ իր մտիւր, ոտքին տակ կ'առնէ դայն, կ'ըլլայ խելայիս, առնական:

Իրական առաջնորդ մը եղաւ անիկա Սպիտակ Տուն փոխադրուելուն պէս: Տեսեալական անձուկ օրերուն ժողովուրդը մերկացեր էր անհատականութեան մեծ նկարագրին, դարձեր էր յուսալքուած, ճարհատ, թշուառ, երեսոյթով: Ան յաջողեցաւ քաղաքի փողոցին անկիւնը դեպքերու ժողովուրդ մարդոց առջեւ իշխալ ու դանոնք տանել ղէպի բարեկարգութիւն, դէպի բարդաւած կեանք, դէպի նոր կենցաղ:

* * *

Այն ատեն պարարտ էր Փաշական վիշապը:

Զինատան, Սպանիա, Հապէշխտան, եւ հետզհետէ ուրիշ երկիրներ կ'իշխային այդ սարսափելի հրէշի ճանկերուն մէջ, հատիկ—հատիկ: Դիւանապէտներու դպրոցին մէջ Ֆրանքլին Տէլանո Բօքվէլը մատը բարձրացուց եւ իրեն յատուկ դուռ ձայնով աղաբարեց:

— Ռա՛հկալարութիւնը կարող չէ աղբիլ ու աճիլ երբ անդին դոյու—թիւն ունի Փաշականութիւնը:

Շատեր չըմբռնեցին անոր միտքը. յարձակեցան իր անձին վրայ ոխերեմ թշնամիի մը կիրքով, նոյն իսկ մոռնալով եւ ուրանալով անոր բարձր պաշտօնը: Ան մեղքացաւ ու ներքեց ամենուն, որովհետեւ չէին գիտեր իրենց ըրածին հետեւանքը:

Անոր միճակուեցաւ առաջնորդութիւնը այս աղբին՝ պատերազմի մութ ու ահաւոր օրերուն: Ան պատրաստուած էր լիովին կատարելու իրեն մտահոգած մեծ գործը, հասուն դատողութեամբ, ժողովուրդին եւ հայրենիքին տրամադրելով ամբողջ կարողութիւնը, որուն հասնելու համար շատեր պիտի ճգնին, երկա՛ր ժամանակ:

* * *

Այս ահեղ հարուածին վկայութիւն տուողներս կսկիծով ու հիացումով, արտասուելով ու նուիրումով կը ծնրադրենք առջեւ հողին, ջուրին, բնութեան այս մեծածաւալ երկրին որ Ֆրանքլին Բօքվէլին նման դաւակ մը աճեցուց եւ դայն նուիրեց պատկառելի Հանրապետութեան, աշխարհի մարդկութեան:

— Մարդկային բնտանիքի մէջ մենք պիտի դասնանք եղբայրներ, միակամ, անձնուէր, անբաժանելի:

Այս խօսքերը մէշտ պիտի մնան թրամ, մէշտ պիտի դաննէ կամաւորներ իրենց դատը պաշտպանելու, աս դարուն եւ գալիք բոլոր դարերուն:

Իր ըրածները, իր խօսքերը, իր երազները պիտի դառնան այս ժողովուրդի վաղուայ գրոյցներուն անսպասելի նիւթերը :

Որովհետեւ պատմութեան մէջ ան դրեց բացատրիկ էջեր, որոնք ամենէն շատ պիտի կարդացուին :

Որովհետեւ ան գարբնեց այս ժողովուրդին մտայնութիւնը :

Որովհետեւ ան վերակարմեց երկրի անտեսութիւնը :

Բռնութիւն մաքսոնցաւ բռնակալ ուժերուն դէմ :

Պատերազմին մէջ սպառնալեց սքանչելի յաղթանակը :

Այս եւ ուրիշ կարեւոր դէպքերը սերտողներ միաձայն պիտի բացազանչեն Փրանքլին Տէլանօ Րօզվէլդի մեծութիւնը իբրեւ Նախագահ, իբրեւ մարդ :

Ան եղաւ մէկը, ամենէն աչքառուն, մեր այն դինուորներէն, որոնք ինկան ահեղ մարտերուն մէջ, որպէս զի երկար ապրի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները, եւ իր կիրարկած կարգովն ու սարքովը մարդկութեան տայ Փրանքլին Րօզվէլդի նման առաջնորդներ, ամէն չորս տարին անդամ մը :

Մեռաւ Նախագահը :

Ապրիլի մեր նոր Նախագահը — Հէրրի Ս. Թրումբըն :

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

Մեռաւ, զժրախտաբար, Վահան Թէքէեան մարդը:

Պիտի աղբի, սակայն, Վահան Թէքէեան բանաստեղծը:

Եւ անմիջեմբ կտկրեմք կ'ողբանք կողոտսոր առ պատուական մարդուն, որովհետեւ անոր նման պատկանելի անձնաւորութիւն մը ինքզինք չի կրկնել, սերունդներով, հասարակական կեանքի մէջ աշխարհն եռանդով, աշխարհն համակրութիւնով:

Դպրոցը, որուն ծառայեց ան երկա՞ր տարիներ սիրով ու նուիրումով, կը աղայ աշխարհը կողոտսոր:

Բեմը, ուրիշ ան կը խօսէր ունկնդրին լուրջ, վախուկ եւ զգայուն ոճով, պիտի փառարանէ անոր յիշատակը բարձրագոյն ազաւորներով:

Մամուլը, որուն վարկը ան բարձրացուց իր առօրեայ յօդուածներով՝ նուրբ, խմատուն եւ ազնուաբարոյ թեկադրութիւններով, միշտ պիտի ողբայ իր բացախայութիւնը:

Կուսակցութիւնը, որուն աշխոյժ, անխոնջ, հաւատաւոր մէկ անդամն ու անձնուէր զործիշը եղաւ իր ամբողջ կեանքի ընթացքին, խոր արտածութիւնով պիտի անդրադառնայ անոր զործերուն ու պիտի ուխտէ բարձր բունել այն զօռակը, որուն վրայ Վահան Թէքէեան զրեց սա բաները. — Հայրենասիրութիւն, պարտաճանաչութիւն, ուղղամտութիւն, կրթայրասիրութիւն:

Բանաստեղծութիւնը, որ ան ամէնքէն շատ սիրեց եւ անոր ժառանգ ձգեց իր առատ վաստակը, սքանչելի տողեր պիտի նուիրէ Վահան Թէքէեանի:

Եւ աղղը, որուն յարատեւ ու ժուժկալ դաւակը եղաւ ան՝ վաւերական զործերով, կամ, կրանիթէ եւ մարմարիոնէ կոթողներ պիտի կանգնէ՝ համաման Վահան Թէքէեանի՝ իրրեւ երախտագիտութիւն, իրրեւ մեծարանք:

* * *

Բանաստեղծութիւնը սիրողներ, ըման երկու սերունդ, յուզումով, խանդով, հիացումով կարգացին Վահան Թէքէեանի քերթուածները, որոնք, առհնը մէկ մը, ան ամփոփեց զիրքերու մէջ:

Պատանութեան առաջին ժողովներուն զիրքը ան միկրեց Հոգեք անունով, այս գարու սկիզբի թուականին: Անոր Հրաշալի Յարութիւն հատորը, որ կը պարունակէ զեղեցիկ, պարզ, խոհուն եւ հրահանողիչ տեղգծագործութիւններ, առնին վայելեց քննադատութեան համակրութիւնը: Կէս Գիշերեմ Միմեշեւ Արշալոյս հաւաքածոն, որ լոյս տեսաւ Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի վերջալոյսին, կը բովանդակէ պարտու-

թիան մասնուած ժողովուրդի մը մէկ բանաստեղծին ողբն ու արտասու-
քը: 1933-ին ան հրատարակեց իր Սէր գիրքը, որուն մէջ Թէքէեան իր
ընթերցողին տուաւ ուժեղ ստանաւորներ, ինչպէս Մէկ-Հատիկս, Եկեղե-
ցին Հայկական, Խորհուրդ Վարդանանց եւ Ով Հայաստան: Իսկ ոմանք
բաին, հրապարակով, թէ՛ բանաստեղծը խոտացեր է հրատարակել
Մանկութեան Պարտէզին մէջ անունով գործ մը, որ դեռ տեսած չենք:

Վահան Թէքէեան վարած է գրական հանդէսներ — Ծիրակ եւ Բարձ-
րավանք: Խմբագրեր է զանազան թերթեր, վերջի տարիներուն՝ Արեւ
օրաթերթը, ի Գահիրէ: Գրած է մեծ թիւով վիպակներ, քրոնիկներ,
թատրերգութիւն եւ ստաւերադոյն չափով քննադատութիւն:

* * *

Գեռ երէկ իրիկուն, իր մահուան բոթաբեր հեռագրին հրատարա-
կութենէն օր մը առաջ, վերստին կը կարգաչի Թէքէեանի մէկ հատորը:
Շատոնց կ'ուզէին ընել այս վերաքաղը այն մտածումով որ հիմա պիտի
կրնային աւելի լաւ ըմբռնել անոր արուեստին ճարտարութիւնը, խորու-
թիւնը, եւ հասկնալ արտայայտութեան այն հրաշալի կերպը, որ իր
պարզութեան մէջ յստակ, աղուոր եւ բարձր միջնորդաւ մը ստեղծելու
մասնադատուկ շնորհներով օժտուած էր:

Կարգացէ՛ք, ինչդրե՛մ, անոր Մէկ-Հատիկս, ուշադիր, ապրումով,
հեղինակին պայծաութեամբ եւ զուք պիտի յազուիք, անպայման, նոյն
իսկ պիտի արտասուէք, ինչու որ այս կտորը ձօնուած է ընկերովը ...

Հետաքրքրութեամբ կը հետեւէ իր հրապարակագրութեան որ գրե-
թէ բանաստեղծութեան չափ քնքուշ, տարբուկ ու քաղցր շունչովը կը շա-
ղկը, միշտ:

* * *

Հիմա տխուր է խմբագրատունը Արեւ օրաթերթին: Հո՛ն, ուր գոր-
ծեց Վահան Թէքէեան, գրեթէ վերջի տասնամեակին, համախմբուեալ են
իր գաղափարակից ընկերները, Ռամկափար Աղատական Կուսակցութեան
հաւատարիմ զինակիցները, մեծով ու սրբիկով, ծունկի գալու, ուխ-
տելու, եւ ստանձնելու այն մեծ գործը, անձնուէր պարտականութիւնը՝
որ, աւա՛ղ, առանց իր կամքին ան կիսաւարտ ձեցեց, դնաց հանգչել յա-
ւիտենականութեան գիրկը:

Արդպէս է արամագրութիւնը իր ընկերներուն, հոս, Ամերիկայի մէջ:
Անջրպետներ զոյաւթիւն չունին առջեւը այն մարդոց, որ գաղափարա-
պաշտ են, որ ուխտ բերել են արդէն ի սպաս դնելու ավան, խմացականու-
թիւն եւ նոյն իսկ արիւն, եթէ ատրիակ հարկ է ընել՝ իրբեւ պաշտպա-
նութիւն հայրենիքի շահերուն:

Եւ հոս ալ նուազ չէ թիւը անոնց, որոնք կը սպան չիջնումը շողջողուն
աստղին, Վահան Թէքէեանին: Յոյսով ենք որ անոնք պիտի լեցուին
սրահներուն մէջ, յարգելու երեւակայական դազալը, որուն մէջ հիմա

անշունչ պառկելը է հայոց մեծ բանաստեղծը, եւ ապա դուրսնելու կո-
զիկ գումար մը որպէս զի վաղը, երբ թեղանօթիներու գոտումը գաղբի,
կարելի ըլլայ կանգնեցնել յուշարձան մը անոր հողակոյտին վրայ ու
միեւնոյն ասեն հրատարակել անոր ամբողջական գործերը, մէկ-երկու
հատորներով :

Յարգաւել բանաստեղծ Վահան Թէքէկանի յիշատակին :

ՕՆՆԻԿ ՍԻՆԱՆԵԱՆ

Ան հիմա կազմուած, յուրջ եւ յայտնի զբաղէտ մըն է: Իր վերջին գործը, Անքեղուած Տարիներէ, ընդարձակ վէպ մը, հրատարակեց «Պայքար» տպարանը, հետեւ: Այդ գրքին յատաճարանը, որ կը կրէ ստորագրւորութիւնը աշխոյժ գրական քննադատ Երուսնդ Մեսիանեանի, հաճոյքով հիւրընկալեցինք սինակին մէջ, անցնող շաբթուն, երկու հատուածով:

Այսօր պիտի խօսինք վիպասան Օննիկ Սինանեանի անձին շուրջ, տալով անոր կենսագրական սեղմ գիծերը, իրմէ քաղած մեր տպաւորութիւնները եւ իր գրածներուն ամբողջական ցուցակը:

Ասիկա առաջուց մտածուած ձգտումներէն մէկն է աս սինակին: Ընթերցողին ներկայացնել, ընտրողարար, արուեստի — հայ կամ օտար — ժրջան մշակները: Ասոնցմէ մէկն է Օննիկ Սինանեան, կէիռովը գրականութեան բերած իր լեցուն վաստակովը:

* * *

Արշիպեղայոսի ամենէն զմայլելի կղզին, Բիոս, ուր արձակուողի գացեր էին իր ծնողքը աչն տարի, 1890, ինք աշխարհ եկաւ Հոկտեմբեր տասին: Ծնւոյով մանկիկն մօր գրկին մէջ, Սինանեան զոյգը վերադարձաւ Պուլկարիոյ Ռուսնուք քաղաքը, ուր կ'ապրէր խոշոր հայ զանդուած մը, հնուց ի վեր, շէն պահելով իր եկեղեցին, իր դպրոցը, իր հասարակական միութիւնները:

Հայկական աս կուս միջոցորտին մէջ աճեցաւ Օննիկ Սինանեան: Մայրենի լեզուին դիր կապը սորվեցաւ Սահակ-Մեսրոպ վարժարանին մէջ: Այդ դպրոցի բոլոր կարգերը աւարտելէ յետոյ յաճախեց տեղւոյն գերմանական ուսումնարանը, լման հինգ տարի:

Թէեւ գրողապատճառն բացատրող մանրամասնութիւնը չունինք, սակայն գիտենք որ Սինանեան, ղեւ թարմ պատանի մը, մեկնեցաւ դէպի Ամերիկա, ուր հաստատուեցաւ վերջնականապէս: Եւ որպէս զի չուսող ընտելանար նոր երկրի վարը ու բարբին, որպէս զի լաւ մը տիրանար անդլիներէն լեզուին՝ ան հետեւեցաւ խնամոտ դասընթացներուն նշանաւոր Սթրինկֆիլտ Գոլէճին: Իր դասընկերներէն մէկն էր ողբացեալ Ոսկերիչ — Տաքթ. Աւետիս Քէյ, բուն մականունով Գուլումճեան:

Բուն հետաքրքրութեամբ կարդաց Հարվըրտ Բլասիքսի ամբողջական հաւաքածոն, ինչպէս նաեւ գործերը Մորասայի, Տումայի, Տերըն-դի, Բաֆֆի, Օրմանեանի, Զօրանեանի, Տէմիթճիպաշեանի եւ աս դարու սկիզբն կազմուած հայ գրականութիւնը, բոլոր տարազներուն մէջ: Իր շատ ընթերցումովն իւրացուց տաքուկ սէր մը գեղարուեստի, թատ-

րոնի եւ գրականութեան հանդէպ: Երազմէրով լեցուն քան տարեկան տղը մը խանգապաւ սիրւոյն ստորագրեց իր առջնեկ գործը, վերապէ մը «Թշուառներ» անունով, որ լոյս տեսաւ Պաւսակ թերթին մէջ, հազար ինը հարիւր տասը թուականին:

* * *

Վարդապետ, բնաւորութեամբ խիստ եւ հաստատաժան Օննիկ Սինանեան եղաւ լաւ կուսակցական մը, կամաւոր զինուոր մը, իր համայնքին երեսփոխանը եւ հիմա հեղինակաւոր անդամն է Ազգային Առաջնորդարանի Կեդրոնական Վարչութեան:

Քսանական թուականներուն, Հայ Լեզգոնականի իրբեւ տասնապետ ծառայելէ վերջ, ամբողջ երեք ու կէս տարի, ամսանացաւ լաբժը ուսումով, բարի կենցաղով եւ զեղեցիկ երեսփոխով օժտուած Օր. Արաքսի Օղանեանի հետ: Իրենց ամուսնութեան առաջին չրջանը եղաւ անողորմ ու հարուածեց զիրենք: Անոնք չյուսահատեցան տնտեսական անձուկ պայմաններու սարսափներուն մէջ, այլ իրենք զիրենք նուիրեցին գրականութեան եւ արուեստի ու իրենց փոքրիկներուն Ալիսին — որ տարբարազարար հազիւ զարնանային կոկոն մը, թոսովեցաւ յանկարծ — եւ Լօրիսին, ջամբերով ուսումը հայ լեզուին, հայ բարբերուն, հայկական փառքերուն:

Բարեկամ ընտրելու իր դժուարահաճութիւնը յաճախ Օննիկ Սինանեանի համար եղած է ճշմարիտ զոհունակութիւն մը: Անկեղծութիւնն ու վստահութիւնը ընկերոջ մը մէջ արմնելու միտումը շատ անգամ իրականացրել է եւ արդէկտով նուազադոյն չափով յուսախար եղեր է իր ստեղծած կեանքէն:

Իր թուի աչքերուն մէջ տեսակ մը զգայուն տրամոթիւն կայ, ատեկա կը շեշտուի մանաւանդ երբ պարտաւորուած լուս կը մնայ իրեն հաճելի չթուած մթնոլորտի մը մէջ: Այլապէս ան դուարձափոս, ընկերական, եւ սրամիտ մարդ մըն է: Իր երկայն դէմքին վրայ ինչպէս որ ամենէն ուշադրաւ հաստուածը լայն ծնօնն է, այնպէս ալ ակնաբայտ է իր ինքնամփոփ, դիտող սակայն լուսկեաց, հարուստ բայց համեստ բնաւորութիւնը: Պատա մը չէ ան: Գլխէ տեղը զնահատելու արդուր արժանիք մը: Երբողամիտ է:

* * *

Իր «Անթեկուած Տարիներէ» զրբին հաւասար մեծութեամբն ու կըլ՝ ուսուր միջնակոյր գործ մըն է Սինանեանի «Պաֆիէն» վէպը, որ լոյս տեսաւ անկից տասներեօթը տարի առաջ, Օ. Թ. Մալխապուտի ստանուումով: Այս վէպը նախապէս իրբեւ թերթին հրատարակուած է Պաւսակ թերթին մէջ, կիսատ մնալու ճակատադրով մը, որովհետեւ հեղինակը միացաւ Հայ Լեզգոնականին ու զնաց կիլիկիա, հայրենիքի արդատաբարութեան համար կոսելու: Վերադարձին, սակայն, դայն աւարտեց եւ Պալքաթ թերթին տարադրով տարի ետք՝ զրբի մը կապով հրատարակ հանեց: Իրեն ժամանակակից զիրբերուն մէջ ամենէն շատ փնտռուածն է-

դաւ «Խաֆիէն» եւ սամբոյջութեամբ սպառեցաւ, ան ալ կարճ առնուած մը մէջ:

Սինանեան փորձեց թատրերդուլթիւնը, մէկ անգամ, «Ճամբու Վրայ» խորագրով, որ նախապէս երեւցաւ Պալլաքի մէջ եւ յետոյ դերք դառնալուն՝ բեմադրուեցաւ հոս հոն, զոնկով կարճ յաջողութիւններ:

Լեզվէնական կեանքէն քաղած նիւթերով մշակած է մօտաւորապէս երեք տասնեակ մը վիպակներ, որոնք ցրուած են թերթերուն մէջ: Ատոնցմէ կ'արժէ յիշել իր «Օրերոյ թուրմանտայի թեկնածուները» պատմութիւնը: Բանակէն տուած է պատկերներ Արեւ օրաթերթին, զնահասելի որակով մը:

Ստորագրած է բազմաթիւ յօդուածներ, հրապարակադրական շունչով, զանազան զրջանուններով — Օ. Թ. Մարխալունի, Հրանդ Լօրիկեան, եւ աս երկուքին պարզ տասերովը: Ժամանակաւորապէս վարեր է նաեւ աստեճին սիւնակներ. — Ինքնամփոփումի Պաեքուս, Այս Լոյսանցուցէն եւ Պաեքուսովական Նկարներ:

Վէպ չի կարդար հիմա: Կը կարդայ, սակայն, բանաստեղծութիւն, մանաւանդ Խորհրդային Հայաստանի բանաստեղծներուն գործերը, մասնաւորապէս Նայիրի Զարեան, Հեւ ի հեւ կը հետեւի Հայաստանի մէջ մշակուած արուեստին, ինչ չարով որ հնարաւոր է պատերազմական աս վիճակին մէջ:

Դասարանին ուշիմութիւնը յարատւօրէն մշակելով, ան կըցած է տիրանալ կեանքը լիովին ապրելու մեծ դաշտիքին — իմաստութեան որ այնքան կը վայելէ իրեն: Կը դրէ մատիտով, նախընտրելով չափազանց սրածալը. կը դորձածէ պարզ թուրթ: Երբ այլեւս պատրաստ է գրելու, կընայ ժամերով նստիլ: Գործ մը աւարտելուն պէս կ'ուզէ դաշն կարդալ մէկու մը: Տիկին Սինանեանի կը վիճակուի երջանիկ բախտը առաջին ունկնդրութեան:

Պոհուն, աղնիւ եւ համակրելի երեսօթով մարդ մըն է Օննիկ Սինանեան:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՒԱԳԵԱՆ

Բարի եւ տարուի զգացումներով լեցուն այս պատուական մարզը, որուն մշտապէս զբաղան գործունէութիւնը կը պարփակէ չորս տասնեակ տարիներու ընդարձակ ջրջան մը, ծնած է Ակնայ Հայոց հին զիւղի մը, Բինկեանի մէջ: Իր նախնական կրթութիւնն ստացած է հարազատ չունչին տակ այն ուսուցիչներուն՝ որոնք Սանասարեանի բարձր իմացականութենէն օժտուած եկեր էին դաստանդելու իր զիւղի վարժատան աշակերտներուն:

Իրմէ առաջ, իր հօրեղբայրը, Գասպար Աւագեան, որ հայրն էր անդուպական բանաստեղծ Միսաք Մեծարենցի գործադուլ մօր՝ Իսկուհի Մեծատուրեանի, իր զերգաստանի անունը փոխադրեց հայ զբաղանութեան ներքը, «Սաստ Մոլութեանց» փոքրիկ հասարակ մը:

Իր հայրը, բաղձահագար տարաբան հայերու կարգին, զոհ գնաց ինքնուրոյն ջարդին, եւ մատուց Յովհաննէս, իր քրոջ՝ Սաթուհին եւ եղբոր՝ Սոսորդին հետ, մնաց մօրը՝ Թագուհիի անբաւարար խնամքին տակ:

Այդ տխուր օրէն մէկ տարի յետոյ, Յովհաննէս կը զրկուի Սերաստոյ Զուրիցիական Որբանոցը, ուր հինգ տարի խնամուել է եւ ուսանել է ետք չբնաւարտ կ'ըլլայ 1902-ին: Նոյն հաստատութեան մէջ ուսուցչի պաշտօն կը վարէ լման երկու տարի: Ապա կ'անցնի Մարզոտանի Անաթոլիա Գօլէնը, որուն դասընթացքը կ'աւարտէ երեք տարիէն ու կը տիրանայ Պսակաւոր Արուեստից տնտրութին: Իսկ այն տնօրէն-ուսուցիչ կը կարգուի Մարզոտանի Աւետարանական վարժարանին մէջ, երկու տնտրուան ջրջանով մը: Այդ պարթանը լրացնելուն՝ կը հրաւիրուի Վանի Ամերիկեան Բարձրագոյն Վարժարանը, ուր կ'ստանձնէ դասաւանդելու հայ լեզու, զբաղանութիւն եւ մաթեմատիք, վերի չորս կարգերուն:

Հոն, 1910-ին կ'ամուսնանայ վարժուհի Օրիորդ Ազանի ձէմպլընեանի հետ: Վասպուրականի նահանջին, 1915, ընտանիքով կ'անցնի Կոփկաս եւ առնէ մը հոն մնալէ յետոյ կը մեկնի զէպի Ամերիկա, ուր կը հաստատուի վերջնապէս:

* * *

Յովհաննէս Աւագեանի զուտ զբաղան առաջին գործը եղած է նորագիւյ մը՝ «Վարադրուրկայ ձմարան» խորագրով, որ լոյս տեսած է առիկ հիշտ քառասուն տարի առաջ: Անիկ առդին իր բուն անունով ու երբեմն ալ ծածուկ անուններով — ինչպէս Վաղարշ Վաղարշեան, Հրայր, Ապարտեան եւ Գրաշէր — գրած է բաղձովի յօդուածներ ու տետրութիւններ, առաւելագոյն հայ ու օտար զբաղան ու զեղարուեստական շարժումներու եւ երեւոյթներու շուրջ, առկնքն ալ ցրուած են զանազան մամուլներու մէջ:

Ընկերակցութեամբ յայտնի բանաստեղծ Կ. Մխոյիկ եւ ուրիշներու, վանի մէջ հրատարակած է զուտ գաւառական գրականութեան նուիրուած հանդէս մը — Վան—Տոսպ :

Նիւ Եւրօքի մէջ միայն ժամանակ մը գրասենեակային աշխատանք կատարելէ յետոյ, կ'երթայ Պոսթնի, իրեւ օգնական խմբագիր Ազգ օրաթերթին: Այդ պաշտօնը կը վարէ երկու տարի: Եւ 1919 թուականէն մինչեւ այսօր պահի է իր խոհուն անդամակցութիւնը Հայաստանի Կոչնակ շարաթաթերթի խմբագրութեան կազմին մէջ: Իր այս պաշտօնին ընդմիջումով, մասնաւորապէս, Աւագեան յաջողեցաւ «գտնել» քանի մը տաճարական գրադէտներ ու արուեստագէտներ, քաջալերեց զանոնք, ուղղութիւն տուաւ անոնց, սեւէ ատեն որ իր խրատն զգալի եղաւ:

Աշխատակցած է Արեւելի, Հայրենիքի, Բիւրակնի, Պայքարի, Փիւնիկի, Նաւասարդի, Հայաստանեայց Եկեղեցիի, Նոր Գիրի, Ինչպէս նաեւ տարեցոյցներու — Թէոդիկ, Կեանք եւ Արուեստ, Ամբրիկանայ Հանրագիտակ եւ ուրիշներու:

Իր անունով ցարդ մեղի հասած զրբքերն են Գոհարներ Հայ Գրականութեան, խմբագրական աշխատութիւն մը, Գրական Դէմքեր, գրական քննադատութեան ճոխ հատոր մը, Նշանաւոր Օրերանք, փոխադրութիւն հայերէնի մէջ, Անետիս Ահարոնեան, վերլուծում մը, Այսպէս Ապրեցանք, հաւաքածոյ մը իր ընտիր պատմութեանը, թարգմանութիւն եւ արձակ էջերուն:

Ունի բաւական ատաղձ որ կրնայ կազմել հետեւեալ նոր հատորները — Գրական Դէմքեր, Բ. շարք, Գեղարուեստական Շարժում — Դէմքեր ու Դէպքեր, Յան ու Յրիւ թուղքեր:

Եւ զիս Աւագեան «գոհ է» իր գրական հունձքէն:

* * *

Հմուտ եւ վարժ գրաստիւս մըն է Յովհաննէս Աւագեան: Ան կրնայ երկ մը վերլուծել ատանց սեւէ սղագրութիւն կրելու ձեռքին մէջ: Ու քնաւ չ'ալլայլիլը, չ'է կ'մկմար, ըսելու եղանակը միշտ ալ ունկնդրին հաճելի կը պահէ: Նոյն ընթացքով, եւանդուն եւ տպաւորիչ ոգիով, կը խօսի փոքրիկ խումբի մը կամ հազարաւոր հանդիսականներու, մեծ սրահի մը մէջ:

Յամառ սիրով հաւաքած իր նամակադրոշմներով կազմեր է ճոխ ալպոմ մը: Երկար է ցանկը իր այն բարեկամներուն՝ որոնք զրոյժ կը հայրթաթեն իրեն, չարունակ:

Իր սիրած գրօսանքներն են փոքեր եւ նարա, զոր կը խաղայ Շարաթ երեկոնները կամ զիւզ զայցած ատեն: Իր խաղընկերները հին ծանօթներ են, անհատարակ:

Մտքով, սրտով ու կենցաղով բացառիկ մարդ մըն է Յովհաննէս Աւագեան:

Յունիս 24

ԱՍՈՒԼԻՍ

(ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՅՈՎՀ. ԱԻԱԳԵԱՆԻ)

Նիւ Եսրբի հայ մտաւորականութեան ընտրանին, կարգադրութեամբն «Նոր Գիր» եռամսեայի վարչութեան, Մայիս քսանութին, Էմփայր պանդակին մէջ, թէյսակցանով մը պատուեց պատասխանորդ Գրաստի, քննադատ եւ երկարամեայ խմբագիր Յովհաննէս Ասպեանը, որուն գրական գործունէութեան քառասնամեակը, բարերարութարար, կը բոլորէ այս տարի:

«Նոր Գիր»ի անցնող զարունի համարը ամբողջովին նուիրուած է Յովհաննէս Ասպեանի գրական վաստակին: Այդ հանդէսէն եւ զայն խմբագրողին, Բենիամին Նուրիկեանի, հառած կարգ մը նամակներէն, այս սինակի առաջը կը համախմբենք ասուլիսին մաս կազմող ընթերցանութեան արտայայտութիւններուն այն հատուածները որ սերտ ազդեցութիւն Ասպեան մարդուն եւ գործին հետ:

Իր սկզբնական շրջանէն հաշուելով՝ մտաւորապէս չորս տասնեակ տարեկան լուսաւոր ճամբայ մը կտրել անցեր է Ասպեանի գրական աշխատանքը, առանց ցոյցի, առանց արժուի:

Վաստակը զոր Ասպեան բերած է արտասահմանի մեր գրականութեան, եղած է լեցուն, եւ, անտարակոյս, շատ բան աւելցուցած է այդ գրականութեան կեանքին ու արժէքին վրայ:

Ասպեանի ոճը, իր անձին նման, պարզ է եւ ազատ՝ չեմօւ գարգարանքէ, մանաւաճապատ բացատրութիւններէ: Իր էջերէն բոլորովին կը բացակային անակնհաս շողջողուն շարոյցներ, պոռաքող նախադասութիւններ, թիզով չափուող անփրձակէտ պարբերութիւններ, որոնց չնչապատ նմոյշներուն կը հանդիպինք յաճախ ամերիկահայ մամուլին մէջ, եւ չըթուենք իր կամենքը:

Իր պարզ ու բացարձակ անձին, իր ազնուական նկարագրին հարապատ հայելին իսկ է այս գրողին ոճը: Գրելու, արտայայտուելու եղանակ մըն է իրենը, որուն ուժն ու շնորհքը իր անձիկ եւ բնական յստակութեան մէջն են:

Ասպեանի ոճն ունի նաեւ թուիչք — մանաւանդ երբ իր հոգիին բուրն հոսանքն է որ կ'իջիւթ եւ տուն կուտայ իր գրչին:

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՆՈՒՐԻԿԵԱՆ

Առանց Ասպեանի մեր վերջին քառորդ զարու ամերիկահայ գրականութիւնը քիչ մը աւելի ոգրի երկույթ պիտի ստանար: Իր բարձր ու բարեկարգ անհատականութիւնը, հայերէնի իր ստույգ ծանօթութիւնը

Շատ զեղեցիկ ժառանգումն ունեցեր էք, տալ յարգանքը հայ զրոյի մը որ բրած է իր լաւագոյնը առանց հաշուելու պայմանն ու միջնալարը:

Չընկճուիլ, միշտ պահել թափ ու կորով արդիւնք է հոգեկան անբարեպառ ուժի: Հայ զրոյականութիւնը առաւելադէպ ալ ուժի ստեղծարար-ծովթիւնը եղած է: Աւագեան ալ հոգեկան ուժերէն եղած է առանց յաղ-նածուծիւն ցոյց տալու: Ան մեծապէս արժանի է մեր բոլորի ծախսա-րութեան եւ զնահատանքին:

ՀԱՄԱՍՏԵՂ

Վկայակներու եւ պատմութիւններու մարդերուն վրայ Յովհ. Աւագեան ամենէն աւելի տուեր է մեր ժամանակակից կեանքի զրուպները, մասնաւորապէս անոնք, ըսել կ'ուզեմ որ քառորդ դար ետ կ'երթան եւ մեր բնագաւառի կողիտ ու վալրի հալածանքներուն արձագանգները կը բերեն: Աւագեան անոնց մէջ կը ներկայանայ որպէս հաւատարիմ զի-տող եւ համբերատարութիւն պատմող, միշտ զրուշանալով ծայրայեղ ընդ-լայնումներէ որոնք առհասարակ պատմութեան հետաքրքրութիւնն ու կեանքը կը վերաւորեն: Իր տխարները կուզան այն օրերու շրջաննե-րէն, կին կամ ալ, մանուկ կամ երիտասարդ, որոշ նկարագրներու կնիքը կը կրեն եւ արժէքաւոր բան մը կ'ապրեցնեն մեր անցեալ սերուն-դի հալածութեան քանդութեան կենցաղէն: Պատկերներ տալու եւ զի-մագծութիւններ նկարելու տալն Աւագեան ժուժկալ է, որովհետեւ քանի մը նախադասութիւններով անկա ձեղի կրնայ տալ Մարկոս աղա մը, Մարիամ խաթուն մը եւ կամ գաւառի ծոցէն ելած սեւէ ծանօթ տիպար:

Աւագեանի տեսութիւններու հորիզոնը լայն է, արժանիքը որեւէ զարդի կամ վարդապետութեան մէջ արժանիք մըն է անոր համար... հայ զրին սէրը՝ ուղղափառ գաւառանքով պահել է իր սրտին ամենէն տաք անկիւններուն մէջ, անոր զեղեցկութիւնն ու ճարտարապետութիւ-նը ուսեր ու սերտեր է խղճամիտ ուսանողի մը հոգածութեամբ եւ հա-նօքով: Գինով ժամեր է ապրեր Աւագեան ամէն անգամ որ հայ զրու-կանութիւնն ու արուեստը կրցեր են հոս կամ մեր հայրենի աշխարհին մէջ անմահ յաղթանակներ արձանագրել:

ՎԱՀԷ ՀԱՅԿ

Օ՛, այս անջրպետը արիւնոյ է, կոտորացնո՛ղ է, կսկիծով ու խոս-տութեամբ՝ խաբանո՛ղ է...

Ահա այս անդրաշխարհային (բառը ճիշտ է, իմաստն ալ նոյնքան) այս, անդրաշխարհային բնագաւառէն կուգայ այս հեղձամղձուկ հեկե-կանքը... հեկեկանք որ, սակայն սիրով ու գորովով պարարուն է: Հըր-ճուանքի որ սրտաղկաւորով սեւէ թրթռացում եթէ պահուած է այս սրտին տակ, բոլոր այս վալրեկանին՝ զէպի ձեզ կը թռչին: Կը հրճուի՞ նախ-որովհետեւ Յովհաննէս փառայիս սիրան ալ գիտեմ թէ նոյնքան եւ աւե-լի յուզուած է ու կը յուզուի հայ գիրերու շաղապատումէն, անոնց

քաղցրամբումն ջ թաւալումէն: Կը հըճուիմ, զարձեւալ, որովհետեւ ալդ
բարբառին վանկերն են որ պիտի հորովուն այս Կիրակի երեկոյ, ձեզմէ
շատերուն կողմէ, ալդ վանկերուն մէջ գնելով ձեր բոլոր սէրն ու կարօ-
տը, ու փունջ կապելով պիտի զարդարէք Յովհաննէսին ճակատը...

Օձեցէք փաշային զլուիք՝ մեր հեշտածոր բարբառին լուսաբոց փըր-
փունքներով, ու լեցուցէք ձեր գաւաթները՝ մեր հայրենի գաւառի ար-
ծաթահոս աղբիւրներու մշտադուլով ու պաշտպաճուն ջրերով, եւ ըմպե-
ցէք՝ ի մի ուսմպ՝ կենացը բոլոր անոնց, որոնց կուրծքին տակ այլ մը
անթիւզուած է, որ կը միայն մշտական ու ապրէ՛ք, ու հազար ապրէ՛ք...

ԹՈՒՄԱՃԱՆ

Չեմ գիտեր թէ մէկու մը կեանքը վերլուծելու այս վիպային ձեւին
արժէքի ինչ կէիս գործածելու է, արուած ըլլալով որ կենսագրական
մը յանձնարարական չէ վերջապէս եւ յառաւելին ուրիշ մը կեանքին
հետ կապուած մեր անձնական փորձառութիւնները համադրելու անկեղծ
ջանք մըն է հապիւ:

Այս մեկնակէտէն ակամ՝ ահա՛ Աւագեան մարդը՝ հեղաբարոյ եւ
ամբարտիք՝ որուն ճակտին եթէ մէկն ուզէ իսկ չի կրնար սրեղ մը սեւ
մուր քսել. ահա մէկը որ բոլորին հանդէպ հաւատար ու համակալելի
վերաբերմունք ցոյց կուտայ եւ բառին իմաստով Տէմօքրատ մըն է, չի
ճանչնար զիրքի ու զրամի որեւէ կողմնակալութիւն: Մէկը զոր չսի-
րիկն ու սրտին մաքրութեան, իր անկեղծութեան վրայ տարակուսիլ:
Եւ ըսել թէ ան բարի է, չափազանց համեստ, բարեացակամ ու խղճամիտ
է, եւ մանաւանդ փափկանկատ՝ — այս ամականները մենք կը գործա-
ծենք բառերու արժէքին ըման գերտակցութեամբ — այն ատեն ահա մարդ
չափով մը նշած կ'ըլլայ նկարագրի կարկառուն գիծերը այս փոքրիկ
կազմով բայց մեծ ու հարուստ էութեամբ մարդուն:

Իսկ ուրիշ կէտ մըն ալ որ թերեւս կ'արժէ յիշել, ան «Կոչնակ»ին
կապուած ըլլալով կապուած մնաց նաեւ Նիւ Եորքին՝ ու թերեւս զըր-
շին... Ան կրնար, օրինակ, նամակադրողի յաջող փաճառող մը գառ-
նակ շատ մը ուրիշներու պէս՝ որոնցմէ ոչ սրեղիս չնորձք ու կարողու-
թիւն, եւ մանաւանդ էիրքի հասնող աւելի յաճառ սէր ցոյց կուտայ ան
ալդ ճիւղին մէջ:

ՅԱՅՈՒՄԱՃԱՆ

Տարակոյս չկայ որ անկեղծ, հայրենասէր ու մարդասէր զբաղէտ
մըն է Յովհաննէս Աւագեան: Իր արձակին կառուցումը արտասովոր կեր-
պով արտայայտիչ է: Տեղ-տեղ ազնուագոյն շքեղութիւն մը կ'առանայ
իր ոճը, եւ կ'սկսիք բարձրաձայն կարդալ զայն որպէս զի ամբողջու-
թեամբ վայելէք ալդ ոճին երաժշտութիւնը, արուեստի հմայքը, տպա-
ւորութիւնը: Ան ջանադիր եղբի է հմայելու իր ընթերցողին աչքն ու ա-
կանջը, հրահարելու անոր երեւակայութիւնը: Տաքով է անոր շունչը,
եւ շատ խորունկ՝ իր գգայնութիւնը:

Աւագեան սիրեր է հայ գրականութիւնը եւ գործով մօտեցեր է նոր ժանող գրադէտին, խրախուսեր ու քաջալերեր է գայն: Անոր ժպտը, անոր քաղցր մտեւածութիւնը, անոր փորձասու թևադրութիւնները, ընդունը են գրեթէ ամէնքն ալ, յարմար առիթներով:

Ազնիւ ու հաճելի մարդ մըն է ան, ճիշտ իր գրականութեան պէս:

ՍՈՒՐԷՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ

Յովհաննէս Աւագեանի հետ ծանօթութիւնս եւ բարեկամութիւնս կ'սկսի 1910 թուի ծաղկաթթիթ Մայիսի օրերէն: Ան կուզար հետևոր Մարգուանի Անաթոլիա Գօլէճէն: Աւելի փորձասու, աւելի հասուն եւ շատ աւելի խոհեմ էր նա: Մեր առաջին գործակցութիւնը գրական մարդին մէջ կ'սկսէր Վան-Տոսք պարբերականի՝ հրատարակութիւնով: Ան թերթին կը մասնակցէր գրախօսականներով՝ եւ գրական յօդուածներով: Մեծ եղբոր մը պէս եւ խրախուսէր ու կը քաջալերէր իմ գրական անդրանիկ ջանքերը: Վան-Տոսքի տարեկիցին նա խանդավառ գրախօսականնով մը երեւան եկաւ ողջունելու իմ մէկ տարուայ բանաստեղծական գրականութիւնը իրրեւ խոստմնալից, բացառիկ երևույթ: Ինչ խօսք որ Աւագեանի հաւատքն ու խանդավառութիւնը մեծապէս ողևորեցին զիս ու մղեցին լուրջ աշխատանքի:

Կայ Յովհաննէս Աւագեանի գուրգուրացող եւ խանդաղապապին ուշադրութիւնն ու սէրը զեղի խոնարհ, սկսնակ գրողները: Անոնց հանդէպ նա երեւան բերած է անուաճման համբերութիւն ու լաշխախճութիւն: Մտերմօրէն եւ անձանձրոյթ ողիւրդ նա ուղղութիւն եւ ինքնավրտաշուքիւն է ներշնչած անոնց: Անոր բարի նահապետական սեղանը, անոր հաճելի հիւրընկալ տունը, անոր ազնիւ, ու ջերմ սիրտը միշտ ալ բաց է եղած գրասէր եւ ուղղութեան կարօտ լուր անձերու համար անխորարար: Գնահատանքի, ուրիշների մէջ անպայման արժէք եւ տաղանդ տեսնելու անոր յամասութիւնը անդուպական առաքելութիւններ են վաստակաւոր եւ հմուտ աչք առաքելի գրական մշակի համար:

Կ. ՍԻՏԱԼ

Յովհաննէս Աւագեան գրեթէ այն է այսօր՝ ինչ որ էր սերունդ մը առաջ, խանդավառ, կորովամիտ եւ թարմ: Մենք իր մտեւածութեան արժանաբանը մօտաւորապէս քան տարի առաջ, եւ ինք տարբեր չէր այն տեսն: Մեր սակնարկութիւնը ուղղուած է գրադէտին, ոչ թէ մարդուն: Մարդը կը ծերանայ, կը տկարանայ եւ նոյն իսկ կը վաղրի, բայց արուեստագէտը կը մնայ ու կը շարունակուի ինչպէս որ է: Արուեստագէտը չի ծերանար, քանզի ան միշտ տեսակ մը ծեր եղած է սկիզբէն: Գրադէտ Յովհաննէս Աւագեան՝ գլխացկուն եւ յարատեւ կորովին գազանիքը դրամած է վաղուց:

Երջանիկ ենք մենք այսօր, վասնզի Յովհաննէս Աւագեան՝ ապառք քակի մը փոխաբէն գիրքեր տուած է մեզի: Սիրտդ գալար, բարեկամ, մենք մեծարելով կը գուրգուրանք այդ սրտին վրայ...:

ՎԱՀՐԱՄ ՍՕՖԵԱՆ

Յովհաննէս Աւագեան, զգայուն, թրթռուն սրտով բանաստեղծ, ա-
մերիկահայրութեան, շրտելու համար մեր օրերու, լաւագոյն գրական
քննադատն է: Իր մէջ, իր ստեղծագործութիւններուն մէջ ըսել կ'ու-
զեմ, սակայն վերլուծողէն, քննադատողէն աւելի, խանդավառող, ա-
ռինքնող արքիսքն է որ կը խօսի, կը գրէ: Եւ սա իր փիլիսոփայութիւնն
իսկ է:

Աւագեանի լեզուն, իր ընդհանուր գործերուն մէջ — գրական քրո-
նիկագրական եւ գեղարուեստական — եղած է անկեղծ եւ հարազատ եւ
իր զուտ գրական արտադրութիւններուն մէջ ան միշտ ալ խուսափած է՝
գլխակցօրէն՝ օտարոտի աժան, ալլիմաստ եւ փոխ առնուած յատկաբը-
նական (խոյնաբ-իֆ) արտայայտութիւններէն եւ յարած՝ յամառօրէն
հայացի, ինքնուրոյն եւ անարատ ոճին: Հակառակ քառօրդ դարէ մը
աւելի բնասութեան եւ գործունէութեան՝ ամերիկեան ուժեղ հոսանք-
ներու միջավայրին մէջ, ան չէ տարուած օտարամուտ եւ ընդհանրացած
հակումներէն եւ չէ ենթարկուած նիւթական աժանցնող արդեցութիւն-
ներուն: Որովհետեւ մարդիկ կը գրեն այնպէս ինչպէս որ կ'զգան, կ'ապ-
րին ու կը խորհին: Աւագեան անշեղօրէն հաւատարիմ մնացած է հայ
գրականութեան տիրող ոգիին՝ դարաւոր հայ ոգիին ինքնուրոյն ձեւին,
եւ ուրեմն մնացեր է հաւատարիմ եւ հարազատ թարգմանը այդ գրակա-
նութեան:

Ամերիկա ոտք կռիւնէն ապրին, լման երկբոսանակ տարիներ, ան
գեռ կը քայլ նոյն ուղիէն ուր մտած էր, ըստ իր խոստովանութեան,
հայ մատենագրութեան սեմէն ներս՝ պատանեկան նորալէզով մը, ներ-
շնչուած անշուշտ հայ գրական տիտաններու հանգէպ իր տածած ան-
խառն պաշտամունքէն: Այս անշեղ համապատշաճութիւնը պէտք չէ վե-
րագրել պարզ աւանդամուտութեան, որովհետեւ Աւագեան՝ իր ծնած եւ
սնած հողին շափ ալ սիրած եւ պաշտած է նոյն հողէն ծլած հիներու
ոգին, անոնց լեզուն ու ոճը, եւ իրրեւ գրապէտ, մանաւանդ իրրեւ լրագր-
ող եւ խմբագրող, շարունակ ապրած է հիներու հովանիին տակ, եւ
բող եւ խմբագրող, շարունակ ապրած է հիներու հովանիին տակ, եւ
ստօրեայ միջակ կամ գեղեցիկ գրական գործերու վերլուծութիւն մէջ ալ
միշտ փորձուած է հիներէն շունչ մը, կայծ մը փնտռել նոր ուռճացող
տաղանդներու մէջ, եւ այդ իսկ պատճառով բարեմտօրէն վարուած է
բոլոր նորերուն հետ:

Մենք Յովհաննէս Աւագեանը կ'ընդունինք որպէս մեր լաւագոյն
մշակուած մտաբը, ճոխ պաշարով, խնամուած ոճով, նուրբ ճաշակով
եւ գրական սեռերը վերադասադասութեան ենթարկելու եւ «բարեմտ-
օրէն», ի հարկին «խստօրէն» քննադատելու կարող ուժ մը, տաղանդ մը
մեր ամերիկահայ գրականութեան մէջ:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

ՆՇԱՆԱԽՈՐ ՀԱՅԵՐ

Որոնք անցնող շարժումն, Ամերիկայի մէկ ծայրէն միւսը, իրենց անունը հեղել պարտադրեցին բազմամիլիոն ժողովուրդներու, անպայմանօրէն պահանջելով նաեւ յիշատակումն իրենց ազնիւ ցեղին, կը ներկայացնեն երեք տարբեր հարուստ բնապատաններ: Անոնցմէ առաջինը — որովհետեւ պատերազմի ճակատադրական շրջանէ մը կ'անցնի աս երկիրը հիմա, պարտականութիւն է դա՛ն ալ զհարգին մէջ գնելու — զինուոր մըն է, կտրիճ, լեցուն աւելնով եւ առատ կորովով: Գուցէ շատեր արդէն զիտեն անոր անունը, եւ կամ կրնայ պատահիլ որ շատեր ալ մոռցեր են: Ուրեմն հարկ է որ զլրագիր զրենք ալք աղուոր անունը —

Յարութիւն Գգիթեան

Այս հայ տղան ամենէն կարկառուն խորհրդանշանն եղաւ Օքինավայի ահեղ պատերազմին, որուն երջանիկ յաղթանակը, կղզիին հին ու բարի աստուածներուն հաճութեամբ, անշուշտ մեր տղոց բուն մաքառումներուն շնորհիւ, վիճակուեցաւ արձանադրելու Ամերիկայի պատմութեան մեծ գրքին մէջ:

Անբաստացի ազնիւ ծնողքէ սերած աս ամերիկացին կուզայ Փրաւիտէնսէն: Իրապէս որ Նախախնամական զորովազույթ ձեռքը միշտ ալ կեցաւ զիմացը այն բոլոր բոցավառ զնդակներուն, որոնք զէպի Յարութիւնը կը սուրբային ահեղ կռուի մարտերուն մէջ, անդադար, բնան տասներկու օր:

Մեր այս խիզախ արենակցին հոյակապ լուսանկարը տեղական թերթերուն էջերը զարդարեց, ամէն տեղ, եւ սոպա շարաթաթիթիթերն ու հանդէսները արտասպեցին դա՛ն, հաճոյքով:

Եւ իսկապէս ի՞նչ գրաւիչ զինուոր մըն է Յարութիւնը:

Իր մազող զէմքը, իր խոշոր ու խորունկ աչքերը, ուղիղ քիթը, մաքուր ու զիմացելուն ատամները, յողնոթիւն մը յայտնող իր քաղցր ժպիտները ամբողջութեամբ հայութիւն կը հաստատեն անոր վրայ: Պարզապէս հիանալի է ան, բառին բովանդակ իմաստով, հիանալի: Անոր յաղթանակած կազմը, ժիր ու հուժկու մկանները, որոնք այնպէս կը վայելեցնեն էութիւնը ծանրօրէն զինուած զինուորին մը: Կարծես պարէնն ու զէնքերը ոչինչ կերպով կ'ընկճեն անոր պողպատեայ կամքը: Ինչպէս անոր բարեձեւ ծնօտէն, այնպէս ալ իր կուրծքին առատ մազերէն առնականութիւն կը ծորայ:

Ահա՛ խորհրդանշանը Օքինավայի մարտիկ զունդերուն:

Յարդանք քեզի, զինուոր Գգիթեան, դուն պանծացուր հայուն աւան-

գարկին — եկաւ հայուն համար ապահովելու կարեւոր յենարան մը
Ամբիբիկայի գրեական աշխարհին մէջ:

Սիրով վար կ'առնենք զյիսարկն իս քու առջեւ Զաւէն Սիրամէլեան,
որովհետեւ քու բեզուն զրիջդ ապահովեց երաշխիքն համակրութեան՝
զոր առհասարակ կը տաճեն քաղաքակիրթ ազգեր ուրիշ լուսավոր ժողո-
վուրդներու, հոս մասնաւորելով հայութիւնը:

Միայն այսօրուան համար երրորդ տեղը յատկացուցինք հռչակաւոր
հայու մը, Արամ Խաչատուրեանի, որ արդէն երկրայարդարի իր նուրբ
արուեստովը համայն աշխարհի խմացականութեան կողմէ՝ ճանչցուած
կապիլդ գէմք մըն է:

Անոր մասին շատ բան գրուած է հայ մամուլին մէջ, բայց աւելորդ
է՛ եթէ վերանայն յիշատակուի անոր սքանչելի դործը որ ահա չարաթ-
ներէ ի վեր խոշոր թիւով զանդուածներ հաճոյքով կ'ոնեկողներ:

Երեմ Գաբրի

Առկէ երկու տարի առաջ Ստալինեան մրցանքը շահող այս համբաւա-
ւոր հայը արդպէս անուանեց իր մէկ դործը, որուն խորքը, ոճը, ոգին
ու խանդավառութիւնը ան համակրութեամբ վերցուցեր է Հայաստանի
կլիմայէն ու ժողովուրդէն, եւ իր բնատուր ձիւրբերովն արուեստականա-
ցուցած է այդ բոլոր առաքինի ձեւերն ու յատկութիւնները, յատկապէս
բնորոշելու երաժշտութիւնը իբրեւ էութեամբ հայկական:

Նախ Նէշընըլ Բատիոյի կայանին ունեղիրները եւ ապա Սէնթրըլ
Բարբի ամառնային ամպլոնին չուրջ բոլորուող բաղձախուռն հանդիսա-
կանները մոլեղնորէն ծափահարեցին Խաչատուրեանի երաժշտութեան
այն իրապաշտ յատկութիւնը, զարմանալի զեղեցկութեամբ հիւսուած
մօթիւնները, լայն չափով օգտագործուած ողեկոչական՝ մեղեդիները,
իրենց փափուկ հպումներով, զուարթ երանդներով:

Սոնարհոթիւն քելի, հայրենակից Խաչատուրեան, ինչու որ քեզմով
հիւսուեցաւ մատահելի բարեկամութիւն մը հայոց հանդէպ Խորհրդային
Միութեան ժողովուրդներուն մէջ, եւ ահա՛ չիմա ալ ծովերն ու անտառ-
ները կարելով՝ հասեր եւ այս հոյակապ կրկիրը՝ հնչեցնելու անասան
կոշնակը, որդէպի բաղձութիւններ համարմբուին ու զլիսահակ յար-
դեն հայ ժողովուրդին աստուածատուր մասնաշաղկապութիւնները:

Եւ դեռ պիտի դան ուրիշ նշանաւոր հայեր, հո՞ծ զանդուածներով,
ու եւ պիտի ծափահարեմ անոնց երեւումը, պիտի այսպէս գովեմ անոնց
ստանձնաշատով տաղանդը, երկա՛ր ժամանակ:

Յուլիս 1

ՅԱԿՈԲ ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ

Տասը տարի առաջ, Նոր Գիր ամսաթիւրթի հրատարակութեան օրերուն, յանկարծ, ստանց լուր տալու, եկաւ մեզի միացաւ այս առոյգ, հասակաւոր եւ բարի ժպիտներով տղան: Իր խանդն ու համարձակութիւնը, եւ մանաւանդ իր նուրբ կենցաղավարութիւնը շատ տալաւորիչ էին: Իսկոյն համակրեցանք իրեն ու զինք սիրեցինք մեզմէ որեւէ մէկուն պէս:

Իր ընկերասիրութիւնը, իր ապրումներն ու արուեստի չափանիւշով արտայայտած իր դուրձերը արդէն բուսական նիւթ կը հայթափէին աս խօսակցութեան, զոր պիտի ընդարձակենք քիչ մը, հաճոյքով:

Սեւ ժպիտով այս արթնամիտ երիտասարդը իր արնուական երեւոյթին մէջ անաղարտ պահել է հայրենական աւանդութիւնները իր ծնընդաժայթին, Զօմարու գիւղին, որ Արդէնսի արեւելեան փէշին թառած, թրքական ծովուն մէջ կրցեր էր դարերով մնալ բոլորովին հայախօս:

Անտարակոյս որ վստահելի անձնաւորութիւն մըն է Յակոբ Ասատուրեան ասուարականը, երգիչը, բանաստեղծը եւ վիպասանը, որուն ստուերախիտ գէմքին վրայ տաքուկ եւ դրաւիչ ժպիտ մը կայ, արտմայանն ու արեւծուսի:

Այտիկա իրեն վիճակուեցաւ սրբորկուց, որ ժամանակ կորսնցուց հայրը, իսկ առաքինի մայրն ու մատաղատի չորս քոյրերը անապատի կիզիչ աւաղին զիրկը մնացին, ուրիշ բարձրութիւ պարագաներով:

Եւ այն տառապալի օրերուն Ասատուրեան պարտաւորուեցաւ ինքզինք ճանչնալ, վաղահասօրէն դառնալ հասուն մարդ, աշխարհի մաղկտող ցաւերն ու աշխարհի ահաւոր բեռը կրելով իր փոքրիկ ուսին վրայ:

Մօտաւորապէս քառասունըրեք տարեկան աս աշխոյժ մշակը դեռ չունի իր անունով գիրք մը եւ ոչ ալ երգերու արգած մը: Աս գաղութի չոր ու անհաղորդ միջնորդտին մէջ զբաղէտն ու արուեստապէտը այնքանից զիւրին չեն կրնար հաշտուիլ պայմաններուն հետ՝ հրատարակիչ քանից զիւրին չեն կրնար հաշտուիլ Այլապէս Ասատուրեան անունը պիտի դիտնային բազմահաղաւթ ունկնդիրներ, ընթերցողներ, ու նաեւ հասարակութիւնը, իր լայն խաւերով:

Ան ունի, սակայն, պատրաստ վիճակի մէջ, բանաստեղծութիւններուն առաջին գիրքը, ինչպէս նաեւ պատմութեան հաւաքածոյ մը եւ երկարաչունչ վէպ մը: Ասոնցմէ դատ մեր հանրութեան մէկ մասը արդէն լաւ ծանօթ է Ասատուրեան երգիչին:

Իր երգեցողութեան պահուն, ան դժբախտութիւն կ'արտայայտէ մեր մայր երկրի հովիտներուն հանդարտութիւնը, ձրերուն խիզախութիւնը

եւ անտառախիտ լեռներուն զանգուածեղութիւնը: Երբին իմաստը, տարողութիւնը եւ բազմազան շէշտերը աշխէս կատարեալ ձևով կը ներդաշնակուին Աստուծոյն շուրթէն ծորած կիրթ ձայնին մէջ: Եթէ Շահ-Մուրադեանի պարզ, կարծր, եւ երբեմն ալ պոռոտ, երբը տանին դեղ խնդափառեց հայրենիքի վառ սիրտին ու զգայնութեամբ, Աստուծոյն, սակայն, ունի խորունկ ազդեամբ մը, որ աշխարհի կը պատշաճի Հայաստանի հին վիշտերուն, ներկայ ուրախութիւններուն, հեղ ու բարի հովուերգութիւններուն. այլապէս ան հարազատութիւն կը թարգմանէ ժողովուրդի տենչերը, յուզումները, հերոսութիւնները: Կենսունակ արուեստագէտ մըն է ան առաւելագոյն բարքերով: Իր կոշտահին յարգը քաջ գիտէ, իր կարողութիւններուն համապատասխան գնահատութիւն հաղիւ կ'աղկնկալէ զինք ճանչցողներէն, եւ կ'ողէ որ այդպէս վարուին իրեն հետ: Որպէսքի բմբուներ անոր ողին՝ յարմար տեղն է հոս փոխադրելու եղբակացութիւնը անոր մէկ քննադատութեան, զոր ան իւր նետէր երևին անոնց՝ որ խոտելի կանոններ կը կիրարկէին արուեստի մարզին մէջ:

«Արդար հաշուեյարգարի մը միակ ճամբան այս է ահա — Մենք զմեզ հասկնանք, խօսող ու լսող, եւ իւրաքանչիւր արուեստագէտի տանք իր արժանի տեղը: Որպէսքի աստու կանուխ թեւահարող եւ հեւ ի հեւ կանչողէն ետք, գիտնանք ու գտնանք այն միւս բոլոր արժէքները, որոնք լռիկ մեջլիկ, առանց մունտախիլի եւ առանց աճապարելու — կամ աճապարելու — յետիւքի հասուն մեղեղիններ կը բերեն մեզ, հասուն ու հարգատ, եւ իրենց համեստ ուժերուն սահմանը նախ իրենք զիտեն, յաւակնութիւն չունին վերին արտին ցորենը դասուելու»:

Օր մը, առիթը յարմար նկատելով, երբ ճաշարանին մեծ սեղանին շուրջը բոլորուած էինք ընկերներով, որոնց մէջ ինքնազոյնութիւնը երբեք չ'արտասաններ իր գոյութեան ողբը, իր երգերուն մասին տեղեկութիւն խնդրեցինք:

— Երբեքու փորձերս, պատասխանեց ան ժպտը տարածելով դէմքին վրայ, սկսայ — պահ մը զադար — ծնած օրէս: Եւ անկէ առդին երբը միշտ հետս եղած է, նոյն իսկ արարական տանիքներու եղբերին նստած՝ կամ վայրի սարերու լանջին անձիւթի թափառած օրերու:»

Եւ գիտենք որ Զօմարուի սրբազան ժամուն մէջ, ուր մերտուեցաւ ութն օրեայ Յակոբը, առաջին անգամ ան լսեց զաշն ու քաղցր մեղեղները Տայկական շարականներուն, զոր զարկուտ շքեղ պատմեճանը կըռնակն առած՝ կ'երգէր ուշիմ սարկաւազ մը, ակնարկը կամարին յառած:

Մանկական անգիւրազանցիլ սիրով ան հետս աղաւ երբը մինչեւ Երեսնամեկի սրբատեղիները, մինչեւ Եղիարտոս ու Կիլիկիա, որբաշխարհի արտում ձայններուն տեսակ մը յառաջադասը զարձած, անվարան ու լիովին ողևորուած: Անոր երգին արձակած աղբիցիլ եղանակը վերջապէս օր մը կ'իյնայ պատուական հայու մը, Լեւոն Աստուրի ականջին: Այնուհետեւ ան հօր մը պէս կ'աշխատի զինք Բարեգործականի իրր մաս-

նաւոր ուսանող Բարեպի Գօնեւելաթուաւոր զրկել, և ևր յաջողի ալ, միայն թէ, մինչև ալք՝ Ասատուրեան բռնած էր ճամբան՝ որ կ'երկարի զէպի Ամերիկա, և Նիւ Եորք հասնելուն հաղիւ կ'իմասայ սան ընդու-նուելուն լուրը: Շատ ուշ...:

Բայց ան հետեւեցաւ երգին, և անդով ու կատարեալ մտահո-թեամբ: Եւ Ասատուրեան հիմա — հակառակ որ պաշտօնական յայտադր-րով մը չէ ներկայացած հանդիսականներուն — երգելով մեր ընկերային հաւաքովիներու մէջ, մեծ հանդէսներու բեմերէն ու ընթերցներու զուարթ մթնոլորտին մէջ, արդէն ապահոված է իրեն երգիչի մը յատուկ տիրոջն ու պատիւը, բան մը որ այնքան կը վայելցնէ իր գոռ ու փա-փուկ ձայնով, իր զեղեցիկ ու կիրթ երեւոյթովն, և իր խորունկ զգա-յնութիւնովն, որոնք կը զործածէ պատշաճ չափով, վարպետ զերասանի մը նման, որպէս զի իր ունկնդիրներուն հրամցուցած հոգեկան ու զգա-ցական ապրումներն և հայրենական ներշնչումները հաւասար կշիռն ու-նենան:

Այդ ոչ իմ Ասատուրեան մօտեցաւ բանաստեղծութեան ու զրակա-նութեան: Եւ ատիկա հակառակ այն զժբախտութեան որ իրեն վիճա-կուեցաւ: Որովհետեւ ան հաղիւ ծաղկոցէն անցած էր նախակրթարան երբ վրայ հասաւ ահաւոր փոթորիկը հայոց զլխուն: Հազարաւոր մա-նուկներու նման ան ալ, զաղթի երեք տարիներուն, ստրկածը բոլորո-վին մոռցաւ: Զինպաղարի տարին միայն ան յաջողեցաւ, Արարիայէն վախճանական, զրգը ու զրէի կարօտին անձնատուր, ապաստանիլ Երու-սաղէմի Հայ Բարեպոքճական Միութեան որբանոցը, որ յետոյ փոխադ-րուեցաւ Բորթ Սայլա, Եգիպտոս, և ապա Մերսին: Իր ուսուցիչները, զրեթէ ամէնքն ալ, պատահական, ճամբու վրայ, վարժապետներ եղան: Ասոնցմէ միայն Արսէն Երկաթը կը յիշէ, համարանքով, որ մի քանի ամիս զէթ պաշտօնին զրուիւր մնալով, առաջինն եղաւ հայերէն քերա-կանութիւնը իրեն քիչ թէ շատ հասկնալի դարձնողը: Յետոյ Հայ Գրիկ ճաշակը իրապէս իրեն առատաձեռնօրէն ջաբորդն եղած է Մամբրէ Վրդ. Միրունեան — այժմ Եպիսկոպոս և թեկադրութիւններովը: Ասոնցմէ զատ ճախակի ընթերցումներովն ու թեկադրութիւններովը: Ասոնցմէ զատ Ասատուրեան տքնեցաւ, երկար ատեն, մինչև որ կարողացաւ սեփակա-նացնել լիզու մը, ոճ մը, մէկ խօսքով զիմացիուն զործիք մը, որով կրցաւ կոկիկ, յղկիկ և շինիկ իր մտքէն ծնած տրպարները, միանգամայն ստեղծելով անոնց բարձր արժանաւայել միջավայր ու կենցաղ, ա-ռատ զոյնելով, բնական տեսարաններով, ուժեղ զրուագներով:

Այս բոլորէն զատ Ասատուրեան ունէր ուրիշ մտահոգութիւն մը — Ամերիկայի պարթաններուն ընտելանալու հարկադրութիւնն էր ատիկա: Եւ ան զտաւ միջոց: Յերեկները միշտ զործելով՝ իրիկուններն ալ նա-Եւ ան զտաւ միջոց: Յերեկները միշտ զործելով՝ իրիկուններն ալ նա-Եւ ան զտաւ միջոց: Յերեկները միշտ զործելով՝ իրիկուններն ալ նա-

պիտ Համալսարանի Էֆսթէնշըն դասընթացքը, իրեն նիւթ ընտրելով առեւտուրի հոգեբանութիւն եւ նաեւ առեւտրական ուրիշ ճիւղեր: Այսպէս պատրաստելով՝ ինքզինք կեանքին ու դործին համար, ան 1933-ին, հաստատեց զորդի մեծաքանակ վաճառականութեան դործը: Այսօր այդ առեւտրական ստպարէյին վրայ իրեն համար սպահոված է լաւ վարկ եւ ուշադրաւ յաջողութիւն:

* * *

Քսան տարիէն քիչ մըն ալ աւելի է Ասատուրեանի մուտքը գրականութեան մէջ: Իր առաջին վերածը կարճ բանաստեղծութիւն մըն էր, որուն տակ ստորագրեց Մաժաղցի ծածկանունը: Արուեստի այդ նուրբ ճիւղը շարունակելով ան ամփոփուեցաւ, խոկաց ու մտածումները տաճակելով՝ համադրեց իր քառականները, որոնք առհասարակ իրենց տարադին մէջ կ'արտայայտեն բարձր որակի եւ նուրբ ճաշակի հետ զուգընթաց հարուստ գոյնեւ եւ լիցուն զգայնութիւն:

Իր բանաստեղծութիւններուն ընտիրները, որ վերջեւս, իր մտեւրիմ ու գնահատող բարեկամներուն թելադրութեան անսարով, տետրակի մը մէջ հաւաքեց, գրքի ձեւով պիտի հրատարակէ զալ տարի, հաւանաբար գարնան:

Բացի զանազան նիւթերու — երաժշտութեան, խոհերու եւ երեւոյթներու նուիրում իր տաննակ մը արձակնեւէն՝ Ասատուրեան, երբ գտաւ որ բանաստեղծութեան մէջ ջունի բաւարար հնարաւորութիւն իր մտքին ծաղիկներուն մէջ զիջումը բաղմապիտի խորհուրդները արտայայտելու, եռանդով փարեցաւ նորաթէպին: Ուղիղ էր իր ընտրութիւնը: Որովհետեւ ան ունի նկարագրելու, ըսելու, յաջող՝ երդիծական սեռին մէջ յատկապէս, հիմնովին ինքնատիպ կելոյ մը: Իր լաշն խորհուրդները պատմութեան կուտան զիմպիւմ մը, որ յաճախ նշմարելի է պատկանելի անձի մը վրայ: Ատկէ զատ նշուելու արժանի է անոր պարզութիւնը, որով ան յաջողութեամբ կրնայ խուսափիլ քարոզէ, մանաւանդ պոռոտութենէ: Ասատուրեանի գրականութեան ընթերցողը այնքան մօտիկութիւն կը գտնէ Գրիգոր Զահրապի արտակարգօրէն յաջող դործերուն հետ:

Ասատուրեանի «Աղէկ կնիքը Աղէկ Են» պատմութեամբ, ինչպէս իր երկու վեցեակ մը ուրիշ վէպիկները, կ'ընդգրկեն հայ ժողովուրդի աստանդական կեանքի յուսախաբութիւնները, մաքառումները, յոյսն ու խանդավառութիւնը: Ուրիշ Սմբերկայի հայ գրադէտներուն նման ան ալ խոշոր ձիւղ մը կ'ընէ արդային աւանդութիւնները, աղուր բարբերովն ու չողեղբաւ ջերմեռանդութիւններով՝ խնամոտ տարադին մէջ փոխանցելու նոր ժամոգներուն, ջերմ զգայնութեամբ եւ անբեկանելի հաւատքով, վէպին միջոցաւ:

Իր այս պատմութեանը լման զիւրք մը կը կաղմեն, եւ հաւանաբար, դարձեալ իր վատահիլի բարեկամներուն մշտադահանջ փափաքներուն անսարով՝ օր մը վերջապէս գանոնք յանձնէ մամուլին, որով այնքան

կարեւոր նպատակ մը բերած պիտի ըլլայ հայ զբաղանութեան ընդհանրապէս ու այս զաղութի զբաղան ձգտումներուն միացնելու իր տաքուկ աշխուժութիւնը մասնաւորապէս:

Այս աղուոր զործերէն զատ Ասատուրեան համարձակեցաւ ձեռք զարնելու ընդարձակ վէպին ալ: Եւ յաջողեցաւ: Իր «Ո՞ւր, Վահրամ» վէպը, որուն երկու հատուածները հրատարակեց Նոր Օր բացառիկին եւ Նոր Գիր եռամսեայի մէջ, իր վրայ հրաւիրեց խոտապահանջ զրազատներու ուշադրութիւնն ու անխառն գնահատումները: Այս գիրքն ալ պատրաստ է հրատարակութեան:

Եւ այս մշտադրադ վիճակին մէջ Ասատուրեան կը գտնէ բաւական ժամանակ խմբագրելու Չամախլու Հայրենակցական Միութեան պարբերաթերթը, Արդէոս, որուն խիտ համարներուն մէջ ան միշտ ալ կը ջանայ գնել զբաղանութեան շունչը, գուարթ ու սրամիտ ակնարկները, գուսպ ու կշռաւոր արտայայտութիւնները: Այս գործին մէջ կը ցոլայ խնամք եւ ծայր աստիճան կարգապահութիւն, որ ան ցոյց կուտայ նաեւ իր հանգիստումներուն մէջ, իր ընտանեկան յարկին տակ:

Արդ նախանձիւի յարկը ան կտրմեց 1935-ին, որ ատեն ամուսնացաւ գեղեցիկ եւ ուշիմ Մարթա Անանեանի հետ: Իր կեանքի քսան տարիները թափառելէ ետք Ասատուրեան կը գուրդուրայ իր յարկին վրայ, իր տիկնոջ եւ երկու մանչերուն — Ճանիկն եւ Րիչըրտին — վրայ, իրը գիտակից մարդ, իրը պատուական ամուսին եւ իրը գորովապաշտ հայր:

Լեցուն ձիւրքերով եւ ամուր բարքերով մարդ մըն է Յակոբ Ասատուրեան:

ՎԱՆՐԱՄ ՏԱՏՐԵԱՆ

Իր Դիպի Անապատ ստուար հատորը կարգացողներուն մէջ հարկաւ կը գտնուին բաւական մեծ թիւով արեւնակիցներ, որոնք Վահրամ Տատրեանի նման կրեցին մեր պատմութեան տխուր էջերուն զարհուրելի արհաւիրքը, լման չորս տարի. բայց ամէն անձ իր կրած տպաւորութիւններն արտայայտելու զգայնութեան չափանիշը կրնայ ընտրուել առանձնապէս: Ունէ ձեռով անդրադարձում մը արդ նիւթին կը նշանակէ անհուն տառապանք: Քիչեր կրցան զլոմանալ Գողգոթայի տոմարներն ալն առնն, եւ անոնցմէ հազիւ պիտի գտնուին Տատրեանի նման կամքի տէր վերապրողներ՝ տարիներով երկնելու անասման եղեանը՝ զոր թուրք պետութիւնը կատարեց հայ ժողովուրդին հանդէպ:

Մեզմէ շատեր, տարաբախտաբար, կ'ապրէին միջնաւայրի մը մէջ ալն դաւաններուն, ուր պարտականութիւն կը ծանրանար իւրաքանչիւր թուրքի եւ քիւրտի վրայ՝ տապաւրով կտրելու ճիւղը սեւէ հայու, զանազով պատռելու որովայնը մանկամարդ կոյսերուն, եւ չամփուրով տաղելու ճակատները մատղաշ տղոց: Ամբողջ դաւառի մը մէջ հազիւ կարողացան ճողովել իրկտանեակ մը վարպետներ, սա ու նա վաշխառուին առօրեայ պահանջին թելադրանքովը:

Պարզապէս չունեցանք կառավարիչ մը որ արդիւնէր քաղաքամէջի կամուրջին վրայ զլխատումն տանեակ հազար երկտասարդութեան, թոյլ չտար որ զինուորները, չէթէները, թուրք եւ քիւրտ բարբարոսները յարձակէին զիւրերուն վրայ սպաննելու, լլկելու, կոշտակելու, հըրդեհելու, եւ կամ ապահովէր կարաւաններու տեղահանումն փտահելի պաշտօնէութեան, որոնք, որքան ալ որ իրրեւ թրքատիւ արարածներ, սաակը լլլային կաշառք պահանջելու, զսնէ չմերկացնէին տղաքն ու աղջիկները, չխոշտանգէին զանգուածօրէն, տարիներով:

Մեզի վիճակուեցաւ, սակայն, տեսնելու զազանային ամենէն կատաղի նենդութիւնը: Մէկ շաբթուան մէջ շէն զիւրեր աւերակի վերածուեցան, գաշտերն ու ձորերը, մարդերն ու գետերը ողողուեցան կարմիր արիւնով, եւ զիւրակներու հետ ննջեցինք: Դեռ աւելին, վեց ամիս չանցած, մոռցանք մայրենի լեզուն եւ ցեղային աւանդութիւնները: Պարտադրուեցաւ մեզի ուրանալ մեր դաւանանքը եւ ընդունել իրենց կրօնքին բոլոր յիմարութիւնները: Յետոյ կ'ըր տիրեցին մեր մտքին ու մարմնոյն՝ իւրատեղին մեկ, իրենցմէ աւելի սաստիւրէն հալածելու մամաներն ու կեալուրները:

Այո՛, մեր բանեւորն ու աղքատը ճակատագրի նոյն զոհերը դարձան: Գոհարեղէններ վաճառելով սենեակ վարձելու շնորհէն իտպառ գրկուեցան անոնք: Գեղեցիկն ու դաստիարակուածը, ինչպէս անուս գեղջ-

կուհին՝ զարձան հարէմի գերին, Ենթակայ թրքատիպ ախորժակին: Լման չորս տարի անոնք չունեցան բախտը՝ օճախի մը ծուխը բարձրացընելու իրենց յատուկ քնակարանի բուխերիկէն, որովհետեւ արդիւրեւ չէր անոնց ըլլալու տուն ու տող: Երկու հայեր իրարու հետ յարաբերելու, մայրենի լեզուով խօսելու եւ քնակելու աջատուութիւն չունէին: Չունէին աջատուութիւն նաեւ կրկու հայութիւն մասնող սեւէ տարազ:

Բայց եթէ սանկ քիչ մը մեղմ եղած է հայաձանքը Չորումի հայերուն հանդէպ, առիկա չի նշանակեր անշուշտ որ Վաչրամ Տատրեանի Դէպի Անապատ, Անապատին Մէջ եւ Վերադարձ Անապատէն բաժնեներուն օրացրութիւնը չունի ազդու վկայութիւն արգարադատ ժողովուրդներու առջեւ յաւիտեանական թխապարտն զարծնելու թուրք կառավարութիւնը, թուրք ազդեցիկ տարբերը, թուրք զինուորականութիւնը եւ ոստիկանութիւնը:

Անտարակիցս որ Տատրեանի յուշերը, նոյն իսկ, համեմատած մեր տեսածներուն՝ իրենց չափաւոր փաստերովը, որոնց մէջ չեն իյնար ուրիշներու նկարներուն այնքան տեղին օգտագործումը իր կողմէն, մեր մտքին մէջ թարմացուցին կսկիծն ու մորմոքը մեր կրած անորակելի ցաւերուն, անվերապաւնալի կորուստներուն, եւ վերստին մրանջացինք ու արտասուեցինք:

Բայց չենք զլջացեր ալզ գիրքը կարգադրուս համար: Ատենն հեղ մը ալզ տեսակ գիրք մը գալու է մեր սեզանին վրայ արթնցնելու ցմեղ մեր թմբիրէն՝ որ մեր վրայ կ'իջնէ սա օտար փողոցներուն մէջ հարազատութիւն որոնելու մեր ցանկութիւններով:

Պիտի չուզէի ի հարկէ կարգալ տողեր ու հատուածներ որ չեն պատկանիր եղևնիի անմիջական զիծերուն: Որովհետեւ Տատրեանի գիրքը հաստատապէս կը պահէ իր արժանիքը պարզապէս անոր համար որ մեր ժողովուրդին պարտադրուեցաւ տեղահանութիւնը, եւ անոր կատուած ժողովուրդին պարտադրուեցաւ տեղահանութիւնը, զոր թուրքեր այնքան վարժ են բոլոր զարհուրելի վերաբերմունքը, զոր թուրքեր այնքան վարժ են ստեղծելու եւ տառացիօրէն դժբաղբելու: Վերջապէս իրենք վկայութիւն տան մերն է հայոց քնաջնջումին եւ ուրեմն վերջնակէտը պէտք է գրուէր երուամբն է Սուրբ Յակոբեանց տաճարի մուտքին առջեւ հասնելուն: Մնասաղէմի Սուրբ Յակոբեանց տաճարի մուտքին առջեւ հասնելուն: Մնասաղէմի Սուրբ Յակոբեանց տաճարի մուտքին առջեւ հասնելուն:

Բայց իր ներկայ տարադրին մէջ Դէպի Անապատը շատ հետաքրքրութեամբ կը կարգացուի շնորհիւ հեղինակին կանոնաւոր զատաւորութիւն, թեամբ կը կարգացուի շնորհիւ հեղինակին կանոնաւոր զատաւորութիւն, թեամբ կը կարգացուի շնորհիւ հեղինակին կանոնաւոր զատաւորութիւն, թեամբ կը կարգացուի շնորհիւ հեղինակին կանոնաւոր զատաւորութիւն:

նազերելուն եւ բախտակիցի մը զրէն ծորած ըլլալուն համար:

* * *

Վաչրամ Տատրեան իր անունը ստիճիլ պարտադրեց շատ մեծ թիւով ընթերցողներուն: Հին սովորութիւն մըն էր իրենք, Պոլսոյ թերթօնապիւրններուն օրինակովը, բայց հոս ալ ախորժակները պատրաստ էին, բարեներուն օրինակովը, բայց հոս ալ ախորժակները պատրաստ էին, բարեներուն օրինակովը, բայց հոս ալ ախորժակները պատրաստ էին, բարեներուն օրինակովը:

գործը, որ առհասարակ վարդապետ խոհարարի մը հոգատար խղճովն ան հրապարակ կը դնէր յաճախ:

Իր հետ Պոլսէն հոս բերաւ այլ նորոյթը մեր մամուլի էջերուն: Ստորագրեց ընթացիկ տպագրութիւններուն կազմուած յօդուածներ, հին ու նոր աշխարհի յատուկ սովորութիւններն քննադատող սուր տեխնարկներով: Բերաւ նաեւ առատ պաշար վարդանի ոստիկանական տպագրութիւններուն, զանազան միջավայրեր պատկերող վիպականներ: Էւ յարատեւօրէն զանաւոր տարածեց մեր մէջ զանուոր հատուածական երկու տեսակ թերթերուն, առանց բացառութեան:

Այն ատեն տխուր էր կացութիւնը յարարերութիւններուն հոս, եւ ինչպէս տակաւին ալ յամառօրէն կը պահանջուի քրոյր ազգային գործիչներէն — այս զաղույթը հնուց ի վեր գործիչ համարած է զբաղէտն ու մտաւորականը, կրօնասէտն ու կուսակցական ղեկավարը — չ'անցնիլ զիրար անջատող զիծը: Բայց կարգ մը «էջողք» մարդոց նման ճառերանն ալ հաւանաբար զխտակցօրէն զանց բրաւ հանրային խիստ դատաստանը ու համարձակեցաւ յղելու իր թերթօնները թէ ազգային հատուածի եւ թէ կուսակցութեան մը հատուածի մամուլին, վերին ի վերին:

Մեկուսական մը անգամ պարտաւոր էր կողմնադաճ ըլլալ: Որովհետեւ «կամ մեզի հետ, կամ մեզի դէմ» նշանաբանի նման ստատիկ վրձնական թէզեր կը պաշտպանուէին այն օրերուն: Եւ ի հարկէ ինչպէս այս երկրին մէջ խռոչը զանդուածը, նոյնպէս ալ մեր մէջ փոքր թիւով անհասներ երբեք չ'ազդուեցան յեղափոխաշունչ ազգազիններէն: Եթէ շատ չնչին ըլլար քանակն ու որակը այդ տեսակ անտարբեր մարդոց, անտարակոյս որ աշխարհն երկրորդ անգամն ըլլալով պիտի չ'անցնէր արեան ծովերէն:

Բայց մեր այս ակնարկը չունի վտանգելու միտում չահուած համբաւի մը որ Տաւրեան, յամառ իր հետապնդումներովն կարողացած է սպառնովել իր անունին: Իրմէ քաղուած տպագրութեան սրտազին թեւադրանքներովը արդէն անասցեր ենք ներքին ձայնին որ մեզ կը մղէր սանկ լուրջ հետեւիլ դէպի նուաճումներ առաջնորդող անոր համարձակ քայլերուն: Պարզ է հիւս երեսոյթը, եւ բնաւ կողմնակից չըլլալով հրաշապատում գործերու, արդարօրէն կ'անդրադառնանք զերազանց ճիշդութիւնով կիրարկուած բազմաձև տարալիներուն, որոնք, այնքան արդիւնք են իր սրամտութեան, դատողութեան եւ արտայայտելու առանձնաշատուկ ձիրքերուն, որքան յարատեւ ու քաջակորով աշխատութեան, որուն լծուեցաւ Տաւրեան, տարիներով, առանց յուսահատելու, առանց ընկճուելու, կամ առանց խորտակուելու:

Որովհետեւ քիչ չէրաւ անապատին բերած աւերը իրեն: Հո'ն, աւերի քան երեք տարի, եթարկուելով Փիլիքական ու հողեկան ամենայն ծանր հարուածներու, դեռ պատանի, չկրցաւ զիմանալ եւ անխուսափելի զրկանքները արեցին իր մարմնային օրկաններէն ոմանք: Իրբեւ ուղղա-

կի հետեւանք մինչեւ այսօր տակաւին անքնութենէ կը տառապի ան, սա'ստիկ չափով մը:

Իր այս անտանկի զրոյթը, սակայն, ան դիմադրանք յախուռն կերպով, ինքզինք նուիրելով զարգացումի: Տասներեք տարի զործեց միեւնոյն Հաստատութեան մէջ: Իրը աւելածու մտաւ հոն ու հետզհետէ բարձրացաւ զործակատարի պաշտօնին: Սորվեցաւ հայերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, թուրքերէն, Առեւտուրի ասպարեզին համար իւրացուց տոմարակալութիւն, թղթակցութիւն: Ուսումնասիրեց երաժշտութիւնը, ձեռք զարկաւ փելիսոփայութեան:

Իր զարգացումն զայն առաջնորդեց գրականութեան գաւառը: Նախ աշխատակցեցաւ մամուլին, ստորագրելով՝ երզնիական եւ հասարակական ընդթ կըրող յօդուածներ: Կտոչեցաւ իր համոզումին, — Գրողի մը ոճը որքան սահուն՝ նոյնքան յստակ եւ պատկերալի պէտք է ըլլայ»:

Թէեւ հետագային իր մշակած գրականութեան մէջ կը բացակայի գեղարուեստական ճաշակի մը յատուկ նրբութիւն, եւ ոմանց դատումով, առաւելապէս ան մնաց «էջերու հեղինակը», բայց իրողութիւն է որ ան յաջողեցաւ կապել ընթերցողներու հօլլ մը, որ բուն հեղաքրքրութեամբ կը հետեւի իր զործերուն, մամուլին մէջ, կամ առանձին հատորով:

Քառասունհինգ տարեկան տս մարդը, սերած ունեւոր ընտանիքէ, եւ ապրած ըլլալով դատարին փարթեմութիւնը, իրեն հետ հոգածութեամբ աճեցուցեր է վեհանձնութեան եւ ստաբլինութեան արուոր յատկութիւններ: Կեանքին մէջ ան միշտ նախընտրեց չափաւորութիւնը: Ժուժկալ է ամէն բանի մէջ: Զծիսեց, չիտեց, եւ հաւանաբար իր այնքան հանդարտ վիճակէն դատելով, ակորժակով չերգեց եւ ոչ ալ խանդով սրբաց: Սակայն զործածեց միտքն ու լիցուն, միկանն ու եռանդը: Իր տիպարին տէր մէկը անպայման պիտի դառնար շաղկրատ, պարծենկոտ ու յամառ ինքնահաւան մը, բայց ո՛չ Տատրեան: Ան համբերատար ու յամառ ինքնահաւան մը, բայց ո՛չ Տատրեան: Ինչ կիրքով որ կը պաշտպանէ իր թէպէն ու իրաւունքը, նոյն համեմատութեամբ տեղի կուտայ արդարութեան ու ճշմարտութեան:

Մենակեացութիւնը գեղջած է անոր փափաքներէն շատ բան: Հազիւ պատահաբար կը միանայ Հաստատական հանդիսութիւններու եւ զրեթէ: անմասն կը մնայ հանրութիւնն չահաղդող ամէն կարգի զործերէ: Թերեւս իր այս ինքնամփոփումի հետեւանքն է իր այնքան առատ արտադրութիւնը:

Մինչեւ ներկայիս արդէն ան ունի ինը հատոր գիրք լեցնող ատաղձ, աւելի քան վեց եօթը հազար էջերով, զոր, շատ կարճ ժամանակածիջոցի մը մէջ, բոլոր աշխարհ ըրելու նպատակով՝ գնաց տողաշարութիւն սորվելու: Ինքն ալ կ'ընդունի որ հիմա «չառ մեծ զործի մէջ միջոցառում» սորվելու: Ինքն ալ կ'ընդունի որ մարդ մը ըլլալուն՝ օրը տասը ժամ տողաէ: Բայց անպատ կորովի տէր մարդ մը ըլլալուն՝ օրը տասը ժամ տողաէ: Իր այս աշխատելով, երկու ժամ փորձեր կատարելով չի ձանձրանար չարի վրայ աշխատելով, երկու ժամ փորձեր կատարելով չի ձանձրանար

վիճակէն: Եւ հիմա ալ զբալանձաւի զործն ստանձնած է: Ժամեր կը վատնէ իր զրքին ապաւրանքները ծրարելու, վաթթիւելու, հասցէադրելու, նամակատուն տանելու, եւ հոն ալ կարգի տարակելու:

Այս բոլորի մասին երբ մեր զարմանքը կը յայտնէինք անդամ մը, Տատրեան ժպիտ մը տարածելով տրտում գէմքին վրայ՝ հատիկ հատիկ ըսաւ իր հաստատ վճիռը.

— Բայց զօրաւոր է կամքս, պիտի աշխատիմ երկու տարուան մէջ ինը գիրքս ալ հրապարակ հանել: Անկէ ետքն ալ կը մտածեմ հայ հեղինակներու փոշիներու տակ թաղուած արժէքաւոր ձեռագիրները հրատարակել, ձրի, եւ առաջին առթիւ հայերէն լեզուի ընդարձակ քերականութիւն մը, 5—600 էջոց, ամերիկեան քերականութիւններու չափանիւով:

Մեղի կը մնայ յաջողութիւն մաղթել մեր բարեկամի առաջադրութիւններուն, եւ ցանկալ որ մինչեւ այն ատեն հայ հեղինակ մը արդէն պատրաստած կ'ըլլայ ակնարկուած քերականութիւնը, զոր հրատարակել կը խոստանայ Վահրամ Տատրեան:

Գործին եւ խօսքին տէր մարդ մըն է ան, գերազանց յանձնարարականներով:

ԴՆԻԸՏՈՐ ՏՐԱՅԶԸՐ

Հետեւեալը ամփոփումն է ձեռնարկի Թ. Ֆարեղի, անուանի գրագետի այն յօդուածին, որ երեւցաւ յայտնի շաբաթաթերթի վր, Սաթըրթէ Ռիվլի ափ Լիբրէշըրի վերջին համարին մէջ: Այսպէսով կը յայտնենք մեր յարգանքն սեփական գրագետին, Դիլըտոր Տրայզըրի, որ մեկնեցաւ հոսկէ, շատ չքանցած:

[illegible]

վերաբերում է և մոռացութեան ծովին յատուկը սուղուելու : Տրապըրը ունէր կառք : Ես կը դուռնակեմ, առանց ահապարելու, որ անոր աղղկեցութիւնը տարուէ տարի առաւելապէս պիտի յայտնուի : Տարակարծիք եղողներ կը ստեն ու զիրարատր հանրութեան ընթերցող տարրը կը մոլորեցնեն :

* * *

Տրապըրը ծնած էր Ինտիման, 1871-ին : Ան մեռաւ 1945 տարուան հետ : Անոր կեանքը կը պարփակէ արդի մարդուն պատմութեան ամենէն ահարկու փոխանցման շրջանը : Իր սեփական գործը կը ցոյարձակէ այդ փոխանցման շատ հատուածները : Իր օրերուն մէջ Ամերիկան բարձրացաւ աննախընթաց գերիշխանութեան՝ աշխարհի մրցարանին մէջ : Տրապըրը իրապաշտօրէն տուաւ գիծերը Ամերիկայի դադափարականին, նկարեց անոր տարածութիւնը շրջանը, պատմեց անոր վտանգութեան ու թշուառութեան մասին, յաջողութեան ու ձախողութեան շուրջ առատ գրեց : Լաշտանիստ ամերիկեան կոստիտալական տիրապետութեան մէջ ան չեւտեց վիպերուն կարեւորութիւնը խղճաւոր աշխարհին՝ ութը հատորներով, որոնցմէ վերջինը, Պատմէշը, երբ սպազորուի այս տարի, պիտի դաշ չեւտուի իր հանգամանքը : Ասոնցմէ դատ, կ'արժէ հոս արձանագրել, այն երկու գիրքերը, որ ան ժառանգ ձգեց, լման վիճակի մէջ, տակաւին անտիպ : Կ'սպաքուցանեն այս ամէնը որ Տրապըրը մնաց զվաւոր գրող մը՝ մինչեւ իր վերջին վաշրկեանը, նաեւ ան հաւատարմօք մնաց, իր երկար կեանքին մէջ, զբաղանութեան իտէալին :

Ան պատմած է մեղի իր կեանքի նախաշրջանի մասին երկու կենսապական գործերով, որոնք սքանչելի են իրենց անկեղծութեամբ : Արշալոյս եւ Գիւրք մը իմ Շուրջ հատորները կը կարգեն ամենէն կարեւոր գործերը իր զբաղանութեան, եւ իրենց հարապատութեան շնորհիւ անբաղգատելի պիտի մնան ամերիկեան կենսապականութեան մէջ : Այս գործերը կը պարզեն թէ Տրապըրը իրաւ տխուն է մեծ գրաւէտի մը : Ան աչքը բացաւ զրկեալներու յատուկ միջավայրի մը մէջ : Իր ծնողքը աղքատ էր, ընկերութեան ստորին խաւին կը պատկանէր : Ան նախ տեսաւ իր տղայութեան յարկին մէջ կատարուած պայքարը բնաղդային եւ ընկերային ստիճութիւններուն, որոնցմով կազմուեցաւ կեդրոնական մոթիւր իր հետապայ զրականութեան : Տրապըրը ընտանիքը փոխադրուեցաւ տունէ տուն, տեղէ տեղ, քաղաքէ քաղաք, միշտ ալ ունայն՝ տեղ մը հասնելու, լուսադոյնս յարդուելու, ազուրը բնակարան ունենալու, յաջողութիւն ձեռք ձգելու : Իր վէպերուն մէջ շատ նկարագրած է այս տեսակ տեղափոխութիւններ : Իր նկարագրիչներուն թափառումն ալ չըջնէ չըջնի, եւ առողջ իր տիպերուն մօտան ու լըքը դատակարարային խաւերուն մէջ ընտրու զերպով կ'սպաքուցանեն իր ընտանեկան կեանքը, եւ ի հարկէ Տրապըրն, անձնապէս : Իր օրերուն Ամերիկայի մէջ գիրքի, համբաւի եւ յաջողութեան սպաս գրուած պայքարը կատարել էր եւ աններող, նոյնքան անբարեացակամ՝ ընկերային պատահալթիւնները :

Զգտումներու հասնելու կիրարկուած սա ամէն տեսակ անխիղճ կերպերը զեւ տպաշուրթեան իրճիթին մէջ ծանրորէն ճշեցին իր մտքին վրայ: Եւ այս բոլոր վիճակները ապրեցաւ Տրալլըր ու զանոնք նկարագրեց: Իր կեանքին ու իր վէպին միջեւ եղած կապը սերտ համահմանութիւն մը ունի: Այս կամ այն ձևով ան զգաց ու տեսաւ իր նկարագրերները: Իր վէպերը կարելի է անուանել Ամերիկայի երազի կենսագրութիւնները: Ան ապրեցաւ վիճակը, զբայնութիւնը, յոյսերը, զանոութիւնները, եւ ձգտումները իր ժամանակին՝ աճող ուժգնութեամբ: Տրալլըրի մտաքին ու սրտին մէջէն Ամերիկեան կեանքը կը հոսի անհատնում գետի նման: Մարզն ու իր զործը միաձուլուեցան ամերիկեան պատմութեան մէջ՝ ազդին ամենէն տաշնամիբ պատմական շրջանին:

* * *

Գշիւտուր Տրալլըր տղիկը դաւակն էր բարեկաշտ ու ձեռնունայն գերմանացի գաղթականի մը: Ամէկոտ էր ան, ինչպէս մերիկ ու յարգաւիր, երազկոտ ու տենչերով լեցուն էր: Ան կ'ուզէր ապրիլ, կ'ուզէր աճիլ, կ'ուզէր սորվիլ: Ամէն բան ուշադրութեամբ կը դիտէր: Իր կարեւոր գործերուն մէջ նշմարելի է գիտողի յատկանիւշը: Վաղ հասակէն մէջ ան դիտել գիտցաւ: Ինտիմանայի դաշտերուն եւ աւաններուն մէջ, ազատու կիսա-լեռամնաց, բունաշունչ կեանքոտ Շիքսհոյի փողոցներուն մէջ սա տղիկը զիտեց, գիտեց, միշտ վատահ մարդ զտնալու, բարձրանալու աշխարհի մէջ, անուն մը վատակելու: Այդ շրջանին զգալուն տղան էր ան: Բայց կ'ուզէր լմբունիլ: Սորվեցաւ, եւ ատեն կ'անէ մինչեւ որ շատեր գիտակցին թէ որքա՞ն բան սորվեցաւ Պարզաքէն եւ Սպէնսըն: Փորձեց, շատ լուրջ կերպով փորձեց իւրաքանչիւր իր ժամանակի լաւագոյն գաղափարները: Բայց եւրոպական կրթական աւանմանակի լաւագոյն գաղափարները: Բայց եւրոպական կրթական աւանմանակի լաւագոյն գաղափարները: Եւ ինկլէնտի դատարարականութիւնները, Վիկտորեան գուլթիւնները, Եւ ինկլէնտի դատարարականութիւնները, Վիկտորեան Անգլիոյ դարգացումը որքան կրնային բաւարարութիւն տալ սա տղուն, ասանկ պատանիի մը երբոր գէտ առ գէտ կը կանգնէր սա ամերիկեան աշխարհին: Տրալլըր կոչուած էր ռաշովիթայ մը ըլլալու եւ անձամբ պիտի բանար ձամբան: Կեանքէն պիտի սորվէր: Այն ամէնը որ Տրալլըրի տկարութիւնները նկատուած են՝ իսկութեան մէջ իր կուտանն են եղեր: Անոր գործն էր զիտալիժը փոխող Ամերիկեան նկարագրել: Առաւելագոյն չափով ան ատակ էր իր զործին:

Անոր ընդարձակ գիւրքերը ոչ միայն զործեր են որոնք մեկի կը բերեն խորունկ վերաբերմունք մարդուն կոչումին, ապա նաեւ անոնք կը փորձեն պատմելու ճշմարտութիւնը: Գոսթով ու խղճով կը վերաբերուին մարդոց ու կանանց հանգչպ, աղոց ու աղջիկներուն՝ որոնք փակուած են կեանքի որբերդական ցանցին մէջ:

Տակաւին գիտնալու որոնումին մէջ, սորվելու եւ անկախ ըլլալու համար, Տրալլըր միացաւ Ամերիկայի Համայնափար կուսակցութեան, անցնող ամառ: Այս իրականութեան գլխաւոր իմաստն այն է որ ան աղ-

պէսով հրաժարեցաւ պատուելէ պուրժուս Ամերիկան։ Այդ առումով կարգապահական միտում մըն էր իրենր, եւ նշանակութիւն մը կուտայ իր բոլոր գործերուն։ Ատիկա կը փաստէ մեզի որ վերպասանք, որ ամենէն հարազատ, ամենէն կատարեալ, ամենէն ընդարձակ չափով նկարած է Ամերիկայի կեանքին խմատը, իր ամենէն բազմալի հասակաւորման շրջանին, իր վերջալուսին՝ կը յանդի բաժնուելու այդ նոյն ընկերութեանէն։ Այդ մտածումով, Տրաջլըր, ալեւորը, գիմեց սոցիալական իսկաւրն։ Իր այս գործին համար մարդ կը յարգէ դասն իր քաջութեան եւ անկեղծութեան չափովը։

* * *

Եւ հիմա Դհիլըտոր Տրաջլըր չկայ այլեւ։ Մենք կորուսինք մեծ գրագէտ մը։ Կորուսինք մարդ մը որ գիրացուց մեզմէ շատերուն գործը։ Անձնապէս բարեկամ մը անյայտացաւ։ Եկէք վայրկեան մը կանդնինք ու խոնարհենք մեր գլուխը։ Փորձենք, եթէ կրնանք, փոխարինելու զդաշնութիւնը այն դատարկութեան՝ զոր ստեղծուեցաւ անոր մեկնումովը։ Ապա ուրեմն զանաւնք մեր գործերուն։ Անոր դասը կը խրախուսէ անհատը պայքարելու։ Ան զնաց ատենուան մը մէջ երբ մարդկութեան եւ անոր իրաւ սպառնալին միջեւ կը բարձրանայ պատ մը հիւստեած սուտով, խարդախութեամբ եւ նեղութեամբ, երբ ահարկու պատնէշ մը կը կառուցուի ուժովը հրասայլին, հրետանիին եւ հիւլակաւն ոռմբին։ Ահա այդ պատերուն ետին կը գտնուի մեր ազատութիւնը, եւ ազատութիւնը անոնց, որոնց համար պիտի ժառանգ ձգենք մեր կեանքի մէջ փայլալից բոլոր բաները։ Մարդը որ այնքան օժանդակ եղաւ մեր պայքարելու ձգտումին սա ազատութեան եւ շարունակումը մինչեւ զատն վերջաւորութիւնը, արդէն մտաւ ստուերի մէջ։ Երթաւ բարեաւ, Դհիլըտոր Տրաջլըր, երթաւ բարեաւ եւ ողջ լի'ր։ Դուռն, ստեղծիչը տիրապետական վէպին, աւելի տիրան էիր դուն ինքդ։ Քեզի պարտական ենք։ Թող որ յայտնենք քեզի մեր վերջին յարգանքը, վերջին օրբլուարը եւ ապա շարունակենք մեր գնացքը։ Պայքարը մնայուն է։ Դուռն չես պատկանիր անցեալի մը պանդխտին, այլ պանդխտին ազատ սպառնալին, որուն կառուցումը մեր գործն է, եւ, նաեւ երկրասարդութեան, կիրարկելու։ Երթա'ւ բարեաւ, Դհիլըտոր։

JAMES T. FARRELL

Յունվար 27

ՅԱԿՈՒ ՕՇԱԿԱՆ

Սիւն պարբերաթերթէն քաղելով՝ ուրախութեամբ ստորեւ կը դե-տեղենք մեծատաղանդ գրագէտ, թատերագիր, քննադատ, ուսուցիչ եւ խմբագիր Յակոբ Օշականի յորելինական յանձնաժողովի սրտառուչ գեկոյցը, որ գեղեցիկ պարտականութեան մը կը հրաւիրէ Սփիւռքի հա-յութիւնը, իր ալլազան տարրերով:

Կը հաւատանք թէ՛ հոս, Ամերիկայի մէջ, շատ մեծ է թիւը դրա-կանութեան այն խանդավառ բարեկամներուն, որոնք խորունկ համակ-րութիւն կը տածեն յորելեար Յակոբ Օշականի հանդէպ: Եւ կը յուսանք որ Սուրբ Յակոբեանց Միաբանութեան ադնիւ ձայնը ուժեղ արձագանդ պիտի գտնէ մեր համայնքին պաշտօնական մարմիններուն քով, ու հա-սարակութեան մէջ:

Սիւնակը բաց պիտի ըլլայ առջեւը անոնց, որոնք կ'ուզեն անդրա-դառնալ յորելեարի գործունէութեան շուրջ եւ կամ թելադրութիւն մը ունին յորելինական հանդիսութիւններու կազմութեան մասին:

Յանձին Յակոբ Օշականի, պիտի գնահատուի մեր դրականութեան ամենէն պատկառելի մշակը: Ըստ այնմ մտածենք, գործենք ու տրա-մադրենք մեր գումարները:

ՅԱԿՈՒ ՕՇԱԿԱՆԻ ՅՈՒՆԵԻՆԱԿԱՆ ՏԱՐԻՆ

Արեւմտահայ գրականութիւնը վերջի քառորդ դարու իր գործու-նէութեան ընթացքին, սրտառուչ յարատեւութեամբ մը շարունակեց ինքզինքը արդիւնաւորել, նոր ուժերուն հետ, հին արժէքներուն ալ գործակցութեամբ: Անպիտակահ կրնանք յայտարարել թէ այդ հին ուժերուն մէջ Յակոբ Օշական կը ներկայանայ բացառիկ շնորհներով եւ արդիւնքներով:

Յ. Օշական բերած է արեւմտահայ վէպին ծաւալի եւ որակի դեռ չգերազանցուած յաւելումներ: Ծանր տաղնապներով բայց անսպառ կո-չգերազանցուած յաւելումներ ալ ճիշդ մեր պատմումը, մեր վէպը բարերա-րովով մը գործադրուած ալ արդար գեղեցկութիւններով: Օշականի վէպական գործը թէեւ անաւարտ՝ բաւ է զինք մեր գրականութեան տիրական դէմքը դարձնելու: Անոր երազն էր փրկել իր ժողովուրդին մնացածը: Հայ գիւղը, հայ քաղաքը յատկապէս թատրոնին բերած է նմանապէս թանկ

Յ. Օշական արեւմտահայ թատրոնին բերած է նմանապէս թանկ յաւելումներ, երբ նկատի առնուի սփիւռքի թատերական գրականու-

Թեան մախարդակը: Մեր անցեալէն, մեր ողբերգութենէն եւ մեր տիւրութեն իր զլիսաւոր նիւթերը առնող թատերադիր Օշականը այդ նիւթերու մշակումը իրագործած է մեր ներկայ մշակութիւն վեր չափանիշերու վրայ: Տասնէն աւելի խաղեր արդիւնք են այդ ցանկութեան:

Յ. Օշական արեւմտահայ իմացական շարժումին բերած է ամենալայն իր մասնակցութիւնը, ոչ միայն սլարերաթերթիւներու մէջ օրուան գիրքերուն, զրական հարցերուն շուրջ խօսք, լայն, անպայման նոր տեսակէտներով, կշիռներով, այլ եւ իրագործած է մեր մէջ զրեթէ ցարդ անկարելի նկատուած անդրանիկ համադրում՝ մը Արեւմտահայ Գրական-նութեան բոլոր արժանաւոր նուաճումներուն: Իր Համապատկեր Արեւմտահայ Գրականութեան անունը կրող շատ ընդարձակ աշխատասիրութեամբ, որմէ լոյս տեսած առաջին հատորը հանրութեան սեպհականութիւնէ է արդէն, Յակոբ Օշական կը հանդիսանայ ոչ միայն առաջնակարգ պատմիչ մը հայ գրականութեան, այլ եւ հայ հոգին յուզող տաղանդներուն կախարդական տարբերակները:

Յակոբ Օշական ստեղծած է տպաւորապաշտ գրականութիւն մը, ուր միտքը ինչպէս սիրտը, ներկան ինչպէս անցեալը, մեր մշակոյթը եւ հին ու նոր արեւմտեան եւ արեւելեան մեծ մշակութիւններու ամենէն զոդոր ապրումները իրարու կը միանան: Իր վերլուծումները հիներէն ու նորերէն, իր հէփեթները, իր տպաւորութիւնները կը սլարեն ոչ միայն իմացական շատ ընդարձակ հետաքրքրութիւններ, այլ եւ կը վերածուին ամենէն տաք ապրումներու: Նարեկացի մը, Սայաթ-Նովա մը, քերթուած մը Վարուժանէն կամ Պէշիկթաշլեանէն՝ անոր համար կեանքի լայն պահեր են: Անոնք որ տեսած են զինքը ուրիշներ թացատրելու աշխատանքին մէջ, չեն կրնար մոռնալ այն խոր, քաղցր ընդարձող ապրումի պահերը, որոնք մեր մեծ արժէքները վերանորոգ կը մատուցանեն բարձրութիւններու վայելումին:

Յ. Օշական իր այս աշխատանքները կատարած է նորոգողի, ստեղծողի իր ուժերէն անդին ձգտողի տիրական մտահոգութեամբ: Իրմէ փորձուած բոլոր սեւերը՝ իրմով աւելցած են, բակ կ'ուզենք ստացած են նոր կերպարանք: Յ. Օշական դարձեալ այդ աշխատանքներուն համար գործածած է մեր լեզուն կորովով մը, գեղեցկութեամբ մը, որոնք առանձին յաջողութեանք են:

Քանակի, ինչպէս որակի մէջ, այնքան ուշադրաւ այս արդիւնքը, Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը արժան կը դատէ հանրային լայն դնահատման, նախաձեռնելով Յ. Օշականի քառասունամեայ գործունէութեան յօբելանսը, փոստէ թէ հայ հասարակութիւնը պիտի ընդառաջէ մեր փառքը, բերելով մեր գրականութեան մեծ մշակին իրեն արժանի դնահատանքը:

Այս նպատակով Յորկիւնական Կեդրոնական Յանձնաժողով մը կազմուեցաւ Ս. Աթոռի մէջ, նախագահութեամբ Սմեն. Ս. Պատրիարք Հօր

և Զոգեւորական ու աշխարհական անդամներէ, ընելու համար հետեւեալ կարգադրութիւնները —

Ա. — 1945 և 1946-ը յայտարարել Յորելիական տարի, որու ընթացքին պիտոքի բոլոր կարեւոր կեդրոններու մէջ պիտի կազմուին այս հանդէսները զործակցութեան ղեկելու համար տեղական ուժերէ հանգամանաւոր մարմիններ :

Բ. — Մեր գրականութեան արժանաւոր այս մշակին համար սարքուած հանդէսները ընդունակ ընել զոյացնելու հիմնադրամ մը, որով կարելի ըլլայ մամուլին յանձնել հսկայական իր ձեռնարկը, Արեւմտահայ Գրականութիւնը համապատկերող : Այս ընդարձակ աշխատանքն զուրա Օչական ունի լոյսին սպասող բազմաթիւ ծանր աշխատութիւններ, — մէջ, թատրոն, սպաւորապաշտ էջեր և մեր հին մատենագրութեան չորջ ուսումնասիրութիւններ :

Յորելիական կեդրոնական Յանձնաժողովը այս զեկոյցով կը բանայ Օչականի Յորելիական Տարին, և կը խնդրէ որ Հայ Մամուլը, որուն մշտնօրէն աշխատաւորը եղաւ ան, բանայ իր էջերը, հրատարակելու ներկայ յայտարարութիւնը ամբողջութեամբ :

ԵՂԻՇԷ ՎՐԴ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

ԾԱՆՈթՈՒԹԻՒՆ

Ա. — Հեռագիր, ուղերձ, շնորհաւորական գիր կ'ուղղուին Կեդրոնական Յանձնախումբի Դիւանին, Սիոնի հասցէով :

Բ. — Դրամական առաքումները կը կատարուին Կեդրոնական Յանձնախումբի հասցէին .

COMITE CENTRAL DE JUBILE OSHAGAN
Patriarcate Armenien, Jerusalem-Palestine

ՍԱՐԳԻՍ Մ. ԾՈՑԻԿԵԱՆ

Իր զբաղման բեղուն գործունեությունն յինամեակը հրապարակաւ դրոշմելու յորեկինական հանդիսութիւնն հովանաւորող բաղձամարդ յանձնախումբը, որուն ցանկը կը բովանդակէ Ամերիկայի հայոց յայտնի տաղանդներէն մինչեւ համեմատ մէկ զաւելին անունը, մեր մամուլին յղած պարբերական ամսփողի կոչերով ժողովուրդի անաչառ զնահատութեան յանձնեց Սարգիս Մ. Ծոցիկեանին կէս դարու կեանքը, իրբեւ պատմարան ու զեղարուեստագէտ, իրբեւ վիպասան ու բանասէր, իրբեւ հրապարակազիր եւ ազգային գործիչ:

Այսքան տխուր իրաւ որ վայրկեցնող առաքինի անձնաւորութիւն մըն է յորեկար Ծոցիկեան, առանց չափազանցութեան, որովհետեւ ան վաղ տարիքին գտած է զազանիքը՝ տիրապետելու բաղձադիմի ձիւրքերուն եւ զանոնք առաւելագոյն որակովը տրամադրելու ստեղծագործական ծանր ու յովնեցուցիչ աշխատութեան, որ ճշմարիտ մայրն է բոլոր շխտակ նուաճումներուն:

Ասիկա, իր լաշն սուտովը, կուգայ տալու համարձակութիւն Ծոցիկեանի կարեւոր արժանիքներուն հիացող ստուար տարրին, որ համեմատաբար կը ներկայացնէ այս զազութի, կամ այլուր, հասուն սեւրունդին ամենէն պատկաւաբոլու ազդակիցները, ներբողելու այն խոշոր սպասը, զոր ան բերել կրցած է հայ մշակութի զանազան ճիւղերուն:

Եւ այս բերկրալի ստիթով մենք կարդացինք Ծոցիկեանի քսան հատորներէն — ունի տասնութէկ հրատարակուած գործեր — չորս մանրամէկերը, — Արքմուրիւն, Դեպի Փրկութիւն, Հայկականք, եւ Հալածուածներ:

Հարկ կը համարինք հոս ըսել թէ Ծոցիկեանի վիպերություններն ընդորոշ կերպով կը ցոլացնէ ժամանակակից հայ կեանքին այլազան երեսակները — ազատագրական բոլոր անհաւասար պայքարներուն լծուած ու զոհուած զարգիստարակալ տնտեսական անհոյստներն լծուած ու զոհուած զիտուած, լեցուն զրաշնութեամբ, ու թարմ եռանդով իր զրիչովն կեանքի կոչած է սրբազան նահատակները: Պարզ բայց աղու է իր ոճը, որ իր վրայ կը հրաւիրէ ո՛չ միայն մշտադաւն համակրանք, այլ խորունկ յարգանք:

Արտիկանէն, Ռաֆֆիէն եւ մեր դարթօնքի սերունդին լաւագոյն ներկայացուցիչներուն ազդեցությունն տակ գտնուին յայտնի կ'ընէ Ծոցիկեանի պատմելու իր ճաշակովը եւ ազգային զիծը պահելով թանձր երանդի մէջ:

Եւ իր բուն կալուածին մէջ գտնուին տարակուսանք վեր է: Պէտք

Հ բաժնի որ իր — ժամանակը, իր շրջապատը — Սուրբթաններու, Շահերու և Զարերու հրահրած հայաստանի ատեղութիւնը հասցնելով իր գնեթի թիւն՝ դամոկլեան սուրի մը սուր շեղրին նման կ'իջնար ճիտին հնամենի սորդի մը զանաւած ին — առտառ պահար կը հայկայթիւն տոճիկ դրակա-նաթիւն նուիրուած երթիտասարդ Մոցիկեանի :

Հայոց ամէկ կարգի զրկանքներուն, Հայաժանքներուն եւ մահացումներուն զրուսդները, իրական կամ ինքնաստեղծ, կապեր են Ծոցիկեանի մէկ քանի տասնեակ պատմութեամբներու եւ կարճ արամաներու կեդրոնական կորիզը: Այլապէս ան ունի զարմանալի շնորհ տալու իր Եղեմաթիւներուն երջանիկ, վալլալու եւ ինքնազոհ միճակը, որպէս զի առանց ունէ զորդապատճառի Հասան Օլլի Օմարի մը արագ, շնական ու ճորտատիրական վալլապալութիւնները աւելի ուժեղ զարնեն ընթերցողի մտքին ալ, սրտին ալ. մէկ խօսքով զայն ըմբոստացնելու կատարած բարբարոսութիւնն զէմ, զատապարտելու եւ խորտակելու Թրքատիպ Հայաջինջ ծրագիրներն զո՞ք հաստատութիւնները:

Գոյգիւնեան ունի Հնարեւել, ստեղծելու առանձնայատուկ կերպեր, եւ իր ոճը մեծապէս կը նպաստէ իր ճարտարներուն: Զեպարտմին ու բաշակահանութիւնն զարնող իր տուած պատկերներն ու զոած տեսարանները յաճախ հմայք կը հրաւիրեն իր վրայ: Գը նկատուի իսկոյն որ զազոյնի ոստիկանական վէպերու հեղինակներուն ճարտարութեամբ կը գտնէ միջոցներ ապաստելու, օրինակի համար, հայ տառապեղաւ զը, եւ կամ պատմեցիկու վաւաչող տխուր մը: Իր ապուկ շունչին ու վճիռ լեզուին պէս հեղօրչին կը տերապեղե՛ իր սերտը ամէն մէկ գործին վրայ:

Աղբաղանակներն իր կազմակերպչական և կառավարչական կողմերից իր քրիստոնեական համայնությանը, որով կը ջանալ, երբեմն միամտի մը աստիճան հանդիմանողությամբ ստեղծել զրեթի անհամապատասխանություններ, իրը պատժել միջոց: Օրինակ միջ առնեցմից սա հատուկա՞մբ:

ժելե միջոց: Օրինակ՝ մեկ ատոմային ռեակտորում, որտեղ Մարտիրոս, իր չար-
չարամեքենայական մեջ, կը դիտել իր երեխային՝ զվարստան ու կոնջն ալ խա-
չարամեքենայական մեջ, ևնթակայ թուրք բուրենինը անանձ կը բե-
նոտել տախտակամանին, ևնթակայ թուրք բուրենինը անանձ կը բե-
նոտել: Տրամի վերջնաորոշման, պոլիտիկա-հարաբերություն, յանկարձ կը խո-
տակույի ինչպիսիք, մեկուսացնելով երկուքը՝ ոճրագործներուն և վերա-
տրոնով երկուքը:

Կարելի՞ է: Բայց մանանայի հատիկին չափ հաւատք մը, թէլադ-
բուած է մարդոց, մեծ, շատ մեծ հրաշքներ կրնայ գործել: Ծոցիկեան
ունի այդ հաւատքը, թէրեւս աւելի խոշոր քան այն հատիկը:

[illegible]

սերունդով վերջացաւ մեր պատապարտութեան պայքարը եւ հիմա իրեւ պետական սարք կը գիմենք գէպի ամբողջական ապահովութիւն:

Գրեկու իր սեռը կը պատշաճի շրջանին: Ողորկ, ճկուն եւ նոյն իսկ յստակ լեզուն կ'ստնէ իր վրայ պատմութեանը դասականութեան: Ատկէ դատ ան գիտէ շնորհքով հպերանութիւն: Բակապէս որ ուսումնասիրած է հոգեվիճակները Հայաստանի մերձակայ թշնամի երկիրներու ուրոյն բնաբնութեան: Ծոցիկեանի անունով մեզի հասած գիրքերը կը ներկայացնեն կարծր ու տոկուն երասակները հայ ժողովուրդի կրած անմոռանալի պարտութիւններուն, որոնք կանխելու համար անշուշտ ազգովին ծառացաւ հայութիւնը, սակայն չունենալով բաւական ուժ, եւ արհամարհուելով կարծուած քարեկամութիւններէ՝ պարտաւորուեցաւ կրել ո'չ ոքի աշխարհ անողորօքէն սահմանուած նախատինք:

Բայց, ինչպէս Ծոցիկեանի շատ մը դորձող անձինքը, կրցաւ գիմանալ հայութիւնը: Ան գիտցաւ իր ողբին մէջ անմահացնելու վերանկեղանութեան բարձր իտէալը: Այլ ներշնչումովն ստեղծ գիտութեամբ աւերակներու կոյտերէն ան բարձրացաւ նման հրաշալի Յարութեան՝ ստանձնելու զեկը մեծ պայքարին եւ դոնէ տիրացաւ, թէ եւ մէկ մասով, իր պատերուն վորուած իրաւունքներուն:

Ահա չոսն է մեծութիւնը Ծոցիկեանի նման զբաղէտներուն: Անոնք որպէս անդուլ քարոյրէներ՝ հայրենասիրութեան ողին ողորդեցին հայոց հողիններուն մէջ: Ատրկա գիմաղբելու յաւիտենական իմաստութիւնն էր: Թշնամին, ինչ պիտտակ տակ ալ յայտնուէր, որքան լալ որ տարածեց իր զսպիւղ բազուկները՝ հայ ցեղը նոյնքան ամուր սրտով փարեցաւ իր գոթութեան հաւատքին:

Ծոցիկեան եւ իր նմանները կրցան մեղ առաջնորդել, աղէկ կամ թերի, մինչեւ մեր օրերու իրականութիւնը, որ համեմատած մեր պատմութեան տխուր էջերուն, հազար պատիւ լաւն է: Հիմա մեզի կը մնայ տէր կանգնելու անոնց ատեղծած նպատաւոր պայմաններուն, ամէն առաջարկէ գէջ, եւ դոնէ մասամբ հաւաստելու անոնց ճիշդին, անոնց վորովին, անոնց մտածութիւն, եթէ չենք կրնար մրցել անոնց լիազատ գալայնութեան եւ բոցավառ հաւատքին ու բարձր իմաստութեան:

Յորեկնական հանդիսութիւններուն արժանի զբաղէտ մըն է Սարգիս Մ. Ծոցիկեան, ինչպէս որ օրինակելի հայ մը եւ պատուական մարդ մըն է:

Փետրուար 24

Արդէն առջի օրն իսկ Բացատիկը վատակեց համակրութիւնս: Հիմա պարզապէս կ'ըմբռնեմ խորութիւնը այն վատահոլութեան, որուն մատղաշ արժատները կ'աճին ու կը ճիւղաւորուին, իր ամբողջական հատուածներուն ազդեցութիւններովը, թեկադրութիւններովը:

* * *

Եւ Բացատիկին ձգտումը շատ համեստ է — տարին մէյ մը, զրքի մը մէջ հաւաքել կշռաւոր գործերը սանկ չորս տասնեակ մը բանաստեղծներուն, նորադիպագիրներուն եւ մատուցականներուն:

Ատով, սակայն, դեռ բնորոշ չէ անոր բնովը: Հաւաքածոյ մըն է ամէն կարգի գրութիւններու, հեղինակներուն լուսանկարներովը, նման այս երկրի մեծ հանդէսներուն:

Այլապէս բաժիններ չունի անկա: Ինչպէս տրամա, թատրոն, զրահան քննադատութիւն, երաժշտութիւն, նկարչութիւն, ճարտարապետութիւն, անուսագիտութիւն, եւ աւելին, դեռ մուտք չեն դրած հոն:

Բայց այնտեղ կը գտնենք առատ պատմութիւններ, բանաստեղծութիւններ, ազգապարական, կենսապարական էջեր, ոմանք յիշուած, կոկիկ, ուրիշներ թերի, աճապարանքով գրի առնուած: Հայկի մըն է անկա, որուն մէջ, ուշադիր, կը գիտեն իրենք գիրենք անոր աշխատակիցները, ոմանք տրամելով, ուրիշներ Ժպտելով:

Եւ Բացատիկին տրամադրուած հոգածութիւնն ու նիւթականը անտարակոյր որ կը միտին ապահովել աւելի սրակաւոր գործեր, ամենուս ծանօթ կաշկանդիչ պարապանքու հետեւանքով, սակայն, աշխատակիցներն են որ կը կատարեն բնորոշութիւնը իրենց նիւթին, ոմանք գործածելով մշակութիւն հասարակ կերպը:

Ինչպէս որ բանաստեղծն ու վիպագիրը կը քննադատուին, յաճախ, այնպէս ալ պէտք է հրահանուին ու թեկադրուին ուրիշ հեղինակներ՝ հետապնդելու ձեւը մտածումին, եւ ճաշակը՝ ստեղծագործելու:

Ատիկա կրնայ ընել Բացատիկը: Տարակոյս չունինք որ իր հեղինակաւոր ծայրին պիտի անսան ամէնքն ալ: Եւ այդ գիտակից վերաբերմունքին շնորհիւ այս տարեկրքին խմբագրիր պիտի յաջողի հոն աւելցնել նոր բաժիններ աշխատակցութիւններուն՝ չափին համեմատ եւ անոնց ստեղծած հնարաւորութիւններովը:

Այդ պարագային հաւանաբար գործը ակնկալէ վարձատրութիւն:

Թո՛ղ ան ալ ստանայ գոհացում, թո՛ղ գիտնայ որ իր գործը կը գնահատուի հրատարակչին կողմէ: Մեղիչն ու նկարիչը, դերասանն ու վդերը կը վարձենք, եւ լաւ կ'ընենք, մինչդեռ զրադէտը կ'անտեսենք, կ'արհամարհենք: Բացատիկը ունի պարտականութիւն հեղինակին հանդէպ, ինչպէս որ ունի իրաւունք շարունակելու իր գոյութիւնը քանի դեռ չունի կայ այս գաղութին մէջ, հայու շունչ:

Ահաւասիկ բանաւոր պատճառ մըն ալ, հաւանաբար, որ մզկեց Պայֆար թերթի վարչութիւնը բանալու յիսուն հազար տոլարի հանդանա-

կույթինը մեր գաղութին մէջ: Գրականութիւն ու մամուլ մատակարարելու գործը բացառիկ զոհողութիւն կը պահանջէ, մեր մէջ: Հակառակ ատոր, սակայն, Ռամկապար Աղատական Կուսակցութիւնը ապաւինելով իր անդամներուն մշտատեւ զոհողութեան՝ անցնող քսանըֆինդ տարուայ ընթացքին երբեք չէ իջեր հասարակութեան մէջ՝ գանձելու իրեն արդար բաժինը:

Յիսուն հազար տոլար:

Մեծ գումար մը չէ ասիկա հայոց իրաւունքին, հայոց պահպանութեան եւ հայոց յառաջդիմութեան մարդերուն մէջ այնքա՛ն զոհարեցող կազմակերպութեան մը, որպիսին է Ռամկապար Աղատական Կուսակցութիւնը:

Պայքար Բացառիկը, ինչպէս Պայքար օրաթերթը ու Նոր Օր եւ Միքըր-Սփէֆթէյքըր շարաթաթերթերը, որակաւոր գիրքերու հետ միասին, աւ կուսակցութիւնը արամադրեր է ժողովուրդին ու Հայաստանին: Աս հրատարակութիւնները, հաւանաբար, կը կազմեն անխորտակելի բարոյական կամուրջ մը, որ ծովերուն վրայէն, անտառներուն մէջէն, կ'երկարի մինչեւ մեր պապերուն հայրենիքը, խորհրդային Հայաստան: Շատեր քայեցին այս կամուրջին վրայէն, շատեր հոն կը մագըլցին, եւ դեռ ուրիշներ ալ պիտի հետեւին: Հայ ազգին հաւատքի կամուրջն է ատիկա, կամ չի՛ր անոր դուն ալ, բարեկա՛մ, հիմա՛:

Ապրիլ 8

ՆՈՐ ԳԻՐ ԵՌԱՄՍԵԱՆ

Այս գարնան, Ապրիլ 26-ին, Նիւ Եորքի մէջ, Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան կրթական Յանձնախումբը ասարժեց գրական երեկոյթ մը, որուն յայտագիրն էր — *Հայ Գրական Շարժումը Ամերիկայի մէջ*:

Նիւքը բաժնուած էր չորս հատուածի: Յովհաննէս Աւագեան խօսեցաւ գրական ընդհանուր ձեռնարկներու մասին, մինչեւ հազար ինը հարիւր երեսուն քուականը: Մարտիրոս Սարգիսեան վերջուց Պայքար օրաքերքի մէջ սկսուած *Պօսք եւ Պոէզ* եւ *Նոր Գիր* գրական սիւնակները: Սուրէն Մանուէլեան կարդաց քուղբ մը *Նոր Գիր* ամսաքերքի շուրջ, եւ Նոր Գիր եռամսեայի կեանքէն պատմեց Բենիամին Նուրիկեան, որուն կարդացած կտորը, որ մեզի յղած է հրատարակութեան փափաքով, կուտանք ստորեւ:

Գրական շարժումներն ալ, բոլոր ասորոյ բաներուն նման, իրենց կեանքի շրջաններն ունին: Կը յղացուին, կը ծնին, կ'անցնեն իրենց մահ-կոթեան, պատանակութեան եւ չափահասութեան օրերը, կամ կը մեռնին ուսէ տարիքի մէջ եւ կամ կը ձեռափոխուին ու կը տեսնեն:

Նոր Գիրի շարժումը իր մանկութեան եւ տղայութեան շրջանն անցուցած է «Պայքար» օրաթերթի առաւելագէտ հրատարակագրական մըթնոլորտին մէջ: Իր պատանակեալ շրջանը բոլորած է Նոր Գիր ամսաթերթով, որ լման տարի մը ասորեցաւ: Իսկ իր չափահասութեան շրջանը սկսած է Եռամսեայ Նոր Գիրով, որ լման մէջ տարուան թարմ պատմութիւն մ'ունի իր ետին, եւ այս դարնան հետ բարեւ կուտայ իր եօթնեւորդ տարեշրջանին:

1937-ին, երբ պարագաներու ճնշումին տակ դադրեցաւ Նոր Գիր ամսաթերթը, մենք, Նոր Գիրեաններս զգացինք ներքին խորունկ զբոյս կանգ մը, ցուրտ եւ ցաւազին պարագութիւն մը, որ յանկարծ կը նւազէր մեր հոգիներուն վրայ եւ կը տանջէր զանոնք: Զգացինք թէ բան մը խլուած, կողոպտուած էր մեր սիրտերէն — հացին, ջուրին, արիւնին չափ անհրաժեշտ բան մը:

Երկու տարի քաշեցինք այդ զրկանքին անանուն ցաւը: Փորձեցինք վաշն մեղմացնել բարեկամ օրաթերթերու վրայ շարաթաթերթերու տալով մեր գրական աշխատակցութիւնը բաց չզոհացանք սրտով եւ երբեք չենք բաց անցնել մեզի, այն անձնական անարդարութիւնը, որով Վրոյս տուած էինք որ դադար առնէր մեր թերթին հրատարակութիւնը:

Մեր այդ ծածկուած մեղքը քաւելու եւ նոյն առնն ու մանաւանդ՝ մեր գրական յաղճանքներն ու ձգտումները մեր սրտին թեւադրած ձեռքին ու եղանակովը, եւ մեր սեփական միջոցով արտայայտելու մտահոգութեամբն էր որ, 1938-ի աշունը ծրագրեցինք Նոր Գիր Եռամսեայի հրատարակութիւնը:

Աշնան օր մըն էր: Հոկտեմբերի կերակի մը: Նիւ Ճըբլիի մէջ՝ խումբով պոստիի դացեր էինք դէպի Մարիաթաուն եւ շրջակայքը: Աշունը իր բոլոր գոյներուն հմայքը թափել էր մեր ձամբուն քովերը, ծառերուն, վտիներուն պիտուն: Այնքան աղուոր էր բնութիւնը այդ օր: Եւ իր գեղեցկութիւնները, մոգական հարմով մը, կը թափանցէր մինչեւ յատակը մեր հոգիներուն:

Ամէն բան կատարեալ է, ըսի մտքիս մէջ — բնութեան տեսարանները, բարեկամներու սա սրտակից խումբը, որ իրարու քով եկած է գեղեցիկ բաներուն սէրովը զբոլում: Գեղեցիկ բաներուն՝ որոնց հունտերը կը խլրտին բոլոր զգայուն հոգիներուն ծալքը: Եւ միտքս ինկաւ Նոր Գիր ամսաթիւթը, եւ անոր անտամանակ դադարումին ցաւ սկսաւ կոտորալ սրտիս մէջ:

— Տղա՛ք, ըսի յանկարծ, արդեօք կարելի է՞ Նոր Գիրը նորէն ապրեցնել, այս անգամ զոնկ եռամսեայի ձեռով ու տարազով:

Թեւադրութիւնս ընդունուած էր բարեկամներուս կողմէ, խոշոր պաւտթ մը պաղուկ ջուրի նման, որ ծարաւ շրթունքի մը կը մօտեցուի ամբան արեւին տակ:

Եւ հինգ ամիս յետոյ, Ապրիլ, 1939-ին, լոյս աշխարհ տեսաւ Նոր Գիր եռամսեայի առաջին թիւը:

* * *

Հոս կ'արժէ ամփոփ ձեռով ներկայացնել Նոր Գիր եռամսեայի նպատակը, քաղելով մեր առաջին խմբագրականէն.

«Ինչ որ պիտի փորձենք տալ այս էջերով՝ պիտի ըլլայ գրականութիւն մը, որ միտ ու ոսկոր ունի, արիւն եւ ջիւղ ունի. այսինքն ինչ որ կ'անքը տուած է մեզի իրրեւ հայ մարդիկ եւ իրրեւ մասնիկները սա ժողովրդական ահադին դանդուածին, զոր Սօսերիկա անունով կը ճանչնանք:

«Պիտի ֆանանք տալ ինչ որ ունինք մեր ծուծին մէջ, մեր սիրտերուն ծալքը: Պիտի տանք ինչ որ հետերնիս բերած ենք երկրէն, եւ ինչ որ թուղթին յանձնած չենք մինչեւ հիմա, թերեւս փրկելու համար սկերքին սփռուները ժողովուրդի մը կ'անքին, որուն մէկ խոշոր հատուածին ճրագը մարեր է ալ, իր հոգիներուն երեսէն:

«Պիտի փորձենք տալ նաեւ, լեցուն չափով, ինչ որ Սօսերիկան տուած ու սորվեցուցած է մեզի: Պէտք է մոռնալ որ հոս ալ գիրուկ պատառներ կան հայութեան մը որ դեռ կը պահէ, եւ լայն չափով, իր հին դիմաւորին ու հին հոգին: Բայց այս պարտքն ալ, իր ընկերներուն պէս, կո-

բուստի ճամբան բռնե՛ր է կ'երթայ, կոնակը ծուռ, գլուխը կախ: Այս անխուսափելի կորուստը իր ցաւազին լրումին հասնելէ առաջ՝ փրկելու է դոնէ արժէքաւոր պատանները սա դաղութի կեանքին — ճիշտ աշնոյէս ինչպէս որ կը պահպանեն պատկեր մը, որ սերելի է, հին երգի մը ալիքները, որ անուշ են այնքան, եւ կամ կանանչ յիշատակ մը, որ շատ բան ունի պատմելիք վաղը կամ մէկալ օր, անհետացող բարեկամի մը կեանքէն:

«Եւ պիտի տանք ինչ որ Ամերիկայի այս բարձրագոյն կեանքը կը ներկայացնէ իր բոլոր երեսներովը: Այս մտքով միշտ ալ պիտի օգտուինք մեր անձնական փորձառութիւններէն դատ՝ ամերիկեան ապրող զբաղանդներէն...»

«Միշտ ալ միտք պահելով զբնին ընկերային արժէքը՝ Նոր Գիր ինքզինքը պիտի նուիրէ նաեւ աշնոյիս զբաղանդութեան մը, որ, արուեստի սահմաններուն մէջ մնալով մէկտեղ կը տեսնէ եւ կը բզբռէ կեանքին տղելի կողմերը — մանաւանդ մարդուն տմարդութիւնը իր նմանին հանդէպ: Կարճ խօսքով՝ Նոր Գիր պիտի փորձէ մշակել նաեւ աշնոյիս զբաղանդութիւն մը, որ լաւագոյն կեանքի մը ճամբան կը մատնանչէ արուեստի լոյսովը»:

* * *

Մինչեւ հիմա, մեր այս առաջադրութիւններով՝ մեզ տարուան ճամբայ կտրած ենք արդէն, պատերազմի աւելու կարմիր օրերուն մէջէն քաշելով: Բայց մենք չէ՛ որ միճուարձակ դատաւորները պիտի ըլլայինք մեր դործին: Վեց տարուան ընթացքին շատ աւելի լայնցուցած ենք մեր շրջանակը, հակառակ պատերազմի սեղմումներուն. եւ հիմա՝ Նոր Գիր իր աշխատակիցներու շարքին մէջ կը համբէ անունները մօտաւորապէս քառասուն հալ գերդներու, աշխարհի չորս կողմերէն:

Հոս պարտք կ'ըզամ շեշտել այդ անուններէն ոմանք, եւ անոնց տէրերուն արժէքաւոր բաժինը Նոր Գիրի ճոխացումին եւ կշիռքին մէջ:

Ամէնէն առաջ կը փափաքեմ ներկայացնել կարգը մեր խնամատեղծ աշխատակիցներուն, որոնք այնքան զգայուն էջեր տուած են մեր հանդէսին: Առաջին տեղը կուտամ Վահան Թէքէեանին, որ, ափսոս, Ապրիլ 4-ին հեռացաւ այս աշխարհէն, եւ իր մահով մեր օրերու արեւմտահայ տեղական քանատեղծութիւնը կորսնցուց իր ամէնէն ուժեղ եւ ամէնէն կարեւոր վարպետը: Վշտի եւ յարգանքի խորունկ զգացումով մը կը խոնարհինք Վահան Թէքէեանի ապրող յիշատակին ստջեւ:

Մեր բանաստեղծ աշխատակիցներու շարքին վը պատկանին նաեւ Յակոբ Մնտոնեան, Կոստան Զարեան, Թորոս Աղատեան, Միհրան Կարապետեան, Մաթակցի, ողբացեալ զբաղիտուէի Նուարդ Կէօրկիլեան, Խաչիկ Մարկոսեան, Միհրան Տէր Սափրանեան, Վութֆի Մինաս, Արիս Շաքեան, Մարգիս Սահակեան, Կ. Սիտալ, Վահրամ Սօֆեան, Վահէ-Վահան եւ ուրիշներ:

Պատմուածքներու եւ արձակ էջերու բաժնին մէջ կարեւոր տեղ զբաղ-

ւած են Անդրանիկ Անդրէասեան, Յակոբ Ասատուրեան, Յովհաննէս Աւագեան, Հեղինէ Դաւիթեան, Վահէ Հալի, Արամ Հարկազ, Մուրէն Մանուէլեան, Արիս Ծաբլեան, Ոսկերիչ, Վարդուհի Բալանթար-Նալբանդեան, Զաւէն Պաշար եւ ուրիշներ:

Իսկ զրազան եւ պատմական ուսումնասիրութիւններու ու քննադատութիւններու բաժինը հարստացուցած են, իրենց աշխատակցութեամբ, Գարեգին Արեւայ. Յովսէփեան, այժմ Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Վահան Բիւրքեան, Յովհաննէս Աւագեան, Տիգրան Զիթունի, Գեղամ Խանամիրեան, Մարտիրոս Սարգիսեան, Միշլզատ Թիւրաքեան, Գէորգ Ա. Սարաֆեան եւ Յակոբ Օշական:

Մեր զրազան շարժումը ինքնիրմով բաւականացած է միայն: Մենք մեր աչքերը միշտ ալ դարձուցած ենք մեր շուրջը, մասնաւորապէս երկու ուղղութեամբ:

Առաջին. — Դէպի Հայաստան, ուր ծլող ծաղկող նոր զրականութիւնը տարիներէ ի վեր զբաւած է մեր ուշադրութիւնն ու սիրտը, մանաւանդ մեր սիրտը: Մենք ջերմ սիրով եւ հիացումով վերնուած ու կարգացած ենք Իսահակեանը, Զարենցը, Գեղամ Սարեանը, Յովհաննէս Ծիրադը, Սարմենը, Սողոմոն Տարոնցին, Մարօ Մարգարեանը, Սիւրբա Կապուտիկեանը, Հոսիսիմէ Պօղոսեանը, Աղաւնին, Գուրգէն Բորեանը, Հրաչեայ Բոշաբը, Նայիրի Զարեանը, եւ Նոր Գիրի մէջ տուած ենք, արտաւայելի մեծով, բազմաթիւ ընտիր էջեր այս եւ ուրիշ գրողներէ, որոնք մեր հայրենիքի նորագոյն զրականութիւնը կը կերտեն 25 տարիէ ի վեր:

Երկրորդ ուղղութիւնը դէպի ուր դարձուցած ենք մեր աչքերը, եղած է ամերիկեան կամ անգլիերէնով եւ ուրիշ լեզուով տրուած զրականութիւնը: Այս զրականութեան հարուստ էջերէն մենք ներկայացուցած ենք Թօրաուն, Սիկրիտ Ընսեթը, Փըրլ Պըքը, Ֆրանց Վէրֆէլը, Թէնիսընը, եւ հինիւրէն՝ Ֆէրտուսին: Մոռցած չենք նաեւ Ուիլիամ Մարքէսը, որ մակերեսով ամերիկեան է, բայց խորքին, հոգիին մէջ հայկական է, ինչպէս ինք կը վկայէ այնքան ջերմ եւ արդար հպարտութեամբ:

Հոս կ'աթէ նշանակել նաեւ այն կէտաւոր վաստակը, զրքի հունձքը, որ ուղղակի արդիւնքն է եղած մեր զրական շարժումին, 1936-էն ի վեր. Նոր Գիրի ներշնչումովն ու զրգումովն է որ իր հիմնադիրներէն եւ աչքած խառակիցներէն ոմանք հրատարակած են իրենց զրական հատորները: Անդր-Ալեքսան Գլըճեան տուած է իր «Երկրի Ուրացման եւ Զգնումին». Անդրանիկ Անդրէասեան՝ իր «Սոցիալիկ Արդարութիւնը», Խաչիկ Մարկոսեան՝ իր «Տրոփումներ»ը, Վահէ Հալի՝ իր «Հայրենի Ծխան»ի երկրորդ հատորը, եւ Բ. Նուրիկեան՝ իր «Արդեկութեան»:

Եւ Նոր Գիրի անխուսափելի զրգումովն ու արդար ակնկալութեամբն է որ մօտ առնելն լոյս պիտի տեսնեն, կը յուսանք, մէկ բանի նոր դուրս ելանք, մեր գրչի ընկերներէն: Այս ցանկին մէջն է Հեղինէ Դաւիթեան, ու ծեր, մեր գրչի ընկերներէն: Այս ցանկին մէջն է նաեւ այս տարի. Մուրէն

Մանուէլեան, Յակոբ Ասատուրեան եւ այս տողերը կարդացողը, որոնք, երեքն ալ, մէկ մէկ հատոր տալու անուշ ծրագիրը կ'որոճան ատենէ մ'ի վեր:

Մեր գրական շարժումին բարեքներէն, մէկն ալ եղած է, անկասկած մշակութային այն զեղեցիկ եւ տոկուն կամուրջը, որ արտասահմանի հայ գրողները իրարու կը մօտեցնէ եւ կը ծանօթացնէ գրականութեան ճամբովը: Առանց այդ կամուրջին, մենք հոս մեր կեղեւին մէջ քաշուած, այնքան մօտէն պիտի չճանչնայինք մեր հեռաւոր արուեստակիցներն ու իրենց գործերը:

Եւ նոյն ատեն, առանց Նոր Գիրի պարտադրանքին, մենք Նորգիրեաններս անգամ իրարու քով պիտի չգայինք եւ այդպէսով զրկուած պիտի ըլլայինք մեր գրական ձգտումներուն եւ միանգամայն հայ գրակա-նութեան եւ մշակութիին ծառայելու աննիւթական հաճոյքէն:

Մենք մեր կեանքին արժէքը, եւ մեր կեանքին գերազոյն հաճոյքը կը փնտռենք մեր գրական արուեստին մէջ:

Ու եթէ, Նոր Գիրի խողովակով, մինչեւ հիմա յաջողած ենք այդ հաճոյքին մէկ քանի կտթիւր հաղորդել մեր ընթերցողներուն, մեր վարձատրութիւնը գտած ենք արդէն:

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՆՈՒՐԻԿԵԱՆ

Յունիս 3

«ԵՐԵՔ ՀԱԶԱՐԻ ԵՐԱԶԸ»

Ողբարցեալ Եղիազար Եղգարեցիի այս նորավէպը, որ վերջերս հրատարակեց Կ. Արամեանի «Եփրատ» տպարանը, Արշաւիկ Պ. Քաղզրունիի փոխան յառաջարանի ամփոփ խօսքերովն ու կենսագրական գիծերովը, ծառայով փոքրիկ գերեզ մըն է, որուն նիւթը, սակայն, կը տաւէ ընդարձակ վէպի տեսակով։

Եւ հիմնովին երազային թուով այս պատմութեան զիպուածները թէ՛ն ծայր աստիճան վը մատնեն չարապանցումն վիպային ձգտումներուն, բայց հակառակ ասոր ընթերցողն կ'ենթադրուի գրքին այն տեսակ հետաքրքրուի համար որ՝ կ'ստիպուի կարգաւ անոր փնէսն վերջին նախապատմութիւնը:

«Ռեպուկլիկերի ծախսում օդի» խմող Աղդարենցի Ծնոթհիկը անձնատուր եղած է բաղդախաղին մասնատուր տենչով մը — չահիլ երեք հազար տուրար ու՛նյոյ դումարով՝ զնիւ աղարակ մը, յետոյ ամուսնանալով զեղ-ճուկի կհանքն ապրիլ, խաղաղ ու երջանիկ:

Բայց այս միջանշատակ, հո՞ծ միաննե՞րով, սե՛ւ աչքե՞րով, լեցո՞ւն ունե՞րով երիտասարդին առջևը կը կանդնի փառ՝ աչքերով, Վժարմ թուչե՞րով, չաղանակաղոյն մաղերով ինան, որ «բարձր ու համաչափ հասակ մը ունի, եւ յեղուն ու ամուր կուրծք»։

Ազգաբնեցիկ արդարուն արհաճարութիւնը անսուղոր է: Ազգէիկը Կիւս-
ցիւր է տղուն եւ անիկա է որ յաճախ կ'որոնէ առիթներ անոր ներկայու-
թիւնը վայելիլու: Ծնորէիկ շատ կատարօրէն ախտը որ արհաճարքերէն,
անշուշտ կապիկածը/ով թէ ասիկա կարող է դինք հետացնել/ իր մտադրած
նպատակէն: Եւ շուտով կը պատահի անխուսափելին: Ե՛նչո՞ղ, քրքըմ
իման հետաքննած կը դառնայ երկիւտ, ինքնամոլութիւն եւ արքէն ջրէ շան-
ցած իրօտներ կը խորջանան անոր քունքերուն վրայ ու երբեմն անիկա
նոր իսկ փառանձնացայ ու կուլայ:

Հիդրինակի թոյլ չի տար որ իր կերտած աղուեր աղջիկը երկար տա-
նալի,սև ձեւով մը անոր փուտայ լաւաւիան քաջութիւն որպէս զի օր մը,
առանց աղբարարութեան, անիկա ձեծէ Շնորհիկի գուռը: Տխուր, գու-
նատ եւ յամբաքայլ է ինչ: Իր սէրը զինք այլ կացութեան հասցուցեր է:
Տարակոյտ չկայ որ սրտաւորդին է ինչոյի սէրը: Ատոր համար անիկա
կրցեր է արհաւարհել իր պաշտպան քեռիկն աղբարարութիւնները հե-
թանոս Շնորհիկի մասին: Մոլեխանց ըրիտոնեայ մըն է իր քեռին եւ
թանոս Շնորհիկի մասին: Հանդուրժող Հայաստանի մէջ ընկերային
այդ իսկ պատճառով բնաւ չի հանդուրժող Հայաստանի մէջ ընկերային
յեղափոխութիւն կատարուելուն, եւ հիմա կրօնքը կը հալածուի Կոն:
Սուրեն հեթանոս են հայերը, նաեւ Շնորհիկը: Բայց աղջիկը միայն այդ

հեթանոս հայը կը սիրէ : Ինչ պիտի ընէ այն միւս տղան, մօրեղբօրը թեկնածուն, որ ոչ կը խմէ, ոչ կը խաղայ, այլ զրատի պէս կը բանի :

Սակայն ի՛նչ կը փախաբի հարանցւոյ : Իրաւ որ ոչինչ, միայն ծածք մը, ալսինքն անուրբ սենեակ մը որ զրախտի պիտի վերածուի : Հոգ չէ թէ ինքն ըլլայ գեղութիւն մը այս խմանին ու խաղամոլին կամքին տակը : Ու եթէ տղան չառնէ գինեք, ինք պիտի երթայ միանալու այն կարւաւանին որ կապուած է անտուն ու բռնած աղջիկներով :

Հայ աղուն մէջ գեւ կայ վեհանձնութեան պին, թոյլ չի տար որ ալք բանը պատահի, երբե՛ք, այլ ան պիտի նախընտրէ որ էնան ըլլայ իր հարազատ կենը, երջանիկ ամուսինը : Բայց այդ շնորհին արժանանալու համար պուրիցիքն է ընդունելու է սա պայմանը — Արդեւք չըլլայ խմելու իր վարժութեան, ինչու որ օգին շրացուցին է բարդախաղին, մինչեւ որ հասնի իր ցանկալի երազին :

Էնա կը համաձայնի եւ շուտով կ'ամուսնանան :

Բայց ամուսնական կեանքը ոչինչ կը փոխէ Ծնորճիկի վիճակէն, ընդհակառակը ատով ան կ'իւրացնէ ուրիշ տղեղ ունակութիւն մը — միշտ կը ծեծէ էնային : Մոցւոր կիներ կը դիմանայ այդ խոշտանդութեանը ուն այն համարովով թէ երեխան աշխարհ դալուն պէս կը ինկընայ Ծնորճիկ : Բայց այն գիշեր երբ դաշնակը եկեր է իրենց տունը մանուկը խնամելու՝ անիկա գինովի մը տարապիւլի կենցաղովը ներս կը մտնէ եւ անտոյժ կ'անցնի իր սենեակը, կը հանուի ու կը պառկէ :

Եւ «ճարտարարուեստական փարզերու յառուկ անուսական անկուս մի օրերուն» Ծնորճիկ կը մնայ անպարծ եւ հիմա գիշեր ու ցերեկ կը խաղայ, կը գինովնայ, կը ծեծէ կիներ եւ դանի վար կը զլոտրէ սանդուխէն : Այլեւս կարելի չէ բնակութիւնը այդ տան մէջ, էնա պէտք է հեռանայ : Բայց գեւ կը սիրէ իր ամուսինը աւելի քան երբեք : Մանկիկը զըրկին մէջ, արտասուելով կը մեկնի տունէն :

Արդարեւցի քեռի Պօնարը զգուշաւոր, խելացի մարդ մըն է : Ան կերպով մը կը մտերմանայ Ծնորճիկին, ծածուկ պահելով իր ինքնութիւնը : Երեւ տուր է ձեռք մը թուրթ եւ քարտերուն ետին մասնաւոր նշաններ գրեր է դրակս պի խաղի տակն միշտ ինք վատիկ : Ու կը խաղան մինչեւ այն օրը՝ երբ Ծնորճիկի տարուեցած դուստրը կը հասնի երեք հազար տոլարէ : Այն տուն քեռի Պօնար կ'առաջնորդէ իր հեթանոս փեսան ազարակ մը, ուր արդէն կ'ապրին էնան ու փոքրիկն Արմենակը :

Եւ Ծնորճիկ կը հրաժարի խաղէն ու օղիէն եւ կ'ապացուցանէ որ ինք հեթանոս մը չէ, «այլ ճշմարիտ քրիստոնեայ մը, մարդասէր ու ընտանիքին նուիրուած ժողովուրդի մը զաւակը» :

Եղիպարը Աղգարեանցի պատմելու եղանակը հանդարտ ու հեղաբարոյ է : Չի ամապարեր եւ ոչ ալ կը բռնաւորէ ոճը : Չունի խորհրդածութիւններ : Չգտածն է իր մարդիկը հասցնել հանգրուան մը, ապահով ու բախտաւոր : Որքա՞ն արժանի է Ծնորճիկ այդ դուրդուրանքին : Կամ քեռին իր քրոջ աղջկան բարեկեցիկ կեանք մը ապահովելու մտօ՞ք ստանձնել

է այդ դաժան սրտառականութիւնը — հեթանոս հայը դարձի բերերու նուիրական դորժը: Դժուար է սահմանումն ընելու հեղինակին կիրարկած ձևին ու բնութի մասին: Ասելի կը նմանի Անտոակ Որդիի դարձին: Ամէն պարագայի, սակայն, Աղղարենց յաջողեր է այս նորափէպի կառուցումն ընել արդիական ուշիմութեամբ, ճշակով ու բմբունամով:

Եւ անոր ալբին, Վեհանոյշ Աղղարենց, այս պէքով լաւագոյն կերպով յարգած կ'ըլլայ յիշատակը իր ամուսնոյն, իր որդւոյն, եւ իր դըստեր:

Ընթերցողին կը յանձնարարուի այս պիւրքը, սիրով ու համակրութեամբ:

Յուլիս 7

ՀԵՂԻՆԷ ԴԱԽԻԹԵԱՆԻ ՏԻՊԵՐՈՒՆ ՀԱՎԱՏԱԳԻՐԸ

Դեռ վերջերս հրատարակելով իր բնակիչ պատմությանը հետաքննող հաւաքածուն, Հեղինէ Դաւիթեան թարմ շունչ մը բերաւ Ամերիկայի հայոց գրականութեան ներքոյ:

Տասնընէր կտոր դուրձ պարունակող ճաշակաւոր կազմով այս գրքին հմայքը շատ գրաւիչ է շնորհիւ տաղանդաւոր նկարիչ Սարգիս Սաշատուրեանի տաանեակ մը պատշաճ նկարներուն, որոնք կարգ մը մանրապէս պարունակող գլխաւոր տիպերը կը մարմնաւորեն:

Եւ իբրեւ անդրանիկ երկ՝ Հակասագիրք—ուժեղ կերպով կը բնորոշե՛ն ու ձգտումը մեր սա աշխոյժ կէն գրողին, որուն կերարկած ինքնատիպ եւ իւրացուած կերպերը վերջերս մէջ աշխարհն ուշադրաւ են, այնպէ՛ս թելադրիչ: Անիկա յաճախ յաջողեր է իր ստեղծած նկարագիրներուն տիրել հաղերսանական լուրջ գիտակցութեամբ եւ խոհմով մունքով:

Անիկա կրցեր է կերակել տիպեր, նկարներ, եւ համայնական բարդ տեսարաններ: Եթէ երբեմն ժլատ է, կամ արագ՝ իր ընթացքին մէջ, Դաւիթեան աշխարհն ալ չի վերաւորեր մեր վստահութիւնը, ինչու որ շատ հեղ առատաձեւնորէն կը բաշխէ իր կուսական աղուոր շնորհները սա գրքի բաղմամբիւ կ'ջնջուն վրայ:

Եւ անիկա համարձակեր է մտնել, բնորոյարար, դանաղան միջավայրերու մէջ, վերուցեր է հարուստին կեանքը, աղքատին խրճիթը, նիւթապաշտին շրջապատը, վերջապէս ուսումնասիրեր է անձնաստեղծութիւնը, սիրահարին գրայնութիւնը, հիւանդին տաղտկալի միճումը: Չափազանց հրճուալի է, անշուշտ, որ Դաւիթեան գմեղ քիչ անդամ յուսախար կ'ընէ: Առհասարակ կը համոզուինք այն իրողութենէն որ անիկա ամուր կանգնած է իր սեփական դաշտին մէջ, անվախ ու շրջահայ:

Շատ յաջող սկզբնաւորութիւն ունի անիկա ու մասնաւոր հոգ եւ նոյն խիղճիկ կ'ընէ որդէն զի դուրծին վերջաւորութիւնը միշտ ալ հարցական նշան մը գծէ ընթերցողի դէմքին վրայ: Ասիկա արդիական ձեւ մըն է զոր իւրացուցած են ակնյայտին գրողներ: Ձգախի բորբոքովն հնամոզել կարգացողը, ալ ի հարկին ջանալ վէճ գոյացնել: Բնական կեանքն ալ արդէն արբոյէս է:

Օրինակի համար, ասոնք անոր մէկ կարեւոր տիպը, Զօրէյդան, որ գեղեցիկ է, ձերբերով լեցուն երգչուհի մըն է, ունի ստուար թիւով հիացողներ, բայց կը հետանալ բժիշկ ամուսնոյն մշտաւարժ շուրին: Ինչո՞ւ: Որովհետեւ արդ ցոյլ մարդը միշտ ալ անձանթ գեղեցիկութիւններ կ'որոնէ: Զօրէյդան քաջ գիտէ որ ան խաբած է զինքը, ոստակոխ ըրած է իր տենչը, իր անկողինն անդամ լքեր է վերջերը, դարձեալ ներքին

բաստ է — ու կը փորձէ բնել — յանձնելու իր հարազատին թարմ մարմինը ցոյի ու վառաշուտ սրիկայի մը: Մարդը, բարեբաղդաբար, կը հիանայ աղջկան գեղեցկութեանը վրայ ու կնութեան կ'առնէ զանի: Յաջորդ առաւելու ծաղղղ սրելու կուգայ ուրախացնելու երկու սիրահարները:

Կամ ալ յիշենք պարման աղջիկ մը, Մէլէքբաշը, որուն հայրը երեսի վրայ ձգեր է հինդ-վից գաւակներով իր մայրն ու ցույի նման վաղեր է ուրիշ շոյանքներու ետեւէն: Մարդը օր մը իր սրբայայթին մէջ կ'ուղէ ձգել իր քողածածկ աղջիկը: Ու երբ սենեակին մէջ կ'առանձնանան, Մէլէքբաշը վար կ'առնէ չատրբը երեսէն որ արձանի նման կը կանգնի իշապաշտ Տօրը ստջեւ: Մարդը երկու օր յետոյ կը զանեն գետին մէջ, խեղդուած:

Իսկապէս զօրաւոր դրուաղներ են ասոնք: Բայց պատահարը ինչ թուական ալ կրէ, ո՛ր քարտէսն ալ ըլլայ անոր հասցէն, նշանակութենէ դուրի է, մինչեւ որ արուեստական հպում մը, նուրբ ու ճաշակաւոր, չղաջ դաշն գունաւորելու, ճոխացնելու, կեանք ու կորով դնելու անոր խորքը, հրաւիրելու ընթերցողին դատողութիւնն ու հիացումը իր վրայ, պահանջելու անկէ որ իր մասին խօսի ամէն տեղ, հրապարակով: Ահաւասիկ Հեղինէ Դաւիթեանի ձեռք ձգած յաջողութիւնը:

Անոր երկու պատմութիւնները, Վախփի Ծառերը եւ Ծաթէր Ֆարաշը, քողագեղքն կ'ընեն դատակարգի մը անխիղճ շահադործութիւնը: Առաջինին թէմուրը, որուն նախնիքը հայ քրիստոնեայ են եղած, կը հարբտաւարէ, անխնայ, իր մշակները, իրեն նեթակայ գիւղացիութիւնը ու անոնց վատակը յափշտակելով կը վերածէ ոսկի զրամի եւ այդ մեծ գանձը կը թաղէ պարտէզին մէջ, տեղը տնկելով երկու անասուն ծառեր:

Իսկ Ֆարաշ շահամայր խաղաղայ մըն է: Ան հող կը խառնէ ալիւրին, հացը պահաս կը կշռէ: Եւ ինչո՞ւ պիտի մտահոգուի: Այդպէս ըրած են իր պապերը, աջպէստով անոնք հիմներ են սեփական ցորենի ամբարներ: Ահա թէ ինչու երբ մայրաքաղաքի բոլոր փոռերը դոցունին, Ֆարաշնքը միշտ քաց է: Ուրեմն անարդարութիւն չէ ըրածը: Բայց այս աշխարհի մէջ «ո՞վ է անմեկ»: Ապա «ինչի՞» համար են սրբալայերը»: Արդե՞ն «ո՞ր դործը մէջ նրբութիւններ եւ օճապտոյտ ճամբաներ չկան»:

Այս Երկու մարդիկն ու անոնց դատակարար մերկացնելու, դատաւարաւորութեան միտումն ունի Հեղինէ Դաւիթեան, եւ ինչ զօրաւոր միտում մըն է իրենը:

Այդ խելախ ողբի անիկա ցոյց կուտայ նաեւ յետամնաց կեանքին նկատմամբ: Իր Բիթի Զանը, որ խաւար դարաշրջանէն ղէպի բուսաւոր ներկան վը դիմէ: Զրկութեանը, աղէտներուն յաւատն կը պատկանի Բիթին, որ ութը-ասար տարեկանին կ'սկսի բանիլ պորթի դործարան մը, եւ վաղ տարիքին կ'ամուսնանայ աշխատանքի ծանրութիւնէն հասակ չբաշած տղա մը հետ: Ու ասիկա շնորհն է ամենակարգ ճակատապարհ, ուրիշ ոչինչ: Եթէ աս նոր հարսին զլուխն ալ կտրեն հիւանդանոց չկրթար: «Եթէ ճակատապարհ է ծնողարեւութեամբ մեռնիք», կ'ըսէ անիկա,

«Թող Ալլահին կամքը ըլլայ»։ Եւ դաշեակը, հակառակ մարդարէններուն գիմեկուն, հակառակ սրտանց աղօթիկուն ու ղուրան կապելու ծոցուոր փօր մէջքին, հակառակ տէրութիւններուն հոռաւտ խոտը Բիրբի ծամել տալուն՝ չի յաջողիր երկունքը զիւրացնելու։ Ասով հեղինակը պարտութեան կը մատնէ հին բարքերը։ Հինցած ու տկարացած հինը անսպասան անձնատուր պէտք է ըլլայ գիտութիւնով օժտուած արդի պայմաններուն։ Այդ երեխան նոր կեանքն է, եւ Բիրբի Ջանէն յետոյ անիկա ալլեա պիտի չկրկնէ իր նախորդները, այլ պիտի յարմարի բոլոր այն կերպերուն որ դարդացած իրականութիւնը պիտի բերէ։

Այն երկրին մէջ չարատաղրուած կնոջ վիճակը բիրեղացած կը զըտնենք Մարգարիտի Պսակադրութիւնը ամենէն լաւ մշակուած նորալէպին մէջ։ Ասոր կեղերոնական տիպին բնծալուած է հարկ եղած հակոդութիւնն ու սլալմանաւոր աշխատութիւնը։ Հոս Դաւիթեան ունի թէ աղուոր նախադասութեանն եւ թէ վեթեւ երգիծանք մը, ինքնատիպ ու թարմ։

Արուեստականութիւն կը մատնէ, սակայն, Մարգարիտին ճակատին դրուածը։ Ատանց պարտաւիր պատճառի, առանց Փիղիքական տուայ տանդերու ծանօթացնելու իր ընթերցողը, Դաւիթեան կը ճշնէ քիչ մը յուզում, քիչ մը հողկեան մղձաւանջ տալու իր տիպին եւ իսկույն ձեռքերը սեղմել տալով կուրծքին՝ կը հրահանդէ որ անիկա ինչայ գետին, մեռնի։ Որովհետեւ, կը բացատրէ հեղինակը, «տարիներ ընթացքում զրպուած արցունքները կուտակուել, ստուել ու քարացել մնացել էին կրծքի տակ եւ հիմա առատ-առատ դուրս էին թափուում արդ թոյնի կաթիլները, բայց իրենց սեւըրը դործել էին արդէն»։

Տմանայ, տարեբաւոր աղջիկ մը արդեօք իր սէրերուն զսպուած կայլակներովն վերջապէս օր մը կը թունաւորուի, երբ դրացի կանայք գըլլախաղը մը կը բերեն իրեն որպէս զի գլխուն պէշ ու ժամ երթայ կարողութեան խորունկ համոզումով կը շեշտէ որ կարելի է։

Գրեթէ արդպէս կը վերաբերի անիկա իր նկարագիրներուն հետ, մեծ մատով։ Եւ զմեզ կը փտահացնէ որ Արեւելի մէջ անհատին ճակատագիրը ճակատադրական է, ու մահով կը վճռուի անհատին ճակատագիրը։

Պոտիկ թերութիւններով զեղեցիկ սրտամուածքներ են Աննիի Փախաւորը, Ռուբըր եւ դեռ միւսները։ Հեղինէ Դաւիթեան ունի պատմելու, առանձնաշատուել կանոն մը, զերծ վարդապետական քարոզչութենէ, ընդունակ պատշաճելու միջադրակն զբաղանդութեան այն ձեւին, որ իր մէջ կը խտացնէ պարզութիւնը ոճին, տարրուութիւնը նիւթին եւ ծանր կշիռքը խորքին։ Հայ գրականութիւնը, վէպը մասնաւորապէս, զրկարաց պիտի ընդունի մեր օրերու այս եռանդուն զրադիստահին, անոր հրամցըր նկով յարմար տեղ մը, ուր գլխին իր հետաքրքիր ընթերցողները, փրով ու յարգանքով։

Օգոստոս 5

ՀԱՄԱ-ՍԵՐԱՍՏԱՑԻԱԿԱՆ ՇԻՆԱՐԱՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Սերաստիան, դարերու ընթացքին, մեր ուրիշ գաւառներու նման, առատաձևնօրէն մասնակցեր է հայ ժողովուրդի ձգտումներուն, մաքսութեանն եւ ազդային կարգ ու սարքի պահպանման: Անոր գաւառներէն շատեր եղան հաւատարմոր առաջնորդներ: Մէծ կրօնապետներ, զօրապետներ, պիտանականներ, զբաղէտներ, յանատակ զմեռներ, բժիշկներ ու ճարտար վարպետներ հասակ առին այդ սեւ հողին վրայ: Մեր պատմութեան երեսներուն վրայ անոնք զբաւեւին իրենց արժանի տեղը:

Իսկ դարձեալ հալածեալ ծոցին մէջ խրաքանչիւր սերաստացի ջանադիր եղեր է ըլլալու արժանաւայել յաջորդը իր նախնիքներուն: Մեր քաղաքական ու հասարակական կադմակերպութիւններու մէջ սերաստացին նկատուած է այն ինչ որ կերակուրին համար են այն ու պրոպագանդը: Անոր անկեղծութիւնը, անոր զոհողութիւնը եւ անոր կարողապահութիւնը յաճախ ազուր օրինակ հանդիսացեր են մեր խելօք հասարակութեան:

Ատոր ամենէն ցարտուն արարացքը կը դռները սերաստացիներու հաւաքական աշխատանքին մէջ: Ատիկա լաւ կերպով պարզուած է փոքրիկ ծաւալով զբոյժին մէջ, զոր հրատարակեց Կեղբոնական Վարչութիւնը այդ հայրենակցականին: Իր քանուհի նպատակաւ տարեկարգին եւ քանուհի նպատակաւ տարի հանդիսակցութեան ձևանարին առթիւ լոյս ընծայած այս տետրակով Համա-Սերաստացիական Շինարար Միութիւնը պարտականութիւն մը կը դնէ մեր վրայ՝ անդրադառնալու իր երկար կեանքին ու բնիկուն դործին շուրջ:

Հայրենակցական սիրովը դործակցութեան արժաւոր ծիւտուեր է լման դար մ'առաջ, որ ժամանակ պարտանակ սերաստացիք կադմեցին Սենեքերիմեան Ընկերութիւնը: Անոր հաջկոյթած նիւթական միջոցներուն ազդայինութիւնը՝ հայրենի գաւառին արեւակիցներուն մէջ կրթութիւնը տարածելու նպատակին նուիրուած իտլաւապաշտ եւ ուսեալ երիտասարդներ հոն բացին զանազան վարժարաններ եւ գրեթէ տասը տարիներու յարատեւ ջանադրութիւնները պիտի դային առաւելապէս օժտելու դասարանները, երբ տիրող իշխանութիւնը յանկարծ չսկսէր անդուծ հալածանքի, որ պատճառ դարցաւ Սենեքերիմեան Ընկերութեան լուծման:

Ազդային հիւանդանոցի, աղքատախնամի եւ կրթասիրացի աւանդութիւններով առիկ կարգ մը սերաստացիներ, որոնք կը հաստատուին Նիւ Եորք մօտաւորապէս յիսուն տարի առաջ, կը կադմեն մարմինները դատարի այդ հաստատութիւններուն օժանդակելու համար: Անոնք կատարեցին իրենց յանձնարարութիւնները մինչեւ ջարդի մօտ օրերը, երբ մի-

Հիմնադրո զոհերուն հետ խորտակուեցաւ հայուն աղուը երազը: Այն
ստան իսպառուած էր, Կովկասի մէջ, Ազգային Պաշտպանութեան Կոմիտէ
մը, որուն տրամադրութեան տակ զրուեցաւ Ուրբանոց-Հիւանդանոցի
Ընկերութեան դանձը, ամբողջութեամբ:

[illegible]

չորս հարիւր միսուն հոգի: Դպրոցը, տնտեսութուն, պիտի ունենար ուսումնարանի յատուկ արդիական բոլոր մասնաբաժինները: Հարիւր տասը ուսանողներ կը կրթուէին վեց ուսուցիչներով, եւ կային պիտեարական ու Ֆիզիկոստիքական խումբեր: Այս դպրոցը պիտի ծառայէր Տիգրանակերտի, Մարաթիոյ, Թոմարգալի եւ Քոլիի կրթութեան ընդհանրապէս: Իսկ դոքսի գործարանին արտադրութեան չափանիշը եղած էր 2,200,000 ապահովելով 225 բուլլի ամսավճար իւրաքանչիւր բանուորի: Անկէ ետք շինուած են բազմիք մը եւ հիւանդանոց մը:

Ինչպէս Ամերիկացի հայ գաղութին միջեւ ծագած սարսափելի պայքարը ուժեղ չափով հարուածեց հասարակական գործունէութիւնը ընդհանրապէս, գրեթէ նոյն համեմատութեամբ աղկեց սեփականացման ժրջանութեան: Ամբողջ վեց տարի, պատակտումներով եւ դատաւարութիւններով կը խանդարտուի շինարարութեան գործը: Եւ համառօտ պատմութեան այս գրքին մէկ ստուար մասը յատկացուած է դատուած պատահականատուներուն բարբախտ դատապարտման: Հաղարուոր տուլար յատկացուած է դատաւորներու, փաստաբաններու եւ ալլապէս:

Ու բարեբախտաբար դատը վաստակող հատուածը դատարանէն կը ստանայ միութեան գոյքերն ու գանձը՝ վեց տոլար եւ չորս սէնթ: Այն ստեն սեփականացիք կ'ըմբռնեն որ րարձած ըլլալու է քաղաքացի-պիղապիէ հարցը եւ ամէնքն ալ լիբրել հարապատ սեփականացիներ համախմբութեան եւ ընկերութեան շուրջ: Այս անգամ Համա-Ամերատացիական Շինարար Միութիւնն անունին տակ կը կազմուին տասներութը մասնաճիւղեր, հազար երկու հարիւր անդամներով:

Այս միութիւնը հրատարակած է վաստակաւոր ուսուցիչ եւ գրագէտ ողբացեալ Կարապետ Դարբիկեանի «Եղեռնապատում» ստուար հատորը, որ ստաջինն եղաւ թուրք կառավարութեան կատարած բարբարոսութիւնները մանրամասնօրէն գրի առնողը: Մեկեանան եղաւ Ալիս, Այգ եւ Նոր Սեբաստիա արարեցրաթիւթիւր հրատարակութեան: Ասոնք տեղեկատու աղբիւրներն եղած են եւ նոյն ստեն յաճախ տեղ տալով նաեւ արժեքական եւ պատմական կարեւոր յօդուածներու: Նոր Սեբաստիա թերթիկը կանոնաւոր լոյս կը տեսնէ ու արձագանք կ'ըլլայ հայկենապիղիներու ուրախութիւններուն, կսկիծներուն եւ յաջողութիւններուն: Անիկա մեծագոյն ծառայութիւնը մատուցեց ծնողներուն՝ իր էջերը դարձնելով բաղձաթիւ լուսանկարներով քաջ հայրերիներուն՝ որ կուռնցան Ընթլ Սէմի բանակներուն մէջ, ամէն ճակատի վրայ, ոմանք ինկան ահեղ կոուի պահուն, ուրիշներ վերապրեցան ու զիմառուցին յաղթութիւնը, իրենց կրունկներուն տակ ստնելով երկիրները ոճբամիտ թըշնամիներուն:

Թո՛ղ ապրիլ Համա-Ամերատացիական Շինարար Միութիւնը, շատ գործ ունի դեռ ունիկա կատարելու, ըլլայ գաղութներու մէջ թէ Մայր Հայրենիքի արցնառ արեւուն տակ:

Սեպտեմբեր 16

«ԿԱՆԱՆԶ ՀՈՎԻՏԷՆ»

Վերջնականորեն է հասկացրել Սարգսյանի քերթումը և իր անհատական առաջնությունը, իսկ նաև, ամենամեծ զարգացում է ապրում Վերջնականի, իսկ ընդամենը աշխարհի Գաղափարի Սահակ-Մկրտչի արարածը:

Հեղինակը խմբագրիչին է Արեւ. օրաթիւի թիւին, և թիւիւս առաջին հրատարակագիրը մեր պատմութեան մէջ՝ որ մէկ տարուան մէջ երկու կամեղ իկոտներու Աման արարողութիւններուն նմիկիւզ գտնուեցաւ, իրերեւ լրջիմանիլ: Անոր սքանչելի նկարագրութիւնները ստանին «Պարբեր» տուս իր ընթիւրդոններուն, առատ նմոյշներով:

Իր պատասխանության օրերը բանաստեղծին կը նմանեցնէ զմայլելի հայ-
փիտի մը, կանանչ, արեւոտ, ծաղկապարզ եւ մղդալի՛, ուր ինք բախտն
ունեցաւ վաշիւլելու հրճուալի կեանք մը, եւ հազուի գիտակցեցաւ տաղ-
տուիկը ցաւին ու հեծեծանքին։ Սակայն, կը խոստովանի ան, իր բոլոր
իրջանիկութիւնները անարժեքապաղ, անգործ մէ մնացեր իր մէջ։ Մինչ-
դեռ պոստ մը վիշտն սփռուելու համար ան անձնատուր է եղած իր խահ-
լուն, զգացուի ու երգիւր է յորինիւր։ Որովհետեւ զեռ մտադաշտ տարի-
բին մէջ անդամ մեղմալխտակցութեան անտալով՝ ան վստահօրէն համո-
զուած է արդէն որ իր փորձիկ ոտանաստիճանը հարապատ ծնունդն են
լքած է արդէն որ իր փորձիկ ոտանաստիճանը ծնունդն են լքած է իր տաքուկ սրտէն,
էր մտքին ու անոնց իւրաքանչիւր վանիկը ծրարած է իր տաքուկ սրտէն,
եւ այլեւս համարձակ է յայտարարելու՝ սա գործերը սփռի զիմանան
տարիներու հոգներուն, եւ, հաւանաբար, սփռի ապրին իրմէ ետքն ալ։

Գրքերով և յառաջադրանքներով մեզ Արամեան հուշարձանի մեղքը այս յորդրոքում և զխրատաբանությամբ շուքելով մե մեղի կը թխալարել կարգիկը ոտանձառքները մեկով մեկիկի: Այլպես ընկող շատ զոհ մնաղքներ: Հիմա մտառահեղները որ Արամեան ունի ճաշակին նուրբը, խառնածիկ հանդարտութիւնը եւ առատութիւնը՝ զգաճալթխան: Ահա թէ ինչու ընթերցողը աշխարհ ալ չի տրտմիր երբ կը պտնէ որ՝ Արամեան չի ստատաբեր լիբն աշխարհ ալ չի տրտմիր մեզ ընտելանալ երպիկ տարազ, ոչ յախտն ուն, եւ ոչ պոքմա յախտութեան վարարկիչ ձեւ մը: Արամեան ճանտոր մեղի կը բերեն

[illegible]

Երբ յանկարծ կը զիտակցի իր տաղանդը և իր
փառք կ'ունենայ անդրադարձանալու հին օրերուն՝ որոնք եղան «մեղրա-

համ», և ևս որ ժամանակ իրեն համար «լացն անդամ անուշ էր»։ Բայց ինք արդէն մեկնած է այն կանանց հովիտէն, հետզհետէ պիտի մոխուր թել մը ամէն օր։ Եւ ուրախ պիտի ըլլայ եթէ կարենայ պահել մանկութեան սէրը, տղայութեան խանդը, պատանեկութեան տենչը, որպէս զի զոնկ վաղանցուկ կեանքը զինք ճանչնայ։

* * *

Երկար ճամբորդութենէն յոյնաբեկ՝ բանաստեղծը կանգ կ'առնու, պահիկ մը, հանդուստնալու։ Եւ ահա խոհերը անհամար ծիածաններու նման իր շուրջը կը պարեն։ Ո՞րքէ հրաժեշտ արքեիքն շատ լաւ կը յիշէ, բայց ասկէ ետք ո՞ւր պիտի ստաջնորդուի, չի գիտեր։ Անցեալը մասին ունի զուտաւոր պատկերներ, որոնք սիրով ցոյց պիտի տայ բոլոր ուղղութիւններուն։ Թեթեւ, քնքոյշ և յաւելա թարմութիւն, ինչպէս զարուսի առաւօտը, սպրեկցաւ ինք պատանութեան խնդուն օրերը։ Հիմա, սակայն, ահա կանդնած է բարձունքի մը կատարը, ուրիշ կրնայ լման տեսնել,

— Հոն, քիչ մը հեռուն, բացաստան մը կայ,
Յետոյ դաշտ մ'անհուն ձիւնածածկ, ամայ...

Ինք կը զանուի երէկէ և ևս վաղուան մէջտեղը։ Նախկինը պիտի չէ երազ մըն է արդէն, իսկ միւսը յոյսերով լեցուն անտառ մը, որ միեւնոյն ատեն զինք կը սարսափեցնէ։ Որպէս զի զիմապրաւ ծանրանիստ ապագան՝ բանաստեղծը կը փախաբի բուռ մը կորով լերցնել կանանց հովիտէն։ Ի՞նչ։ Ոչինչ մնացեր է այն զրախոյն, ոչ իսկ «նրապիւն հետ ջրվէժներու ցնձաղին» երգե՞րը։ Այսպէս ո՞ւր են հիմա «լոյսի պէս... երազազեղ բայց իրական, մարմնեղէն» պարմաները վատութուն, անուշաբոյր և հրաշուի։ Ինչ քաղցր օրեր։ Եւ կը մտաբերէ, հատիկ հատիկ, մանաւանդ պահերը այն, երբ՝

— Անուցմէ մին կը մօտեմար՝ գաղտնապէս
Ինձ նուր, կեռաս կ'ընծայէր իր պարտեզէն...

Այդ բոլորը, աւա՞ղ, մնացին պիտի զրկաց մէջ որկրամոլ անցեալին։ Եւ ասկէ յետոյ ինք որքան ալ թախտի, ինչքա՞ն ալ որոնէ անոնցմէ «կանանց մէջ յայր, կանանց մէջ յայլ ու յոյնած», դարձեալ պիտի իյնայ մականին տակը անողոր յուսախաբութեան։ Եթէ կարենայ ինքզինք ենթարկել մտապնդութեան անխիւն ու անուր պէս թաւալի շարունակ՝ հասնելու հանդուստնը իր դաժան ուղեւորութեան, այդ իսկ չնոր՝ մը պիտի ըլլայ իրեն...

* * *

Այլեւս հասած է տեղ մը, և ահա եկած է պահը, կը մտածէ բանաստեղծը, որ լքէ, վանէ, հովիտուն տայ բոլոր քաղցրներն ու սէրերը, որոնք ժառանգեց կանանց հովիտէն, և որոնք հեշտանքով իր կեանքին մէջ ընդունեց, փախալեց ու մեծցուց։ Եւ վճռական է հիմա իր որոշու-

մը: Երբ Լադինը է, երբ «դեռ իրիկո՛ւնը չիջած», երբ դեռ հասունու-
թիւնն ու գառադուլթիւնը չեն կարծրացուցած զինք, պէտք է արձակէ
սովէնքը: Յարմէի է, ինք խաբէջ զանոնք, եւ անոնք, փոխադարձաբար,
խաբէջին զինքը: Հրած Լալա խօսքիւ պարտաստած է՝ ան, ու կը բացա-
րանէ:

— Այլ այն աղուորն որ մընաց միշտ անառիկ, անքափանց...

Եւ օրեր յառաջ, սենեակի մը անիւնը, անդորը զիշերուայ ուշ ժամուն ըստեղծան հակի՝ կամարը, հուսպն ալ զալիլէն, բանաստեղծը կ'ունկնդրէ մեծազոյն խօսքը, «այո» լծարը աղջկան, սիրունին, եւ ան ալ մեծ ուխտին պարը կը զեղեցիկացնէ թուրքին վրայ, ծայրով զրի-
մը, Բաւարիայի սակ հեղորդին կը շարժ քիծերը ատղերուն :

Մասկ դիպումս՝ չէ՛ր ատիկա, մակառագրում՝ չէ՛ր ես՝
Գաղեղու, ահ, դաշմութեանց վէտով տուժին համընթաց՝

— Իմ կեանքս՝ անու՛կ՝ գարունի եւ նուազի պահ մ'է՛լ յար .

[illegible]

Իշխանութիւնոյ պէս հպարտ՝ մնաց անհուպ աննըւան,
 Եւ յետոյ իմըս եղաւ՝ ինքնանըւէր, ինքնաբեր,

Բայց աթէ հաճելի ընտրութիւնն ընկելն Լաքն անգամ բանաստեղծը
 պիտի չմոռնայ, բնաւ պիտի չմոռնայ իր սիրտէն ինքը հեռոյս: Որով-
 հետեւ՝

— Եթէ նոյն իսկ ուզէի՝ չէի՝ կրնար ես բնաւ
կարենայի՞ մինչեւ իսկ՝ չէի ուզեր ասիկա :

* * *

Տարիներ հասցնելով խաղաղքներ են բանաստեղծի հաղատին հետ ու
վարարարուն: Հիմա ա՛ն հպարտ բաղդուհներուն վրայ տաճ վտիտ մար-
մինը իր մանկիկէն՝ անոր հետ կը խօսի չուշշին պէս տաքուկ բարբառով
մը ,

Անուկներուդ մէջ լուսալիր՝ կը լուծուին
Քոյոր հոգերն իմ հոգւոյն,
Կ'արփաւատուի՜ն խորշերն ամէն մըր-ագին՝
Շառալկներով քազմագոյն...

Արդէն տղուն մէջ գտեր է նոր ընկեր մը, շնորհալի, հարազատ ու
միւտանին չափ մարդը: Բանաստեղծը կը նստի անարին քովը իր զաւկին
ու իր սիրտը կը բանայ, կը սրբայէ անոր առջև գոյքին ամբարը,

Լացը՜դ անգամ ունի շնորհ մ'աղուական,
— Ձայնիդ՝ ինչ քարմ շեշտեր կան, —

* * *

Խոհուն բանաստեղծը ոտանաւորով մը իր գնահատականն կ'ուզէ
ափիւսքի հայ եղբայրներուն, որոնք գինորսրի մը նման, եւ ատուելա-
պէս, կը կանգնին Կորուստի, անյայտացումի տարածիին դիմաց: Ատի-
կա, կ'ազազակէ Արամեան, գնդացիքի եւ հրասայլի կրակէն ալ մահա-
ցուցիչ է, բայց հայ քոյրիկը կը կանգնի ալդ վտանգին դէմ, կեանքի
դնով, որպէս զի միտքը միշտ յառած սրահէ Սէդ Լեւոն, Արարատին:

Արդ լեւոն քրանցքեւրուն տակն ու շուրջը կայ երկիր մը բարձա-
ղարեան, որուն անունը յիշելով՝ բանաստեղծը կը կարծէ թէ՝

Արմենաւանդ արիւնս ամբողջ կ'իլլէ քումդ,
Երբ կը կրկնեմ արեւահամ քու անունդ:

Յայտնորէն մեծ բանաստեղծին, Վահան Թէքէկեանի, շունչին տակ
հասակ առնելով՝ Յակոբ Արամեան մեզի կը ներկայանայ՝ անոր նման
փափուկ տաղերով:

Դեկտեմբեր 16

ՏԱՍՆԸՎԵՑ ՍՈՎԵՏ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սովետ Հանրապետութիւններու Ուսչինկէքնի դէսարհատունը անցնող ամսուն, իր տեղեկատու լեթիթիկի խմբագրութեան արտակարգ ջանքերովն՝ հրատարակեց շատ չքող լազարիկ համար մը, զայն անուանելով — Տասնըվեց Սովետական Հանրապետութիւնները: Մէկ պրակ ծաւալով այս հանդէսին կողքը, երկու երեսներուն վրայ, կը կրէ հասկազարդ խորհրդանշին իւրաքանչիւր սկստութեան եւ երկուական պատկեր ամէն մէկուն զլխաւոր քաղաքէն փրցուած, յատկապէս առանձնաշատուկ եւ հիմնովին արդիական:

Այժմօրուս եւ անհամեմատօրէն հարազատ նալուածքով Միքայէլ Կալինինի լուսանկարին ներքեւ դետեղուած է տասներեքերորդ յօդուածը սահմանադրութեան, որ կ'ըսէ. — Սովետ Սոցիալիստական Հանրապետութիւններու Միութիւնը զաշնակցային սկստութիւն մըն է, կազմուած հիմովը կամաւոր ընկերականութեան: Սովետ Սոցիալական Հանրապետութիւններն ունին հաւասար իրաւունք:

Եզրայրական սիրով ու համակրանքով անկեղծ ժողովուրդներու այս ընդարձակածաւալ երկիրը կը գրաւէ երկրաշնդի մէկ-վեցերորդ ցամաքամասը — աւելի քան ութը միլիոն հինգ հարիւր հազար քաղաքական մշտն տարածութիւն: Աշխարհի ամենէն հզօր բանակովն պաշտակունւած այս հակա պետութիւնը, ըստ 1940-ի մարդահամարին՝ կը պանուած այս հակա պետութիւնը, որտեղ կողմէ համբէր դրեթէ երկու հարիւր միլիոն քաղաքացիներ, որոնց կողմէ յոգալի ընտրուած ներկայացուցիչները նիստ կը դումարեն պատմական Մոսկուայի մէջ եւ կը գծեն օրէնքներ՝ բանտօրներն ու գիւղացիները մղելու բարձրագոյն զարդացումի, առանց խորութեան:

Սովետ Միութեան սահմանները որ արեւելէն կ'երկարի Բարբաղեան լեռնաղթայէն եւ Պարթեան ծովէն մինչեւ Խաղաղական Ովկիանոս, եւ Բեկոսային ծովէն մինչեւ Մոնկոլական հովիտները, կը պարունակէ համայն աշխարհի բնական հարստութեան ամենէն ճոխ հանքերը: Եւ իրականութեան մէջ միակ երկիրն է որ կրնայ ինքնաբաւ ըլլալ երբ օգտագործուին իր հողերուն բոլոր բեղմնաւոր երակները:

Աստուածատուր ճոխութիւններուն այս գանձարանը, Սովետ Միութեան, երբ հիմնուեցաւ, հաստատ ու ամուր, ինչպիսի ձեռնբեցուցութեան ու անապառ դուրդուրանքովը Լէնինի եւ Ստալինի, 1922-ի Դեկտեմբեր ամսոյ երեսունին, Առաջին Համապետութիւններու — Ռուս

սական, Ուբրանական, Սպիտակ Ռուսական եւ Համակողկասեան Սոփէա Դաշնակցային Սոցիալական Հանրապետութիւնը, որուն մէջ արդէն իրեն յատուկ դիրք մ'ունէր Հայաստան:

Երբեմնի անուս եւ չարունակ թշուազիւցացիներու եւ բանուորներու այս ցանցային սկստութիւնը հիմա կը կատարուի նոր վարչաձեւով մը, որուն տեսականացումն ու ապահովութիւնը լաւն չափով վրատահումած է ժողովուրդին ծոցէն ելած դադախարապաշտ անաջնորդներու: Անոնց ընկերային միտքն ու լանը տնտեսական արդարութեան թաքմ շունչ մ'ունի: Պետութիւնը տառաջիւրդէն դարձի կը վերածէ սկզբունքով իւրացուած իսկայնները: Ամէն զործ կատարական հսկողութեան ենթակայ ըլլալով հանդերձ, դեռ կը պտնուին չըմաններ, ուր արտանուած է վորք չափանիշով արտադրութիւնը, պայմանաւ որ անհատական գործերով զրազող արհեստաւորներն ու արուեստագէտները իրենք բանին ու չհաճապործեն աշխատաւորներ եւ ուրիշներ:

Տրուած վիճակագրական ցուցակները ցոյց կուտան զարմանալի վերելք բոլոր հանրապետութիւններուն մէջ: Ինչպէս բազմազանի ճարտարարուեստները, այնպէս ալ հողագործութիւնը, անասնաբուծութիւնը, անտառամշակութիւնը շատ յառաջգիտութիւն ունեցած են: Ամէն հանրապետութիւն ունի իր գիտնականներու կաճառը, թատրոնն ու պալէն, մամուլն ու գրականութիւնը, բարձրագոյն ուսումնարանները: Պատեղաբմէն առաջ ամբողջ երկրին մէջ կար երկու հարիւր քառասունըւերկու հազար եւ չորս հարիւր հաւաքական աղարակ, ուր կը բանէր բնակչութեան քառասունըւորս տոկոսը: Որով ճարտարարուեստի աշխատաւորութիւնը կը կազմէր երեսունըւերկու տոկոսը, իսկ գրասենեակին պաշտօնեաները կը կազմէին տասնըեօթը տոկոսէն քիչ մը աւելին:

Բազմազգային տարրերով բաղկացեալ այս սկստութիւնը ներկայիս իր մէջ կը պատասպարէ հարիւր ութսուն տարրեր աղղեր, ցեղեր եւ տահմեր, որոնցմէ վաթսունը լիովին կազմուած փոքր ու խոշոր աղղեր են: Եւ այս հոյակապ զանդուածային միութեան մէջ Հայաստան ամենէն պրտիկն է, հողովն ու բնակչութիւնովը: Իր տասնըւերկու հազար քառասունըւ մզան տահմաններուն մէջ կ'աղղին գրեթէ մէկ ու կէս միլիոն ժողովուրդ, որոնց մէջ կան թաթարներ, քիւրտեր, ռուսեր, պարթեաներ, պարսիկներ եւ թուրքեր: Հայերը կը կաղմեն ամբողջութեան չորսհինգերորդը:

Իրաւ է որ Հայաստան չունի Վրաստանի արջնաքարային հարստութիւնը, եւ ոչ ալ Ատրաշճանի իւղին շտեմարանը, բայց մեծ չափով ուժ կը տրուի քիմիական ճարտարարուեստին, տնաշինութեան աղղանքներու արտադրութեան, բամպակեայ եւ մետաքսեայ հիւսուածեղէնի եւ գորգահիւսութեան արհեստին:

Որովհետեւ իր բնական հարստութեան աղղերները նուազ են եւ որ

իր բազուկներուն թիւը քիչ՝ Հայաստան պարտաւորուած է անհուն ճիւղերով մրցիլ իր քոյր հանրապետութիւններուն հետ, ոչ թէ անոնց հաւասարելու, որ մարդկօրէն բացարձակապէս անկարելի է, այլ ազաւորացանելու խորհրդային Պետութիւններու Երեսօխոսանական ժողովին թէ անիկա հետզհետէ կ'արդարացնէ իր պատմական ժառանգութիւններուն ազուտը յատկութիւնները, եռանդազին դորձ ամէկով իր ուղին, իր միտքը, իր ուժը:

Ու պիտի գայ այն օրը երբ իր սահմաններու ընդարձակումովն ու ներդաշխութիւններու անծայր կարաւաններովը տիրանայ նորանոր հարըստութիւններու եւ վայելէ օժանդակութիւնը բազմառաջանդ հայրենակիցներուն: Այն ատեն, ինչպէս որ անցեալ քսանը՛հինգ տարուայ ընթացքին իր հայրենասէր մայրերուն երկունքովը կէս առ կէս կրկնապատկեց իր բնակչութիւնը, պիտի մրցի իր հասակակիցներուն հետ ու պիտի ստանայ զնահատութիւնը իր եղբայրակիցներուն, իր ընծային արժէքովը, իր վաստակին չափովը:

Այլ վաղուան երաշխաւորութիւնը կարծես չօչափելիօրէն կը տեսնայ մարդ երբ կը կարդայ Տասնրկեց Սովէտական Հանրապետութիւնները փոստարանով հանդէսին ամէն մէկ տողն ու էջը:

Յունուար 13

«ՀԱՇՏԱՐԱՐ ՇԻՐԻՄԸ»

Երիտասարդ գրող մը, որ նախընտրարար իր շիտակ անունը ծածուկ պահելով՝ իր առաջին վէպը, «Հաշտարար Շիրիմը», ստորագրած է Լուսիպլիս գրչանունով, ամիս մը առաջ հոս ժամանեց:

Ան ծնած է Բաբու գաւառի Զեթ գիւղը՝ կը հաղորդէ Լուսիպլիսի երկու հարիւր էջերով բաղկացեալ գրքին հրատարակիչը, Աթէնքի Ատրուշան տպարանի անօրէն Պր. Մ. Յ. Բարդիկեան, և ծննդավայրէն ոչ մէկ յիշատակ ունի, վաղահաս սրտերտղմին սրտածառաւ: Անոր մանկութիւնը Խարբելոյ կ'անցնի, յաճախելով ասորիներու դպրոցը: Հոն ասորերէնի հետ կը սորվի հայերէն գիր-կտպը, մօրմէն: Ապա կը մտնէ Նորարաց ամերիկեան որբանոցը: Ծուռով մայրը կը մեռնի: Եւ արտագաղթի օրերուն՝ իր բախտակիցներուն հետ՝ կը փոխադրուի Սուրիա, ապա Պոլիս, և ի վերջոյ Յունաստան: Քօրֆու, Աթլլէնի մէջ կ'ըլլայ բարձրագոյն երկրորդ կարգի աշակերտ: Կը կարծուի ծնած ըլլալ 1912-ին:

«Եւ այժմ, կը յաւելու հրատարակիչը իր «Երկու Խօսք»ին մէջ, այս ծանօթութիւններով երբ կը կարգանք իր նախախայրիքը, չափազանց պահանջկոտութիւն պիտի ըլլայ կատարեալ ու անթերի երկ մը սպասել, իբր հեղինակը հունի ասոր յաւակնութիւնը և իր համեմատութեանը փաստը կուտայ ծածկանունով շղարշուելով»:

Սակայն ընթերցողը շուտով կը ծանօթանայ Լուսիպլիսի գրելու հարադատ կերպին, «որ այնքա՛ն անսպաճոյճ և բնական լեզուով կը փորձէ պատկերացնել հայ տարալիր երիտասարդութեան ամենօրեայ կեանքէն առնուած» լայն փորձառութիւններն ու տպաւորութիւնները:

Այս վաւերութիւնը աւելորդ չի գտնիր կարգացողը, կը յուանք, երբ սիրեցինք դաշն հոս փոխադրել իբր նախադրեալ մեր հետադայ ըսելիքներուն: Այդ հարկաւոր է, որովհետեւ կը հաւատանք թէ «Հաշտարար Շիրիմը», իր ամբողջական տարադրով՝ կը պահանջէ ուշադիր հետաքրքրութիւնը մեր յայտնի քննադատներուն, և խանդավառ ընդունելութիւնը ընթերցող խաւին:

Բնութեան կեանքէ փրցուած է այս վէպին նիւթը: Ամուսնացեալ, և հայր՝ մատուց դաւի մը, Պատրիկ կը սիրահարի գեղանի Փրանտուհի մը: Ծուռով կը լքէ իր կազմած տաքուկ յարկը և կ'իջեալ բնակելու սիրուհիին քաղաքը, մոռնալով կ'ենն ալ, երեխան ալ: Ծառ կարճ տևող երջանիկ պահերուն նախ կ'իմանայ և յետոյ կը տեսնէ Լիտիայի նոսրաները լուսնոտի: Իսկոյն կ'որոշէ մոռնալ գտնի ու վերադառնալ իր Մաքրուհիին գիրկը, որը, կորսնցնելով մանկիկը՝ և կեանքէն յուսա-

քաղաք մը, ուր նոյն պաշտօնավն կ'զբաղէր Պատրիկ: Լիտիային հայրը, հալած ու մաշած ծերունի մը, դայն կը դիմաւորէ եւ շնորհակալութիւն կը յայտնէ այդ այցելութեան շնորհած պատիւին համար: Մարդը կը ջննայ «Ջուրին վրայ ձգուած տախտակի մը սկսն հաւասարակշռութիւնը պահէ»: Յարգանք կ'ընծայուի հիւրին եւ իրիկուան երկու սիրահարները կը մնան առանձին, իրենց «մօտ կայ միայն լուսինը, որ պատահանէն ներս սպրդած էր»:

Եւ յարմար առիթն է հիմա հարցնելու՝ «ըսէ՛, ինչքեմ, իտե՛, կը սիրե՞ս զիս, Լիտիա...»: Չարահիճի ժպիտ մը կը խաղայ օրեօրոյն դուրսի դէմքին վրայ՝ ամօթխածութեան յայտնի դիժերով: Այս բարձունքին վրայ չի մնար ամէն բան: Յաջորդ օրն իսկ կը պատահի անխուսափելին: Լուսնատի տուայտանքը իջնելով աղջկան մարմնոյն բոլոր երակներուն մէջ՝ դայն կը ցնցէ, կը դալարէ, եւ երբեմն այնքան շէնչոզ ու զբաւիչ անոր դէմքը կ'նստանայ «կաւէ ամանի մը անհրապօր զոյնը»:

Մարբուհին, այն անուշիկ աղջիկը ահա՛ կ'երեւնայ իր երեւակալութեան ստջիւ: Ու իր չքմեղանքը շուրթին ծայրը պատրաստ է արդէն: Պիտի այցելէ դաւկին գերեզմանը: Իր ներսիդին ձայն մը կ'ըսէ, «ո՛ է, եւ չեմ կ'ընաւ երկու տըռը ծառայելու ընտրութիւն ընել, պէտէ է մեռնի մէկին յիշատակը, որպէս զի սպրի միսինը»: Ու իր ետապաշտի այս հոգեբանութիւնը կարծես կ'ըմբռնէ Լիտիան, ինչու որ առանց ընդդիմութեան թոյլ կուտայ որ ան հրաժեշտ առնէ իրմէն: Արդէն «հարաւ մեկնող չողեկառուքը ժամը 11-ին սկիտի ծեծէր իր ճամբուն վրայ պտակած երկաթները»:

«Վարկուտութիւնը իր քայլերուն մէջ», ան կը դառնայ յաճախող՝ գինետան ու սրճարանին: Օղին մասամբ կը կարծրացնէ իր դգայնութիւնը: Կեանքի ցուրտ ու բիրտ իրականութեան հետ հաշտ ըլլալու գիտակցութիւնը հիմնական է: «Վերջ ի վերջոյ ինչ է մարդկութիւնը՝ սածու, օր մը վատին, օր մըն ալ բարիին խաղալիքը»: Այդպէսով ալ կը դատէ ամէն ինչ, նոյն իսկ կը ճանշնայ իր սխալները, կը վաշխալէ դանոնը, կը խոստովանի իր մտերիմին, Հանրիին, որ ինք «երբեմնի երկայնատիտ Պատրիկը չէ, այն Պատրիկը, որուն համար սուտը, խարկանքն ու կեղծիքը արկածախնդրութիւններ էին»:

Այս ինքնաճանաչումի լայն ողիւով կը դիմէ, երբորդ անջամն ըլլալով, Յզութեան Բոյբերու հաստատութիւնը: Մարբուհին, պարտէզին մէջ, արեւին դիմաց մարդանք կ'ընէ, մինալը, ինք արդէն դարպասած է հէք աղջիկը ու անոր կը պաղատի, — «Այո՛, Մարբուհի, թեքեա առնարկես թէ սէրը անթառամ կը մնայ, չկորուսիր: Զիշտ է, երբ սէրը պարսճանքի չունի ամբաստիք չմալու, երկարատեւ կ'ըլլայ ան, բայց չէ՞ որ Լիտիային հանդէպ ունեցած սէրս բոնադրօքտիկ էր, անձանքով ուժի մէջ ծնունդն էր, այժմ երբ այդ կաշկանդումը չեմ զգար վրաս, կ'ատե՛մ, կ'ատե՛մ դայն: Այո՛, Մարբուհի, հաւատա՛յ, որ անկեղծ եմ քեզի հանդէպ: Բու սէրը աւելի նուիրական է, երկար տարիներու կեանք ունի»:

Մաքրուհին, սակայն, կը տառապի, որովհետեւ վճռած է մունայ իր ապերախտ ամուսինը, պարզապէս անոր խնդ արարքներուն թողուցած տխուր ապկեցութեան մղումով հիմա պատրաստ է հրաժարելու աշխարհային կեանքէն, որ այնքա՞ն քաղցր է, եւ նուիրելի հոգեկան ստանձնութեան: Այլպէս տարօրինակ են մարդիկ: «Ոմանք կեանքէ ծանծրագած՝ արտաքին վայելքներուն կ'ուզեն նուիրուիլ, ուրիշներ արտաքին տաղտուկը ճաշակած՝ զրուանքով կը քաշեն վարագոյրը հինին դէմ»:

Այնքա՞ն կսկիւծ ու կարօտ ապրած՝ Մաքրուհին հիմա դռն բաժակ մըն ալ պէտք է բմպէ, վտարելով իր քովէն մէկը, որուն մօր տոկոսքին կաթովը զրկեցաւ, եւ որուն առաջին սէրը վայելեց, առատօրէն, եւ որուն արիւնին ուժովը եղաւ մայրիկը անոր զաւկին: Բայց ինք Յղութեան Քոյրերու սա չըջանակին մէջ պիտի համակերպի ստեղծել «նոր կեանք մը եւ կը յուսայ դանել հին եւ նոր սրբութիւններուն հանդէպ յարգանքի անկեղծ իմաստ մը»:

«Անոր ձայնը», կ'ըսէ Պատրիկ, «երկաթապոքի մը մուրձին հաբուածին ապկեցութիւնը տուաւ ականջին»: Յետոյ, սակայն, «Իւրաքանչիւր բառի արտասանութեան երբ հոգեկան փլուզման մը սարսուռը կ'աղբէր Մաքրուհին, անոր աչքերը արտասուքի ծով կը դառնային»:

* * *

«Հաշտարար Երիմբ» Լուսիպրիս կառուցած է ինքնաշատուկ տաքողութեամբ: Ոճը, իրբեւ նոր ձեւ, տիրական է վէպի ամբողջ ընթացքին: Կարճ նախադասութիւններով կազմուած պարբերութիւնները, որոնք սեղմ ու կտրիկ են, դէրա՜հաղարկ իմաստ ունին: Անտարակոյս որ չափաւոր հանդարտ է ու խոհուն Լուսիպրիս երբ կը պատմէ, անոր տենչն է կտպէս զինք կարդացողին չպատճառել տաղուռի, ոեւէ ձեւով: Անոր նկարագրականին չպարներուն զոյններն անգամ ծանրաբեռնեալ թանձրութիւն մը եւ կոշտութիւն մը չունին: Առհասարակ թույլ կուտայ որ ընթերցողն ալ քե՛ջ մը իր կողմէն աւելցնէ երեւակայութիւն: Լաւ պիտէ խօսակցութիւն ստեղծելու թէքիքը, ինչպէս որ զիտէ շափի եւ Էլշոփ տարողութեան բաւականութիւնը: Կըզուէնայ, յայտնիօրէն նոյն իսկ, հեղինակի հանգամանքը չյայտնել, յաճախ, կամ բնաւ:

Մենք ալ կը ձայնակցենք Պր. Մ. Յ. Բարթիկեանի՝ հրապարակաւ կրկնելու անոր սա խօսքերը.— «Բա՛ջալեքանքը պիտի սրբադէս այն թերութիւնները, որոնք կընան զանուիլ ներկայ գործին մէջ, եւ մենք ապագային պիտի ունենանք յանձին հեղինակին արժանաւոր գրող մը՝ մեր զրական-վիպագրական ասպարէզին վրայ»:

Լուսիպրիս, բուն անունով Պօղոս Եղաբեան, կը յուսանք որ նորանոր գործերով պիտի դայ իր վրայ հրաւիրելու այս տեղի լայն ընթերցողներուն սէրն ու զուրկութեանը:

«ԹԻԻ 217 ԱՂՋԻԿԸ»

Մոսկուայի և Թաքէնդի ստուտիօներուն մէջ խնամով նկարուած այս հոյակապ պատար, որուն նուազը յատկապէս յօրինել է Արեք սանդը Սաչատուրեան:

Նաղի Գերմանիոյ մէջ կատարուած տնայարժուութիւններու մասին բաւական համոզիչ մանրամասնութիւններ տեղեկադրեցին յայտնի գիւնուորականներ, ծերակառականներ և խմբադիրներ ու անտարակոյս որ վաղը երբ առեան հանուին մէկ մասը պատասխանատուներուն՝ միւլինուտը զոհերուն հանդիսը չխռովելու խղճով պիտի կառավնաւ համբուին անոնք, առանց բացառութեան:

Հաւանաբար գտնուին թոյլ կամքի տէր մարդիկ որ մտածեն նոյն իրէ ազատ արձակել այլ մարդասպանները, այն ստարկութեամբ թէ արդէն պատերազմը վերջացած է ու հարկ է որ վէրքերը դարձանուին, եղբայրսիրութիւնը բնաբան ընելով յարաբերութիւններուն: Բայց այդ կարգի անձինք տեսնելու են զերման հասարակութեան անդուծ վերաբերմունքը որ կը սրբոյրի «Թիւ 217 Աղջիկը» չարժաստեղներն մէջ:

Թանիան ալ միևնոյն է բարձրութեան որ կը գլխէ Մոսկուա բերուած բարձահարար զերմանացի զերինները, որոնք, ազոտոտ, միւրաբ, մաշած ու ցնցոտեալաւոր, խրոխտ կարմիր բանակայիններու լուրջ հակողութեան տակ կը տարուին քաղաքի բանուկ փողոցներէն, իրեւ ազատցոյց Սորհրդային Միութեան տարած մեծադոյն յարկութեան, որով ապշեցաւ աշխարհը: Հաղիւ քսանբ՛նից տարեկան, բայց տարիներ որպէս վաճառուած զերի՝ աննկարապիլի չարչարանքներ կրելով Գերմանիոյ մէջ, Թանիան հիմա սպիտակած վարսերով պատաւ մըն է: Անիկա առաջ կ'անցնի, կը թեկադրէ իր քոյրերուն բնաւ չկարեկցիլ զբժարակտութեանը վրայ նաղի զինուորներուն, որովհետեւ անոնք ոճիւրի ստեղծագործիչներ են: Եւ ոչ միայն համարեկտակիրները, այլ զերման զեղադորը, տանտիկներ, հեղադործն ու նպարավաճառը, ամէնքը:

Ու պատտառին իւրաքանչիւր չարժը մեր սոճեւ կը պատկերացնէ անտանելի կեանք մը: Ամէն հասակէ ու տնէ խորհրդային քաղաքացիներ ընցուած գնց ու անմաքուր կատաչարքերուն մէջ, ստիկաններու բերտ ու թրքատիւզ վարումներն ենթակայ, լման չարթուան մը տեսողութեամբ, կը տարուին Գերմանիոյ մէկ քաղաքը, որուն բնակչութիւնը իր արեւմտեկեցներուն առեկտութիւնովը զինովցած է: Մեծ չուկային մէջ

Համարէ անտանկէի բարբարոսութիւն մը ու խոյանալով նաղելին վրայ, դայն ուժով կ'սպտակէ :

Եւ ոստիկանութիւնը կը տանի Թանխան բարեկարգելու : Սորշի մը մէջ կը բանտարկուի անիկա, անօթի ու ծարաւ : Երբեմն դուրս կը հանուի ու քալել կը պահանջուի անիկէ : Անիկա ուժատառտ ըլլալուն՝ կը տատանի ու կ'իշխայ : Ոստիկանը դոյլով քուր կը թափէ անոր վրայ ու զարձեալ կը բանտարկէ :

Այդ խոչտանդումներուն ատեն Թանխայի երեւակայութիւնը կ'ըլթայ մանկութեան ու չափահասութեան օրերուն : Նախակրթարանի աւազակըջի Հանդէսին իրենց կը խօսի իսէալապաշտ ուսուցիչը, անոնց խորհուրդ տալով որ բոլոր մարդիկ, ուր որ կը գտնուին, ինչ գոյն ու հաւատք ալ ունենան, բարի են, սովէթ քաղաքացիին յարգելու է անոնց իրաւունքները, պաշտպանելու է անոնց դատը, աղիււ ու մարդկային վերաբերմունքով : Բայց Թանխայի ներկայ վիճակը : Ո՛հ, ինչքան սխալ եղած է իրեն ջամբուած դատախարակութիւնը, ամէն մարդկային արարած նման չէ, այլ տեղէ տեղ տարբեր է, հոս, Գերմանիոյ մէջ, ան վայրի դադան մըն է, չունի խիղճ, չունի բնադդ, չունի մտեմ գաղափարապաշտութիւն : Ա՛խ, երանի թէ ինք վերադրի, վերադառնայ երկիր, իր քաղած զրկանքները պատմէ իր քոյրերուն, Համոյէ ամէնքը, որպէս զի երբ ի՞նչ դատաստանի օրը, իր ժողովուրդն ու պետութիւնը կնքեն փճիւր բոլոր զերմանացիներուն, հատիկ հատիկ, առանց անտանալու, առանց ատեաններու մէջ նիստեր գումարելու, արդարն ու մեղաւորը շոկելու — Գերմանիոյ մէջ մէկ հոտ անմեղ չկայ, չկա՛յ, չկա՛յ :

Սոցոտ մարմնով Քրաուսի տունը վերադարձած օրը Թանխան ահանաւոր կ'ըլլայ զիմախանի սպանութեան, որ սատնօրէն ի գործ կը դնեն ճակատէն արձակուրդի եկած Քրաուսի որդին եւ անոր զինակիցը : Նոյն զինուորը, զուարճանալու համար կը հրամայէ Թանխային որ ընթրիքի պահուն սեղանին առջեւ ծունկի գայ :

Արշալոյս չծագած, սակայն, Թանխան կը մտնէ զինուորներուն ննջարանը ու խոհանոցէն վերցուցած խոշոր գանակին երկայն շնորք կը խրէ անոնց կոկորդիները, եւ կ'անցնի Քրաուսներու սենեակը, դանդեմ կ'արթնցնէ եւ գանակը ցոյց տալով անոնց երեսին կը թքնէ ու խողեր կ'անուանէ : Նոյն պահուն կարծիք Բանախի սաւառնակները կը ուժարկոծեն աթ քաղաքն ու Քրաուսներու բնակարանը առաջին հարկունէն կը խորտակուի, աւերակներուն տակ թաղելով զարշնկներու զիակները :

Թանխան կանգնած է հիմար բարձրացող բոցերուն զիմաց ու կը

Հրճուի եւ տիրող կացութիւնէն օգտուելով կը վախճի քաղաքէն, կ'անցնի սահմանը եւ օր մըն ալ կ'ելլի Մոսկուայի լաշն սրող ստաշին վրայ սլիտելու ցոյցի բերում՝ պարտեալ բանակները նազի Գերմանիոյ :

Այս տխուր չարժապատկերը կը բովանդակէ նաեւ կարծր ու խորիմաստ ելզիճանք մը որ յատուկ է սուս ժողովուրդին ափսոսանքն առատ զգալնութեան :

ԱՆՈՒՇ ՇԱՐԺԱՆԿԱՐԻ ՇՈՒՐՋ

Շնորհիւ մեկեւնաս Կարապետ Մերձանեանի՝ հայ մեծագոյն բանաստեղծ Յովսէփանէս Թումանեանի մէկ ընտիր հէքեաթը, «Անուշ», վերածուեցաւ շարժապատկերի, այս տարի, Հօլիւդիտի արդիական ստուտիոյի մը մէջ:

Արդէն անոր ցուցադրութիւնը աւարտեցաւ, ու մենք, դրախօսելու միտումէն զերծ՝ նախադիտութենէ մը զրդուած՝ կ'ուզենք վերադարձ ահնարելով մը նշել ժապաւէնին վրայ լուսանկարուած այս աղուոր պատմումին արտադրութեան ստեղծող հոգիները, որոնք բնագրին մէջ այնքան սքանչելի արուեստով մը պատկերած է ճարտար հեղինակը: Ուրիշ խօսքով, կ'ուզենք ծանրանայ այս դործի պակասութիւններուն վրայ, որոնց պատասխանատու են մէկ քանի հոգի, իրքեւ արուեստի մարդիկ:

Բայց առոնք մատնացոյց ընելէ առաջ, պարտաւոր կ'զղանք դնահատելու ի դործ զրուած ճիշդերը: Ժապաւէնի որակը, իր անկասարք վիճակին մէջ, անշուշտ աղէկցուցիչ է, իր ամբողջական տարազով, սափաշան, կը խնդրէ հանդիսականէն, կը ջանայ համարել դաշն, որ ըլլայ բարեացակամ իրեն հանդէպ, որպէս նախնական փորձ, որպէս զազութի մը գործը:

Եւ Զարուհի Էլմասեան, իր հմայիչ երկեցողութեամբ՝ առաւելապէս կը շոյէ ունինդրին հայքեհարազձ զգայնութիւնը: Իրաւ որ անիկա կը տիրէ արարուածներուն, կը կենայ գիմացը շատ մը վերաբաներուն: Հարկականութենէ գտրիկ այն խրճիթին մէջ, ուր նանին ճախարակ կը մանէ, Էլմասեան, իրքեւ Անուշ, ներկաներուն ուղարկութիւնը իր վրայ կը հրաւիրէ եւ կ'ուզէ որ բնաւ չնշմարտին խզաթիւրումները այն տեսարանին որ պէտք է համապատասխանէ Լսոյի լանջներուն վրանարեակ հովիւներուն կեանքին:

Իսկ Սեդրակ Վարդեան, վարժ, խանդոտ ու զրաւիչ սերահար մըն է, թէ՛ն իրեն յատուկ նուրբ շարժումներով աւելի յարմար տնայ մըն է քաղցրեմի կեանքէն վերցուած, քան հովին տղեկը, որուն թարմ օրերը զինք աճեցուցեր են սարերուն վրայ, ձորերուն մէջ, կոշտ, խեղճ, բարի կենցաղով մը:

Այսպէս են նաեւ միւս դերակատարները, ոմանք քիչ մը աւելի վառ-վրտուն, ուրիշներ ալ չոր ու անհաղորդ զեղջիկային ասորումին, մանաւանդ տղոց այն ահաձ գեղերումները աղջիկներու վիճակ սարքած տեսարանի միբձակայքը: Ո՛հ, ի՞նչ տղեկ էին այդ տղաքը, զուր սուր կրող պատանիներու համբարը կը յայտնէին, եւ ի՞նչ անհրապոյր օրիորդներ:

յին, ինչպէս որ կ'ընեն Ուէտտի աւագակները, հարաւոռ ու ստոն առելու-
թեամբ: Թումանեանի մարդասպանը տարբեր է: Երբ ան գիւղ կը վե-
րադառնայ «դէմքը ալյալյած, քայտածքը մոլոր, տարտախ է կաթում
արնոտ աշքերից եւ կերպարանքն փոխուած է բոլոր»:

Ատիկա ճիշտ կերպով կը պարզէ արեւելեան ժողովուրդի հոգեբա-
նութիւնը: Ան սպաններ է իր մտերիմ բնկերը, եւ ուրեմն ողջ գիւղը
գինք պիտի աշպանէ, մինչեւ իր մահը:

Եւ կայ սա պակասութիւնը: Չար կղբալըն գիտ չի վերադարձած
գաշտէն, Անուշի հայրը, խոժոտաղէմ, ալեւոր մարդ մը, կը թափէ իր
թուքն ու անէճքը անբաղգ աջկրան գլխուն:

— Դուրս գնա, կորիք այ լիքք անգգամ,

Սեւ ու սուգ լինի քազ ու պսակղ:

Այդ պահուն, ստեղծ, տանիքին վրայ խոնուած ամբոխը վար
կ'ընէ մեղմելու հօր բարկութիւնը: Կուգան նաեւ գիւղի քահանան,
պատկառելի, հսկայ, ալեւոր: Ան կը խրախուսէ Անուշին:

— Մի լար, իմ աղջիկ, ինձ խոստովանիր

Եթէ սիրում ես՝ էլ դարդ մի անիր

Պիտի պըսակեմ ես ձեզ անպատեալ:

Բայց ժողովուրդը կը հասաւէ, գուրբը յանկարծ ազմուկով կը սր-
տէ: Մէկը սպաննուած է: Մօտին սպաններ է Սարգիսը: Անուշ կը մարի:
Ջուր կը հասցեն:

Յետոյ ամբոխին մէջ «մենակ մի հոգի անգուսպ կատաղած՝ հարաջ
է կանչում, երեսը պոկում»: Տարաբաղդ հովիտի մայրն է որ խելա-
գարի պէս կը բառաւէ, կուրայ, կը վազէ գէպի ձորը, ուրկէ կը բարձը-
րանայ անոր տխուր զոռոցը: Ապա կանաչք անոր ետեւէ կ'ընեն ձոր,
ողբալով, գիտկին շուրջ կարգ կենալով: Կուգան նաեւ Սարգիսն բնկեր-
ները, մութիւն, կը նստին քարերուն վրայ, հսկելու գիտկին: Անոնք կը
մտածեն «անտէր մնացած ոչխարի մտտին, անձար մնացած խեղճ ետրի
մտտին»: Եւ մայրը կտորած սրտին լարերուն վրայ կ'աճէ մորմոքի
տխուր եղանակը:

— Ընչի՞ չես խօսում, քնչի՞ չես նայում

Իմ օր ու արեւ, կեանք ու ջան՝ որդի:

Ու տղաք ձորին մէջ, գետակը, սրտմաշուք ճիւղով փոս մը փորելով՝
հողին կը յանձնեն գիտիկ իրենց բնկերով: Մտա ու ծաղիկ կ'արտաստեն
ու ծեր Դեւրեղուն ալ ահեղ ձախով կ'երգէ վսեմ շարական:

Թումանեանի Անուշը որակով շատ աւելի բարձր է քան Անուշ շար-
ժապատիկըը, մեղի համար:

ՍՄԲԱՏ ՄԱՆՈՒՍԱՐԵԱՆ

պահելու անաղարտ, ընտրելով եւ իւրացնելով բառեր, որոնց տեղ ժողովուրդը, մեծ մասով, յաճախ կը գործածէ թրքերէնը, կամ հնուց ի վեր սխալ լրբորնումով:

Ատիկա կ'աղայցուցուի Հայկական ժամի երկու տարբերան յարտադրեցողութիւն հարմարած զիւրեքունն լուսնադասիւթեամբը: Իր նախաորանին մէջ Տխանա Սարգիս վատահ ճշգրտով մը կ'ըսէ թէ՛, լատինոսթամին զերն է «մեր գմայելի լեզուի եւ երաժշտութեան տարածումը, մանաւանդ նոր սերունդի ներկայացուցիչներուն մէջ», ալլապէս ան կը կըրթէ, կը դատախարակէ, աղգալին ուղին կը ներշնչէ, նման զաղբոցին որ առհասարակ կը ձգտի «օգտակար մարդ ընել հայը՝ աղբին ու հայերեւելին համար»:

Եւ որպէս զի իր տուրբը ստաւկապէս/հաստուցանէ իրեն յատուկ սահմանին մէջ, Հայկական ժամը կուտայ իր անտեսանելի բաց մեծ հետաքրքրութեամբ զինքն ունկնդրողին թիւադրիչ կտորներ, ինչպէս առաջին տարեկրքին մէջ կ'երևայ, օրինակ, բնոյթով բարոյախոսական, հայրենասիրական, դրտական, երգիծական եւ զգրական, կատարելով ամբողջ արտադրութեան մեր մասնալէն եւ պատմութեան զիւրքէն: Եթէ սխալ չէ մեր տեղեկութիւնը՝ Հայկական ժամը, Նիւ Յորքի մէջ, առաջինն է որ իր տեսակին մէջ Հայոց Պատմութեան կ'աւանդէ բազմահարկ համարկաւորութիւն: Ան յաճողած է զիւրքէն առելի աղբու կենդանի լեզուով ներբողելու մեր նահապետներուն կեանքը, մեր թաղաւորներուն, մեր նախարարներուն, մեր ուսմանականներուն, մեր հոգեւորականութեան աղուր կենցաղը, աղբալին լրբորնումը, ուր: Անոնք եղան իրաւ ստաճողներ գործով ու խոճով: Մեր զիւրք, մեր հաւատքը, մեր մարդասիրութիւնը, մեր հայրենասիրականութիւնը անոնցմէ ժառանգեցին:

Այս տողերը զերեւա մեր մտածումին ստան զաղբը դուգաղբաւորութեամբ ահաւատեա ձգանք հրահանովի տեսարանի մը: Մարդիկը, տնկալին դեռառի հարս մը, մանկիկն նուեցուցած զլմացը, սնոր կը կարդար «Վստաճալէս եւ Հայ Գիւրբու Գիւտը» գրուիւր, Հայկական ժամ տարեգիրքէն: Ատիկա կրնան կրկնել ուրիշ մայրեր ալ:

Տխանա Սարգիս ըլլալով երաժշտակ եւ մասնաւորապէս իր երգերուն եղանակ մշակող մը, կը յաւանի, եւ իրաւամբ, որ «Հայկական ժամը արտասահմանի միակ հաստատութիւնն է որ ունի հայերէն երգերու եւ երաժշտութեանց ամենաճոխ հաւաքածոն: Բարձրաթիւ հայերէն երգեր ու երաժշտութիւններ, որոնց ձայնադրութիւններն իսկ չեն գրանուիր հրապարակը, մեր կողմէ ձայնադրուած եւ սկաւառակի վրայ առնուած են»:

Իր երեսուն հարար ունկնդիրներուն, որոնցմէ շատեր թերթ կարդալու սրտահոսթիւն չունենալով, զրեթէ մեկուսացած են աղբալին կեանքէն, Հայկական ժամը վերջերս սկսաւ նաեւ տալ աղբալին լուրեր, զանոնք քաղելով զանազան լրագիրներէ: Հիմա այդ չկարողացող հաւա-

բախութիւնը դոնէ դադարաւ մը ունի թէ արդովին ինչ կ'ընենք, մեր գասն ու իրաւունքը ինչպէ՛ս կը հետապնդենք, եւ ո՞ւր կարելի պիտի ըլլայ հասնիլ :

Ինչպէս մեր մամուլն ու դրականութիւնը, երաժշտութիւնն ու նկար-
չութիւնը, արուեստի միւս ճիւղերու կողմին Հայկական ժամն ալ, չա-
րաքնն անդամ մը, «կը ցնցէ անտարբերութեան արիւտն վարարուած եւ
ալլապսիւսն ճամբան բռնած արդայիները, կը զօրացնէ անոնց հաւատ-
քը դէպի հայ արդը եւ դէպի մեր պատմական հայրենիքը» :

Այսքան կարեւոր առաքելութիւն մը կատարող Հայկական ժամը
չունենալով մեկեկաս մը իր դռնութիւնը պահելու, կ'ապաւինի վաճա-
ռականներու սահմանափակ ծանուցումներուն եւ հայ կազմակերպու-
թիւններուն տուած յայտարարութիւններուն : Ահա՛ թէ ինչո՞ւ անխուսա-
փելիօքէն այս ձեռնարկն ալ իր տարադովը չստ կը նմանի տեղական
համայնման բարոյութիւն — ընդմիջում, անպատշաճ յանկեպէ մը,
անապարեցե՛ք, քանի դեռ ո՛ւշ չէ, զնեցե՛ք, շուտով : Աստիք ալ սարսին
չեն դոցեր Հայկական ժամին ընթացիկ ծախսերը, եւ տնօրէնութիւնը
պարտաւորուած՝ կը հրատարակէ տարեդիրք մը եւ կը սարքէ տարեկան
հանդէս մը, որպէս զի հայ ունկնդրին հանդէպ իր ստանձնած պարտա-
կանութիւնը լիովին կատարէ :

Տխանա Սարգիս, Հայկական ժամի վարիչը, դրսեւիչ դաշնակահա-
յութի մըն է : Իր դէմքին վրայ խաղցող փայտին չափովն ունի եռանդ ու
առկունսութիւն : Անդադար կ'որոնէ նոր կերպեր իր յայտաբերը հաճելի
ընելու, ինչպէս որ կ'ապացուցանէ հետզհետէ :

Հայկական ժամը այլեւս անհրաժեշտ հաստատութեան մը հանդա-
մանքն ունի : Զայն պահելն կարեւոր է, ամէն դնով :

ՄԻՀՐԱՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ

Երկուշաբթի օր, Յունուար 10-ին, Բրեյսպէթէրեան Հիւանդանոցի մէկ լուս եւ անշուք սենեակին մէջ, իր սրտախիւղ տիկնոջ դուրդուրոտ թեւերուն վրայ, իր հոգին աւանդեց մեր զաւուրթի մէկ պատուական անդամը՝ Միհրան Մանուէլեան:

Անոր սրտաբեկ յուզարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Եարաթ ցորեկին՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ, հոգեշնորհ Զգօն Վարդապետի հոգեպառաւորութեամբ: Բազմաթիւ ազգականներ, բարեկամներ, բնակիչներ եւ դրացիներ եկեր էին իրենց վերջին յարգանքը մատուցանելու ննջեցեալին: Անոր մարմինը ամփոփուեցաւ Սիրոյր Կրօն գերեզմանատունը, Հայոց մեռելներու կարգին մէջ, իր աներձաղին, Անդրանիկ Սոսորովեանի թաղմէն ըզմէր:

Միհրան Մանուէլեան, այս զաւուրթի ազգային բոլոր չարժանեղուն երբեմնի անձնուէր ու խանդավառ մշակը, ծնած էր Սեպտեմբեր 10, 1888 թուականին, Բալու դաստի Սլամ գիւղը: Ան՝ իր հօր վարժապետ Ղազար Մանուէլեանի, եւ մօր՝ Եղսիկ Տօնիկեան-Մանուէլեանի տանը մէկ զաւակներէն մէկն էր: Հայրն ստացաւ իր նախնական ուսումը, եւ դեռ սրտամեղ հասակին մէջ, հայրն ու մայրը, դաստի սովորութեան համաձայն, զինք ամուսնացուցին իրեն տարեկից Ալթուն Սոսորովեանի հետ: Եռսով, սակայն, երկրի նենդ կարգերը պարտադրեցին զինք որ ձգէ դեռատի տիկինը, ծծկեր մէկ հասիկը, ընդարձակ դերպաստանն ու ճոխ տունը, զառնայ սրանդուխտ Ամերիկայի մէջ:

Հոս, իր եղբոր Դանիէլ Մանուէլեանի հակուգութեան տալ մնալով առեն մը եւ ինքնաշխատութեան նուիրելով ինքնինը, կը մանչ գործի, մեքենաներու աշխարհին մէջ, նախ Նիւ Եորք, յետոյ Փրաիւէնս: Իր յարատեւութիւնը, վերջին քաղաքին մէջ, զինք տարաւ լաւ մշարովի գործերու եւ աղւային ծառայութեան մէջ ունեցաւ գործօն ու բեղմնաւոր շրջան մը:

* * *

Որովհետեւ նիւթապաշտութիւնը, ներկայ ժամանակներու բերտ հրէջը, չկրցաւ զինք ընկճել ու կաշկանդել, ան յամառօրէն լծուեցաւ աղւային գործերուն, ուր ստանձնեց գովելի պարտականութիւններ: Ամենէն առաջ, ինչպէս որ կը պահանջէր օրուան սովորութիւնը, մտաւ իր գիւղի, Սլամի, նոր սերունդին ուսումը ջափբերու համար կազմուած

Ուսումնասիրաց Միութեան մէջ եւ ունեցաւ եռանդուն դործունէութեան ջրջան մը։ Իր պաշտօնախարութեան թուականներուն դուրսդիպեցաւ երաւոյնամբ գիւղի զարդոյնն ու յարակից զբաղարանին, երկյարկանի ընդարձակ շէնք մը, եւ ուսումնական պիւտճէն ալ կանոնադրապէս առաքուեցաւ տեսչութեան։

Հայ Աղաւթագրութեան Դատին ջերմեանդ հաստատացող մը Ըլլալով՝ իր համեմատ ծառայութեան միջոցը նկատեց Սոցիալ Դձմոկրատ Հընդակեան Կուսակցութիւնը, որուն նուիրուեցաւ ամբողջ քառորդ դարը, սրտովը, քսակովն ու մտքովը։ Վարեց աջդ կարճակերպութեան պատասխանատու պաշտօնները անկեղծ, հաստատրիմ եւ կորովի եղանակով։ Միջ ամենուն փոխարէն վաստակեց իր ընկերներուն ջերմ վստահութիւնը եւ հանրութեան ալ յարգանքը, գաղութի շատ մը հայաշատ վայրերուն մէջ։

Զրուսահատեցաւ։ Չբարկացաւ, չճանճրացաւ իր սիրած կուսակցութիւնէն։ Իր տուած մեծ ուխտը պահեց անվատ, տեսական ու դրական գործերով։ Հրճուանքով կը պատմէր գրուապնները իր ընկերներուն, բայց երբեք չէր խօսեր իր գործերուն շուրջ։ Իրենը եղած էր պարտականութիւն մը, թեկեւ ու զգայուն, ծանր ու լուրջ, ուրիշ ոչինչ։ Իր կուսակցութեան մէկ աշակերտն էր, չըջանաւարտը, մշակը, խոհուն ու ջերմեանող։

Համալսարհային Պատերազմի օրերուն ունեցաւ որոշ դեր Հայ Լեզգոններու կազմութեան մէջ, մեծ հանդանարութիւններուն տրամադրեց իր ամբողջ ուժը, բոլոր շարժումներուն, բոլոր պայքարներուն մէջ չընկերկեցաւ, քարեց իրեն յատուկ վստահութեամբ, լայն ձակատը բարձր բռնած, անթիւն ու խիղճի, տրամադիր ու կատարեալ ոգիով, սիրով ու պիտակցութեամբ։

Մեծ երկրաշարժի օրերուն, Լեւինկրատի աղէտաբերուն օդու-թիւն փութացնելու համար ուրիշ բարուցներու հետ աշխատեցաւ ու կազմեց յանձնախումբ մը, որուն գանձարահը եղաւ ու աջը պաշտօնով պատկան մարմնոյն յանձնեց կոկիկ զոմար մը։

Ներգաղթի ու շինարարութեան թուականներուն, դարձեալ ուրիշ հայրենակիցներու ընկերակցութեամբ, կազմեց Բալուի Համագործակցականը, հինդ Վերաշինաց Միութիւններու մարմինը, որուն ատենապետեցականը, հինդ Վերաշինաց Միութիւններու մարմինը, որուն ատենապետեցականը, հինդ Նուպարաշէն աւանին մէջ կայ տութիւնը վարեց մինչեւ վերջ։ Այսօր Նուպարաշէն հարիւր հայրենակից-փառքի թաղ մը, Նոր Բալու, ուր, մօտադրապէս հարիւր հայրենակիցներու զբացը են իր սիրելի գիւղացիները, Սղամցիները, երկու տասնեակ թուով։

* * *

Եւ ինչպէս արդարեւ զօրմեքուն մէջ, ընտանեկան յարկին մէջ ալ այդին վարքեր ցոյց տուաւ Միհրան Մանուկեան։ Լայն չափով սիրեց իր անդամները եւ անոնց պէտքերուն համար բոլոր անսինկալ զոհողութիւններ։ Մեծ Եղեանի յաջորդող օրերուն իսկոյն փնտռեց ու գտաւ մը-

Ջոյը օգնութիւն հասցնելու իր սիրելիներուն: Բարեբաղդաբար վերադարձը կ'են մեծաթիւ անդամները իր տունին: Համախմբեց զանոնք իրարու քով ու երկրէ երկիր պատգնելով զանոնք վերջապէս կարողացաւ այս աշխարհաւոր պատերազմը չձաղած անոնց վերջին մնացորդը իր քով բերել:

Սկզբունքով ու էութեամբ արմատական էր, աղատ ու անկաշկանդ: Եւ ալլ իսէալով ալ փարեցաւ ու նուիրուեցաւ Սորհրդային Կարգերուն: Հաշտտանը գտած էր իր ապահովութիւնը ու իրբեւ ազգ կրնար իր մշակութիւն ու արուեստը, իր գիտութիւնն ու գտնաբերութիւնը զարգացնել ազուր պատեհութիւններով: Այնտեղ ուլ անտեսականը, նոր բառով Ֆրիտրմ ալ Վօլքը, ապահովուած է, պետական անրկանելի օրէնքով, կ'ըսէր շատերու կարգին, հոն ապրող մարդը կը տիրանայ իր իրէներուն, նախապէներուն, ճիշով ու ետանդով:— Երկու ուժեղ ազգակներ հայ ժողովուրդի գոյութեան պահպանումին:

Նախանձախնդիր, բարի եւ զօրաւոր կամքի տէր մարդ մըն էր Միհրան Մանուէրեան: Ան սիրեց իր ժողովուրդը, ազգականն ու բարեկամը, ընկերն ու զրացին իրեն յատուկ շատ խորունկ ու կատարեալ սիրով մը:

Հանգիստ իր բարեկարգ մարմնոյն որ ասանկ տխար հոգի մը խնամեց ամբողջ յետունը՝ ինդ տարի:

ՍԻՐԱՆ ՄԻՀՐԱՆ

«Երիտ. Հայաստան»

ԸՆԿԵՐ ՄԻՀՐԱՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ

Սրտի անասհման մորմոքումով մը կարգացելնը Ընկեր Միհրան Մանուէլեանի մահը :

Ո՞վ էր Ընկեր Միհրան Մանուէլեանը եւ ի՞նչ էր անոր արժէքը հասարակական, մասնաւորապէս Հնչակեան կեանքին մէջ :

Այս հարցումին յստակ պատասխանը շատ հեշտութեամբ կրնան տալ ընդ որ անոնք որ ճանչցան դոյն, մօտէն ու տարիներով գործակցեցան, միշտ կապ ու յարաբերութիւն պահեցին մինչեւ իր մահը :

Աւելի քան երեք տասը տարիներ Ընկեր Միհրանի նուիրումը Հնչակեանութեան միջոցաւ Հայդուքեան քաղաքական ու անուանական ազատագրութեանց եւ անկէ դուրս կրթական, բարեսիրական, շինարարական եւայլն մարմերու մէջ յայտնաբերած նոյնքան սքանչելի, զոհարարիչ ու պատրաստակամ ծառայութեան ոգին անկարելի է որ մոռցուի, չխառատուի զինք ճանչցող եւ սիրողներէն :

Մեր այս ազնիւ, խիստ բնկերասէր ու անկեղծ բնկերը, որ երբեք յոգեիլ, յուսահատիլ չկրտցաւ եւ է՛ն ծանր ու դժուարին օրերուն իսկ իր լաւատեսութիւնը չլքեց, Հնչակեանութեան մէջ իր մուտքը ըրաւ Փրախտէնտի Մասնաճիւղին միջոցաւ այն օրերուն, երբ Հնչակեան այս չրջանը իր տիրապետութենէն դժբաղդարար մի քիչ շիջած էր ներքին դժուարութեանց պատճառաւ :

Հնչակեան ծրարին, անոր արդային ու մարդկայնական արժէքաւոր տրամադրութեանց խոր գիտակ, մասնաւոր անոր պայծառ ապագային խոր հաւատքով դրահուած, Փրախտէնտի Մասնաճիւղին մէջ ունեցաւ անդերադանցելի գործունէութիւն մը, որ զինք հասցուց Ծրջանի Բարձրագոյն Դեկաբրատութեան անդամակցութեան :

Ծրջանի վերին դեկաբրատութեան մէջ իր մուտքը տակաջն զինքը երբեք չհեղեցուց իր խոնարհ, ամենափրջին բնկերով հետ իր անուշ վարուելակերպէն, ան մնաց նոյն Ընկեր Միհրանը, ամենաճանր աշխատանքներու իսկ հաճոյքով նուիրուող, արդիւնաւորող բնկերը :

Այս էր պատճառը որ տարիներ տաաջ երբ Փրախտէնտէն Նիւ Եօրք փոխադրուեցաւ, Մասնաճիւղի բնկերները խորունկ ցաւ դրացին, մեծ կորուստի մատուցեցան, վասնզի կը գրկուէին անփոխարինելի ուժէ մը, անոր մեկնումովը :

Նիւ Եօրքի հայդուքեանը, հայկական հոծ դաշտուածը եւ հայ մտաւորականութեան կեդրոն ըլլալու հանգամանքը Փրախտէնտը մոռցնելու աստիճան զինքը չկրցին կասիլ այդ չրջանին, ան յաճախ կ'ալցելէր իր երկրորդ հայրենիք թարմանալու համար սիրալիր տեսակցութիւն-

ներով իր ընկերներուն, հայրենակիցներուն եւ ծանօթներուն հետ, որոնց հետ տարիներով գործակցած եւ սպրած էր :

Վերջին անգամ իր այցը Փրախտէնաի ընկերներուն թէեւ կարճ եղաւ բայց հուրկան անսահման հաճոյքով լեցուց զինքը երբ զտաւ զանոնք զաղախարական նոյն բարձրութեան վրայ, սրտորաստակամ Սիւրաքի հայրութեան եւ Խորհրդային Հայաստանին ուժգնօրէն ծառայելու : Ոգեւորուած խօսեցաւ Խորհրդային նուաճումներու մասին, իր զիւղի — Հայաստանի վերելքի եւ նորանոր Սղամի Վերաշինացի որբեղրած նպատակի եւ իրեններու յաջող զիւրքի մասին : Իր դաւկին, Սուրէնի, զբաղան մարդին մէջ ոտք զնկլը արդար հպարտութեան զգացումով մը համակած էր զինքը :

Մաքուր հայ, հաւատարիմ ու նուիրուող Հնչակեան, սպրտահաճառ ու զոհարեւուող հայր էր Ընկ. Միշրանը, որոնց պիտի միացնել անսրբաման եւ աշն՝ որ ընկերն ունէր բողոքն սիրտ մըն ալ զորս անմիջապէս կ'ազնէր հոսիլ երբ իր ծանօթներէն մին զժուարտութեան մը պահուն իրեն կը զիմէր : Այս տողերը ստորագրողը քանիցս ականատես եղած է անոր աջ բողոքն սրտի յորդումին — հարիւրաւոր տոյալներով նիւթական աջակցութիւնը անոնց՝ որոնց զժուարտութեանց ծանօթացած էր : Այսպէս էր բոլոր Հնչակեաններուն սիրելի Միշրանը, որուն անմամանակ մահը աւելի խոր խոցեց մեր արդէն վերաւոր սիրտերը :

Յարգանքի այս մի քանի տողերը թող ըլլան անթաւամ ծաղկեպղտակ մը իր շատ թաքմ հողակոյտին եւ միանգամայն խոստում մը որ Հնչակեան այս շրջանի վառաւոր Պատմութիւնը զինքը պիտի չմոռնայ :

«Երիտ. Հայաստան»

Ա. ՆՈՒՐԶԱՆ

ՀԱՅՐ ԵՒ ՈՐԴԻ

Հօրս քարս հողակոյտիմ վրայ կը
գետեղեմ այս անքատամ պսակը՝
խորունկ կսկիծով ու համակ սիրով :

Ժամը մէկն էր երբ Պրակա նաւը իր կողորդը լախ բացաւ ու ճան-
կաւոր երկամեները թափեց քարափի սղոտոր ջուրերուն մէջ: Եւ քիչ մը
յետոյ, քերուրտող զոմէշի նման, ցետոտ կողերը քսեց եղերքի սպրկուէկ
քարերուն ու անշարժ կեցաւ: Այսա նաւատարները տենդով կապեցին
հաստ ճուանները ամրապինդ սիւններուն: Չորս շարափեա եւ երկու օր ճամ-
բորդեր էր ծովերուն վրայ, ու կիւանոսին վրայ ու հիմա թոքերուն աղի
ջուրերը կը պարպէր ձայնաւոր հեւալէն: Շուտով ծանրութիւնը պիտի
պարպուէր ու ինքն ալ պիտի հանգատանար, դռնէ տունն մը:

Չմբան արեւոտ օր մըն էր թէեւ, սակայն, ցուրտ հովը խնեթ դալլի
մը պէս կը պարէր չոր կամրջակին վրայ: Եւ ճամբորդներ, որոնցմէ շա-
տեր կուգարին Մերձաւոր Արեւելքի հին ու թշուառ քաղաքներէն, ան-
լեզու օտարակեանին յատուկ զօրով շփոթած՝ անհանդարտ կ'սպասէին
պետանան պաշտօնեաներու ժամանումին, ներքնաքաւահին մէջ, անկանոն
խումբերու բաժնուած:

Անոնցմէ մէկը, Վարադ Վարժապետեան, դեռ թարմ պատանի մը,
կը ճեմէր վերել կամրջակին վրայ: Անտոյր հոգիքը իր տպրած կեանքին՝
վաղուց անոր դէմքին վրայ դժեք էին լուրջ ու խոհուն երանդներ: Եւ
անոր նեղ ճակատը, որ զիշերն ի լոյս քրտներ էր տառապեցնող ջերմէն,
հիմա ունտ էր ու վարունդի նման կը զոյմանար: Անորինակ ու միայն
սոմանց լճրոնելի տենջ մը կը խաղար անոր մտերիմ բայց տրտում աչքե-
րուն մէջ: Ու չարահճի տղու մը պէս ցատկոտեց, ետ ու առաջ վազեց
քանի մը անգամ ու յանկարծ կանգ առաւ: Սուրեց եղանակը իր սիրած
զեկջիւղական երգին ու սկսնակ պարոյի մը նման քմահաճ զլայնութեամբ
ոտոտտեց: Անոր ձեւերը ճկուն եւ հաճելի էին: Շուտով տարօրինակ
համարեց իր տղւ ընթացքը: Առաջին անգամն ըլլալով իր տղայութիւնը
սոյսանեց: Իր տարիքին, իր բնական խառնուածքին անհամապատասխան
ըջութիւն մը եղաւ իրենը: Անձանթ միջառայլը ուժով մը աստուկեց
զինք, անակնկալ կերպով, յանկա՛րժ: Այլեւս պիտի ծրարէր թեթե-
ւութիւնը տղայութեան եւ հազնէր տարադը հառաչաւորին: Ատիկա
դժուար դօրժ մըն էր Վարադ Վարժապետեանի համար:

Յամբարաջն մօտեցաւ կամրջակի ձողին ու անոր վտառհեցաւ իր
զիրուկ կալմը: Եւ այդ զիւրքով զիտեց նաւամատոյցին մէջ լեցուած
բազմութիւնը: Իսկոյն մտաբերեց իրեն տրուած հրահանգը: Շտկուե-

ցաւ, ծոցի գլխակէն հանեց հայերէն լրագիրը եւ անոր անունը աշխոյշ ցոյց տալու մասնաւոր դիտումով ամբողջովին բացաւ, բոլորեալին տա-
րածեց զայն: Ու իրբեւ թէ անտէրթ իր աջ լրագիրն՝ ջանաց ուշադրու-
թեամբ կարդալ խորադատեանը, որ երկրորդ էջին վրայ, երկու սիւնակի
լաջեքով, վերէն կ'իջնար մինչեւ վարը: Հազիւ կարդացեր էր պարթե-
րութիւն մը երբ նախկին մատուցներուն՝ որոնց վրայ դեռ սեւ բիծեր
կային: Իր մատներով շարեր էր աջ յողումին, եւ թերթին, բոլոր
տաւերը, հատիկ հատիկ, հինգ շարաթ ստաջ, լման հինգ շարաթ ա-
ռաջ: Այն ատեն տղայ էր, հիմա, սակաւ, տարեքաւոր մըն էր: Այնքան
չուտ եւ շատ փոխեց զինք աջ ճամբորդութիւնը:

Լիբանանի փոքրիկ հանրապետութեան մայրաքաղաքէն, Պէյրու-
թէն, կուգար Վարազ Վարժապետեան: Թուրքիոյ հայոց բռնի արտա-
գաղթի տարին, որբերու կարսաւանին հետ, ապաստանած էր հոն, եւ յե-
տոյ դարձեր էր անոր քաղաքային, կնքուած թուղթով, գիրերովը Փրան-
սացիներուն եւ արարներուն:

— Ատիկա ապահովութեան անդեկանելի վկայական մը չէ, ըստ
իրենց այն երեկոյ տիւումին մէջ դաստիարակ պարտնը, որովհետեւ
Փրանսան, յետ-պատերազմեան Փրանսան, դարձեր է անձնասէր, ան-
հաստատրթ, ևսոսպաշտ դիւանապետ:

Ուրիշներ ծիծաղեցան ու ծախահարեցին աջ խօսքերը, բայց Վա-
րազ Վարժապետեանի երեւակայեց՝ իր անցեալը ու չհամարձակեցաւ
վանկ մ'իյալ արտասանել:

— Կիրիկիան, բացականչեց աջ կուսակցական գործիչը, որ աշ-
խարհը շրջեր էր քանի մը հեղ, Հայկական Կիրիկիան, դու բռնաբարե-
ցին անաթօթ Փրանսայիք, օր մը, եւ շուտով, պիտի քրքջայ իր դէմ
դաւաղներուն երեսն ի վեր:

Վարազի դէմքին վրայ ցատկեց խոշոր ժպիտ մը: Ինք դեռ կը
մտածէր իր մասին: Գոնէ աջ կնքուած թուղթով ջնջեց իր ինքնու-
թեան վրայէն մահիկին ստուերը: Լիբանանցի էր հիմակ ու ամէն տեղ
զինք ալուկէս պիտի ձանձնային պաշտօնեաները:

Իր աջ ընթերցումի պահուն Վարազ Վարժապետեան անհամբեր
կ'սկիւնարէր որ մէկը, անծանօթ ձայնով, իր անունը կանչէր: Վայ-
կանանքը կը շարժէին բաց ծովին վրայ ձուած մակոյդի դանդաղու-
թեամբը ու սեւէ ձայն բռնեց որ իրեն թուէր հայրական, մտերիմ ու
սիրելի: Յուսախարի մը անախորժ տրամոթեամբ լրագիրը վար առաւ
աչքերուն դէմէն: Եոյն ատեն, անխուսափելիօրէն, նայուածքը իջաւ
հանդիպակաց կողմը, քարալի կայանը, ուր հիմա, աւելի շատ թիւով,
հաւաքուեր էին իրենց ճամբորդները գիմաւորողները, երջանիկ յաղու-
մով, կարծաթի մորմուռ, իրենց մուշտակեայ վերաբերներուն մէջ ա-
ստօրէն բրտնկլով:

Զգալիտիւ անձամպստութիւնն ալդէն հարձեւորով գլորուեցաւ

Վարազդի առջերուն մէջ ու երկար թարթիչները կարծրացան: Եւ հարցական խորհուրդները իրարու բախեցան իր մտքին մէջ: Արդեօ՞ք ան չէր ստացած իր հեռագիրը, որ երէկ տուաւ, անթիւրով: Անկարելի՛ է, բոլորովին անկարելի է ասիկա, միմայ: Անպարտան առաւ հեռագիրս: Բա՞ն մը պատահեցաւ, թերեւս տղեղ, ողբալի, արգահատելի բան մը պատահեցաւ: Մտահոլող բաներ էին ստոնք եւ տրամօրէն լոնց: Յետոյ երկմտութիւնը դինք մօտեցուց ժխտական դադախարին եւ ուժեղ ու դիմացիկուն հաստորով ըսաւ, օ՛հ, ասիկա բացարձակապէս անկարելի է: Եւ դրեթէ ալլալլանքով խուզարկեց զրպանը ճարէթին ու հոնկէ դուրս բերաւ տրցակ մը թուղթ: Պահարաններուն մէջէն դատեց հատ մը, որուն վրայ ապահովագրութեան կարմիր կնիքը իր ամուր դրոշմը դարեկը էր տեղ տեղ: Բացաւ դաշն ու դարձեալ կարդաց խոշոր ձեռագիրը, Ամերիկային թանձր թուղթին վրայ.

«Լուսանկարիդ նման երեւցիր կամբձակին վրայ, տղա՛ս, որ ճանչնամ դեղ: Լրացրին ճակատը պարզէ՛ քարաթիւն զինաց եւ կարդալով գրաւուիր: Բայց, չի մտնաս, միշտ ունեկողի եղիր ձայնիւն, որոնց մէջէն պիտի խմանաւ քու անունդ կանչող իմ ձայնս: Հողիս կը վկայէ որ պիտի չչլիթիւնիք, իսկոյն պիտի ճանչնանք դիւար...»:

Նամակին բնթերցումը դադարեցուց ու վերստին փորձեց իր ծանր դերը: Իր տտրապն ու ձեւերը շիտակ էին: Կապույտ կերպասէ դեռնաւ աղուուր կը վաշեւէր իրեն, իսկ հորիզոնադոյն փողկապը աշխան պարզ կերեւեալ ձեւմակ չապիկին վրայ: Գորշ գլխարկին լաշն երկոյնները նոր լաճեւութեան համապատասխան էին: Այդպէս լուսանկարուած էր Պէյբութի մէջ, վերջի օրերուն: Ու այդ նկարէն հատ մը դրկած էր իր անծանօթ հօրը, սա մակաշիրով, — Զիս ճիշտ աշպէս պիտի տեսնես, հայր, միտքդ պահէ: Ես ալ քու նկարդ միշտ գրպանիս մէջ կը պտտըրնեմ»:

Բայց դեռ իրեն չհասաւ ձայնը որ իր անունը արտասանէր անծանօթ հնչիւններով: Սիրտը նեղցաւ ու մարմինը պրկուեցաւ: Ու այս անգամ իրաւէն կարդաց լրացիրը, նոյն իսկ քաղաքական լուրերը, նոյն պահուն կարծեւս զրաց երէց ընկերոջ, Սեդրակին, ներկայութիւնը: Ան եղբ կը կապէր թերթին ֆորմը, ուշիմ առջերը լաշն կը բանար եւ կատուի ձայնով կ'ըսէր.

— Այսօր ա՛լ սորուի եղանք գիտնադիտութեան:

Ինք կը խնդար:

— Լրացիրը, տղաս Վարա՛դ, չար մարդոց ճարպիկ դործերուն արծառանդն է:

Աւելի շատ կը խնդար Վարա՛դ:

— Որովհետեւ գիտնադիտութիւնը պիտի աղբի ու դարգանայ, առաւ եւ իրիկուն թերթի սխանակները պիտի կապուին ու մամուլին տակ պատկին: Եւ ասիկա ամէն օր, կանոնաւոր եւ չափադանց կրկնուած ձեւով:

Վարդապետ ինդուլգը կը դադարեցնէր ու կը դիտէր բնիկերը :

— Զէ որ արեւն ալ աղբակէս կանոնաւոր է : Լուսինն ու աստղերն ալ աղբակէս կանոնաւոր են :

Կը վերադառնար քովը տառերու տունին ու երկրալով կը շարէր յօդուածին մնացեալը : Սեղբակի դեռ կը քարոզէր :

— Այո՛, ձագս, մենք քաղաքական լուրերը կը շարենք որովհետեւ ասեղութիւն դրդողները կը ստիպեն, կը պահանջեն :

— Մեր դորձը լրացուածիւն է, Սեղբակի աղբար :

— Եթէ աշխարհի բոլոր թերթերը չտպեն քաղաքական լուրերը, բնա՛ւ, այն ատեն դիւանագիտութիւնը սովորած է՝ կ'ըլլայ, ձագուկս, եւ ալլեւս դառն ու վաղը միասին կ'արածին :

— Ասոր կ'ըսեն պարագայ խօսք :

— Եթէ մարդիկ դիւանագիտութիւն չխաղային հայոց զինուո՛ն, ես ու դուն չորս ամսամբ դադրական չէինք ըլլալ : Վաղը միւս օր դուն մէյն մըն ալ պիտի դադրես, մինչե՛ւ Ամերիկա պիտի երթաս :

Ու երկուքն ալ լռեցին :

Եւ հիմա ինք կանգնած է Ամերիկայի դրան առջեւ, անբնական դիւրքով : Զանձաքցաւ իր արդ արուեստական ձեւերէն ու դարձեալ յենցաւ երկաթէ ձողին, չափահաս աղջկայ մը մանրասցանին հետաքրքրութեամբ դիտեց ժողովուրդը, որ հիմա խումբերու բաժնուած՝ կը չըջաղարէր : Անուշառ անկախիլն էր արդ ալլապան դէմքերուն մէջէն դատել հաստ մը որ նմանէր իր ծոցին դրպանը քրտնոյ լուսանկարին : Ու Վարդապետ սիրտը արուից արագ, եւ ցտապին : Պիտի չդայ ան, գրեթէ լսելի ձայնով ըսաւ ու գլուխը կախեց :

Բայց ինչո՞ւ է՞ք դար այն մարդը :

Իր տարիքի սմբողջ օրերուն մէջ անհունօրէն ցանկացել էր արդ երջանիկ հանդիպումին : Պապկեանի օճախին ասաջ նստուի իր մեծ հօք փարթեամ գլխին մէջ՝ ալլ օրը երազել էր : Արիւնի եւ մարհումն օրերուն՝ գոհարան բարձրացող պատուելի անմեղադրութեամբ արդ հեռաւոր մարդուն ներկայութիւնը բաղձարել էր : Գերութեան մէջ, սովի տիրապետութեան ժամանակ ուղեր էր որ արդ մարդը օգնութեան հասնէր եւ զինք փախցնէր իր ուսին վրայ դրած՝ տանէր գէպի աղատութիւն : Ագտապաղտի մշուշոտ ու ցուրտ զիւերները աղօթիւր էր արդ մարդուն զրին եւ դրամին համար : Եւ այն ատեն յուսալուար չեղաւ : Ու ահա՛, երեսուն օր ու գիշեր օտար եւ անխոթ ծովերու տարածութիւնը կտրելով, հասեր էր սա օտար նաւամատոյցը որ ալլ անձանթ մարդուն գլխիւ իյնար, պիկատին մանկանար, եւ ասաջին անգամ ըլլալով ուրախ ժպտով յաբէր՝

— Հայրի՛կս, սիրելի հայրի՛կս :

Ու չտեսաւ արդ անձանթ հայրիկը, չլսեց անոր օտարտու ձայնը : Խորունկ չունջ մը տեսաւ : Աղի ջուրէն կարծրացած օդը ներշնչեց տարտամ մարդու մը տրամադրութեամբ : Արդէն սիրտը սեղմուեւր, բուռ մը

«Ես կ'ուզէի վերադառնալ զիւրը հայկական ու հոն, ծերունի մշտ-
կէն հետ, վառվառն ուսանողին հետ, խոհուն վարժապետին ու զուարթ
աշուղին հետ լծուիլ անխին, դարձնել զայն աշուղս արագ, աշուղս
սրտոտ որ մեր կերտած կենցաղն ըլլայ սքանչելիքը մեր ապրած դա-
րուն:

«Եկեղեցի մը մտայ, հաստ սիւներով, բարձր կամարներով, պըճ-
նաբար խորաններով եկեղեցի մը, ուր խուկին ու մոմին անուշա-
րայը հոտը խակոյն կ'աղատէր քարէ ծերութեան մէջ: Մեր պիւղին մէջ
մինչդեռ երկինքը ալգքան ալ հետու չէր մեղմէ, եւ մասն ու նշխարը
մեր ափերուն մէջ՝ սուրբերուն հետ կը մտնէր անապինք:

«Կը վախնամ, կը պոգամ այս մեծ քաղաքի համայնահիւնքին, եւ
սառն ահաբեկով մարդոցմէ: Անոց չունջը ցուրտ է, անոց խօսքերը
չունին քաղցրիկ չեղտ մը: Այս ճամբադուքներ զիս պոտնացուց: Ես
Հայաստան երթալու էի: Եւ ահա Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց
զեապանի ստորագրութիւնը զիս իր երկիրը կը ճամբէ:

«Կը սիրեմ Ամերիկան, միշտ երախտապարտ պիտի մնամ ալը
զթատիրա ժողովուրդին, որուն բարի սիրտը կը կարեկցի բոլոր ցե-
ղերուն, աշխարհի ամէն անկիւնը: Ես վաշէկեցի անոր բարեբնէրը
երբ կը վերադառնայի զերութենէ: Աս պիտի, աս միտքերս, այս պրա-
ցուններս ամերիկացիներուն շնորհն է ինծի, եւ ես կ'ուզեմ զայն
գործածել գաղափարներով, խելացի կերպով:

«Բայց ես կ'ուզէի մեկնել իմ հայրենիքս ու հոն թափել բոլոր
կաթիլները ճակատիս քրտիներն: Պարզապէս կը սոսկամ ճուղում բա-
ռն: Կը կարծեմ որ անոր պատիժը ունի ահաւոր սիս մը, որ կը քամէ,
կը լուծէ զբեղ: Ես կ'ուզեմ սպրիլ մեծ հօրս պէս, անոր կենցաղովը,
հայուն հաւատքովը, հայուն խօսքերովը, հայուն գիրքերովը:

«Աս Լիզպոն քաղաքի մէջ, կեանքն աշխարհն սրբն է, աշխարհն չեղ
ու գրախէ, որ արուեստական ծագիլիկ մը կը նմանի: Հոն չես լսեր
հայերէն վանիկ մը, ցատ մը: Եւ հոգ, աւելի մեծ քաղաքներուն մէջ,
հայ անունը չլսողներուն թիւը միլիոններու կը հասնի: Ինչքա՞ն խո-
րունի է այդ ծովը, ինչպէս սրկում, մարդ կը խորասուզի, կ'անդա-
տանայ:

«Երեւակայէի, իմ սերունդով վերջ կը գտնէ արտադարձիկ հայուն
եւ Ամերիկայի հայութիւնը, ստապատին մէջ ընացած ջուրին նման
օր մը պիտի ցածրի եւ հետքն ալ աներևոյթ ըլլայ: Երեւակայէի՝

«Ես աւելի զմիտող եմ, հայր, որովհետեւ քա հայրեկան օրինակիդ
կը հետեւիմ: Դուն վերապրեցար, ես ոգրալիօթն պիտի կորստիմ:

«Եւ ահա ճամբաս կէս եղած է արդէն, շուտով կ'ալգամ քովդ: Բեկ
պիտի ճաննամ, մտերիմդ ըլլամ, միտին խօսիմ, միտին ապրիմք,
միտին գործենք: Բայց աս տեղ կը գնեմ մէկ պարթան: Երբ րացուի
զուրը Հայաստանի՝ միտին երթանք հաստատուիլ հոն ու բոլոր հա-

լածանքներէն վերապրած մեր տան անունը թող յիշուի այնտեղ երկա՛ր երկա՛ր տարիներ:

«Համաձա՞յն ես, հայրի՛կս»:

Հին օրերու ժպտար խաղաց Տաճատ Վարժապետեանի դէմքին վրայ: Ինք զժրագլարար չէր հասկցած այն սէրը որ մանկան հետ կը ծնի, անոր նման կ'աճի, հասակ կ'առնէ, կ'աղուորնայ: Գլխէր որ ալը սէրը կ'անցնի մարդուն երակներուն մէջ, սրտին խորը, ինչպէս որ վճիռ առուակը կը հոսի ածուի կորիներուն մէջէն խօտելով, երգելով ու պարելով: Մինչդեռ նոյն հեանքի մէջ անոր ապրումը եղեր էր քարուտ դաշտի նման չոր, անջրգի եւ անախորժ: Բայց ան կրեր էր ծանրութիւնը մեծ պարտականութեան մը յաճառ ուղիով, անորոտենջ, ապաւինելով յոյսին որ իրեն պիտի բերէր վաղուան երջանկութիւնը:

Հիմա, սակայն, կը վախնար, կը տատամսէր մօտենալ իրականութեան: Այսքան տարի անձանօթ մնացեր էին տղան ու ինքը իրարու հետ, եւ միայն պղտիկ թեւ մը կար իրենց միջեւ, որուն մէկ ծայրը Վարպէն էր բռնէր, միւս ծայրն ալ ինք: Եթէ առաջին ծանօթութիւնը հիմնովին չհամակէ զիրենք, եւ անոնք միմեկի մոտանալ չաղկապի, մտքով ու սրտով, զդադումով ու ձգտումով, ալիս աստե՛ն լի՞նջ պիտի ընէ ինչո՞ւ մարդը, կծկէ՞ ալիս յարարելական չուանք, զրպա՛նք գնէ, գլուխն առնէ հեռանալո՞յ, կորսուլո՞ւ զանդուածին մէջ:

Եւ ինչպէս ալ պիտի կանդնէր զիմացը ալը համարձակախօս աղուն: Իր տիկնոջ վաղուցուայ խօսքը իրականացեր էր, ինք կ'ամչնար, իրաւ որ կ'ամչնար իր որդին զիմաւորելու:

Այս անգամ Տաճատ Վարժապետեանի ուրախութիւնը յօղիւն էր, եւ ընկճուած կը զրար իր ամբողջ կուժեամբ: Հիմա կ'առաջարքը կ'անցնէր իրեն ծանօթ վայրերէն: Մօտեցեր էր վախճանը ճամբուն, եւ կ'երեւանային տուները քաղաքին, որուն նաւամատոցը պիտի փութար ողջունելու դարուստը իր պարմանին:

Պատրաստուեցաւ վերադառնալու իր բաժնեակը: Սիկրէթի տուիւր զրդանին մէջ դրած պահուն մատները հանդիպեցան երկու քառակուսի տուիւրներ: Դուրս բերաւ զանոնք ժպտով մը: Մէկիկ մէկիկ բացաւ տուիւրը եւ անպառ հիացումով զխեց դարդեղէնները: Մէկ շտաբ տուիւրը եւ անպառ հիացումով զխեց նուրբ շրթան, ոսկեայ ժամացոյց մըն էր, փոքրիկ ու ակուն: Երեսնէն հաւեցաւ ու մէկ մըն ալ կ'ախեց կուժքին զիմաց, զիտեց, վերադարձնէր մէջ, հարս ու փեսի ուխտով՝ զեռեցոյց տուիւրն մէջ: Միւս տուիւրն մէջ, հարս ու փեսի ուխտով՝ զարու քով պարտեց էին ինքնահոս զրէն ու մատար: Բանի՛ր տեղ, իրարու քով պարտեց էին ինքնահոս զրէն ու մատար: Բանի՛ր տեղ, զանի՛ր խառնութ աշխիւց միջեւ ու ընտրեց ալը նուէրները:

Բժմանդիր հղաւ նաեւ Վարպէի սենեակին առարկաներու գնումի տուն: Լալի մահճակալը, թանձր անկողինով ու լիւթեւ վերմակով, աստե՛ն սենեակին իրերոնք, պատահանին զիմաց: Մահճակալին ձախ դրաւ սենեակին զրդոյնը, որուն մէջ կարգով շարեց չապիկներ ու փողկողմը զեռեցոյց զրդոյնը, որուն մէջ կարգով շարեց չապիկներ ու անձեռոցկապներ, ձեւաճիւղէններ ու գուլպաներ, թաշկիւնակներ ու անձեռոցկապներ:

ներ, իւրաքանչիւրէն տասնեակ մը: Գլորացին վրայ ալ դասաւորեց խո-
ղանակներ վարսերու եւ տոտմներու, սանար մը, սրուակ մը անուշա-
հոտ:

Մահճակալին աջ կողմը, լուսամուտին ստաջ, զրաւ գրասեղան
մը, որուն վրայ, չքիզ շրջանակի մը մէջ տնտւած՝ Վարազի մօր լու-
սանկարը: զետեղեց: Հոն զրաւ նսեւ նոր հրատարակուած լերքէ հատ
գիրք, Կանանչ Գլխարկը, Պարզ Քարոզները, Եղեռնապատումը:

Տաճատ Վարժապետեան ալդարէս կահաւորքը էր իր սրբույն
ննջարանը: Կը պնահատէր այս տոխթը, սրտանց, Բրովհետեւ Վարազի
չնորհիւ տուն ու տեղ պիտի ունենար: Է՛հ, Տաճատ, մտածաց, տասնի
օր մըն ալ պիտի գլխաւորես այն կէնը, որուն թեւերուն յանձնեցիր
ծծկեր Վարազը:

Կայարանի ղեկիւր ճանչացին շոյեկառքի ծանրութեան տակ, եւ
խռպոտ ձայն մը լեցուեցաւ ամէն կառաւարքէ ներս, կրկնուելով,
նուազելով:

— Փրովխտէ՛նս, Փրովխտէ՛նս, Փրովխտէ՛նս:

* * *

Ամէն թեւէ պաշտօնակ մը կախուկ՝ սպասաւոր մը արագ քայլերով
կ'անցնէր բարձրութեան մէջէն: Անոր կը հետեւէր Վարազ, նախածքը
մէջ մը աջ, մէջ մըն ալ ձախ պտացնելով: Սպասաւորը վար զրաւ պա-
շտակները, առջեւը գլուխ մը, որուն ճակատին վրայ կային սա բա-
ռերը: — Անչափահասներու Օգնութեան Մարմին: Ներսը, աստղապարզ
դրօշակին ներքեւ, ժամացոյցը երկու անգամ հնչեց, իսկ քէչ մը վար,
գրասեղանին ղիմաց օրացոյցին թուանշանները կ'ընէին Մարտ 4, 1926:

Վարազ գրտմարտանկը հանեց ծոցէն ու երկու կանանչ թուղթ
տուաւ սպասաւորին, որ, խնարհաբար, յարանց խորին շնորհակա-
լութիւն: Իր կանոնած տեղը, դանց ընկելով կենցաղի չվայելիլը բաները:
Վարազ մէջ մըն ալ բացաւ հայերէն լրագիրը ու շարունակեց խորագ-
րակներին ընթերցումը:

Նոյն տունն կառապանին սակը մ'ճարելով ընդարձակ սրահը մտաւ
Տաճատ Վարժապետեան: Արդէն ըմբոսեց որ ուշացիր էր եւ մտածեց
տեղեկատու գրասեղանակին ղիմել ստուգելու հարկ եղածը: Ծանր սըն-
տուկներ աշխատին վրայ բարձած՝ սպասաւոր մը մօրտալէն վարչա-
ւէր: Տաճատ իրեն զրուսութիւն մէկ կողմ քաշուեցաւ: Իսկոյն նշա-
րեց հայերէն լրագիրը, դարձացաւ, գիտեց ու կարդաց անունը, Հայ
Կեանք: Կարծեւ հաւատաց, իր գրպանէն հանեց այդ թերթի միւսնոյն
համարը որ Վարազ իրեն ճամբեր էր: Միեւնոյն վերտառութիւնները:
— Ճէպէլ Տրուգներ անճամառը կ'ըլլան փրանսական բանակին: Նը-
կարուղիի գործադուր ձախողած է:

Տաճար մտնողի մը մանր քայլերով Տաճատ Վարժապետեան մօ-
տեցաւ լրագիր ընթերցողին: Կանոնեցաւ ու հիացումով գիտեց իր ան-

ծանօթ որդին, Վարադը: Պահելը սահեցան մեղմիւ: Տիկին մը, որուն
երկու փոքրիկները ներսն էին, քսուելով Վարադին անցաւ դրասենեակ,
ցնորական ճիչ մը արձակելով: Ատիկա պատճառ եղաւ որ Վարադ վար
սունէ լրագիրը: Հիմա, լրագիրները ձեռքերնուն մէջ, հայր ու որդի
կը գիտէին գիրար, տարտամ ու անհամարձակ, սրտատրոփ ու ալլալ-
լած, ուրախ ու երջանիկ:

— Վարադս:

— Հայրիկս:

Հայ կեանքի համարները նոյնպէս կ'ողջադուրուէին զեռներ, ոտ-
քերնուն քով Վարադ և Տաճատ Վարժապետեանի, իրենց լոյս աչ-
խարհ պալէն հինգ չարաթ յետոյ, օտար նաւամատոյցի մը մէջ:

1944

ՍՈՒՐԵՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ

«Նոր Գիր»

ՅԻՇԱՏԱԿ ՄԻՀՐԱՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆԻ

Սորունկ ցաւով հոռ կ'արձանագրենք Միհրան Մանուէլեանի մահը։ Ողբացեալը հայրն էր Նոր Գիրի հիմնադրիւնէրէն եւ մնայուն աշխատակիցնէրէն Սուրէն Մանուէլեանի։ Ծնած էր Բալու զաւառի Սղամ զիւղը, յիսունըհինգ տարի առաջ։ Կանուխէն զաղթէր էր Ամերիկա ուր միշտ ալ մասնակցած էր հայրենակցական եւ ազգային դործունէութեանց — իրբեւ առաջնորդող անդամ Սղամի Ուսումնասիրացիին, Բալուի Համադործակցականին եւ Ս. Գ. Հնչակեան Կուսակցութեան։

Միհրան Մանուէլեան սրտանց կը սիրէր եւ կը քաջալերէր նաեւ հայ զրականութիւնը։ Իր մէկ հատիկ որդին՝ Սուրէնը՝ հօրը մահուան թարմ սուգին եւ վիշտին մէջ անդամ՝ մեր զրականութեան ուժ տալու ազնիւ մտածումն ունեցաւ, ծաղկեպսակի տեղ նուէրնէր ընդունելով Նոր Գիրին համար։ Նուէրնէրուն դումարը — Նոր Գիրի բաժինը — կը հասնի 197 տուրի, որ սլաւաճօրէն պիտի դործածուի հայ զրականութեան օգտին համար, ի յիշատակ Միհրան Մանուէլեանի։

ՆՈՐ ԳԻՐ

ՄԻՀՐԱՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ

(1888—1944)

ՆՈՐ ԳԻՐԻ ԱՅՍ (ԲԱՅԱՌԻԿ) ԹԻԻԸ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ Է

ՄԻՀՐԱՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆԻ ԹԱՐՄ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

ԻՐԵՐԵԻ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿ

ԻՐ ԲԱԶՄԱԹԻԻ ԱԶԳԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Ե Ի

ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՈՒՆ ԿՈՂՄԷՆ

[5n.]

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0076067

5p

ЦЕНА

111
6239